

DR. P. BOROS FORTUNÁT
AZ
ERDÉLYI
FERENCRENDIEK

SZENT BONAVENTURA
CLUJ-KOLOZSVÁR
1927

Pax et Bonum !

*Az Erdélyi Ferencrendiek cím alatt kiadtuk erdélyi rendtartományunk dr. P. Boros Fortunát rendtársunk által szerkesztett történetét. Az egész franciskánus Rend 700 éves, jubiláris Szentéve ösztönzött minket ezen vállalkozásra. Úgy éreztük, hogy tartozunk vele a multnak, jelennek, főként a jövőnek. Hiszem, hogy katolikus világi és egyházi előkelőségeinket érdekelni fogja ez a munka, amennyiben Rendünk története szervesen összefügg az erdélyi katolicizmus történetével. Mély tisztelettel küldöm meg a könyvet azzal a kéréssel, kegyeskedjék szívesen elfogadni és tetszés szerint **sajtóalapunk javára** alamizsnát juttatni. A könyv bolti ára egyébként 200 Leu. Mély tisztelettel és nagyrabecsüléssel:*

Cluj—Kolozsvár, 1927. május 13.

P. Trefán Leonárd,
*a Hirnök és Katolikus Világ
szerkesztője.*

PAX ET

BONUM

SANCTO FRANCESCO

CAROLVS GRIMALDI ROMAE PINXIT ET INCIDIT, VII VERTE NTE SAECVLO
A S. FRANCISCI OBITV

AZ ERDÉLYI FERENCRENDIEK

IRTA :

DR. P. BOROS FORTUNÁT O. F. M.

CLUJ-KOLOZSVÁR, 1927.
SZENT BONAVENTURA KÖNYVNYOMDA NYOMÁSA.

Num. 1962.—1926.

IMPRIMATUR.

† **Gustavus Carolus**
episcopus.

Nihil obstat.

P. Leonardus Trefán
censor.

Num. 600—1926.

Imprimatur.

P. Vitalis Sándor
Minister Provincialis.

A Szent Bonaventura Könyvnyomda kiadása és tulajdona. Kapható „A Hirnök” és „Katholikus Világ” kiadóhivatalában Cluj—Kolozsvár, szentferenc-rendi kolostor Piața Carolina 7.

TARTALOM.

Előszó.

I. FEJEZET.

Szent Ferenc szelleme Erdélyben.

Szent Ferenc gyermekkora és ifjúsága. Megtérése. Bűnbánatot hirdet. Első tanítványai. Megalapítja három rendjét és szétküldi testvéreit. A szabályok végleges megszövegezése. Illés testvér. Szent Ferenc halála. Szent Ferenc eszméje a szegénység. A ferencrendiek Magyarországon és Erdélyben. A konventuális minorita ferencrendiek erdélyi letelepedése a XVII. és XVIII. században. A harmadikrendi nővérek, vagy a beginák. Ferencrendi apácák. Haynald püspök az erdélyi ferencrendiek jótévője. Szent Ferenc szelleme napjainkban.

II. FEJEZET.

A ferencrendiek megjelenése Erdélyben (— 1526).

Magyarországon először német ferencrendiek telepednek le. Magyarországi szereplésük a tatárjárás előtt. A tatárjárás után Erdélyben is megjelennek s Besztercén, Szászvároson, Szebenben, Marosvásárhelyen, Medgyesen a konventuális ferencrendiek építenek kolostort. Vita az obszerváns és konventuális ferencrendiek között. A hátszegi, govasdiai, csiksomlyói, felfalusi és fehéregyházai kolostorok. Marchiai Jakab. A tövisi kolostor alapítása. A Hunyadyak és a ferencrend. A vajdahunyadi ágostonrendi kolostor. Kolozsváron, Brassóban, Tordán, Szászsebesen kolostorokat alapítanak. Kapisztrán szent János. A ferencrendiek moldovai szereplése. A ferencrendiek viszonya a világi papsághoz. A szerzetesi fegyelem a reformáció előtt.

III. FEJEZET.

A megpróbáltatások tűzében (1526—1556).

Luther föllépésének hatása. A mohácsi vész és a kettős királyság alatt a rendi állapotok elfajulnak. A volt obszerváns őrséget megosztják. A besztercei eset. A kolostori élet vonaglása. A nagyszebeni és vajdahunyadi kolostorok ideiglenes megszűnése. A rend élet-halál küzdelme. 1556. Visszatekintés ezen kor erkölcsi, gazdasági és fegyelmi életére. Munkakör. A régiek élete. Kedélyessége.

IV. FEJEZET.

A ferencrendiek tűzkeresztése. (1556—1640.)

A vallási élet jellemzése. A papnevelés elhanyagolása általános paphiányt idéz elő. Ferencrendiek a Székelyföldön. A bákói kolostor sorsa. Báthory Zsigmond, Báthory Endre székelyföldi tervei. Mihály vajda katonái a csiksomlyói kolostort feldulják; Székely Mózes katonái kifosztják. A ferencrendiek és az erdélyi fejedelmek. Az erdélyi katolikus főurak és Pázmány Péter közbelépése az erdélyi ferencrendiek érdekében. Bosnyák ferencrendiek jönnek. Szalinali és Domokos Kázmér. A mikházi kolostor keletkezése.

V. FEJEZET.

Az erdélyi Őrség kifejlődése (1640—1690.)

A katolikus öntudat kidomborodása. Erdély protestáns fejedelmei és a ferencrendiek. VIII. Orbán engedélyezi az Őrség megalakulását. Szalinali az első űr. Megbízataa a Szentszék és az erdélyi fejedelem részéről. Belső küzdelmek a magyarok és bosnyákok között. A szárhegyi, fehéregyházi, nyujtói kolostorok megalakulása. Szalinali. Csiksomlyó és Mikháza szembeállanak egymással. Az egység helyreállításában az erdélyi katolikus Státus szerepe. A Haller család mint a ferencrendiek jótevője. A tatárok 1661-ben felgyújtják a csiksomlyói kolostort, de Kajoni és Domokos Kázmér újjáépítik. A szárhegyi kolostor feléled. A mikházi iskola. Az Őrség megkapja a bákói kolostort. Kajoni János. Az esztelneki kolostor. Hátszegi próbálkozások. Domokos Kázmér püspök és apostoli helynök. A rendtagok szellemi színvonala és fegyelme.

VI. FEJEZET.

A virágzás kora (1690—1773.)

A katolikus gondolat Erdélyben diadalát űli. A Diploma Leopoldianum megjelenése. Az utolsó tatár betörés és a csiksomlyóiak. Fölveszik az összeköttetést a magyarországi testvérekkel. Az egyes kolostorok számára a szegénység fogadalma alól fölmentést kérnek és kapnak. Kimondják a csiki gimnázium felépítését. A Rákóczy-féle forradalom hatása az erdélyi kolostorokra. Székelyudvarhelyen véglegesen letelepednek. A marosmenti katolikusok a XVII. században. A dévai bulgariták és az erdélyi stefanita ferencesek. Dés, Szeben. A székelyudvarhelyi káptalan 1720-iki határozatai. A medgyesi kolostor restaurálása. Német missziónáriusok. A seges-

vári kolostor visszavétele. Mikházi határozatok 1724-ben. Visszatelepednek Brassóba, Kolozsvárra. Az erdélyiek véglegesen elhagyják Moldovát. A moldovai egyházi felszereléseket visszaadják. Gyulafehérváron új kolostortelket vásárolnak. Soto János általános rendfőnök az erdélyiek kérésére az Őrséget rendtartomány rangra emeli. Csató Elek. Szászvárost is visszakapják. Három ujoncházban helyezik el a jelentkezőket. Ujraéled a szászsebesi rendház is, korbórlási szellem az egész rendben. Fegyelmi állapotok. Az emelkedő lelkiélet. A beteg testvérek gondozása. Marosvásárhely, Torda, Fogaras. Jezsuiták és a ferencrendiek viszonya. A széki, szamosujvári, toroczkószentgyörgyi, hátszegi és kőhalmi letelepedés. Az államhatalom és a ferencrendiek. A ferencrendiek és minoriták ütköző pontjai. Külön erdélyi Szertartáskönyv. A rendi növendékek nevelése és kiképzése. E kor fegyelmi állapotairól.

VII. FEJEZET.

Bomlasztás (1773—1790).

A XVIII. sz. racionálizmusa és az Egyház. Mária Terézia intézkedései a szerzetesrendekkel szemben. II. József rendeletei a szerzetesek ellen. A placetum regium felújítása. Eltiltja a Rómával való közlekedést. Beavatkozik az előjárók választásába; a rend belső ügyeibe. Megszorítja, illetve eltiltja az alamizsnagyűjtést. Megbomlik a fegyelem. A jozefinizmus hatása a papnevelésre. Visszaélések a rendi fegyelem rovására.

VIII. FEJEZET.

A rend szellemének kihalása (1790—1883).

1791 évi káptalanon panaszok hallatszanak a szerzetesi erkölcsök romlása miatt. Az 1792, 1806, 1812 évi rendeletek. Az 1877 évi pozsonyi nemzeti zsinat. A rend növendékeit királyi rendeletre Gyulafehérvárra viszik. II. József szelleme beérlelődik. Az erdélyi püspök beleavatkozik a rend belső ügyeibe. Szabadságharc. Keresztes József az első, aki 1856-ban képviseli a rendtartományt a római nagy káptalanon. Intézkedések a rend szellemének javítására. A korszak szomorú képe.

IX. FEJEZET.

A reform mozgalmak és a reform (1883—1898).

A Bach korszakot követő liberálizmussal szemben a katolicizmus elbukik. Ezt megsínyli az erdélyi ferencrendiek rendtartománya is. Egyesek célul tűzik ki a romlott szellem javítását, de a legtöbben hallani sem

akarnak erről. A helyzet tarthatatlanságát Csiszér Elek ismeri fel 1884-ben, Dávid Antallal és a jelöltekkel Mikházára vonulnak vissza. A reformot megbuktatják. Másodszor Vajdahunyadot jelölik ki Csiszér Elek és társai részére. Vezérük László Polikárp. Küzdelmek. A reform eszméje egyre jobban terjed. Kozma Döme az ellenzék vezére. Általános reform törekvések a rendben. Az új Constitutiones Generales. A reformáltak egyességet kötnek a nem egyesültekkel. A borszéki letelepedés. A reform jelentősége.

X. FEJEZET.

Utolsó évek (1898 —).

Munkakedv fokozódása és az ellanyhulás. A nevelésre irányult figyelem. Az egyházmegyei hitélet fellendülése és a ferencrendiek. Az új szabálymagyarázatok visszahatást keltenek. Ruházkodás, klauzura, pénzkezelés. Az alvinci, dévai, körösbányai kolostorok átvétele, Medgyes átadása a redemptoristáknak. A zetelaki kolostorépítés terve. Az erdélyi püspök néhány kolostort kér a jezsuiták részére. A vajdahunyadi új kolostor építése. Az eszterneki kolostor elég. Taníttatások kezdete. Az államhatalom nem avatkozik be a fejlődésbe. Máriaradna, Szatmár, Kaplyon átvétele. A jövő teendői. Az amerikai misszió.

XI. FEJEZET.

A rend külső élete.

A ferencrendi misszionáriusok Erdélyben és a szomszédos országokban. Küzdelmeik a szakadár népek között az unio érdekében. A reformáció a ferencrendieknek új munkatért jelöl ki. A kolostori élet megszűnik és az Isten ígését a legnagyobb nyomorral küzdve hirdetik, miáltal a protestáns fejedelmek rokonszenvét is megnyerik. A világi papság ellenséges álláspontot foglal el. Domokos Kázmér nemcsak Erdélyben, hanem a határokon túl is közismert misszionárius. A csiksomlyói kolostor missziós munkája. Az erdélyi románok uniója és a ferencrendiek. A ferencrendiek szerepe az ellenreformációban. Idegen rendtársak a misszió szolgálatában. Az erdélyi egyházmegye visszaállítását a szerzetesrendek készítik elő s ezen előkészítő munkában a ferencrendiek is tevékeny részt vettek. A ferencrendiek 92 plebániát alapítanak s ezen kívül 75 plebánián hosszabb ideig működnek és nincs plebánia, ahol meg nem fordultak volna. Plebániákat alapítanak a Gyulafehérvár-hegylajai, Gyulafehérvár-bányavidéki, a barcasági és miklósvárszéki, nagyszebeni, csiki, erzsébetvárosi, gyergyói, hunyadi, kézdi és orbai, kolozs-dobokai, marosi, küküllői,

belsőszolnoki, tordaaranyosi és udvarhelyi főesperességekben. Az erdélyi misszió kellemetlen a megyés püspöknek. A ferencrendi misszionáriusok tömeges visszatérítési eredményeket is tudnak felmutatni. II. József intézkedései lelohasztják az Úr háza iránt lángralobbant lelkesedést. A jelen ismét kiált a rend flaihoz, hogy minél több missziót tartsanak, mint nagy őseik tették. Az erdélyi ferencrendiek, mint a sajtó munkásai. Kajoni könyvsajtója Csiksomlyón. Trefán Leonárd a szent Bonaventura nyomdát állítja be. Párhuzam a két könyvsajtó létesítése körül. „Szent Ferenc Hirnöke“, „Bernardinus“, „A Hirnök“, „Katholikus Világ“ és a Naptárak. A rendtartomány tagjainak irodalmi működése a multban és a jelenben.

XII. FEJEZET.

A rend és a hitélet.

A ferencrend és a hitélet. Buzgó fáradozásuk miatt sok kellemetlenségük van a lelkészkedő papsággal; különösen a husszitizmus idejében Marchiai Jakab föllépése miatt. Apostoli működésükben kiváló eszközük volt a szószék és megdöntik azt a véleményt, hogy lelkipásztorkodással csak a világi papság foglalkozhat. A világi papságot bántotta a közép-korban nyert nagy kiváltságuk. Mária tisztelet ápolása. A betegek látogatása. A csiki és székelyföldi katolikusok összetartó kapcsa a csiksomlyói búcsú. Új áhitat gyakorlatokat honosítanak meg. Kajoni *Cantionale*-jával egységessé teszi az egyházi éneklést. Imakönyvet ad ki. A harmadik Rend életre kel a kolostorok mellett. A csiki ifjak Mária társulata. Skapuláré egyesület. Nyolcadok. Körmenetek. Az istentiszteletek módjáról és a szent beszédek tartásáról. A papi zsolozsmát beillesztik a délutáni istentiszteletekbe. A kolozsvári kolostor *Usualeja*. Az Oltáriszentség tisztelete a ferencrendiek templomaiban. A temetési ügy. Az 1822 évi egyházmegyei zsinat rendeletei az istentiszteletek tartásáról. A XIX. század első felének hitélete összehasonlítva a maival. „Néhány beszélő szám a ferencrendiek működéséről a hitélet terén.“

XIII. FEJEZET.

A rend nevelőintézeteinek életéből.

Szent Ferenc szemei előtt a rend alapításakor nem a tudományok fejlesztése lebegett, hanem a bensőséges élet szépsége, s a lélek megszentelése volt főcélja. A tudományokat sem kárhoztatta. A rend kebelében mindig akadtak, akik az egyes tudományágakra fejlesztőleg hatottak. A kolostori iskolák fejlődése és állapota a XIII—XIV. századok-

ban. Rendi főiskolák. Ujoncnevelés. A papi kiképzés a mohácsi vész előtt. A kolostorok mellett népiskolák vannak. A protestántizmus hatása. Általános viszonyok a XVIII. században. A tudományok ápolása fellendül. A rendi lektorokról (előadók) és kiváltságos helyzetükről. Az erdélyi ferencrendiek papnevelése a mohácsi vész után. Az Őrség megalakulása után. A külföldi iskolák látogatása. A fehéregyházi licenciátus képzőiskola. A XVII. század végén teljesen kialakul. A következő században erős lektori kara van. Mária Terézia újjításai a hittudományi oktatásban. A rendi nevelés aranykora. II. József. Mozgó theologiai intézetek a XIX. században. Az egyházmegyei és bulgarita növendékekkel együtt nevelik az ifjúságot Gyulafehérváron. Önállósul. Ujból Gyulafehérvárra viszik. A rendi nevelést véglegesen kiveszik a világi papság kezéből. A rendtartomány mai iskoláztatásának rövid ismertetése. „Kollégium Szerafikum“. — A ferencrendiek úttörő munkássága a Székelyföldön a katolikus iskoláztatás terén. Elemiiskolák. Középiskolák. Mária Terézia uralkodása után az államhatalom gyakran beleavatkozik az iskolaügyekbe Csiksomlyón, de ferencrendi jellegétől nem fosztják meg. A csiksomlyói gimnáziumot a Bach-rendszer veszi ki a rend kezéből. A csiksomlyói szindarabok. A csiksomlyói tanítóképző. Napjainkban.

Függelék:

1. Az Őrség őrei (1640—1727).
 2. A rendtartomány főnökei (1727—).
 3. A rendtartomány élő tagjainak táblázata.
 4. Az idézett forrásmunkák.
 5. Névmutató.
-

Bevezetés.

Az erdélyi ferencrendiek életéről és működéséről 1737. óta nem jelent meg összefoglaló, könnyen áttekintést adó munka, hacsak annak nem vesszük azt, amit „*Az erdélyi katolicizmus multja és jelene*“ című kötet a mult évben adott egy rövid fejezet keretében. Györffy Pál kiérdemült rendtartományfőnök, hogy letompítsa a jezsuiták ellenszenvét, melynek Bécsen keresztül Rómában hangot adtak, kevés változtatással az apostoli kuria nyomdájában Rómában is kinyomtatja Kájoni János kéziratának kiegészítését *Opusculum de ortu, progressu ac vicissitudinibus, olim Custodiae, nunc Provinciae Transsylvaniae Fratrum Minorum Strictioris Observantiae S. P. N. Francisci in quatuor partes distributum* — címen, amely ugyanazon esztendőben a csiksomlyói könyvsajtóból is kikerül második kiadásban. Ortus, progressus, vicissitudines, excisio et restauratio olim Custodiae, nunc ab anno MDCCXXIX. *Provinciae Transsylvaniae* Ord. Min. S. P. N. Francisci Strict. Observ. tituli S. Regis Stephani etc. — hallerközi Haller Jánosnak ajánlva. Hat és félszáz éves erdélyi ferencrendiekről ezek az első és utolsó önálló nyomtatott művek: az 1836-ik évben kezdődő Schematizmusokon kívül (1856, 1888, 1890-97, 1901, 1906), melyekről ezideig tudomásunk van.

A rendalapító halálának hétszázéves ünneplésével nagy idők nagy határkövéhez értünk, amelyet sulyosbítanak azon politikai helyzetalakulatok, melyek Erdélyt átkapcsolták a keleti atmoszférába, s ezzel új helyzetet teremtettek az erdélyi katolicizmus történetében és az erdélyi ferencrendiek életében, mert az erdélyi katolicizmus léte, virágzása, védelme, s a ferencrendiek élete egy.

A nyugati katolicizmus hullámainak véghatára eddig Erdély volt s eljutottunk oda, hogy ma Erdélynek kell magában hullámokat kavarnia, hogy azokat kelet felé irányítva, a hittérítők vérével sokszor megöntözött földet belekapcsolja a maga katolikus életébe.

Az új idők szelleme az élethivatások új lángralobbanását kívánja s mert a történelem az élet tanítómestere, melynek hányattatásaiból lelkünkbe szűrénkezik a mult kiforrott, megizmosodott szelleme, azért tűztem ki célul, hogy a homályos történeti adatokból okulásul részben visszaidézem a multat.

Amig e szerény munkán dolgoztam, többször tettem fel magamban a kérdést: hogy volt lehetséges elhallgatással mellőzni azt a munkásságot, melyet a ferencrend tagjai Erdélyben kifejtettek s Györffy Pál után

miért nem látta szükségét senki az erdélyi ferencrendiek multjával foglalkozni s ha voltak rendtagok, mint *Veress Lajos*, kinek kézirata, *Facies vetus, et nova Transsylvaniae Franciscanae*, seu Custodiae olim, Provinciae Hungaricae SS. Salvatoris, nunc *Provinciae Transsilvanicae* Fratrum Ordinis Minorum S. P. N. Francisci Strictioris Observantiae, sub patrocinio S. Regis Stephani Deo famulantium. 1753. április 21-én az egyházi jóváhagyást megkapta. Vagy a hangyaszorgalmú Losteiner Leonárd Topographica descriptio pervetusti monasterii Csiksomlyoviensis etc. című kéziratóban 1777-ben részletesen foglalkozik a ferencrendiekkel, miért nem akadtak nemeslelkű pártfogók is, akik vagy az egyiket vagy a másikat nyomda alá vitték volna?

Ha megjelenhet Veress Lajos kézirata, talán öntudatosabb lélekkel fogadják az erdélyi ferencrendiek II. József intézkedéseit s az erejében kibontakozó XVIII. századra még sem következik be az elernyedt XIX. század, melyben csak az Isten különös Gondviselése mentette meg az erdélyi rendtartományt az elsorvadástól.

Ahogy az erdélyi ferencrendiek multjába némi kis bepillantást nyertem, lelkem előtt az erdélyi ferencrendiek történetének megírása lebegett, s mégis midőn előjáróim jóakarató biztatásából valóra kellett váltanom e kedves tervet, egyszerre oly nehézségek merültek fel, hogy eleve le kellett mondjak a teljességről s csak folytatója kívánok lenni az 1737, illetve 1753, 1777 és 1804-ben megszakadt történeti adatok följegyzőinek.

Az erdélyi ferencrendiekről lévén szó, szorosan vett erdélyi talajon mozgok s nem vettem figyelembe, hogy Erdély határai időnkint kisebb nagyobb változásokat szenvedtek: vagy hogy az Erdély területén levő két Őrséghez oly kolostorok is be voltak osztva, melyek a mostani erdélyi rendtartomány keretein kívül esnek. *A ferencrendiek* gyűjtőnév alá foglalhatnám a minorita elnevezésű konventuális ferencrendieket is, de tekintettel arra a szellemi különbségre, mely régebb élesebb volt és arra a történeti tényre, mely a mostani konventuálisokat elválasztja az 1517 év előtti elődeiktől, azért jöllehet *a szent István első magyar királyról nevezett erdélyi ferencrendiek rendtartományának* mai kolostorai az u. n. minorita és őbszerváns kolostorokból olvadtak össze, azért csak ezen rendtartomány jogelődeivel foglalkozom, melyek őbszerváns és minorita kolostorok néven szerepelnek a multban.

Ha bárki figyelemmel végigolvassa e kis tanulmányt, látni fogja, hogy őseink fáradtsága, könnye és vére tapadt minden erdélyi piciny röghöz, s minket a mult ideköt, s a jövő kilátástalan bizonytalansága el nem csüggeszthet, hanem minél több akadállyal találkozunk, annál inkább nekigyürkőzünk s minél kevésbé értékelik munkánkat, annál

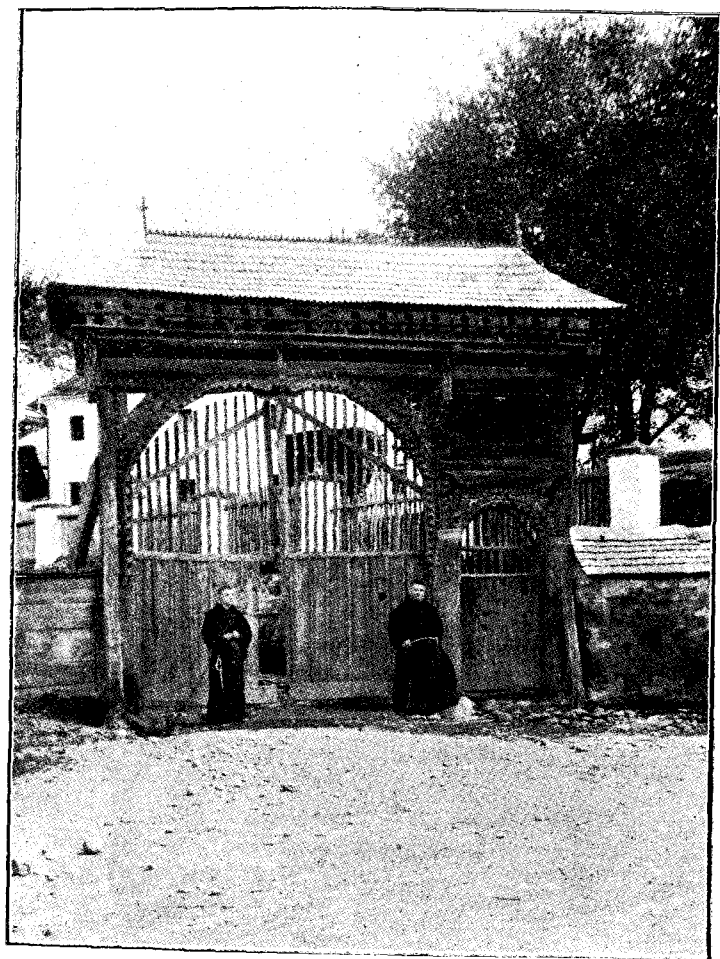
többet dolgozunk, szem előtt tartva, ami az erdélyi ferencrendiek történetéből leszűrődik: Domine da mihi animas, cetera tolle! Ezzel az óhajtással bocsátom nyilvánosság elé e kötetet. Nem a tudományosság követelményeivel számoltam, hanem a lelkiszükségleteket kísértem figyelemmel akkor, midőn az elterjedés rövid vázlatát adtam, a munkatertet megrajzoltam: midőn a rendi szellem fejlődése vagy hanyatlására rámutattam.

A munka technikai kiállítását teljesen *P. Trefán Leonárd* Exminister provincialis vállalta, kinek biztatása nélkül bele sem fogtam volna a munka elkészítésébe, s ezért nagyon hálás vagyok neki, ugyyszintén mostani rendtartományfőnökömnek *Sándor Vitalis* atyának is, aki a lehetőségek szerint mindenben segédkezet nyújtott.

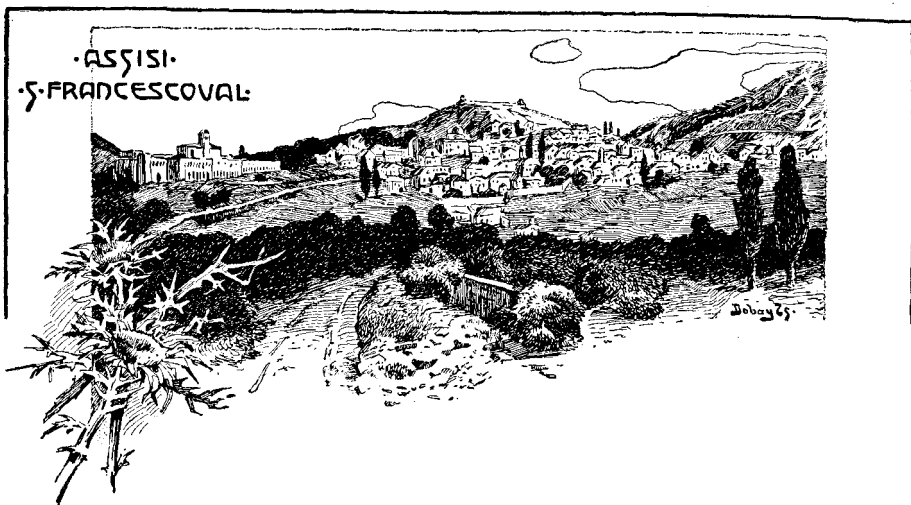
Egy régi történeti munkának előszava végén olvastam: „Legere historiam facile est. Legentibus loquor. Scribere autem et in compendium reducere non item.” Ilyen érzelmekkel vegyéték kezetekbe szerény munkámat elsősorban ti, *az erdélyi ferencrendnek lelkesülni tudó növendékei!*

Székelyudvarhely, 1926. február 2-án.

A szerző.

A mikházi kapu.

I. FEJEZET.

Szent Ferenc szelleme Erdélyben.

Umbria völgyének költői ihlete csapta meg *Bernardone Péter* posztókereskedő fiának lelkét, kit Assisi városa adott a világnak, az Urnak 1181-ik évében. Bernardone Péter fiának, Ferencnek egész életén a „Propertiusok lágy költőisége, szeretetben és dallamban szétömlő liraisága jut kifejezésre.”¹ Az eleven eszű fiucska születéséről legendák keltek szárnyra a középkornak miszticizmusra hajló talajában. Ferenc anyjának, *Pica* asszonynak ajkáról leste el zengő francia nyelven a provencai dalokat a troubadúrok és zsönglörök kalandos énekeit. Gyermek lelkére nem maradtak hatástalanok azon elbeszélések sem, melyekkel országokat beutazó atyja fiát, Ferencet szórakoztatta.

Ferenc az anyai szárnyak alól első röppenését a házuktól nem messze, csak egy köhajításnyira álló szent György templomáig tette, hol megtanult írni, olvasni, bibliában tájékozódni, s mire a síma modorú és meggyerő külsejű ifjú kikerült az iskolából, beszélt franciául, értett latinul az olaszon kívül és atyja nagy gyönyörűségére Assisi arany ifjusága fejedelmévé választotta. A gazdag kereskedő szórta a pénzt s lelke örömben uszott, midőn fiáról beszéltek; míg madonna *Pica* szemszögletében a bánat könnyei csillantak meg,² mert mindezek elbizakodottá tették a nagyratörő ifjút s ő már se a szülők, se a rokonok figyelmeztetését nem vette jó néven. Szívének serkenő vágya hírnév és dicsőség volt.

Assisi és Perugia 1201-ben harcban állott egymással. Assisi virága a harcban fogságba esett, s a börtön mélyén a nemes fogoly társainak.

prófétai ihlettel hozta tudomására, hogy most börtönben synylődik, de egykor az egész világ tisztelettel fog meghajolni előtte.³ A nagyravágyó ifjúnak a béke 1203-ban szabadságot hozott és visszatérhetett félbeszakadt könnyelmű életéhez.

Egy lázas betegség győtrő karjaiból kiszabadulva lovagnak csapott föl, hogy a pápai érdekek védelmére Apuliába menjen. Apuliába soha el nem jutott, mert Spoleto-ban lázba esett. Látomásai voltak, s titkos hangok csöngései tértek vissza fülébe, amelyek megutáltatták vele eddigi könnyelműségeit, társai léha szórakozását, s aki fejedelem akart lenni az elsők között, az most Assisi belpoklos szegényei közé vonult vissza. Majd egy római utra szánta el magát, hol a szegények között a legszegényebb volt. Az alamizsnáért esedező koldussal kabátot cserél, s ez ujjmutatása volt az Úr titkos kezének. Erdők mélye, templomok csöndjében edzette lelkét a nagy harcra, melyet atyjával volt vivandó, hogy fölépítse az Úr omladozó, misztikus hajlékát, melyre a kereszten függő szava figyelmeztette szent Dömjén templomában.

Többé már semminek sem volt értéke előtte. Mindenét eladta hogy a szegények között kioszthassa. Arcának gyanus tűzben égő rózsái lehervadnak; fényes öltözete koldusrongyokban csomósodik össze. Az atya büszkesége egyszerre égető szégyene lesz és a szigorú atya sötét börtönében synylődő fiúnak átalakulóban levő lelkét csak az anyai szív érti, s a kesergő anyai könnyekben benne van a gyermek iránt megnyilvánuló rendületlen bizalom és ragaszkodó biztatás.

Atyja tudta nélkül vette föl szent Ferenc a hajkoronát. Az elhátározásában megingathatatlan fiút az atya egyházi bíróság elé viszi, hogy ott keresse fiával szemben az igazságot. A fiu hajthatatlansága arra indítja Bernardone Pétert, hogy fiát városi katonasággal üzesse ki Assisi határaiból, de csak az assisi püspök elé jutottak, ahol kb. 1206-ban, egy nagyon szomorú jelenet játszódott le. Szent Ferenc atyja követelésére vissza adta azt a kevés pénzt, amit még magánál tartott; ledobta magáról ruháját, atyja elé tette s az égre tekintve fölsóhajtott, most már nyugodtan imádkozhatom: *„Mi Atyánk ki vagy a mennyekben.”* Ferencet az atyja fukarsága földönfutóvá teszi,⁴ s az Úr hívása gyöngéd lelkében, Istennek jóságába vetett bizalma még erősebb lesz... Érezte, hogy ugyanannak gondjai alatt áll, aki nem feledkezik meg az ég madarairól és oly szépen fölékesíti a mezők liliumát. Életében ezt nevezik megtérésnek, mely a püspöki palotában nyert befejezést. A püspök karjaiba zárta és palástjába takarta, s mit törődött azután azzal, ha barátai meg nem ismerték; az emberek eszelősnek tartották; a gyermekek sárral és kövel dobálták. Ő legkedvesebb barátai a szegények közé ment: sebeiket kötözte és őket imádságra tanította. *A nagy Király*

hirnöke, ahogyan a rablók előtt bemutatkozott, kezdetben Assisi romladó templomain akart segíteni, (sz. Dömjén, sz. Péter és Angyalos Boldogasszony temploma) mignem 1209 év február 24-ének reggelén Angyalos Boldogasszony templomában az oltárnál a pap ajkairól fölhangozott: „Elmenvén vigyétek hírül, hogy elközelgett a mennyeknek országa. Ne legyen se aranyatok, se ezüstötök, s pénzetek övetekben, se táskátok az úton ne legyen, se két köntöstök, se sarutok, se bototok, mert méltó a munkás az ő bérére.“⁵ *Ezt akarom!* — kiáltott fel önmagán kívül. Lerugván saruját, kötéllel övezte derekát s Assisibe ment, hogy békét, szeretetet, alázatot, bűnbánatot prédikáljon, a mennyek országát hirdesse. Assisi már várta apostolát,⁶ és kitérta karjait. Ferenc kívánta, s az Úr békességet adott neki. A város két gazdag polgára. *Quintavalle Bernát* és *Catani Péter* kanonok és jogtudor fölvételre jelentkeztek szent Ferencnél. Együtt mentek sz. Miklós templomába s felütvén az evangéliumot, irva találták jövőjüket: „Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el amid van s oszd ki a szegények között“. Más helyen: „És elküldötte őket, hogy hirdessék az Úr országát s meggyógyítsák a betegeket.“⁷ Ez a három jóbarátnak elég volt. Szent Ferenc azt mondja társainak: ez lesz a mi életünk és szabályunk; cselekedjétek úgy, ahogy hallottátok. Azután jött *Egyed* testvér, az Isten drága báránykája *Leo* és *Assisi bűnbánó férfiai* lesznek, kiket megbűvölt, magával ragadott szent Ferenc imádságból és költészetből szőtt egyénisége.⁸ Időnkint egy fölhagyott rivortortoi színben jönnek össze. III. Ince pápa a fennebbi alapokon jóváhagyja elhatározásukat, s megengedi, hogy bárhol hirdethessék a bűnbánatot.

Szabad az út a nagy Király hirnöke, s dalos madarai előtt. Heroikus elhatározás érlelődik meg szent Ferencben: apostollá lenni, az emberek lentjáró tekintetét az égreemelni, s meggyőzni a világot, hogy nem hírnév, dicsőség és hatalomban, hanem az alázatos lemondásban, és önmegtagadásban van a lélek öröme és boldogsága.

Szabadságszeretetet és dalt a természet ölen tanul s első elindulása, egy dalbaöntött diadalút volt a *Domina Paupertas* oldalán, kinek lovagjává szegődött.⁹

A Poverello lovagja kettesével szétküldi az egész világra társait s a szétrebbent madarak csodaszép dalokat énekelnek a Domina Paupertas leírhatatlan bájairól. Az emberek nem tudják mire vélni az éneket. Néznek és bámulnak a kopott rabszolgaruha alól előtörő mosolyon és verőfényen, s ők mikor visszatérnek Porciunkulába Pünkösöd és szent Mihály napján Franciaországból, Spanyolországból, vagy a Szentföldről, nagy öröm és vigadozásban vannak, mintha nagy kincseket gyűjtöttek volna össze.

Az első testvérek nagy lelki repesése, az apostoli Székhez való törhetetlen ragaszkodása meggyőzte a pápát, hogy szent Ferenc nem vakmerő forradalmárok élén áll, aki kezét fognak Voldoi Péterrel, vagy az albigensi eretnekekkel: ő az Evangéliumnak tiszta lovagja. Az apostoli életet a Szentatyá áldása kíséri.

1212-ben *Sciffi Klárával* Assisi nemes leányai csatlakoznak hozzá, mert már az egész Olaszországban az egész világ barátta akar lenni.

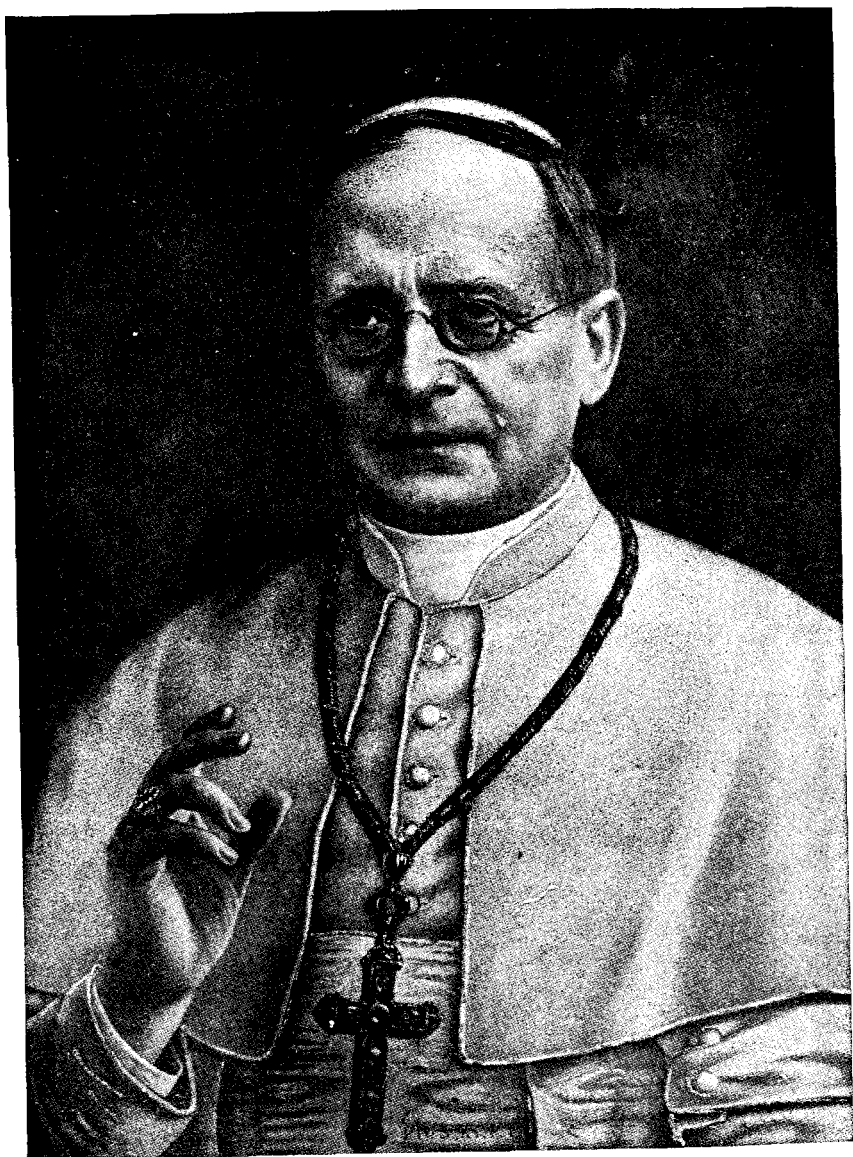
Szent Klára.

Az első és második rend mellett 1221-ben megalapítja a harmadik rendet is, s ezzel a kunyhó és palota eszméinek harcosai közé szegődik, kik között ő úgy áll, mint egy született fejedelem, anélkül azonban, hogy ő ezt akarta volna, mert az 1217. évi káptalanon felosztják az egész földet s testvéreit szétküldi a szélrózsa minden irányába.

Végre 1223-ban Hugolin bibornok atyai jóbarátja és tanácsadójával összeállítják a végleges szabályokat, melyeknek beindítása lelkére súlyos csapásként nehezedik, mert vele, az idealizmussal szemben áll a cortonai származású *Bombarone Illés*, ki letördelni igyekszik

szent Ferenc szabályaiból mindazt, ami annak értéket kölcsönzött. Ami a világnak és a szerzetesi életnek a többi rendszabályokkal szemben előnyt biztosított. Illés testvér az átlagos ember teherbíró képességét tartotta szem előtt, s csak ezen szemüvegen keresztül biztosíthatja szent Ferenc rendszabályainak keresztülvihetőségét. Ezzel megsebezte a szent Pátriárka lelkét, s ő aggódó szívvel hanyatlott sirjába 1226. okt. 4-én.¹⁶ A rendalapító halála után kezdetét vette egy nagy pör, melynek aktái sokszor fölkaavarták a kolostorok csöndjét.

Szent Ferenc az útát Istenhez akkor találta meg, mikor az Evan-

Öszentsége XI. Pius Pápa.

gélium ígéiben az Isten figyelmeztető ujjára ismert ; mikor tanítványait bot és két köntös nélkül küldötte a világba ; mikor a világot teleszórta apró kolostorkunyhókkal. Rendjének alapjául a szegénységet tette. Se az egyénnek, se a kolostornak nem lehet semmije. Ne legyen, ami ide, vagy oda kösse a rendtagokat, hanem bármikor az apostolok készségével indulhassanak útra. Ez volt azon talpkő, melyre hatalmas művét föllépítette. Azon kor, melyben új szerzetesrend alapítására gondolt, tele volt kolostorokkal és szent Ferenc föllépésének semmi értelme sincs, ha az ősi intézményt biztosabb alapokra nem fekteti. Korát a szociális szélsőségek, földhöz ragadt szegénység, s az elhatalmasodott gazdagság uralják. A telhetetlen pénzvágy kiégetett az emberek lelkéből minden emberszeretetet, s a gyámoltalan szegénynek nem volt semmi joga a gazdaggal, vagy csak egy hajszállal is hatalmasabbal szemben. A gazdag képzelt ereje és joga ökölbesorította a szegénység lerongyolódott s kizsákmányolt éhező tömegeit. A társadalom életereje a végső-kig volt már fokozva, midőn szent Ferenc egy merész kézlegyintéssel csendet parancsolt a kitörésre készenálló viharoknak és minden gyűlölködő osztályharcosnak lágyan odasúgja: legyen békeesség! „Dalos lelkével beleénekelte kora temetővilágába a krisztusi szeretet himnuszát”¹¹ s a feszülő erők ellankadtak és a szent lelke bélyegét nyomta kora társadalmi életére.

Akik szent Ferenc szabályait még életében kifogásolták, azt hangoztatták, hogy a rendszabályok nem emberek, hanem angyalok számára íródtak. A rend fejlődése sokban ezeknek adott igazat ; de a mult annyi nemes, nagy emberfeletti tettel szerepel a rend történetében, hogy bámulatra ragadják a világot s ezek sohasem születnek meg, ha nem szent Ferenc nagy lelke inspirálja s azért a ferencrend az alapító szándékától ma sem térhet el, ha megkezdett munkáját folytatni akarja és békéltető akar lenni a tétovázó emberek életében.

Az élet föntartása minden embernek kötelessége. A ferencrendi kolostorok meggazdagodásra nem számíthatnak. Amig feszül a kolostorlakók izma, addig hátuk mögött feltűnő eredmény jelentkezik ; amig naponkint megújuló küzdelmet folytatnak az étellel, addig állanak közel az élethez s tudnak beszélni az életnek az életről, amely tülekedés és küzdelem. Addig daluk úgy hasít bele a titkos földalatti energiák forrongásától morajló történelem zúgásába, mint tavaszi napon a viszatért fecskék csicsérgése az ébredőtermészet ezernyi ezer sóhajától és vágyától visszhangos zümmögésébe.¹²

Szent Ferenc szakít a multtal, mely magányba vitte azokat, kik a krisztusi életet választották osztályrészül és őket az emberek zajától távol épült kolostorokba zárta. Szent Ferenc szándéka az volt, hogy az

ő dalos testvérei naponkint ajtóról-ajtóra járjanak, tehát falvak, városok mellett az emberek között lakjanak. Rendje néprend lesz az apostoli munka intenzivebb fölvételének hivatásával.

Gondolatát három szervezetben, rendben testesíti meg. 1209-ben III. Ince pápa szóval megerősíti a ferencrend első szabályait, melyekben szent Ágoston remeteinek életét tartották szem előtt. Assisi bűnbánó férfiai, Ferenc egyszerű szavai megbüvölték Sciffi Klárának lelkét, ki lábai elé vetvén magát, bűnbánó ruhát kért, hogy élete hasonló lehessen a kisebb testvérek életéhez. Így alakult meg 1212-ben a második, vagy női rend.¹³

Szent Erzsébet.

Sok tanítványa volt már szent Ferencnek és nem volt biztos benne, mit kíván tőle az Úr, beszél a Fiorretti s azért elküldi Masszeusz testvért Klára nővérhez és Szilveszter testvérhez, hogy imáikkal ők tudakolják ki Istentől kívánságát. Kedves gyermekei értésére adták Masszeusz által: „Krisztus Szilveszter testvérenek is, Klára szórornak is tudtára adta és kinyilatkoztatta akarátát, hogy a világba indulj prédikálni, mert nemcsak önmagadért, hanem mások üdvéért is választott ki téged”.¹⁴ Menten útrakelt s Canaio faluban oly hévvel beszélt, hogy szavain fellelkesülve a falu összes férfiai és asszonyai ott akarták hagyni családjukat, de szent Ferenc ezt megtiltotta nekik és a lelkek javáért 1221-ben megalapította a penitenciatartók, vagy kordaviselők társaságát, a harmadik rendet.¹⁵

Szent Ferenc ezen három rend keretében akarta jobbra tenni a világot és visszavezetni az embereket az evangéliumi egyszerűséghez.

Az első nagy káptalanon (1217), melyen állítólag 5000 rendtag vett volna részt, a ferencrendiek maguk között felosztották az egész világot és a felosztott területek között szerepel Magyarország is.¹⁶

Magyarország ezidőben forrongott. Az osztályellentét majdnem polgárháborúba sodorta és nem volt alkalmas a hangulat a testvérek befogadására. Vagy talán nem is jutottak Magyarország határain innen és onnan visszatértek. A ferencrend megjelenésének bizonyossá lett időpontja Magyarország részére az 1229. év.¹⁷ Tíz egész esztendő sem

telt el (1238) s a magyarországi ferencrendiek külön őrségbe alakulnak s nincs hely az országban, ahol ne ismernék a ferencrendieket (konventuális minorita és obszerváns ferencrendiek.) Meghonosodik a klarisszarend és majdnem minden férfikolostor mellett találunk apácakolostorokat is, melyek nem azonosak a második rend kolostoraival. Magyarországból Erdély keleti határait hamar ellátogattak s itteni megjelenésükre bár biztos időpontot nem lehet megállapítani, de határozottan tudjuk, hogy a XIII. században Erdély nem volt ismeretlen terület előttük.

A reformáció előtt Erdély minden városának több szerzetes és apácakolostora volt. Mindezek közül 1558-ban Erdélyben csak a csíksomlyói ferencrendi kolostor áll fenn, mint jogilag nem létező. Az erdélyi katolikus ellenreformáció megindítása után,¹⁸ a ferencrendiek nehezen hódították vissza azt a területet, melyet őseik oly jól ismertek.

A nehézségek leküzdése után a szorosan vett ferencrendiek mellett a konventuális ferencrendiek is elterjedtek ugyanazzal a munkakörrel, mint a obszervánsok.

A konventuálisok, vagy minoriták Erdélyt 1687-ben közelítették meg a törvényes szétválasztás után. (V. Sixtus pápa alatt 1585-1590) A legelső hely, ahol megtelepedtek a nagybányai ház volt. Nagybányát

Az aradi minoriták rendháza.

gr. Csáky István elnöklete alatt működő udvari bizottság juttatta a minoriták kezére 1687 jun. 1-én. Ez Erdély határain kívül esik.¹⁹

Csaknem egy időben Erdély keleti szélén *Esztelneken* is megtelepednek (1676-1680)²⁰ és papnevelőt állítanak föl Nagy Mózes plebános közreműködésével. Az esztelneki hely félreeső s alkalmatlan volt s ezért ezt elhagyták és 1696-ban Kézdivásárhely tőzsomszédságában levő negyedben, Kantában telepedtek meg.²¹ 1724 december 10-én *Kolozsvár* külvárosában a külső magyar utcában az unitáriusoktól elvett templomot kapják meg az erdélyi püspöki helynöktől, Demeter Mártontól, hol plebániát vezettek. 1764-ben a belvárosban vásárolnak telket s építenek házat.²² Ugyanazon évben még augusztus 6-án megkapták régi házukat *Besztercén* is, hová Langlett Fülöp tábornok vezette be. Kezdetben katonaőrségi templom volt de később a görögkatholikusoknak adták.²³ Ezen esztendő a minoriták terjeszkedésére nagyon gazdag, mert Udvarhely megyében a Firtos tetőn is megkapták a jezsuitáktól felhagyott kápolnát és 1725-ben helyébe templomot építettek.²⁴ A következő évben *Marosvásárhelyen* a várban kaptak egy házacskát, melyet el nem foglalva, Udvardfalváról csak 1740-ben tértek vissza régi otthonukba. *Nagyenyedre* Antalfy János erdélyi püspök vezette be 1727. febr. 8 án, hol azóta lelkipásztorkodással foglalkoznak.

A ferencrend második ága 1525-ben nagy vérveszteséget szenvedett, mert Bassai Máté obszerváns kiváltott és megalapítja a kapucinus rendet, melynek tagjai szent Ferenc eredeti szelleméhez tértek vissza (innen a szakáll) és tagjainak nagyobbrészét a konventuálisok közül toborozta, kiktől 1619-ig függött. Ezt a viszonyt V. Pál pápa szüntette meg. Erdélyben a kapucinus rend nem vert gyökeret, bár 1625-ben szó volt betelepítésükről. Erdélyhez közel Székelyhidon éltek néhány esztendeig, honnan gróf Csáki Imre püspök 1727. okt. 28-án Nagyváradra vitte. A rend különös szelleméhez híven gyóntatással és missziók tartásával voltak a rendtagok elfoglalva. Ma nagyon kevesen vannak.

A reformáció kezdetén az aposztata papság az egyházi életnek minden gyarlóságát kihasználta és magának fegyvert kovácsolt belőle. Az aposztáziába eső egyháziak legnagyobb részét nem Luther tanainak meggyőző ereje és dogmatikus igazsága vezette ki az Egyház kebeléből, hanem azon előny, melyet részükre a coelibatus eltörlése jelentett. Ha Luther ebben nem szakít a multtal, szavai nem vernek oly mély hullámokat és a reformáció nem lesz oly általános Európában. Részéről ez alkalmas időben szerencsés fogás volt, melyet a husszita mozgalmakból kölcsönzött.

A reformáció előtt gyanakodásra kevésbé adott okot az, hogy a férfikolostorok mellett apácázárdák is voltak. Most egyszerre az újítók

szemében ezek büntanyákká lesznek, s oly támadásoknak vannak kitéve, hogy az egyes káptalanokon többször határozatba hozzák, hogy férfi kolostorokban éjszakára még kis fiukat sem szabad megtűrni, s nappal is csak egynehányat tarthattak a bárányok őrzésére és alamizsnagyűjtésre.

Ha a reformáció Erdélyben nem mérgesedik el oly nagy mértékben, mint azt fráter György halála előidézte, a reformáció úgyis sorvasztólag hatott volna a kolostori életre. Az apáca kolostorok az ellenreformáció után többé életre nem kelhettek azon virágzó állapotban, ahogy a reformációt megelőző időben találjuk.²⁵

A reformáció után a ferencrendi kolostorok mellett a régi rendszerrel már nem találkozunk. Ez nem jelenti a gyöngébb nem lelkében az elvont élet után való sovárgás kiveszését, mert a kolostorok az új korban is megtartották vonzó erejüket, s ha nem is a régi rendszer alapján, de újból jelentkeznek a visszavonulni vágyó nők, s tökéletlen formájában föltaláljuk más és más elnevezés alatt a régi apáca kolostorok maradványait is.

Erdélyben próbálkoztak Pozsonyból Kolozsvárra áthozni a klariszsza apácákból, de 1733-ban ismeretlen okok miatt sikertelen maradt a kísérletezés, de így is itt még az apácaélet legtökéletesebb formájával találkozunk.

Özv. Nápolyi Györgyné, harasztosi Felvinczy Klára eszközölte ki Rómában 1727. jul. 19-én a bibornoki testület engedélyét, hogy a Farkas utcában ő és társnői Conservatoriumot alakíthassanak, a harmadikrendi nők ruháját fölvehessék és X. Leó pápa szabályai szerint közösen élhessenek. Felvinczy Klára 1732. május 8-án kelt végrendeletében ezen szerzetesnői intézetet a Szent Háromság tiszteletére alapította és az intézet tagjainak köteleességükké tette, hogy közülük három tanítással foglalkozzék, gondoskodjanak három szegény leányka neveléséről és taníttatásáról, három szegény asszony tartásáról. Az alapítónő, ki egyuttal feje az újonnan alakult társaságnak, kilenc tag eltartásáról gondoskodik s ha még többen is fölvetetni akarnak, azok maguk gondoskodjanak magukról.²⁶

Győrffi Pál az erdélyi ferencrendiek tartományfőnöke 1732 dec. 16-án jelenti a jámbor nőnek, hogy a következő év elején őt és egy, vagy két társnőjét az óvári kolostor templomában be fogja öltöztetni Engedélyt kértek Rómából, hogy külön kolostort képezhessenek s a Farkas-utcai házat elcserélték a ferencrendi kolostorral szemben fekvő sarokházzal, melyben három cellát és egy imaházat rendeztek be. A beöltöztetés késett. Felvinczy Klára csak május 8-án ölthette fel a Rend ruháját, azon ígérettel, hogy amint lehetséges lesz, elfogadják szent Klára szabályait. Az alapítónő május 17-én váratlanul meghalt. Az örökséget a rokonok elperelték, csak 1666 forint 40 krajcárt hagytak meg az inté-

zetnek. A bibornoki testület 1733. szept. 12.-én engedélyt adott, hogy br. Haller Klára és br. Bánffy Columba elhagyják a pozsonyi klarissza zárdát és Kolozsvárra jöjjenek főnöknőknek és tanárnőknek. A nevezett apácák az engedéllyel nem éltek. Az elévült engedélyt 1736. márc. 23.-án Barberius bibornok Ordódi Constancia és Hagymási Cecília részére újítja meg. Ebből sem lett semmi. Valószínű, az intézet szegénysége tartotta az illetőket vissza, mert a harmadikrendi nővérek 1743. jun. 24.-én a medgyesi káptalantól akkora alapítványt kértek, melynek kamataiból két apáca megélhet s engedélyt kértek földek szerzésére, újabb tagok föl vételére és kérték az oltáruk megigazíttatását.

A kolozsvári szent Erzsébetről nevezett harmadikrendi apácáknak szabályzatot Györffy Pál adott, 1733. szept. 29.-én kilenc pontban. Ambrus Jukundián 1766.-ban új előlárónőt nevezett ki részükre és a rendház papjai közül igazgatót is kaptak. Mária Terézia birtokukat adómentesnek nyilvánította.

Az apácák tanítással foglalkoztak és szánandó állapotban éltek. Sorsuk akkor javult, mikor báró Perényi Borbála közékük lépett s ez által nevüket emelte.

1787-ben a főkormányshék kimondotta feloszlatásukat és öt apácának havi 10—10 forint nyugdíjat adott a kincstár. Házukat lefoglalta és tartományi számvevősséggé alakította át, majd katolikus kórházat rendeztek be a helyére. Az utolsó főnöknő Békéssy Juliánna 1818. április 26.-án halt meg 80 éves korában.²⁷ Nem volt ily tökéletes szervezetű, de a kolozsvárinál sokkal régebb volt a csiksomlyói *kordás leányok* szervezete, kik mint terciárius nők szerepelnek a kolostorok mellett (1591).

A csiksomlyói ferencrendi terciáriák nem rendes kolostorban, hanem önmaguk által épített, vagy építtetett magános házakban ketten, vagy hárman laktak együtt.

Hogy alakultak ki, annak semmi nyoma. 1712-ből ismeretes a mikházi rendi káptalanra benyújtott kérelmük, melyben a kolostor templomában részükre külön oltárt kértek, vagy akár a templomon kívül is; de a káptalan atyái elutasítólag válaszoltak. A csiksomlyóiak, valószínű az eszternekiek és szárhegyiek is az emberektől félrevonulva vagyonszövetségben éltek. Szövészel, fonással, varrással, mezei munkával foglalkoztak, s a katonaleánykákat írni és olvasni tanították. A nép derékkötőjükről nevezte őket kordás leányoknak. Gondoskodásuk alá vették a csiksomlyói templom tisztántartását és oltárainak elrendezését; szerepük volt a körmenetek rendezésében is.

Az erdélyi főkormányshék 1782. április 11.-én hirdette ki előttük az eltörölt rendeletet s úgy intézkedett, hogy javaikat a kincstár foglalja le. A főkormányshék kiindulási alapja téves volt, s azért ezen rende-

lettel a kordás leányok intézményét nem tudta megszüntetni. A főkörmányszék azon föltevésből indult ki, hogy a terciáriák házaikat közadakozásból építették és életüket koldulásból tartják fenn. Életük fenntartásához a közadakozásnak semmi köze sem lévén, azért a főkörmányszék 1785. júl. 24.-én megengedte a csíksomlyóiaknak, hogy rendi öltöny és

Dr. Haynald Lajos biboros, volt kalocsai érsek.

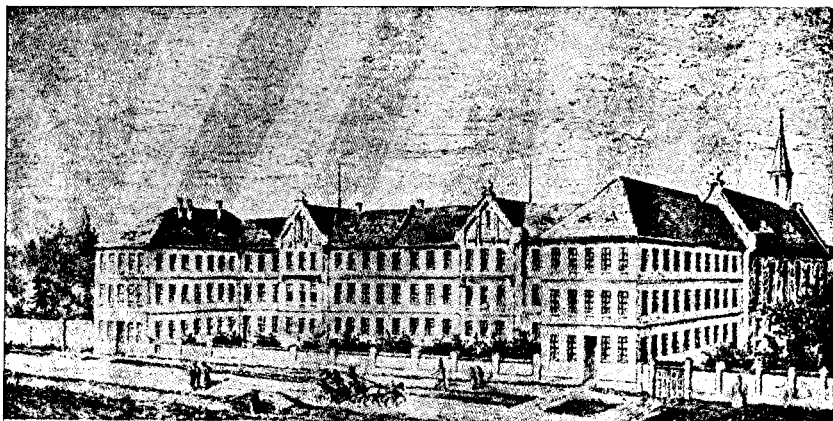
szerzetesi szabályok nélkül továbbra is együtt éljenek. Somlyó hegye alatt a *Jericho* nevű helyen a ferencrend telkén Bothár Anna és Simon Anna két kis házban laktak. Dénes Ágnes, Nagy Kata és Bodó Anna három kis házban éltek. Sándor Anna és Gothár Éva ketten laktak egy külön házban. A kolostorral szemben Lázár István telkén, Antal Márta,

Tamás Kata, Márton Klára és Tamás Ilona voltak együtt. A szeminárium telkén Sárosi Sára és Gergely Katalin, míg Salamon István székely katona telkén Vitos Anna egyedül lakott.

Az esztelneki terciáriákról még ennyit sem tudunk. Az esztelneki apácákra a végítéletet Szepessy Ignác erdélyi püspök 1822.-ben mondotta ki, megtiltván nekik, hogy valakit ezután közéjük fölvegyenek, s 1843.-ban a ház történetírója megemlítésre méltónak tartja, hogy a harmadikrendi apácák majdnem mind kihaltak.

A franciskánus apácák élete ezzel Erdélyben nagyon rövid időre leáldozott és föltámasztása Erdély nagynevű püspökének, Haynald Lajosnak nevéhez fűződik.

Haynald bíbornok neve az erdélyi ferencrendiek körében igen nagy

A szentferencrendi nővérek nagyszebeni nevelőintézete.

tiszteletnek örvend, s a rend igen nagy jótevőjére tekint rá, mert külsőleg és belsőleg a franciskánus szellem megerősítésén fáradozott. A rendi szellem más irányban is igénybe vette az ő nagy tehetségét és alkotó erejét, midőn lehetővé tette a ferencrendi nővérek betelepítését Erdélybe. A ferencrendi nővérek Németországból jöttek Erdélybe és az összes női rendek közül nekik van a legtöbb kolostoruk. (15)

Haynald Lajos püspöknél a ferencrendi nővérek betelepedésének engedélyét 1864. júl. 1.-én, Montenuovo Vilmos hg. Erdély parancsnokának (1860—1866) neje Batthyány Júlia grófnő eszközölte ki. Az áldott-lelkű grófnő belefáradt az irgalmas szamaritánus cselekedeteinek követésébe, s mikor magának segítőtársakat keresett, akkor érkezett Németországból két ferencrendi nővér Erdélybe könyöradományokat gyűjteni és ezekben ismerte föl leendő munkatársait. A grófnő a főkormányshélynél

kieszközölte az engedélyt (1864. okt. 3.-án) s november 19.-én szent Erzsébet napján *Szebenbe* érkezett az első hat nővér. Hatvan esztendő múlva 277-re szaporodott számuk, s 1923.-tól kezdve az erdélyi püspök főnhatósága alatt Erdélyben külön tartományt képeznek egy tartományfőnöknő és négy tagú tanáccsal az élén.

Batthyány grófnő Szebenben egy bérházat fogadott ki, hol már a következő napon munkába állottak, s munkásságukat húsz gyermek tanításával kezdték meg és egyes kórházaknál betegeket ápoltak. Szegénységben éltek, kölcsönpénzzel építkeztek, míg Fogarassy Mihály dr. erdélyi püspök föl nem karolta. A mai hatalmas, szép intézet tíz részletben épült, s a legelső fokú leányoktatástól a legmagasabbig bármely irányban adtak és adnak kiképzést.²⁸

A nagyszebeni háznak fiókháza volt a *holcmányi*, hová 1877-ben három tanítónővért küldöttek és az iskola gondozását vállalták. Negyven évi fennállás után 1917.-ben megszűnt.

A *hátszegiek* 1885-ben kérték Lőnhárt Ferenc püspököt, hogy leányiskolájuk színvonalának emelésére küldjön Szebenből nővéreket. Kérésük 1887. aug. 22.-én ment teljesedésbe, ekkor kaptak három tanítónővért. Ma keztől van több.

Petrozsénybe a bányatársulat hívta meg a nővéreket, s 1887. okt. 25.-én két nővér át is vette a betegek ápolását. A bányatársulat a leányiskola számára is mindenképen apácákat szeretett volna megnyerni. Sok nehézség után az erdélyi püspök 1888. szept. 6.-án két nővért küldött, akik az anyaház segítségével építették föl iskolájukat.

Fogarassy Mihály püspök bőkezűsége juttatta *Marosvásárhelyre* szent Ferenc leányait 1893. aug. 31.-én. Ugyancsak innen nyertek ösztönözést a *brassóiak* is. Először 1895.-ben betegápoló nővéreket kaptak, s 1899.-ben átvették az elemi iskola vezetését. *Lupényben* rövid ideig (1897-1916) volt fiókház. *Szamosujvár* (1903), *Vulkán* (1910), *Sepsiszentgyörgy* (1915) mind kaptak néhány nővért, hogy vagy árvaintézetet, vagy kórházat vezessenek a nevezett helyeken. Legnagyobb kórház, ahol a legtöbben vannak, a *kolozsvári* egyetemi klinikák épülete. Már kezdetben is (1899. szept. 20.) az egyetemi orvostanárok kérésére harminc nővér vonult be, s ma hetvenketten vannak.

Erdély szent Ferenc szellemétől ma sem idegen. A nagy világ erről kevésbé vesz tudomást, pedig behunyta szemmel nehéz mellette elhaladni, mert hol egy ferencrendi, hol egy minorita vagy apáca kolostorral találkozunk, honnan a lelkek vezetése esetleg messze vidékre kihat. A ferencrendi kolostorok mellett húzódnak meg az iskolák,²⁹ melyekben a tudomány mellett a vallásosságban is vezetést nyertek a gyermekek, hogy ne is szóljunk az apácák által vezetett kórházak és iskolákról, ahon-

nan kikerült leányifjuság magával viszi a családba azt a szellemet, melyet az iskola falai között szítt magába s melyet egy hosszú életen keresztül sem vetkőzhet le magáról. Hogy az erdélyi női nemben a katholicizmus szép tanítása nemes hajtásokat hajt, azt elsősorban az apácák kezén lévő nevelőintézeteinknek köszönhetjük, mert minden apáca-kolostor nemcsak a kultúrának egy—egy védőfala, hanem a vallásos életnek is szilárd bástyája. Szent Ferenc szelleme Erdélyben tizenöt helyen áll bástyául leányaival a női nem védelmezésében és kétszer annyi helyen a férfi kolostorokban a hitélet általános terjesztésére. A ferencrend szelleme annyira átítatta az erdélyi talajt, hogy ma azzal teljesen egy. Erdély tetteiben igazolta, amit XIII. Leo pápa 1897. május 15-én „*Felicitate quadam*“ bullájában mondott: „Alig található emberi társaság, mely a tiszta élet oly sok követőivel dicsekedhetnék, mely több harcost állított volna sorba a keresztény név védelmére, mely Krisztusnak több vértanút adott volna és az ég részére több embert nevelt volna“..... mint a ferencrend.

Szent Ferenc nagy jubiláris emlékműve Rómában a Laterán közelében.

II. FEJEZET.

A ferencrendiek megjelenése Erdélyben.

(—1526.)

Magyarország a nyugatról jövő eszmeáramlatoknak mindig hálás talaja volt. Szent Ferenc csak érintette a magyar királyok birodalmát,³⁰ de fiai az alapító halála után nemsokára megjelentek Magyarországon. A szerencse dél felől,³¹ ahol először próbálkoztak, nem kedvezett. A kereszténység magvait sem délről, hanem nyugatról szórták legerőteljesebben a magyar ugarba. A német ferencrendiek a Duna mentén ereszkedtek Középeurópába s itt lépték át a magyar határt (1229). és telepedtek le a városok szélein, hogy az Üdvözítő elhanyagolt tanítását megismertessék a városnegyedek és falvak magárahagyatott népével és szabadulást mutassanak a nyomorúságból.

Magyarország örömmel fogadta a középkor újszerű szerzetesi alakulatait, a domokosokat és ferencrendieket, akik a porból emelkednek ki, s szavaikkal és megbízatásuk derekas megoldásával a királyi biborra is a tekintély fényét vetítik.³² Ez is csak a középkornak lehet nagyszerű kontrasztja, hogy úgy a pápai udvar fényét, mint a hatalmas világi

uralkodók tekintélyét, a világtól visszavonult, külsőségeit megunt szerény emberek a maguk darócával védik és emelik. Úgy, ahogy ember nem tart ki ura mellett.

A ferencrendiek II. Endre és IV. Béla uralkodása alatt nagy befolyásra tesznek szert, fontos megbízatásokat nyernek, s akik érzésben a világot megvetették cselekedeteikkel, annak javító szolgálatába szegődnek, úgy is mint királyi követek, úgy is mint hírhirdetők. Erre a talajt a politikai és szociális viszonyok nagyon előkészítették. II. Endre eredménytelen külharcai, a lecsillapulni nem akaró belviszályok a kedélyeket állandóan izgalomban tartották, s a leszegényedett nép keze már egyszer ökölbe szorult³³ és az elkeseredett nép a ferencrend tagjaiban önzetlen barátaira talált, kikben egyformán megnyugodott úgy a lázongó nép, mely a szegénységet nem értette, elviselhetetlen és megszegyenítő járomnak tartotta, mint a leszegényedett közne-messég, mely az örökös küzdelembe belefáradt, s most megnyugodva engedte át az idők mostohasága által kiaszottá vált talaj megmunkálását a ferencrendieknek. Ennek tudom be a ferencrendiek gyors elterjedését Magyarországon, mely egyszerre ment végbe.³⁴ Az alapító halála után két évre külön őrséggé alakult 1228-ban: sőt Illés testvér általános rendfőnöksége alatt a magyarországi testvérek függetlenek lesznek a német befolyás alól.

A tatárjárás után (1241—42). IV. Béla magyar királynak Erdélyt illetőleg két feladata volt: a kis királyságban az alattvalói hűség biztosítása és a hitélet föllendítése, vagyis a pogány népek megtérítése Keleten, s ezzel a hit tisztaságának biztosítása, mert a kun püspökség megalapítása (1228). és a tatárjárás közötti idő nagyon rövid volt arra, hogy az ottlakó népek között a katolicizmus megfelelő módon gyökeret verjen.

A kun és a rokon népek megtérítésére a domokosrendiek mellett a ferencrendiek is megbízást kapnak³⁵ és a konventuális ferencrendiek így jutnak el Erdélybe,³⁶ hol alkalmas pontokat szemelnek ki és megtelepszenek.

Erdélyt a tatárok ép úgy feldúlták, mint az ország bármely más részét³⁷ és ahogy megindult az építő munka Erdélyben, azon módon jutnak munkakörhöz a ferencrendiek az elhagyott területeken.

A munkakör pedig tágas volt, mert a vész pillanatában Raynald erdélyi püspök (1222-1241). is fegyvert ragad és a haza védelmére a királyi táborba siet, s 1241. április 11-én a mohi ütközetben Mátyás esztergomi, Ugron kalocsai érsekkel, Gergely győri és Jakab nyitrai püspökökkel együtt esik el. A tatárok a püspöki székvárost fölgyújtották, kirabol-ták, el nem menekült lakosait leölték, vagy rabul vitték.³⁸ A püspöki székváros sorsában osztozott az egész egyházmegye, s a világi papsággal a bencések és ciszterciták legnagyobb része is elpusztult³⁹ s

az egyházmegye talpraállítása új erőkre várt. A legelső ferencrendi mikor tette lábát Erdély területére, ezt nehéz volna megállapítani, mert erről semmi nyom sem maradt fenn, de hogy a ferencrendiek 1260-ban már itt élnek, ez bizonyos. Ezt biztosan tudjuk Szűz Máriáról nevezett magyarországi rendtartománynak az egyetemes káptalanra küldött jelentéséből, melyben a magyarországi rendtartománynak nyolc kerülete, őrsége van s ezek közül a hetediknek az erdélyi van feltüntetve,⁴⁰ melyből következtethetünk arra, hogy már ekkor több kolostor volt Erdélyben, melyekből együttesen kialakulhatott az erdélyi Őrség.

Azon helyeket véve figyelembe, hol a rendtagok állandó lakóhelyeket választottak maguknak, Szeben és Szászváros kivételével, tágabb értelemben még ezek is, mind a katolicizmus határállomásai gyanánt szerepelnek. Tehát nehéz és küzdelmes feladatra vállalkoztak az első úttörők és azóta a rendnek erdélyi szereplése, feladata semmit sem változott a katolikus nyugat és az ortodox kelet között, sőt időnkint csak rosszabb volt.⁴¹

A ferencrend szelleméhez tartozott, hogy az emberekkel közelebből kívánt foglalkozni s azért nem idegenkedett tőlük, hanem közöttük honosodott meg.

Melyik az a négy kolostor, melyek az 1260-ik évben szent Bonaventura által összeállított névjegyzékben szerepelnek, biztosan nem tudjuk, de a legrégebb följegyzések után indulva, valószínűnek tartjuk, hogy a ferencrendiek először Erdély északkeleti részét szállták meg *Beszterce*, *Marosvásárhely* s a közelébe eső Tementi helyeken. Így a tatárokkal szemben foglaltak el védelmi állást. Nem kis feladat volt a szétszóródva élő katolikusok között a hitet megőrizni, s a tatár becsapásokkal szemben biztosítani. Erre vonatkozhatik az 1316.-ik évből a marosvásárhelyi kolostorról azon följegyzés: „Tatárország szélén fekszik.”⁴²

A régi írók úgy emlékeznek meg Besztercéről, mint amelynek öt temploma és két szerzetes kolostora volt.⁴³ Az egyik szerzetes kolostorban a domokosrendű, a másikban a minorita ferencrendiek laktak. A ferencrendi kolostor a város kapujánál volt.⁴⁴ Valószínű Erdélyben a besztercei németek voltak az elsők, kik befogadták szent Ferenc fiait, akiket tiszteletben tartottak, s nemcsak Isten igéjét hirdető szavukat hallgatták, hanem ügyes bajos dolgaik elintézésében is felhasználták. Elárulja ezt egy szerződés-kötésnél való szereplésük 1268.-ban, mikor tanunak vannak meghíva.⁴⁵ A ferencrendiek erdélyi szerepléséről ez a legrégebb adat. A későbbi időben már mind gyakrabban találkozunk velük és pedig mint hivatalos személyekkel, ami azt bizonyítja, hogy erdélyi szereplésüknek úgy az egyháziak, mint világiak nagy fontosságot tulajdonítottak.

A marosvásárhelyi kolostor alapításának ideje összeesik a beszercei kolostor keletkezésével.⁴⁶ A konventuális ferencrendiek állandó összekötő kapcsolatok voltak a Szentszékekkel a tatárokkal, s a szükség parancsolta, hogy minél közelebb férkőzhessenek a tatárokhoz, ha fontos kötelességeiknek meg akartak felelni. Így tehát a marosvásárhelyieknek jelentékeny szerepet szánt a Szentszék, akár úgy mint hírhirdetőknek, akár mint politikai összekötőkapcsolatoknak. Ezért viszont a pápától nyertek nagy kiváltságokat és értékes búcsút 1400.-ban, Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére szentelt templomuk részére. Aki márc. 25.-én a templomot meglátogatja, a főoltár előtt imádkozik és alamizsnát oszt, ugyanazon kegyelmekben részesül, mintha az Assisi mellett levő Porciunkula templomot látogatná meg. Sőt Székely Antal házfőnök és társai még azt a jogot is megnyerték Bonifác pápától (1396—1404) 1400 nov. 23.-án, hogy az ünnep előtt már négy nappal kirendelhettek hat papot, kik minden odajövő gyóntatást meghallgathatnak és feloldozhatnak.⁴⁷ A kolostor helyzeténél fogva sok viszontagságnak volt kitéve, ami fegyelemlemlazulásra vezetett s mert politikailag is jelentékeny helyzete volt. Hunyadi János közbenjárására 1444-ben Cezarini Julián pápai követ a konventuálisoktól elvette és az obszervánsoknak adta,⁴⁸ melyet Mátyás király 1488-ban írt az obszervánsok javára.⁴⁹

A *szászvárosi* ferencrendiek nem kisebb közkedveltségnek örvendtek, mint a beszerceiek. Nehezen tartható azon vélemény, hogy a szászvárosi kolostort Róbert Károly neje, Erzsébet királyné alapította volna. A királyné igen nagy jóindulattal viseltetett a ferencrendiekkel szemben. Gyóntatóját közülük választotta, de Róbert Károly csak 1308.-ban jutott a magyar trónra, s nekünk a kolostor létezésére korábbi adataink vannak. 1302-ben Szászváros az erdélyi őrség székhelye. Az erdélyi őr itt tartózkodik, s innen jelenti Pozsonyba Haymon rendtartományfőnöknek, hogy az erdélyi püspök nem makacsságból nem küldi a pénzt, hanem az idők mostohasága akadályozza meg a pápai követ eltartásának hozzájárulásához, de saját pénztárából 100 márkát már is adott.⁵⁰ Itt az a kérdés merül fel, hogy mi jögon közvetített az erdélyi őrt, az erdélyi püspök és Gentilis pápai követ között? Más vélemény alig állhat meg, minthogy a királyválasztás alkalmával a pápai szék jelöltje mellett foglaltak állást. A rend hagyományos pápa tisztelete kizárta volna az ellenkezőt. A királyok által javaslatba hozott püspökök inkább voltak politikai hatalom, mint az egyháznak szolgálói és az anyaszentegyház püspökei. Az egész középkorban ezért nyertek az egyes szerzetesrendek néha nagy kiváltságokat, s ezért kelnek a pápák mindig a szerzetesek védelmére.

A szászvárosi kolostort 1309. január 8-án is érte kitüntetés. A

szászsebesi dékánság papjai nem akartak hozzájárulni a pápai követ eltartásához és a káptalan kötelességének teljesítésére szólítja fel a papságot. A papság fizetés helyett Gyulafehérvárra vonult és a káptalan tagjait megriasztották 1308. februárjában.⁵¹ A káptalan jelentést tett a kinos esetről a pápai követnek, ki Péter szászvárosi lektor atyát, a besztercei domokosrendi perjelt és a szelindeki plébánost bizta meg az ügy megvizsgálásával, akik április 5-én Alvincen jöttek össze és innen küldöttek jelentést.⁵² Péter atya szászvárosi lektorsága elárulja, hogy az erdélyi Őrség növendékei itt nyertek bevezetést a szerzetesi életbe és kiképzést a papi tudományokba. Tiszta kép áll előttünk: önálló erdélyi franciskánus élet 1309-ben!

A ferencrendnek jó talaja volt Erdélyben. Besztercén meg épen közkedveltségnek örvendhettek. A besztercei plébános 1341.-ben panaszt jelentett Rómában a besztercei ferencrendiek és domokosrendiek ellen. A pápa a csanádi prépost és két erdélyi főesperesre bizza a vizsgálat megejtését.⁵³ A besztercei plébános jogaiban szenvedett csorbát, mert I. András erdélyi püspök a plebánia vezetését kivette kezéből és a ferencrendi atyákra ruházta, akik 1336.-ban kapták meg a püspöktől az 1216.-ban épült, most kijavított templomot, mely mellé új kolostort építtetett.⁵⁴ A templomot az ellenség a várnai csata után fölégette és a rendtagokat elűzte. A visszatért rendtagok 1450.-ben IV. Jenő pápa segítségével újraépítették a Boldogságos Szűz tiszteletére, mely alakjában most is megvan a görög katolikusok kezén.⁵⁵

Az erdélyi püspök nagyrabecsülése vonzóan hatott a hivekre is. A rendtagok a hivek jóindulatára voltak utalva, alamizsnájukból éltek. Ezen jóindulatot adatszerűleg 1519.-től bizonyíthatjuk. Mely esztendőben Beszterce és Sajóudvarhely között lakó balázsfalvi Cserényi László alamizsnát hagy a besztercei rendtagoknak és erről július 15.-én a kolozsmonostori konvent előtt az egész Cserényi család bizonytságot tesz.⁵⁶ A besztercei tanács sem zárta ki jóindulatából a rendtagokat, mert 1524.-ben egy adományozásnál tanu gyanánt szerepelnek.⁵⁷ A jóindulat 1534.-ben gyűlöletté fajult, mert Péter (Rares) moldovai vajda katonái által elrontott malmukat már nem engedik kijavíttatni, s a malmot hajtó patakot a város magának foglalja le és 1552.-ben kiűzik Besztercéről a ferencrendieket.

A gazdag szász nép a reformáció előtt szerette a szegény ferencrendieket, mely hagyományos tiszteletet a Rajna mentéről hozták magukkal. Mikor a ferencrendiek *Szebenbe* jutottak, a városban már több rendnek volt társháza, azért a ferencrendieknek is biztosítottak helyet a magyarországi szent Erzsébet tiszteletére épített templom mellett álló kolostorban, melynek részére Herbord özvegye 1300. július 13.-án öt márkát adományozott.⁵⁸

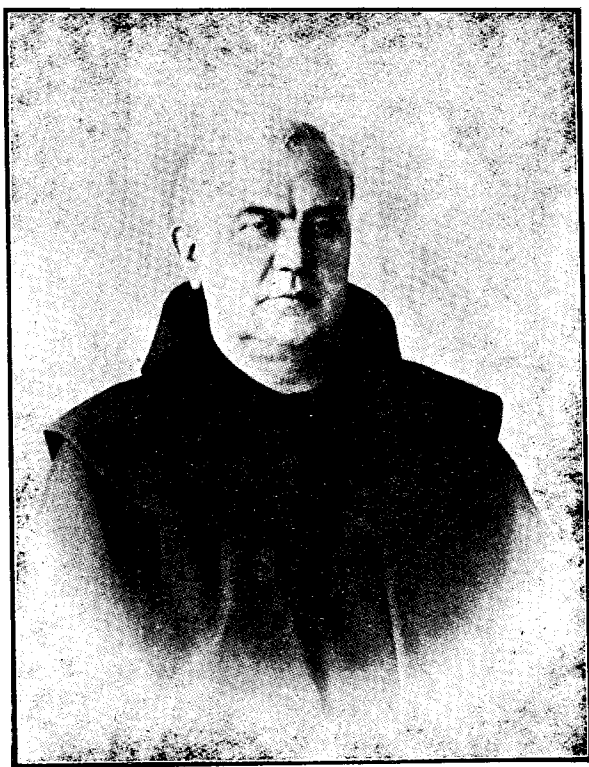
A kolostor virágzása nem sokáig tartott. Warmund segesvári bíró fiaival és cselédeivel megtámadta úgy a ferencrendi, mint a dömés kolostort és földig leromboltatta. A szerzetesek a jogtalan támadással szemben a pápai követ támogatását kérték és Gentilis megvédte a két kolostor jogait, s 1302. okt. 12.-én utasította az erdélyi püspököt, hogy a támadó bírót, ha szükség, egyházi átokkal is szorítsa elégtételadásra a két kolostor előjáróságával szemben elkövetett személyi sértésért és a lerombolt kolostorokat építtesse föl.⁵⁹

II. Géza uralkodása alatt (1141—1162) a régi Flandriából sok kivándorló jelentkezett az uralkodónál és hajlandónak mutatkoztak Nagyszeben lakatlan vidékeinek benépesítésére, ha a király viszont biztosítja politikai (a vajdától) és vallási (a püspöktől) függetlenségüket. Géza a letelepedő szászokat kivette az erdélyi püspök joghatósága alól s számukra a Nagyszebenben kegyurasága alatt álló szebeni prépostságot állította fel, mely egyházilag az esztergomi érsekség alá tartozott. A szebeni prépostság alá rendelte Géza király az összes szász papokat. Az erdélyi püspököket ezen kiváltság bántotta, s főleg a selyki szász papsággal volt a püspököknek sok nehézsége. Nem akartak adózni, a közterhek viselésében résztvenni. Demeter püspök (1368—1376) a tized megtagadása miatt közülük egyeseket elfogatott és akik ellenszegülésből a paphegyre vonultak, azokkal szemben a legsúlyosabb egyházi fenytéseket alkalmazta.⁶⁰ Hasonló ügyben hívták Konrád testvért, a kolostor főnökét tanunak, mert ő tudja a selyki plebánosokról, hogy ők I. Károly intézkedése folytán az erdélyi püspök joghatósága alá tartoznak. 1426.-ban Zsigmond kolostorfőnök perben áll a környékbeli papsággal,⁶¹ s az esztergomi érsekségen a világi papság javára huzzák-halasztják a pert és meg nem engedett eszközöktől sem riadnak vissza.

A besztercei templommal egy időben a szebeni templom is megrongálódott és IV. Jenő pápa általános főlshzólítást küld az erdélyi hívekhez: búcsú-engedményeket helyez kilátásba, ha segítségére lesznek a szerzeteseknek a kolostor helyreállításában.⁶²

A szebeni kolostornak a szászok között nagy jövője lett volna, ha a szász papság a megyesi fődekán vezetése alatt örökös harcban nem áll az erdélyi püspökkel, s azután ha a reformáció meg nem töri virágzásában.

Szeben és vidéke a folytonos ellenkezés tűzfészke volt, melyet elősegített, élesztett az erdélyi püspökök azon törekvése, hogy joghatóságukat a szász földre is kiterjesszék; az esztergomi érsek azon igyekezete, hogy a szászság az érsekséghez maradjon bekebelezve s mind a kettővel szemben küzdött a szászok önállósági törekvése. Ez volt az erdélyi reformáció magja; ez okozta, hogy Erdélyben éppen Szeben-

Rmus P. BERNARDINUS KLUMPER
MINISTER GENERALIS O. F. M.

ben jelentkezett leghamarabb a reformáció szele, s Pempflinger Márk szász gróf arra kényszeríti a plebánost, hogy a város különböző templomaiban adjon predikálási engedélyt aposztata szerzeteseknek és külföldi luteránus papoknak. A nép ezen prédikációk hatása alatt vallását kezdte elhanyagolni és a katolikus papságot gúnyolni.⁶³

A hangulatváltozás hatása alatt Pempflinger politikai okokra támaszkodva, 1529. febr. 18-án kiűzeti a ferencrendieket Szebenből, mert attól tartott, hogy a ferencrendiek a szászszággal szemben Szapolyai János pártjára állanak.⁶⁴

A protestántizmus szebeni beindításában résztvettek a ferencrendiek is. Pray György adatai szerint 1526.-ban egy tudatlan sziléziai szürke barát az egyházi rend ellen szokott kikelni.⁶⁵

A marianus rendtartományhoz tartozó erdélyi kolostorok ugyanazon időben nagyon sokat szenvedtek a török becsapásoktól, kik Erdélynek ezen részét gyakran fölkeresték és földulás nélkül nem hagyták. Beszterce, Marosvásárhely, Szeben áldozatul estek. Nem kímélte meg a török Szászvárost sem, s 1438.- és 1441.-ben romhalmazzá lőn. IV. Jenő engedményeit erre is kiterjesztette,⁶⁶ de 1479.-ben újabb támadásnak (kenyérmazei ütközet) esett áldozatul. Fölépült és tekintélyre tett szert, mert bár jogtalanul, de 1514.-ben a vizaknai só-kamara alispánja a keresztes háborút hirdető pápai leveleket a szászvárosi kolostor főnökének adja át.⁶⁷ A ferencrendiek így vettek részt minden népmozgalomban.

A felsorolt kolostorok mind nevezetesekek voltak a magyar konventuális ferencrendiek tartományában. Vannak ezek mellett olyanok is, melyekről kevesebbet tudunk; létezésüket könnyen kétségbevonhatjuk, vagy pedig kevésbé jelentékeny munkakört töltöttek be. Ilyen volna a talmácsi (Szeben m.), melyet Nagy Lajos alatt az oláh (román) vajda építtetett fel; a magyarvalkói (Kolozs m.); a tempti, mely 1543.-ban került a Bethlen grófok birtokába⁶⁸ és Fogaras.⁶⁹

Biztosabb adataink vannak a pókafalvi páloskolostorról, melyet László nagyszzebeni prépost 1416.-ban alapított.⁷⁰ A pálosok a törököktől 1438.-ban feldúlt kolostort odahagyták, s mint előbb 1462.-ben Vajdahunyadon az obszervánsok megkapták az ágostonrendiek részére épített kolostort, úgy ezt most VI. Sándor pápa 1496.-ban a marianus rendtartomány erdélyi őrségének adta⁷¹ és 1533.-ig csendben birtokolták.

A mariánus ferencrendiek az erdélyi magyarság védelmének jegyében dolgoztak Erdélyben.⁷² A konventuális ferencrendiek mellett az obszerváns ferencrendiek Erdélyből még nagyobb területet foglaltak le, hogy így a ferencrendiek áldásos munkájának gyümölcsét az erdélyiek még jobban élvezhessék. Ma Erdélyben a konventuálisok (a minoriták) és ferencrendiek között, kiket rossz megjelöléssel obszervánsoknak ne-

vezhetnének, csak elméletben van különbség, a gyakorlatban egyenlővé teszik őket a pápáktól időnként nyert és megismétlődő fölmentések az ingó és ingatlanok használatában. Régebben a különbség élesebb volt és sok belső viszályra szolgáltatott alkalmat úgy Magyarországon, mint más külföldi országokban.

Már szent Ferenc életében a rendtagok egyrésze túl szigorúnak találta a szabályoknak a szegénységre vonatkozó magyarázatát, kiknek háta mögött Illés testvér s közvetve szent Ferenc atyai jóbarátja, a szabályok szerkesztője, Ugolini bíboros, a későbbi Gergely pápa állott. Illés rendfőnökkel sokan azt hangoztatták, hogy a rendalapító szabályait nem emberek, hanem angyalok részére írta és azokat szósz szerint fentartani sokáig úgy sem lehet. A belső ellenmondás kifelé is megnyilvánult a szent halála után, mert Illés rendfőnök szent Ferenc sírja fölé egy hatalmas bazilikát tervezett, mely a szegénység fogadalmával ellenkezik, s ennek alapkövét IX. Gergely pápa tette le. Illés testvérrel szemben páduai szent Antal állott a szabályok eredeti értelmének védelmére, s a két párt vitájában IX. Gergely pápa 1230. szeptember 28.-án kiadott *Quo elongati* kezdetű bullájában kimondotta, hogy a végrendeletnek nincs kötelező ereje. A pápai nyilatkozat az enyhébb felfogásúaknak kedvezett. IV. Ince pápa 1245. nov. 14-én kelt *Ordinem vestrum* c. bullájában nemcsak a föltétlenül szükséges eszközök és tárgyak használatát engedte meg, hanem a római szentszéknek fenntartott tulajdonjog mellett, ha azt az adományozó magának fönn nem tartotta, a könyvek, bútorok, földek, házak használatát is megengedhetőnek tartotta,⁷³ ami a szigorú felfogásukat még jobban elválasztotta a közösség testvéreitől, s fejlődőben volt a viszály, mely megosztotta a rentagokat.

A középkor pápáinak átlaga mind túlszigorúnak találta szent Ferenc szabályainak a szegénységre vonatkozó magyarázatát és III. Miklós 1279. aug. 14.-iki *Exiit, qui seminat* határozatában kifejtette, hogy a parancsokat, mint parancsokat és a tanácsokat, mint tanácsokat kell megtartani és az életfenntartására szükséges dolgok beszerzését a szabályok érintetlenül hagyják. A pápák nem ítélték el a spirituálisok felfogását sem, kik a konventuálisokkal szemben azt állították, hogy a testvéreknek még a legszükségesebb dolgokra sincs használati joguk, hanem csak az egyszerű használati jog illeti meg őket. Ez is, mint sok más nem volt egyéb elméleti fejtegetésnél. Való az, hogy mind a két árnyalatnak valamilyen alakban gondoskodni kellett az életfenntartásról, s amíg a konventuálisok a szabályokat úgy magyarázták és erre engedélyt kaptak, hogy egy közvetítő útján állandó jövedelmi forrásokat elfogadhatnak, addig a spiritualisok, vagy obszervánsok még ezt sem fogadták el s megmaradtak a mindennapi alamiznagyűjtés, vagy a

fáradtságos munka mellett, amire a szabályokban elegendő támaszpontjuk volt.

Az obszerváns irány hívei nézetük megvallását és kierőszakolását fegyelmi térről dogmatikus térre vitték át. Joachim fiorei apát tanításának következtében a szélső oldalt képviselik, s XXII. János (1316.—1334.) idejében a pápai tekintéllyel is szembeszállanak. A pápa ellenségei lévén, a pápa legnagyobb ellenségének, Bajor Lajosnak táborában kerestek védelmet. Nagyon természetes, ezen politikai elcsuszamlás a konventuálisok megerősödésének kedvezett.

A fekete mirigyhalál és az egyházszakadás hivatás nélküli egyének előtt nyitotta meg a kolostorok kapuit, ami nagy veszedelmet zúdítt az obszervanciára, ha Foligno mellett lévő Bruliano kolostorból új, öröndetes áramlat meg nem indul az obszervancia megmentésére. A megújulás képviselői, Joannes a Vallitus és tanítványai Spoletoi Gentilis, Monteleonei Angelus és Trinci Pál, akik megmentik, sokat fáradoznak elterjedéséért. Amikor oly erők lépnek sorompóba, mint szineani szent Bernárd, Kapisztrán szent János, akkor a reneszánsz általános romlottsága közepette is a benső, vallásos élet lángralobban és az obszervancia védői megérik s örvendhetnek a konstanci zsinat (1414.—1418.) elismerő nyilatkozatának. A konventuálisok és obszervánsok árnyalatát a zsinat nem választotta teljesen ketté, nem akarván ezzel hivatalosan megosztani szent Ferenc művét. A zsinat munkája nem volt teljes, mert a konventuálisok és obszervánsok kebelében dülő küzdelmeknek nem vetett véget.

Elégületlenségre volt elég ok. Az obszervánsok előjáróit (vicarius generalis, vicarius provincialis, quardianus) a konventuálisok kebeléből választott rendfőnökök erősítették meg. Az általános helytartót a konventuális rendfőnök nevezte ki, s bármikor letehetette, vagy hatáskörét saját tetszése szerint szabályozhatta. Az obszervánsoknak a főbb hivatalok betöltésében semmi szavuk nem volt. V. Márton pápa (1417.—1431.) megpróbálta egyesíteni őket. Nem sikerült. Ugy ő, mint utóda IV. Jenő (1431.—1447.) az obszervánsoknak kedvezett. IV. Jenő pápa idejében Kapisztrán szent János némileg rendezte az obszervánsok jogait. Az obszervánsok általános helynökét az általános rendfőnök, aki mindig konventuális, csak négy obszerváns tartományfőnökhelyettes beleegyezésével teheti le. Ha az általános rendfőnök az általános helynököt választása után négy napra nem erősíti meg, azután már *pápainlag* megerősítettnek tekintendő. Az általános rendfőnök a bűnösöket csak kolostoraikban és nem kolostoraikon kívül büntetheti. Gyűléseket tarthattak; a választásokat megejthették; a megerősítés azonban az általános rendfőnökhöz tartozott.

A pápáknak sok kellemetlenséget és gondot okoztak az obszervánsok és konventuálisok, akik ellentétes intézkedéseikkel a kedélyeket néha még jobban fölizgatták. V. Miklós alatt (1447.—1455.) a konventuálisok nagy bűnökkel vádolták az obszervánsokat. IV. Jenő bulláját hamisítványoknak nevezték. Ezt folytatták III. Kalliszt pápa alatt (1455.—1458.), aki ezen vádak hatása alatt az obszervánsokat eltiltotta az általános káptalan tartásától. Majd szabad választást engedett. II. Pius (1458.—1464.) elrendelte, hogy alkalmazkodjanak IV. Jenő rendeleteihez s alatta 1464.-ben az obszervánsok Assisiben nagykáptalant tartottak.

X. Leo (1513.—1521.) pápa idejében helyzetcsere történt. Úgy az egyháziak, mint világiak megelégtették a viszálykodást és X. Leó pápa 1417. május 29.-én kiadta „*Ite et vos in vineam meam*“ kezdetű szétválasztó bullát. Ezt megelőzően a pápa fölszólította a különböző életmódot folytató familiákat, hogy a római *Ara coeli* kolostorban tartsanak nagykáptalant s mondjanak le a pápáktól idők folytán nyert fölmentésekről és egyesüljenek egy közös fő, egy ruha és egy szellemben. A konventuálisokon kívül a többiek mind belementek az egyesülésbe és ekkor a konventuálisoknak megengedte, hogy külön gyülekezzenek, maguknak magister generálist és magister provinciálist válasszanak, kik az obszervánsok minister generálisától (általános rendfőnök) és minister provinciálisától fognak függeni.

A kérdés tisztázása Magyarország és Erdélyre üdvösebben folyt le, mint Európa bármely más országában. Az obszervánsok és konventuálisok helyzetének tisztázása, a két árnyalatnak összehozása, itt is időszerű volt.

A Magyarországtól délre elterülő országokban a patarénusok tanítása termő talajra talált. A patarénizmus kiírtására Róbert Károly és Nagy Lajos vállalkoztak. Róbert Károly hívta fel Odo Gellért rendfőnök figyelmét a bosnyák patarénusokra, ki hazájába visszatérendő, fölkereste Boszniát, találkozott fejedelmével, Kotromanics Istvánnal és engedelmséggel több kolostor alapításáról gondoskodott, melyeknek felügyeletét közvetlenül magának tartotta fenn. Rendfőnöki minőségben utitársát, Szász (Saxoniai) Peregrint⁷⁴ hagyta ott 1339. okt. 5.-én. Olaszországból Boszniába küldött ferencrendiek a szabályokat fenntartás nélkül tartották meg és oly példás életet éltek, hogy jámbor életük híre Magyarországra is hamar eljutott és a magyar főurak betelepítésükben egymással versenyre keltek.⁷⁵

Az obszervánsok Bolgárországban és Boszniában sok eretneket megtérítettek.⁷⁶ Ahogy Bolgárországban tért vesztettek, azon módon szívárogtak be a mai Bánság területére és Erdélynek a görögkeleti oláhok (románok) által lakott déli részére.⁷⁷ Eltanulták nyelvüket s glagolita nyelven végezték szertartásaikat.⁷⁸

Az obszervánsok erdélyi terjeszkedése a XIV. század második felére esik. A cseri barátok munkatere a szkizmatikus népek megtérítése volt, s kezdetben azon helyeken terjeszkedtek el, hová ezek fölszivarogtak a Balkán hegyek közül, vagy ahová egyes főurak olcsó munkájukért letelepítették, s azért a magyarok lakta vidékeken valamivel később jelentek meg.

Nagy Lajos király a boszniai helynököt, Alvernoi Bertalant XI. Gergely pápához küldötte (1370.—1378.), hogy a boszniai, erdélyi, moldovai és beszarábiai eretnkségekről adjon fölvilágosítást: kérjen kolostoralapítási engedélyt és elegendő munkást. Alvernói Bertalannak Rómában jó neve volt, mert már 1368. dec. 13.-án a Szentszéktől azon jogot nyerte, hogy különböző rendtartományokból Boszniába menekült, de ellanyhult, vagy fegyelmet megunt szerzeteseket visszaküldhette saját rendtartományukba. A pápa 1372. jul. 5.-én Alvernóinak megengedte tizenkét új kolostor építését és 23.-án hatvan miséspap bejövetelét. Egy év múlva még két új kolostor alapítására kap engedélyt. A bosnyák Helynökségnek 1384.-ben két Őrsége és harmincnyolc kolostora volt.

Alvernói Bertalan ⁷⁹ IX. Bonifác pápától 1400. okt. 29.-én négy kolostor alapítására nyert engedélyt s ezen kolostorok között szerepel *Billich* néven a csiksomlyói is. ⁸⁰

Ekkor már Erdélyben és a hét székben a szigorú ferencrendieknek annyi kolostoruk volt, hogy külön Őrségbe tartoztak a moldovaiakkal a bosnyák helytartó fennhatósága alatt. ⁸¹

A pápák különös gondjaikba vették a bosnyák Helynökség alá tartozó ferencrendieket és nem feledkeztek meg azokról sem, akik Moldovában, Tatárországban, vagy Erdélyben tartózkodtak, ahol ugyan még nem ütötte fel fejét a pestis veszedelmes módon, de kevés a lelkek gondozásával foglalkozó egyházi személy, nagy az egyházmegye és nincs, aki az Úr igéjét hirdesse. ⁸² A ferencrendieket a legnagyobb kiváltságokkal látják el. ⁸³ V. Márton pápa elődeinek összes kiváltságait megújítván 1427.-ben felszólítja az erdélyi püspököt, hogy a *felfalusi* kolostort erősítse meg. ⁸⁴ A kolostort Szászrégentől északra a Losonczy család alapította. A szigorú ferencrendiek közkedveltségére jellemző, hogy a család jóakarásával szemben a rend képtelen a kolostorba azonnal beköltözködni, mivel annyi oldalról vették igénybe, hogy ember hiányában nem tudtak minden hová azonnal rendtagokat küldeni, s ezért az alapító család 1431.-ben a pápához folyamodik s kéri Őszentségét, parancsoljon rá a bosnyák Helynökre, s küldessen szerzeteseket Felfalura. Hihetőleg ő pápai parancs nélkül is küldött volna, ha van honnan. ⁸⁵

*Hátszege*n nagyon korán megjelentek az obszervánsok, de a kolostor megerősítése 1431.-re esik. ⁸⁶

A felfalusi kolostor alapításával összeesik a *fehéregyházi* kolostor alapítása Nagyküküllő megyében.⁸⁷ A kolostor alapítója a Vizaknay család lehetett. A birtok többször gazdát cserélt.⁸⁸ 1554.-ben üresen maradt és a XVII. században a régi kolostor romjai közé tértek vissza a ferencrendiek, amikor a birtok a Hallerek kezén volt.

A bosnyák Helynökség alá tartozó ferencrendiek erdélyi megerősödését nagyban előmozdította Márchiai Jakab megjelenése Magyarországon és Erdélyben, s azok a keleti expedíciók, melyeknek élén Tari László, Székely Mihály és Ujlaki Dénes állottak.

Hunyadi János.

Jakab testvér Boszniába ment először az eretnekek közé és ott oly sikereket aratott, hogy az általános rendfőnök 1435. dec. 17.-én helynökké nevezte ki. Erdélyben 1436.-ban jelent meg és a moldovai husszita vezetőségtől félrevezetett erdélyi magyarokat, de főként románokat visszavezette a hit egy-ségére.

A törökök a Balkánon nagy pusztítást vittek végbe és több kolostor életét tették lehetetlenné. Ez arra késztette Jakab testvért, hogy a pápától új kolostorokra alapítási engedélyt eszközöljön ki és 1437.-ben két kolostor elfogadására a magyar királyság területén ka-

pott is felhatalmazást, mely engedélyt a pápa 1438.-ban megújította.⁸⁹

Márchiai Jakab minden idejét az eretnekség kiirtására akarta szentelni, s az általános Helynökségről lemondott és helyét Vajai Jánosnak adta át, aki ezen hivatalában tíz új kolostort szervezett.

Vajai János élhetett az alkalommal, mert ezt Hunyadi Jánosnak Szentimrénél a törökök fölött aratott győzelme elősegítette. Hunyadi János vetette meg alapját a győzelem emlékére a tövisi kolostornak 1442.-ben, mely 1448.-ban épülőben volt.⁹⁰ A kolostor gót stílú temploma az angyalok királynéjának tiszteletére szenteltetett fel.⁹¹

A Hunyadiak szerették a ferencrendieket, s megbecsülésüknek kifejezést adtak. Erdélyben emléküket több kolostor megadományozása, vagy alapítása őrzi.⁹²

Hunyadi Jánosnak kebelbarátja volt Kapisztrán János, kinek 1456.-ban utolsó nagy győzelmét köszönhette Nándorfehérvár falai alatt. Még nem találkoztak személyesen és már is élénk levelezésben állottak egymással. A nagy hadvezér pártfogásába vette az obszervánsokat, s Caesariini Julián az ő közbenjárására adta át nekik a marosvásárhelyi kolostort és Kapisztránnak gondolatot ad a kiliai, kilyéni (Háromszék m.) kolostor alapítására, szienai szent Bernárd tiszteletére. 1453. márc. 6-án a királyt biztatja Kapisztrán Jánost, adjon engedélyt a kolostor fölépítésére, s küldje oda Tari Lászlót és Székely Mihályt, akiknek segítsége mel-

Csiksomlyó.

lett az építkezés gyorsan folyhat,⁹³ de úgy látszik semmi sem lett belőle.

A nagy hadvezér fia, Mátyás magyar király (1458.—1490.) nem kevésbé volt bőkezű a ferencrendiekkel szemben akkor, midőn az atyja által megkezdett, s anyja Erzsébet által a pálosok részére felépített *vajdahunyadi* kolostor átadását a ferencrendieknek II. Pál pápánál ki-
eszközte.⁹⁴ Ennél több volt azon figyelem és áldozatkészség, mely a *kolozsvári* Farkas-utcai templom adományozása és építése körül nyilvánult a király részéről.

A ferencrendiek mikor jutottak Kolozsvárra és mely időtől kezdve laknak ott, még mindig nyílt kérdés. Van egy pápai döntés 1465. dec. 18-áról, mikor határozottan ott szerepelnek.⁹⁵ Mátyás király szándéka

szülővárosának tudomására jutván, a városi tanács Szabó Ambrus bíróval az élen fölajánlotta a szabók tornya közelében kolostorépítésre alkalmas telket, melyről az okmányt 1486. november 7.-én állították ki.⁹⁶ Mátyás király örömmel vesz tudomást az elhatározásról és 1487. szept. 5.-én felszólítja a tanácsot, hogy a telket haladéktalanul adják át s az építkezésben az obszerváns ferencrendieket ne akadályozzák,⁹⁷ hanem kebelükből két jámborságáról ismert embert választván, ezek legyenek a testvérek segítségére. Mátyás király figyelemmel kíséri az építkezést és az építőanyagok beszerzésével az erdélyi bányák sóispánját, Barcsai Mártont bizza meg, aki az építkezést folytatja. A kolostor lassan épült. Visegrádról 1490.-ben is ír Barcsainak, hogy János testvér közreműködésével a megkezdett munkálatokat a következő év tavaszán a testvér útmutatása szerint folytassák.⁹⁸ Mátyás király a kolostor befejezését nem érte meg. Halála után az építkezés nehezen ment. II. Ulászló gondoskodott folytatásáról és a tordai sóbányából évenként 300 arany értékű kősót utalt ki ezen célra mindaddig, amíg teljesen föl nem épül, mely intézkedése 1494. aug. 24.-én történt és fia II. Lajos 1520. márc. 27.-én tovább folytatólag jóváhagyta.⁹⁹ A kolostor csakhogy épen fölépülhetett. A ferencrendiek nem sokáig örvendettek neki.¹⁰⁰

A szálvátóriánus rendtartományban csoportosult obszerváns ferencrendiek a kolozsvári építkezésekkel egy időben *Brassóban* is kaptak házat. A brassóiak 1492.-ben kérték föl a rendtagokat. Nehéz volt Brassóba bejutniok, mert a gazdag plebános jogait féltve, igen sok nehézséget gördített a ferencrendiek útjába, s így csak 1507.-ben foglalhatták el. Itt sem volt sok örömük. Az átvétel sokáig húzódott. A plebánossal szemben támasztott per sok költségbe és fáradságba került.¹⁰¹ Az Úr szent testéről nevezett kápolna mellett apácázárda volt szent Klára védnöksége alatt.¹⁰² Könny és keserűség volt az életük. A plebánossal nagy nehezen kiegyeztek,¹⁰³ s költséges építkezésbe fogtak. Báthory István vajda végre 1520. június 8.-án meghagyja a brassóiaknak, hogy már többé ne háborgassák az ottlévő ferencrendieket birtoklási jogukban.¹⁰⁴ 1529.-ben az ellenséges katonák a testvéreket mind megölték. II. Lajos királytól 1526.-ban 630 forintról, mit a törökök ellen indítandó háború céljaira adtak, egy térítvényt kapnak. A szerencsétlen gyilkosság után a káptalan új tagokat küld Brassóba, akik oly jelentést küldenek a következő évi káptalanra, hogy ez 1531.-ben elrendeli a brassói órának Csikba való szállítását.¹⁰⁵ A városnál beadósodtak és Statileo János erdélyi püspök meghagyja a városnak 1534. febr. 23.-án, hogy a kolostor előljáróját szorítsák adósságainak rendezésére.¹⁰⁶ Itt nem volt már talajuk, a kolostort odahagyták s a rendtagok egyrésze átment Moldovába, a másik pedig Csikba.

A brassóiak léte nagyon ingadozott, mikor elég válságos időben a rendre *Tordán* jó előjelek mutatkoztak. A magyar részekben a reformációval nehezebben barátkoztak meg, s így érthető, ha a tordaiak a reformáció kezdetén házacskát ajánlanak fel, melyre a váradi káptalan kimondotta, hogy szentszéki engedéllyel elfogadható és 1531.—1550.-ig egy-két papot oda is küldöttek. 1551-ben már Kolozsvárról helyettesítik.

Két szászvidéki kolostornak, a *medgyesinek* és *szászsebesinek* keletkezése nagyon homályos. Mindkettőnél az építkezés arra vall, hogy a XV. században kellett ezen városokba a letelepedésnek történnie. Adományokban ezek is részesülnek.¹⁰⁷ S mikor hosszú hallgatás után a ferencrendiek a nevezett városokba visszatérnek, az ócska fészket javíttatják ki.

A magyar obszerváns kolostorok gyors egymásutánban való elterjedése arra indította 1444.-ben a káptalan tagjait, hogy a rendtagok könnyebb kormányzása végett a magyarországi kolostorokat elválasszák a boszniaiaktól és külön rendtartományt alakítsanak a Száván innen.

A magyar terv a bosnyákok részéről helyesléssel találkozott, s a Száván innen lévő kolostorokat függetlenítették és az új tartomány élére Kenyeres Fábiánt választották meg. A pápánál a megerősítés keresztülvitelét a magyar főurak és II. Ulászló vállalták. Az új Helynökség területe kiterjedt Magyarország, Erdély, Moldova, Oláhország és Horvát-Szlavon országokra.

A bosnyák Helynökség felosztása Kapisztrán szent Jánosnál, az obszervancia védőjénél nem találkozott helyesléssel, mert az elosztástól

Kapisztrán szent János.

az obszervancia egységének megbontását féltette Keleten. IV. Jenő pápánál befolyását felhasználva, a kérés 1445. jan. 24-én elutasítást nyert s Kenyeres Fábiánt nem a megfosztott, hanem az egyesített Helynökség helynökévé nevezte ki.¹⁰⁸ Három év múlva IV. Jenő utóda V. Miklós 1448. febr. 10-én *Ineffabilis* kezdetű bullájával a megosztást végbe vitte.

A megosztás nem jelentett joghatósági csorbítást. IV. Jenő mindazon jogokat, melyeket egykoron a boszniai kolostorok kaptak, az erdélyiekre és azok lakóira is kiterjesztette.¹⁰⁹ Az első káptalanon, hol Bölcsényi Mihályt választották helynöknek, kezdetét vette a berendezkedés. Az Üdvöztőről nevezett rendtartomány harmadik Őrsége volt az erdélyi, mely alá a marosvásárhelyi, csiksomlyói, bákói, felfalusi, tövisi és fehéregyházi kolostorok tartoztak. A hátszegi kolostort a sebesi Őrségbe osztották be.

Kapisztrán szent János aggodalma valóra vált. A szétválás a milánói káptalalon 1437.-ben bekövetkezett. Varsányi István helynök azzal lepte meg a káptalan tagjait, hogy a magyar obszervánsok ezután nem a római általános helynöktől, hanem az általános rendfőnöktől akarnak függeni. A váratlan kijelentés nagy megdöbbenéssel találkozott. Az általános rendfőnök a hódolatot elfogadta, míg az általános helynök megbotránkozva tiltakozott, s a magyarok eljárását nagyon elítélte. Az ítélet érthető, de ez inkább Varsányira vonatkozhatott, aki ezen lépésre megbízatást nem kapott, s ha megtette, azzal nem képviselte az obszerváns ferencrendiek érületét. Ezt sem Milánó, sem Róma nem tudta s III. Kalliszt pápa 1458. máj. 24-én kiadott bullája értelmében az obszervánsok hivatalosan konventuálisok voltak 1487.-ig, s ekkor Sárosi Bertalan alatt az általános helynök hatósága alá visszatérhettek és az obszerváns család legerősebb tartománya a magyar volt.¹¹⁰

Varsányi István helytelen eljárásának megvolt a maga érthető következménye. Azok a bajok és belső küzdelmek, melyek külföldön gyengítették a rend szellemét, Magyarországon sem voltak ismeretlenek. A magyarországi obszervánsok a Varsányi által teremtett és a pápa által jóváhagyott helyzetbe egy pillanatig sem nyugodtak bele és mozgalmukat állandóan felszinen tartották. III. Kalliszt intézkedése, mellyel az obszervánsokat megfosztotta függetlenségüktől, nagy kavargást idézett elő úgy a rendtagok, mint a főurak és nemesek körében, kik tiltakoztak ezen eljárás ellen, s védelmükbe vették az obszervánsokat.

A konventuálisok mellett is volt hangulat. A súrlódásnak látszólag 1449.-ben vetettek véget, midőn a két testvérszerzet előjárói az apostoli széktől kijelölt védők jelenlétében (Várad Péter kalocsai érsek a konventuálisok részéről és Bakócz Tamás egri érsek az obszervánsok részéről) megegyezésüket öt pontba foglalták.¹¹¹ A békeség rövid léleg-

zetű volt,¹¹² mert a konventuálisokat védő Drágffy Bertalan és Geréb Péter több főúrral Rákos mezejére idézték 1500-ban az obszerváns helynököt s megfenyegették, hogyha nem egyesülnek a konventuálisokkal, az országból ki fogják űzni a cseri barátokat. Egy öreg barát Szopronczai kijelentette, hogy ebben sem a királynak, sem az országgyűlésnek nem fognak engedelmesskedni.¹¹³ A határozott ellenállásnak egyezség volt a vége, s ilyen egyezséget 1501. és 1502.-ben kötöttek is, melynek pontjai az alamizsna gyűjtésre, a letelepedésre, a ferencrendi apácák és testvérületek vezetésére vonatkoztak és a kolostorokért folytatott pereket már 1479.-ben beszüntették. A helyzet így maradt 1517.-ig, vagyis a X. Leo féle egyezségtervezetig, melyet a magyarországi konventuálisok a pápa szándéka szerint elfogadtak, életük alapjául az obszerváns szabályokat magukévá tették, fenntartva a régi rendtartományt és ezután a magyarországi obszervánsok között az enyhébb irányzatot az Üdvözítőről nevezett rendtartománnyal szemben, a szűz Máriáról nevezett rendtartomány képviselte, mely az olasz konventuális rendtartományokkal megszakította a közösséget és éppen ezért a mostani magyarországi és erdélyi konventuálisok a régi konventuálisoknak csak közvetett utódai.

A magyar ferenceseknek nagy érdeme van Kapisztrán szent János magyarországi szereplésében. Németországi útja alkalmával állandóan tartott maga mellett magyar tolmácsot, aki hűségesen tájékoztatta a magyar politikai és vallási viszonyokról, s az obszervancia öröndes terjedéséről. Amily szível-lélekkel gondolt az obszervancia megerősítésére a ferencrendben, ép oly lelkesedéssel és kitartással foglalkozott a husszitizmus megtörésével, s mikor meghallotta a moldvai magyarok szomorú sorsát, a magyarországi helynök kérésére Magyar Lászlót három társával Moldovába küldi.¹¹⁴

A ferencrendiek Ujlaki Dénes vezetése alatt, a Kamanóc vidékéről Moldovába bujdosott husszita magyarokat nyomon követték. Kapisztrán szent Jánosnak ezen intézkedése nagy jelentőségű nemcsak vallási, hanem nemzetiségi szempontból is.

A ferencrendieknek Moldova felé két útjuk volt: Lengyelországon és Erdélyen keresztül. Lengyelországból a kiinduló pont Krakkó városa volt.¹¹⁵ Magyar László és társainak Moldovai fáradozása 1451.-től sikertelen volt, mert a husszitizmustól már nagyon meg voltak metyelyezve. Így visszatértek Krakkóba, hogy az ott lakó pogányok megtérítésén fáradozzanak és Sbignew krakkói püspöktől engedélyt eszközöltek ki, hogy a városban kolostort alapítsanak. A terv sikerült és szienai szent Bernárd kolostorának első főnöke Magyar László lett.¹¹⁶ Az erdélyi őrszem Csiksomlyó volt. Jorga Miklós a nagy román történettudós valószínűnek tartja, hogy Bákó városától északra a Negelni vize mellett lévő *barátf*

kolostort Jó Sándor magyar családból származó (Losonczy Bánffy Margit) első felesége kedvéért az erdélyi ferencrendiek részére alapította.¹¹⁷

Kapisztrán a püspök engedelmével megjelent Erdélyben, mert hívta őt az erdélyi püspök, s hívták tövisi rendtársai, akiket nem tudni mi okból az erdélyi püspök egyházi fenyítéssel sújtott,¹¹⁸ s Geszthi János tövisi kolostorfőnök segítségét kéri az erdélyi püspök eljárása ellen Erdélyben sokáig nem időzhetett, mert Carvaya pápai követ Budára sürgette s tervének megvalósítását Getszhi János tövisi kolostorfőnökre bízta, moldovai misszióba küldvén őt.

A lelkipásztorokodás és hithirdetés közben a ferencrendieknek nemcsak az eretnekséggel gyűlt meg a bajuk, hanem magával a szoros-san vett lelkészkedő világi papsággal is.

Kezdetől fogva milyen volt a viszony, arra nagyon kevés adatunk maradt fenn. Az erdélyi körülményeket latba véve, túlzás nélkül leszögezhetjük, hogy az erdélyi ferencrendieknek nem volt annyi alkalmuk az összelátközésre, mint Magyarország szívében, vagy a nyugati részeken, mert Erdélybe úgy a pápák, mint a püspökök a paphiány enyhítése végett hívják, vagy küldik.¹¹⁹

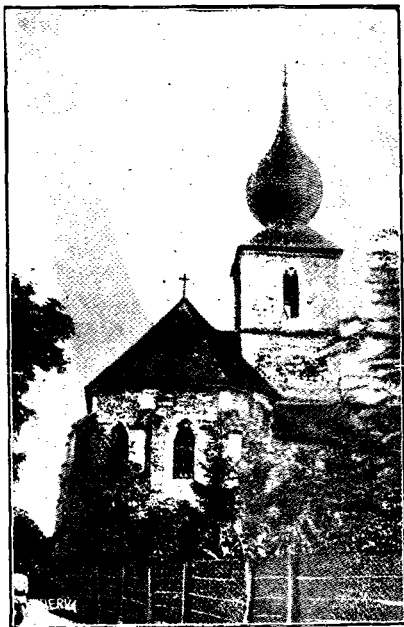
A ferencrendiek keleten lelkihatalommal fölvértezve jelennek meg. IV. Jenő pápa Szkitiában, Moldovában és a hét székely székben tartozkodó ferencrendieknek egyenkint és összesen megengedi, hogy minden rangú és rendű hívőt, akár most tértek és keresztelkedtek meg, s akár honnan jönnek hozzájuk, meggyóntathassák s bármily természetű bűntény, bűncselekmény, szimonia alól is nekik üdvös penitenciát adva, föloldozhatják: föloldozhatják a kiközösítés, felfüggesztés és a szent helyekről való eltiltás és egyházi büntetés alól, ha az még a Szentszéknek volna is fentartva. Fölmentést adhatnak a szabálytalanság, szándékos emberölés, csonkítás és kettős házasság bűnei alól! Kiszolgáltathatják az egyház szentségeit: keresztséget, bérmlást és oltáriszentséget. Föloldozhatják a hitehagyottakat, visszafogadhatják a kilépett szerzeteseket; joguk van kápolnák, oltárok, helyek, egyházi ruhák, szent olaj és krizma megáldására: megszenteltetlenített templomok és temetők kiengesztelésére. Házassági és más lelkiügyekben ugyanazon joghatósággal járhatnak el, mint a megyés püspökök.¹²⁰ Ezek részben mind a plébánosi, vagy a püspöki jogok gyakorlásához tartoztak és ezekben nem volt nehéz határ-sértést követni el ott sem, ahol erre fölhatalmazást nem kaptak.

A világi papság nem szerette az obszervánsokat azért sem, mert Kenyeres Fábián mint hitbiztos arra is engedélyt kért a pápától, hogy az erdélyi, s főképp székely ágyas papokkal szemben a törvény szigorával jár hasson el, mert az ágyasságban élő papság bűneik palástolása végett lehetetlen vádakkal illette a ferencrendieket s megakadályozta küldetésük

teljesítésben. Kenyeres Fábián a kért hatalmat 1446. júl. 3-án megkapta,¹²¹ melyre a papság részéről azzal feleltek, hogy az erdélyi püspöknél a ferencrendiek ellen egyházi fenytést eszközöltek ki, melyet Geszthi János Kapisztrán szent Jánoshoz írt levelében üldözésnek minősít, s mint ilyen ellen kéri közbenjárását.¹²²

A papság kezdettől fogva, főképp Magyarországon, a rendnek adott kiváltságokat nem akarta elismerni. Magyarországi esetek : nem akarták megengedni, hogy templomaikban az Oltáriszentséget tartsák, gyóntathassanak, áldoztassanak ; el akarták tiltani a harangok használatától, temetők fölállításától templomukban s még maguknak a szerzeteseknek sem engedték meg, hogy oda temetkezzenek. Tiltakoztak az ellen, hogy az új misés szerzetesek első miséjüket rendi templomaikban mutassák be, s ha igen, akkor a szokott alamizsnát foglalták le. Jövedelmeikből tizedet kívántak s a legfőbb hivatalok betöltését maguknak akarták fönn tartani. Vitát rendeztek afölött, hogy vajjon a hívők eleget tesznek-e kötelességeiknek, ha vásár és ünnepnapokon a ferencrendiek templomában hallgatnak szent misét és ott áldoznak.¹²³ IV. Ince 1245. aug. 18-án, IV. Sándor 1255. dec. 12-én, IV. Kelemen 1265. jun. 29-én keltek a ferencrendiek védelmére, s az utóbbi pápa kijelentette, hogy a rend üldözöt oly kiközösítéssel sújtja, mely alól csak az apostoli Szék, vagy a rend részére kijelölt védők oldozhatnak föl kellő elégtétel után.¹²⁴

Ezekből Erdélybe csak hullámok verődtek. Így 1341.-ben a beszercei plebános emel panaszt a ferencrend és a domokosrendiek ellen, kik plebánosi jogaiba beleavatkoztak s a pápa az ügy megvizsgálását a csanádi prépostra s az erdélyi püspökség két főesperesére bizza.¹²⁵ 1426.-ban Zsigmond szebeni kolostorfőnök követeli a szebeni szász papokkal szemben, hogyha valaki náluk akar gyónni, vagy temetkezni, azt ne akadályozzák meg.¹²⁶ 1465.-ben Kolozsváron merülnek fel hasonló nehézségek. Január 15-én II. Pál pápa meghagyja az erdélyi püspököknek,

*A tövisi róm. kath. templom.
Épült Hunyadi János idejében, 1449-
ben, a szentimrei győzelem után.*

a székelyek és Hunyadmegye főesperesének, hogy a helyszínén vizsgálják meg György kolozsvári plebános panaszát, mert a ferencrendiek, domokos- és ágostonrendiek az istenitisztelek sorrendjét zavarják, a temetések után járó negyedét lefoglalják és némelyek jóghatóság nélkül gyóntatnak, vagy plebánosi teendőket végeznek.¹³⁷

Nem nagy jelentőségű események. Könnyen történhetnek határsértések jobbról és balról, de mindenesetre foltok az egyházi életben, melyek nemcsak azon korban voltak kikapcsolandó tünetek; kevésbé más formában ma is lépten-nyomon találkozunk hasonló természetű súrlódásokkal, melyek arra jók, hogy a hívők kedélyét fölízgassák.

A reformáció előtt az erdélyi ferencrendiek belső életéről nagyon keveset tudunk. Közvetlen a bomlasztás előtt 1523.-ban az obszerváns kolostorokban 218 rendtag élt. Hogyha a reformáció alkalmával hozott intézkedésekből kezdünk közetkeztetéseket vonni, akkor azt mondhatjuk, hogy az Üdvözítőről elnevezett rendtartomány kolostoraiban a fegyelem az obszervanciának megfelelt és szigorúbb volt, mint a szűz Máriáról elnevezett kolostorokban. Az obszerváns ferencrendiek élete hatással volt a máriánusokra, akik végre belátták, hogy létjogosultságuk csak akkor van biztosítva, ha ők is komolyabban veszik a szabályokhoz való ragaszkodást. Segösi Lukács mariánus rendfőnök 1508. febr. 2-án közgyűléssileg rendezte a fegyelmi élet szabályait, s minden kolostor részére felolvastatás végett leíratta. Ételben, ruhában, istenitisztelek végzésénél, építkezésben, mindenhol ki kellett tűnnie a szegénységnek. Pénzgyűjtés tilos volt és a szerzetes növendékek kiképzésére nagy gondot fordítottak, kizárólag a mesterre bízták, a kolostorfőnök beleszólhatásának kizárásával.

Megszorította a pénzkezelést, hogy elejét vegye a részegeskedésnek. A harmadikrendi apácákhoz (beginák, sesztrák) a nyilvánvaló szükség, haldoklók szentségeinek kiszolgáltatására egy testvér kíséretében volt szabad bemenni. Aki tisztátalanság bűnébe esett, azt életfogytig tartó büntetéssel sújtották. A káromkodás is belopódzott a kolostor falai közé. Csak a rendtartományfőnök vehet fel rendtagokat s eszközölhet elhelyezéseket.

A ferencrendiek e korban anyagi gondokkal nem küzdöttek ott ahol többen voltak és szerzetesi módon élhettek, mert addig nem volt szabad nagyobb rendházat építeni, míg benne a megélhetés a szabályok által előírt kéregetés mellett valamennyire biztosítva nem volt.

A felső ruha hamuszürke volt.¹³⁸

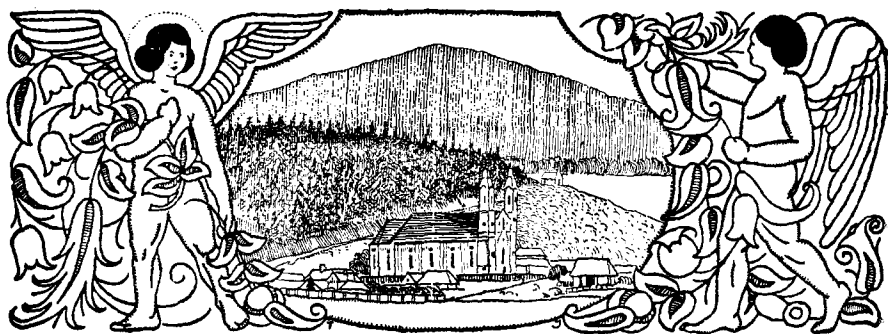
Azon büntetések, melyeket egyes hibák elkövetőire róttak ki, nagyon súlyosaknak látszottak. Azonban összhangban vannak a szerzetesi szabályokkal, s a kor romlott felfogásával, mely a kolostorok lelkét is megmérgezte; melyeknek nem lehetett másképen elejét venni, mintha jó,

erős gátakat emelnek a hömpölygő hullámok elé. A katasztrófa teljes volt, megakadályozni nem lehetett. A veszély más oldalról fenyegetett, mint ahonnan számították. A gyökér, a forrás ugyanaz volt, a humanizmus szelleme; onnan nőtt ki, onnan táplálkozott, de lendületet Luther tanítása adott, s ha harminc esztendővel később következik be, a ferencrendi kolostorokat nem viselte volna annyira meg, mert a máriánusoknak a szalvatoriánusokhoz való fordulása és az 1517. évi egyezség megerősítette, fölvértette volna a lelkeket, így pedig minden intézkedés későn érkezett.

A baj, a veszély sohasem jelentkezik egymagában. Mielőtt a reformáció megindult volna, 1510.-ben a dühöngő pestis a szálvatoriánusok közül 381 tagot ragadott ki, ami nagy érvágás volt. Erre következett 1514.-ben Dózsa forradalma. A keresztes háború kihirdetését Magyarországon és Erdélyben Bakócz Tamás a szigorú ferencrendiekre bízta s Erdélyben a szászvárosi kolostorfőnök illetéktelenül avatkozott bele a nagyvárad kolostorfőnök jogaiba.¹²⁹ A keresztes zászlók alá tömörült csőcselék se a szerzeteseket, se a kolostorokat nem részesítette valami nagy tiszteletben.¹³⁰

Forrongottak a lelkek. Az Egyház hajója fölött tornyosultak a felhők. Nehány embernek vésztkongató harangjelzése már hiábavaló volt. A viharnek ki kellett törnie, amely Erdélyben elsöpörte a szűz Máriáról nevezett rendtartomány erdélyi Őrségét teljesen és az Üdvözítőről nevezett Őrség kolostorából csak kettőt hagyott meg, s e kettő közül is egyik Erdély határain kívül, a Kárpátok keleti oldalán volt.

III. FEJEZET.

A megpróbáltatások tűzében.

(1526.—1556.)

A humanista irodalom tulkapásai és a reneszánsz által teremtett közszellem után az Egyházban már csak a reformáció jöhetett, nem ugyan abban az értelemben, ahogyan azt protestáns testvéreink értelmezik, hanem amilyenell az egyházi életben, pl. a XIII. sz.-ban szent Ferenc föllépésével találkozunk. Most is minden attól függött, hogy a reform zászlóját ki ragadja kezébe; az erkölcsök javítását ki fogja beindítani, s nem ismétlődnek-e meg a XII. sz. túlbuzgó, holtmederbe terelt egyházjavító törekvései.

Az egyházi élet, melynek a krisztusi élet hordozója és fáklyavivőjének kellett volna lennie, hivatásától annyira eltért, hogy csak az erőteljes és forradalomszerűleg jövő szent Ferenc szelleme alakíthatta volna át megrázkodtatás nélkül az Evangélium gondolatai szerint, aki míg a megsebzett Krisztus arcáról legyöngyöző veríték és vércseppeket törölgeti, addig egy pillanatra sem távozik el a Mester lábaitól.

Luther Márton hevülékeny természete abban a miliőben, melyben terveit keresztül akarta vinni, egyáltalán alkalmasnak és megfelelőnek nem mondható. Mikor a reform alulról kezdődik, akkor felfelé hatni nagyon nehéz, s az akadályok erőszakos szétdulása vagy a támadó vereségével, vagy a hadszíntér átcsoportosításával végződhetik. Lutherben a megsértett önérzet aláaknáztta az Egyház hatalmas épületét, s 1519. okt. 30. óta nem a hiányok pótlására gondolt, hanem a krisztusi intézménynek megalázását tűzte ki célul, s ezt annál könnyebben elérhetőnek vélte, mert az egyházi rendben nem ellenségeire, hanem sok helyen fegyvertársaira talált és tanai s az Egyház tanítása között tátongó úrt keve-

sen vették kezdetben észre, hogy levonják belőle a következményeket.¹⁸¹

A magyarországi papság a reformáció kezdetén nem állott hivatása magaslatán sem az egyházi tudományban, sem pedig a fegyelem fenntartásában, minek mélyen fekvő és magyarázható okai vannak. A magyar királyok Zsigmond alatt kiharcolták a pápával szemben a püspökök kinevezési jogát, ennél fogva nem az egyházas szellemű papok nyerték el legtöbbször a püspöki székeket, hanem a politikailag jól képzettek és megbízhatók, kik nem az Egyháznak voltak szolgálói és

Szent Ferenc halála.

a gondjaikra bízott nyájnak pásztorai, hanem az uralkodóknak diplomatai: közjogi államférfiak. Ilyen felügyelet mellett a papságból kihalt az egyházas szellem, a kolostorokból az aszkezis, s az anyagiak kerülvén előtérbe, sok hiábavaló szócsata folyt le a világi és szerzetes papság körében.

Tévedés volna azt hinni azért, hogy a magyarországi katolicizmus rohant a protestántizmus karjaiba. Voltak az egyháziak közül, akik megtévedtek; a világiak közül, akiket önös érdekek vezettek, de ugyancsak olyanokkal is találkozunk, akik a katolicizmus mellett kitartottak, mert nem feledték el, hogy a pápaság mit jelent Magyarországon. Ha azt mondhatjuk, hogy a reformátorok között több ferencrendi predikátorral találkozunk, az is tény: a reformációval szemben minden vonalon a

legerélyesebb küzdelmet a ferencrendiek vették föl és ők voltak a legutolsók, akik őrhelyeiket elhagyták. A javadalmas papság könnyen meggyőződést cserélt, s csodálattal olvassuk azon följegyzéseket, melyek a törökhódoltság idejéből a protestáns felvidék és Erdély körzeteibe eső ferencrendiekről, s később a jezsuitákról maradtak fenn.

A reformáció olyan volt, mint a vihar, mely mindent magával sodor, amit útjában talál, s csak a legerősebb tölgyeket hagyja meg ágaitól megfosztottan. A ferencrendi kolostorok életében is óriási pusztításokat vitt véghez. Kiszámíthatatlan kegyetlenséggel, virágzó életen taposott végig. Erre rossz példát, három fegyelmet megunt, országos hírnévre vergődött ferencrendi szerzetes adott: Sztáray Mihály, Kopácsy István és Szegedi Gergely.¹³² Ezeknek hatása mindig érezhető a rend életében mindaddig, míg az egyes rendtartományok el nem senyvednek. Már 1535.-ben elrendelik és azután 1546. 1550.-ben megújítják, hogy azokat a rendtagokat, akik a lutheránus tant követik, vagy valami olyant tartanak, ami az Egyház tanításával ellenkezik, egyházi börtönnel sujtsák. Ha a bűnösök megtérnek, szabadságukat nyerjék vissza, ha pedig makacsságukban kitartanak, átadandók a rendtartományfőnököknek.¹³³

A reformáció elfajult küzdelmében nem marad meg az elvi álláspont kiélezésénél, hanem kezdetben a győzelem mámorától diadalittasan csak rombolásra gondolt, mint minden forradalom, hogy a réginek romjain annál biztosabban építse föl a maga igazát. Magyarországon negyvenöt ferencrendi kolostor pusztult el és igen sokan véreztek el a hit védelmében.

Magyarországon végzetessé a reformációt a mohácsi vész tette. A csatatéren maradt hét főpap, közöttük Tomori Pál kalocsai érsek, két szalvatoriánus rendtársával. A török diadallal vonult északra, s az útjában eső kolostorok elpusztultak. A rendtagok vagy elmenekültek, vagy odavesztek. A mohácsi vész a ferencrendiek életében is fejtelenséget idézett elő.

A protestántizmus terjedésének melegágya volt a pártviszály Habsburg I. Ferdinánd és János Zsigmond között. A politikai megosztás vallásilag is megosztotta az országot, s a királyi udvarok védelmet nyújtottak azoknak, akik vallási elveiket politikai hitvallásukkal takargatták,¹³⁴ így készítve elő a vallási és politikai romlást.

Erdélyben a pártviszály nagyon kedvezett a katolikus Egyház ellen irányult mozgalomnak. Az erdélyi szászokat a lipcsei vásárról hazatérő kereskedők ismertették meg Luther tanításával és Szebenben nagy lévén a papság száma,¹³⁵ az új tanítás hamar lábrakapott, s már 1521.-ben megkezdődött az Egyház ellen a támadás, mely a pápa,

püspökök gúnyolásában és a szent misének német nyelven való bemutatásában jelentkezett.¹³⁶

A szászok régi sajtó sebért szaggatta fel Bakócz Tamás esztergomi érsek 1512.-ben a milkói püspökség nevének eltörülésével. Az erdélyi szászok 1347.-1512.-ig állandóan mozgolódott, hogy külön püspökséggé alakuljanak a milkoviei püspökség felújításával s Bakócz, hogy a fennhatósága alá tartozó szászokat ne veszítse el, a szászok bosszantására a püspökség nevét is eltörölte. A kettős királyválasztáskor a szászok Ferdinánd pártjára állottak és János király legyőzése után élve az alkalmattal, szent László kanonokjait, a szerzeteseket és szerzetesnőket elűzték és javaikat lefoglalták.¹³⁷

A hűtlen rendtagok kiválása mellett nagyobb baj volt az, hogy mikor nagy szükség lett volna úgy a fegyelem, mint a hit tisztaságának megőrzéséért a gyakoribb összejövetelekre és a káptalanok erélyesebb intézkedéseire, akkor az egyes Őrségek, vagy kolostorok megbízottai a káptalanokon nem jelenhettek meg. Nehéz és bizonytalan volt az utazás. Azzá tették a pártvillongások és a protestántizmus kiforratlansága. Így az 1531.-ik év Gyertyászentelő Boldogasszony napjára hirdetett gyűlésen a mariánus rendtartomány kolostorai közül csak a szászsebesi képviseltette magát. A szalvatoriánus rendtartomány atyái szerencsésebbek voltak, mert a reformáció idejében gyakran tartanak az Erdélyhez közeleső Nagyváradon káptalant. 1530.-ban Czibak Imre váradi püspök felajánlja a költségek fedezését s ezen káptalanon az erdélyi Őrséget Asszonyfalvi Benedek képviselte a szavazó kolostorfőnökök élén, akik Dereszlényi Albert mellé társul és jegyzőül szemeltek ki. Érdemes határozata a gyűlésnek az érdemetlenek kizárása az egyes tisztségekből. Az apácák fölvételét a háborús időkre való tekintettel megtiltották. A váradi gyűlést július 4.-én Kolozsváron folytatták, s itt adnak engedélyt a tövisi földesúr nejének, hogy a templom mellé kápolnát építhessen.

A következő közgyűlés terheinek viselése 1533.-ban újból Czibak Imre vállaira nehezedik. Ekkor negyvennyolc szavazó jön össze. Az erdélyi kolostorok mind megvannak. A kolozsvári testvérek Felvincen kéregethetnek bort és ha valaki templomukba akarna temetkezni Kolozsváron, a béke kedvéért beleegyeznek abba is, hogy a halotti szertartást először a plebánia templomban végezzék el. A bomlás jelei jelentkeztek, mert a káptalanokon meg kellett egyeseknek engedni, hogy az enyhébb fegyelmű mariánus rendtartományba menjenek át. A szalvatoriánus rendtartomány erdélyi kolostorai erejük teljében voltak még mindig, mert ezen időben keletkezett összeírás szerint (1534. 1535?) az erdélyi Őrség tíz kolostorában még 187 rendtag működött.¹³⁸ A vajdahunyadi kolostor megszűnt.

Mind nagyobb felügyeletre volt szükség, talán ez magyarázza meg, hogy 1535.-ben Gyöngyösön az erdélyi Őrséget kettéosztják, s a kolozsvári Őr felügyelete alá bizzák a kolozsvári, medgyesi, tövisi, karánsebesi és tergovistei kolostorokat. A marosvásárhelyi Őrségbe tartozott a vásár-

helyi, fehéregyházi, felfalusi és a bákoi kolostor. E beosztás nagyon rövid életű volt, 1537.-ben újra egyesítették a két Őrséget.

E válságos időben az erdélyi ferencrendiekre külön csapásként hatott, hogy kolostorai két rendtartományba voltak osztva és egyiknek sem volt a központja Erdélyben. Czibak Imre váradipüspököt 1534. aug. 12-én megölték és fejét a brassói ferencrendiek kolostortemplomában helyezték el. Czibak halálát Statileo János erdélyi püspök nem tudta pótolni, mert bár a veszély nagyon közlről fenyegette egyházmegyéjét, királyi követségbe járt s épen

A csiksomlyói kegyszobor.

ezen esztendőben hívta fel a brassói városi tanács figyelmét, hogy vegye meg a kolostorfőnökön tartozását.

Erdély reformálása később veszi kezdetét, mint a magyarországi és ami 1538 előtt történt: az inkább szorványos jelenség, mint a nép lelkének egyetemes elhajlása. Mint ismeretes, a szászok kezdték meg a mozgolódást, s a szebeni plebános Rámási Mátyás 1538.-ban pártolt át a lutheránusokhoz, s amikor Erdély önállósága kezdetét vette, akkor fo-

gadják el a magyarlakta vidékek is az újított vallást.¹³⁹ Azonban az erdélyi kolostorok kiűritése nem következett be olyan gyorsan, mint arról eddig meg voltunk győződve. Lippai Györgyöt választják meg 1531.-ben a fehérvári közgyűlésen máriánus rendfőnöknek, aki innen egyenesen Debrecenbe ment és febr. 19.-én Pempflinger Márk nagyszzebeni bíró jóindulatába ajánlja az új erdélyi Ört és a szebeni testvéreket, akihez oly bizalommal fordul, mint atyjához, s aki eddig is a renddel szemben oly sok jóindulatot tanusított.¹⁴⁰ A szász nép előtt már ellenszenvesek voltak a ferencrendiek, láthatjuk ezt a besztercei esetből. 1541.-ben a besztercei tanács nem engedi meg a megrongált malom kijavítását, azzal okolván meg ezen határozatot: a ferencrendieknek semmijük sem lehet, tehát a folyó sem a szerzetesekké, hanem a városé.¹⁴¹ Az 1533. évi nagyváradi közgyűlésen az erdélyi máriánus Őrségből a szebeni, szászvárosi és a besztercei kolostorok főnökei jelentek meg, s erdélyi Örré Besztercei Lukácsot választották. A nagyszebeni háznak előljárót nem ad a közgyűlés, annak betöltését a rendfőnökre bizza, de Arcsai István főnöksége után (1533) a szászvárosi kolostor sem szerepel többé s ha nem később 1552.-ben hagyták el a ferencrendiek a várost.

A rendtagok nem szívesen mondtak le kolostoraikról bizonyítja a nagyszebeni, vajdahunyadi, kolozsvári eset.¹⁴² Ha külső kényszerhatás következtében el is kellett hagyniuk, de alkalomadtán csak visszatértek.

Martinuzzi meggyilkolása (1551) nagy csapás volt az erdélyi kato-

Martinuzzi György bíbornok.

likusokra, mert a biboros életében egész tekintélyével védte a katolicizmust és bőkezű pártfogója volt a ferencrendieknek, akik úgy is szerepeltek, mint János király politikájának folytatói.¹⁴³ A hitújítóknak Ferdinánd király szerencsétlen kezű vezérei fegyvert adtak kezükbe és a protestánsok a szerzetesekben a bécsi politika szövőit s védőit tekintették és egész fölháborodásukkal ellenük fordultak s Kolozsvárról, Segesvárról, Besztércéről 1552-ben kiűzték.¹⁴⁴ A bibornok halála után mi sem akadályozta a protestánsokat a katolikusok képviselőinek elgáncsolásában. A püspökség javait lefoglalva tartották, s a katolikusok vezető nélkül maradtak.¹⁴⁵

Magyarországot Erdéllyel összekötő szálak szakadozásával az erdélyi ferencrendiek sora is ritkul. II. Szulejmán szultán Izabella királynő eltávolításáért bosszút akarván állani az erdélyieknek, a moldovai tatárokat Rares Péter fia, Illés vezérlete alatt Erdélybe küldi, akik a csiksomlyói kolostort 1551.-ben feldulják, de ez még mind kevesebb baj lett volna, ha nem hanyatlik az erdélyi Őrség rendtagjaiban; másodsor, ha a fegyyelemlazulás nem ölt ijesztő arányokat; végre, ha gazdaságilag nem sodródna olyan helyzetbe, hogy az ős franciskánus elvet föl kellett adniok, mert hiába indultak ajtóról-ajtóra alamizsnát kérni.¹⁴⁶ Az erdélyi lelkipásztorkodó papság eltűnik, s a nép vezetése a szegény ferencrendiek nyakába szakad, kik nagy területek lelkiigényeinek kielégítésével erejüket fölmozdították.¹⁴⁷ Azért az erdélyi szalvatoriánus Őrség névleg soha föl nem bomlott, hanem egy-két kolostorával élete keresztülhúzódott a XVII. századba, igaz, kolostorait a csiksomlyói és bákói kivételével, mert a tövisinek fönmaradása nagyon homályos, mind elveszíti, s tagjaiban annyira megfogyatkozik, hogy az erdélyi Őr 1558.-ban egyuttal a csiksomlyói kolostornak is főnöke. Amig 1547.-ben ezen Őrség rendtagjainak száma 95 volt, addig az 1563.-iki összeírás szerint Csiksomlyónak 8 és Bákónak 4 tagja van. Ezt eredményezte Castaldo merénylete, melyen keveset lendített az, hogy Kolozsvárra néhány esztendőre visszavitte a rendtagokat.¹⁴⁸ Ferdinánd hatalmának aláhanyatlásával a protestánsok Erdélyben annál kiméletlenebb harcot indítottak a katolikusok ellen. 1556. június havában Báldi Sebestyén alsómagyarországi, Hebler Mátyás az erdélyi szászok és Dávid Ferenc az erdélyi magyarok szuperintendense Kolozsváron zsinatot tartottak, s megállapodtak az úrvacsorának kenyér és borszin alatt való kiszolgáltatásában, a képeknek eltávolításában, a barátok és apácák kiűzésében, s a templomi drágaságok pénzzétételében.¹⁴⁹ Ezt a Kolozsvárra hirdetett november havi országgyűlés megerősítette¹⁵⁰ s ezzel a katolicizmus talaja nagyon megingott Erdélyben.

1556. évvel az erdélyi ferencrendiek történetében egy kort le is

zárhatnánk, mert ezután az erdélyi ferencrendiek élete majdnem egy jó félszázadig csak a végvonagláshoz hasonló.

Mielőtt befejeznék ezen kor tárgyalását, vessünk néhány pillantást az utolsó idők erkölcsi életére és a rend kebelében kialakult szokásokra.

A lelkek romlásának kifejezője volt a felfalusi kolostor sorsa, mely 1542.-ben a váradi káptalan elé került, s az erdélyi Őr fájdalommal panaszoja fel, hogy annyira romhalmazzá lett, hogy ők, a szegény ferencrendiek már fölépíteni sem tudják, s amíg Kendy Ferenc főúr ki nem javíttatja, addig be sem költözködnek.¹⁵¹ A káptalan föllépésének megvolt a maga eredménye, mert Bethlen Farkas közbenjárására Kendy pártfogó jóvoltából nelyreállították s most azt kívánták, hogy az erőszakos újítókat távolítsa el és oly gazdászt, vagy konfrátert adjon nekik, aki a jobbágyi rendes és rendkívüli terhek viselése alól fölmentve, szabad rendelkezésükre álljon, mert különben, aki a testvérekről nem gondoskodik, az nem is kívánhatja ott tartózkodásukat. Kikötötték: ha később nem látná el, vagy nem védené meg őket, vagy üldözésnek tenné ki, a kolostort nyugodtan el fogják hagyni.¹⁵² Ugyanekkor Bethlen Farkas más helyet is ajánlott fel, melyet nem fogadtak el, mert a megélhetést nem találták eléggé biztosítva, s a nép a lutheránizmus felé hajlott és adományozási buzgósága megcsappant.¹⁵³

Ismerjük, hogy Luther tanítása nem hagyta érintetlenül a ferencrendieket sem, s bár az erdélyi részeken nem szedte annyira áldozatait, mint az ország más vidékein, azért esetekkel itt is találkozunk.¹⁵⁴ A közgyűléseken gyakran kerülnek erdélyi kérdések felszínre, s van közöttük hitehagyás, Luther izü tanítások ostromozása. 1535. január 24.-én a gyöngyösi közgyűlésen kimondják, hogy Toroczkói Jakab hitehagyott papot többé nem veszik vissza, mert semmi remény sincs megjavulására. Kolozsvári Ferenc pedig visszatérve a hitehagyásból, kitöltötte a háromnapos börtönbüntetést de vegye tudomásul, hogyha javulása nem komoly, s valamit ebből észrevesznek, a rendből eltávolítják.¹⁵⁵ A káptalan eltiltja a lutheránus könyvek tartását, akiről észreveszi az űr, hogy Luther tanaival foglalkozik, azt haladéktalanul börtönözze be egy hónapra, mely idő alatt, ha visszavonja tévedését, engedje szabadon, különben a rendtartományfőnökhöz tartozik.

Főkép a rendtagok vezetői voltak óvatosak az újítókkal szemben, s nemcsak az egyes rendtagokat féltették, hanem a nép felvilágosítására a legjobb szónokokat a veszélyezett pontokra küldötték. 1537.-ben a kolozsvári magyar hitszónok Pathai András, német Kisdemeter András, segesvári BIRTHALOM Tamás, medgyesi pedig Dyrback Bálint.¹⁵⁶ 1542.-ben Enyed, Csik, Déva és Tordára is kijelölik a szónokokat, ahol még háza sem volt a rendnek.

Nagy baj volt, hogy a protestántizmus önzővé tette az embereket.

Ez volt szülőanyja, melegágya. Az emberek elveszítették idealizmusukat. A lutheri tanítások között nem utolsó helyen állott a jócselekedetek lekicsinylése. Az emberek áldozatkészsége lefokozódott a kolostorokkal szemben, s ezen szellem és az inség a kolostorok falai közé is belopódzott és eddig egész ismeretlen rendeletek jelennek meg keletkezöben levő visszaélések ellen, melyek hatálytalanoknak bizonyultak és Erdély a most kapott sebeket sohasem tudta kiheverni. 1533-ban a közgyűlés kimondja, hogyha az Örök a testvéreknél fölösleges tárgyakat talál, azokat vegyék el, eladhatják és adják is el.¹⁵⁷ Az Örök hivatalvesztés terhe alatt kötelesek, ahol jármos ökröket, vagy lovakat talál, egy hónap leforgása alatt eladatni, s ha ez a kolostorfőnökük részéről ütköznék valami akadályba, az illető azonnal hivatalát veszíti, kenyéren és vízen bőjtől és azt a rendtagot, aki akadályozólag lép föl, más kolostorba kell helyezni, s ott kenyéren és vízen bőjtőljön.¹⁵⁸

A pénz mint érték szerepel. A testvérek pénzzel indulnak útra, s a közgyűlés fölszólítja az előljárókat, hogy akiknél pénzt talál, azoktól vegyék el s többé vissza se adják. Elveendő a ló is.¹⁵⁹ Az alamizsnát egy helyre gyűjtik. Jellemző, hogy Csíksomlyónak borkéregetési helyül a marostordai Szénaverést jelölik ki.

A reformáció terjedése alatt az utazás bizonytalanná lesz, s a váradi közgyűlés 1548. május 20.-án általános lótartási engedélyt ad a következő gyűlésig az Erdélyen kívül álló Kusalynak, Medgyesaljának, Bányának és a rendtartományfőnöknek.¹⁶⁰

A bomlás teljes képe Martinuzzi György halála után alakul ki. Nehéz lesz a mezítlábjárás és a káptalan 1552.-ben megbizsa az öröket, hogy a kolostorfőnökökkel ők határozzák meg, hogy kik hordhatnak szandált és kik nem. Az áthelyezett rendtagok egyik kolostorból szokás ellenére magukkal viszik pokrócaikat. Ez tilos. A kolostorfőnökök elvihetik, de a kolostor helyén adják át az új főnököknek.¹⁶¹ A testvérek külön-külön ne vásároljanak maguknak alsó- és felsőruhákat, hanem gondoskodjék erről az előljáró. Egyik a másik testvért ne ajándékozza meg értékes tárgyakkal. Mielőtt a kolostorfőnökök gyűlésére mennének, a kolostorban mindent leltározassanak, s azt a ház tagjai előtt olvassák fel; mutassák be a diszkretusoknak, (házitanács tagjainak,) hogy mennyi alamizsnát visznek magukkal az útra és mit hagynak otthon.

A megélhetés oly nehéz s az alamizsna oly kevés, és hogy a létfenntartáshoz nem elég amit a jó lelkek könyörülete nyújt a testvéreknek, a szükségletek fedezésére általánosan megengedik a lenvetést, zab és árpatermelést a majorság részére, ha ez utóbbiból nem sört akarnak készíteni. Megengedik a csirketenyésztést. A kolostorfőnökök terhe lesz az Örököt egyik kolostorból a másikba szállíttatni.

Ezen intézkedések szent Ferenc szabályainak megsemmisülését jelentették Erdélyben, s mégis a ferencrendiek a rendalapító nyomaiban maradtak, mert ha az egyének nem is tartották meg eredeti tisztaságban a szegénységet, a rend maga mindig küzdött a léttel és bűnhődött, s annál nagyobb odaadással karolta fel a másik örökséget, a munkát, a lelkek megmentése terén.

A ferencrend élete ilyen hányattatások között hétszáz esztendőt ölel fel, s ha belső szervezetét vizsgáljuk, hétszáz esztendő múlva is feltűnően kevés változással találkozunk, pedig szent Ferenc rendje az összes szerzetesrendek között a legjobban el van terjedve.¹⁶² Ezt azzal

okolhatjuk meg, hogy a rendalapító szabályainak első fejezetében rendjét a Szentszék közvetlen rendelkezése alá bocsátotta és ha a rend tagjaiban lett volna is hajlandóság eltávolodni a szabályok eredeti magyarázatától, voltak pápák, akik fölfogták a

A kolozsvári Farkas-utcai, volt ferencrendi templom.

ferencrend szerepét az Egyházban és visszavezették az eredeti szellemhez.

A rend nagy elterjedettsége nem akadály a szigorú központi rendszernek, amint azt a rendalapító a szabályokban általános vonásokkal, de határozott szavakkal kifejezte és életével erre példát adott. A rend élére maga helyett általános rendfőnököt (minister generális) állított, s úgy intézkedett, hogyha a tartományfőnökök valaha arról győződnének meg, hogy az általános rendfőnök a rend érdekeit nem volna képes szolgálni, akkor azok, akik választási joggal vannak felruházva, más főnököt kötelesek választani. Különben az általános rendfőnököt választó káptalant az általános rendfőnök hívja össze. A szabályok három évet kötnek ki, de a rendfőnök tetszésétől teszik függővé.¹⁶³ Az egész rendben a legfőbb felügyeleti jogot ő gyakorolja, vagy közvetlenül vagy közvetve látogatva meg az egyes rendtartományokat minden harmadik esztendőben.

A rend tagjai még a szent Pátriárka életében tartományokra osztották a világot és ezek élén a tartományfőnök (minister provincialis) áll egy helyetessel és négy tanácsossal. A tartományfőnöknek saját rendtartományában oly felügyeleti joga van, mint az általános rendfőnöknek az egész rendben. Összehasonlítva a régi szokást a mostani joggal, semmi eltérést sem találunk a kettő között.¹⁶⁴

A rendtartományfőnök minden két esztendőben tartozott összehívni a rendgyűlést, hol meghallgatta mindenki véleményét és ő csak legutoljára nyilatkozott, nehogy másokat befolyásoljon. A tartományfőnököt a káptalan választotta, melyet ha ő menthető okok miatt elmulasztott összehívni, akkor az a kusztos hívta össze, akinek Őrségében a gyűlést tartották. A megbízottak pedig (kolostorfőnökök, titkár, tanácsosok, kusztosok) hivatalvesztés terhe alatt kötelesek voltak megjelenni. Hivatali ideje alatt az egész tartományt be kellett járnia, hogy meggyőződjék az uralkodó állapotokról. Elfogadta az adományt, meghatározta célját. Elosztotta az alamizsnát, a kolostorok részére beszerezte a szükséges könyveket; kihirdette a pápai felmentvényeket. A nagy káptalanon képviselte a rendtartományt. Pontos jegyzéket vezetett arról, hogy kit hányszor büntettek meg, börtönöztek be, s ezt utódjának átadta. Megvizsgálta a testvéreket, hogy nélkülözhető dolgokat nem tartanak-e ruhában, élelemben.

Voltak rávonatkozó tiltórendeletek is. Így a káptalan beleegyezése nélkül a magyar viszonyokból eredő szokásokat nem szüntethetett meg; kolostorokat nem fogadhatott el; a munkás testvérek számát nem szaporíthatta, vendégeket nem hívhatott (püspök, fejedelem stb.)

Az Örök osztották be kerületükben a rendtagokat. Két év alatt négyszer járták be az Őrséget. A szabályok és rendeletek megtartására szigorúan felügyeltek. Ők vették fel a kispapokat, bocsátották fogadalmra a segédtestvéreket. Büntető hatalmuk volt. Az őrt a káptalan választotta, de mindig vigyáztak arra, hogy saját őrségébe senkit se küldjenek ki őrnek, s midőn elhagyta az őrséget, összegyűjtötte a rend tagjait és bevallotta előttük hibáit.

Legnehezebb volt a házfőnökök hivatala, akik a végrehajtói tisztet töltötték be a család tagjai között. Akárcsak ma. Ő intett, fegyelmezett. Különös gondja volt a kölcsönös szeretet és béke fenntartására és az istenitisztelet végzésére. A kolostorban a kisebb hivatalokat ő osztotta be. Mikor megvált tisztségétől, a kolostor javait leltár szerint adta át utódjának.

A szerzetesi életben nagy fontossága van a látogatásnak. Hivatalból az általános rendfőnök tisztsége volna ez, de ennek eleget nem tehetvén, másra ruházza a kolostorok látogatását, aki neki írásbeli jelen-

tést tesz az eredményről. A látogató nevét az általános rendfőnök megküldi a tartományfőnöknek, s a kinevezett látogató (visitor) bemutatja neki megbízatását s egyéb meghatalmazásait és tetszése szerint elvégzi a látogatást. Régebb minden kolostorban első dolga volt bemutatni megbízólevelét, melyet a káptalan adott s nem az általános rendfőnök s melyet a kolostorfőnök a rendtagok jelenlétében felolvasott és a visitor megmagyarázott. Az egyes tagok megvizsgálása titkos volt, de ha valaki ellen súlyosabb természetű vádakat emeltek, azt tanuk előtt írásba foglalták. Ha a visitatióban bármely részről az igazságnak meg nem felelő intézkedés történt, igen kemény büntetés várt az illetőre.

A rendben törvényhozó joga a szabályok alapján a nagy és kis káptalannak volt. A rendtartományi gyűlések rendkívül népesek voltak. Negyven-ötven rendiag gyűlt össze tanácskozás végett. Rendszerint egy-egy kolostor állandóan be volt rendezve a káptalani gyűlésre.¹⁶⁵ A rendtartományfőnöknek külön gondot okozott a kisegítőszemélyzet összeállítása, az istenitisztelek sorrendjének beosztása.¹⁶⁶ Előzőleg más kolostorokból szolgálattelvő testvéreket, klerikusokat rendeltek be. A káptalan tartama alatt egy felszentelt pap az ebédlőben ebéd és vacsora alatt felolvasott. Az ételeket délben egy kolostorfőnök, egy hitszónok és két más áldozópap szolgálta fel. Este két pap és négy fel nem szentelt rendtag. Az asztalterítésről két pap, két növendék és egy segédtestvér gondoskodott. Két szakács öt testvérrel főzött.¹⁶⁷ Hat testvér mosogatott. Két kapust, három betegápolót, három sekrestyést, három harangozót, két fuvónymót, három borkezelőt jelöltek ki és a fűtésért két áldozópap felelt. A káptalan idejére a nép részére a legjobb hitszónokokat hívták meg. Ami nekünk most feltűnő lehet, a káptalan hivatalos tagjai között oly személyek szerepelnek, akik ma ismeretlenek. Az örök őr (custos custodum) és a diszkretusok, akiket az egyes őrségek küldöttek és akik közül választották a rendi tanácsosokat (négy definitor) és a póttagok, kiknek a gyűlésen akkor volt szava, ha a tartományfőnök személyét érintő dolgokban egyenlőképpen oszlott meg a tanácsosok szavazata.¹⁶⁸

A káptalanon a mai szokással ellentétben nem a tartományfőnököt választották meg legelőször, hanem a négy tanácsost, s ekkor a régi rendfőnök lemondott hivataláról, a pecsétet a káptalan rendelkezésére bocsátotta és vizsgálat alá vonta két tanácsos hivatali cselekedeteiért és büntetést szabtak ki. Ha nagyobb tévedései voltak, a káptalan előtt felelt és igazolta magát.

Az új tartományfőnök választása élőszóval történt és a szavazók ellenőrizték, hogy a káptalan kebeléből kiküldött három szavazatszedő jól vezeti-e a bemondottak neveit. Ma a szavazás titkos.

A hivatalok betöltése körül is találunk eltéréseket. A tartomány-

főnök, az örök, diszkrétusok és visitátorok, mert ugyanegy gyűlésen több visitátor is megjelenhetett egyszerre,¹⁶⁹ felírták az egyes tisztségekre alkalmasok neveit és a tanácsosok ezek közül választották meg az általuk megfelelőbbnek gondolt neveket, melyeket a gyűlés elé terjesztettek, s ha valakinek a kijelöltek közül valakire kifogása volt, azt a tanácsosokkal bizalmasan közölhette. Ily előzmények mellett kevésbé lehettek tekintettel egyesek kívánságára.¹⁷⁰ A gyűlés eredményét a templomban hirdették ki. Közösén imádkoztak az élő és elhalt jótevőkért, felolvasták az utolsó káptalan óta elhalt rendtársak neveit és imájukba foglalták. A káptalan befejezésekor kijelölték a legközelebbi gyűlés idejét és helyét.

Amily körülménnyel gyűléseztek a régi ferencrendiek, ép oly egyszerű, de előírással volt az életük. A rendbe való fölvételi föltételek a papság részére ugyanazok voltak, mint ma. Tizennégy év életkor,¹⁷¹ törvényes születés, nőtlen, egészséges test és lélek, adósságtól való mentesség, jó hírnév és megfelelő tanulmányi előkészület. A segédtestvérek közé 18—40 év között vettek fel, ha a jelentkezők egészséges testűek és munkabírók voltak. Az újoncok nevelése nagy szigorúság mellett és mély hallgatás között történt. A fogadalom után a papjelöltek hozzáláttak a papi előtanulmányok elvégzéséhez, melynek anyaga azon tárgyakból állott, melyek a gyóntatáshoz és szónokláshoz szükségesek voltak. A tanulmányokat legkorábban huszonkét éves korukban fejezték be, s ekkor kapták meg a papi rendeket.

A ruházat egyszerű volt. A szegénységet tartva szem előtt, silány anyagból állították össze a hamúszürke köntöst,¹⁷² melyet közönséges kötéllel kötöttek át derékon. A köntös fölött a kámzsa, mely a kötél fölött sem két ujjal rövidebb, alatta sem két ujjal hosszabb nem lehetett. A negyedik ruhadarab a mai pallium ráncok nélkül. Mindenkinél mindenből csak egy ruhadarabja lehetett, kivéve a kézműveseket, kik azon felsőruhákat, melyekben dolgoztak cellájukba nem vihették fel, hanem a pincehelyiségben tartották, hogy mások is használhassák. Aki éjjelre levetette valamelyik ruhadarabját az a következő napon az ebédlő közepén köntös nélkül a földön ülve ebédel.¹⁷³

A testvérek ruhájáról azon kolostor gondoskodott, melyben tartozkodtak akkor, midőn annak területén kéregettek. A ruházathoz szükséges anyag beszerzési helye nem volt állandó, sokszor külföldre is elmentek posztóért, vagy pedig a káptalan határozta meg, hogy melyik Őrség honnan szerezheti be.

A szerzetesek naponként kétszer étkeztek: délben és este. S úgy látszik, hogy az egyforma étkezés mellett is a rendtagoknak szabad volt szükség szerint az asztalra oly ételeket is kívánni, melyek az étrendbe nem voltak felvéve. Szerdán és szombaton az étkezés alkalmával senkinek

sem volt szabad más ételt magához venni, mint amely az asztalra került, de e napokon ezzel szemben minden rendtagnak joga volt este egy darab kenyér és sajthoz. Különleges ételek asztalukra egy héten csak egyszer kerülhettek. Bort minden étkezéshez kaptak egy korsóval s ha volt elegendő, akkor husvétől szent kereszt felmagasztaltatásának ünnepéig délután is kijárt.¹⁷⁴ A rendkívüli étkezés nem tarthatott egy félóránál tovább.

A vendégeket (rendtársak) szeretettel és lábmosással fogadják.

A rendtagok munkaideje óráról órára be volt osztva. A zsolozsmát karban végezték felosztva: éjjel, délelőtt és délután. Az evés előtti és evés utáni imán kívül egy órai elmélkedés volt. Télen hajnalban, nagybőjt idején ebéd előtt, nyáron pedig délután három órákor. Husvét vasárnapjától szent kereszt fölmagasztaltatásáig étkezés után nem mentek közösen a templomba, hanem az előolvasó jeladása után kiki szobájába vonult délutáni pihenőre.¹⁷⁵

A közös karimán a betegeken és aggokon kívül mindenkinek meg kellett jelenni, s ebben nem türtek semmiféle hanyagságot. Ahol kevesen voltak, ott a karimát ének nélkül végezték. Hetenként kétszer gyóntak. A gyóntatóatyát a kolostorfőnök jelölte ki.

A lelkipásztori munka gyóntatás és szónoklásból állott. Különösen nagybőjti beszédek tartására a kolostoron kívül is fel szokták kérni a plébánosok, amikor a szent időre a pátereket gyóntatni és prédikálni kiküldötték a kolostorokból.¹⁷⁶ A megszokott kéregetésen kívül ritkán hagyták el a kolostort és akkor is társ kíséretében és nagyon kellett arra vigyázni, hogy főképp nőekkel beszédbe ne elegyedjenek, mert ha valaki társától különválva nővel beszélt, könnyen gyanussá vált, s az előjárótól kiszabott büntetésen kívül hivatalt és minden hivatalra jogot veszített.

Legnagyobb büntetést a pénzkezelőkre szabták. Azt a szerzetest, kinek halála után szobájában pénzt találtak, nem temették el. Szegénységükből kifolyólag nem volt szabad kocsikázni. Lovagolni is csak nagy szükség idején, s ha a kolostorfőnök az okot nem találta elegendőnek, minden oly nap fejében, melyen lovagolt, vagy kocsin ült, szigoruan bőjtölt.

Óvakodtak, hogy a kolostortemplomok felszerelésében se mutakozzon tulságos fény. Egyházi szereket nem volt szabad összehalmazni. Arany és ezüst edényeket a kolostorok részére csak a tartományfőnökök fogadhattak el, s ahol fölösleges dolgokat találtak, azokat más kolostorokba küldötték. Ha valaki az előjáró engedélye nélkül valami tiltott dolgot magánál rejtegetett, azt elvették, megkorbácsolták és az ebédjét a puszta földön költötte el.

A beteg testvérekről is külön gondoskodik a szabályzat (VI. fej.) Ha a betegápolásban mulasztás történt, a kolostorfőnök megbüntette a hanyag testvért, s ha maga a kolostorfőnök nem teljesítette kötelességét, azzal szemben a káptalan járt el.¹⁷⁷

Hibák, szabály megsértések fordultak elő, de ezeket elrejtteni nem lehetett, mert a kolostor tagjaira felügyelt a kolostorfőnök, a kolostorfőnököt pedig ellenőrizték a kolostor tagjai. A vizitátorok, örök és tartományfőnökök mind ellenőrzést gyakoroltak, s ezek fölött állott a káptalan, mely minden második esztendőben megismétlődött. A bűnös büntetését elvette, melyet a bűnök nevei szerint szabtak ki. Bőjt, borelvonás, ebédlő közepén a földön étkezés, megkorbácsolás, több napi, hónapi börtön, esetleg életfogytiglan is. Megtíltották a kázmza viselését, áthelyezték más kolostorba, vagy őrségbe.

A régi emberek kedélyessége közmondásossá vált és csodáljuk, honnan merítettek annyi humort. A rideg falak épen nem ellenségei az egészséges humornak, annak bizonyítására néhány levéltörödéket hozok fel, melyek ugyan nem erdélyi barátoktól származnak, de épen elég jellemzőek.

Szokásban volt egymás megajándékozása. Úgy látszik, a levél írója nagyon rossz helyzetbe került, s azt írja szerzetestestvérenek: ide helyezve a tövis, bogáncs és sziklameredélyek hazájába, mint igazi remetéknak egyebünk sincs a nyomorúságnál. Az időnket is azzal töltjük, mivel az anachoreták: imádkozunk és szolgálunk az Istennek. Ha én most rothadt almát és körtét küldenék neked ajándécul, az úton még inkább megromlanának. Kiváló szeretetem jeléül tehát másvalamit küldök: az *üres holdat*. Az enyelgés hangja kedvesebb a következő levélben, mikor a levél sokáig kimaradt: Talán bizony a köszvény esett a kezedbe, hogy oly sokáig nem hallatsz magadról. Hivass orvost és gyógykezeltesd magad. Ha pedig egyáltalán nem lehet gyógyítani bajodat, végezd el a lábaddal azt, amire kezéd nem használhatod. A másik örömmel fogadja a nyulat, a kappant, foglyot és egyéb szárnyasokat, de jobb szeretné, ha dinyét, szilvát, barackot, almát, körtét, szőlőt és fügét küldene, mert már többet nem akar hizni, hogy annál lomhább legyen a lélek.¹⁷⁸

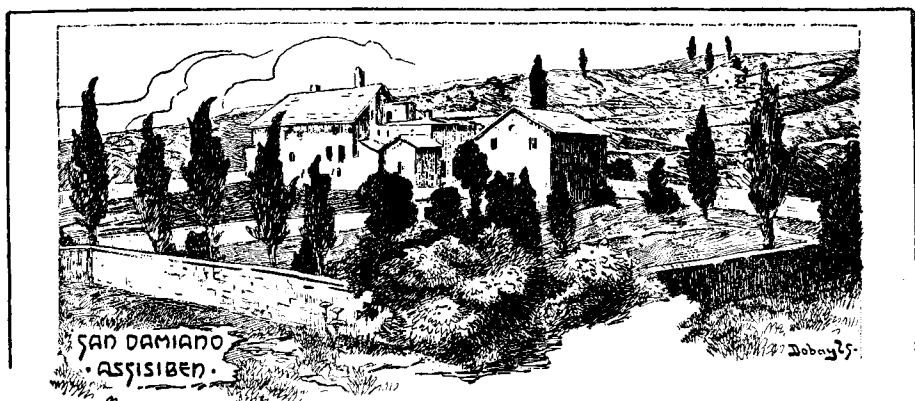
A ferencrendiek ilyen keretek között nevelődtek rá arra a szegénységre, melynek később oly nagy hasznát vette a katolicizmus Magyarországon és Erdélyben. Szegénységükben, egyszerűségükben sok jóakaróra találtak úgy az egyháziakban, mint világiakban.

Az egyszerű nép és barátja a ferencrendi szerzetes között nem volt sen mi különbség. Nyugodtan betért a földhöz ragadt por szegényesen összeütött hajlékába, hogy kezetszorítson vele és néhány vigasztaló

szót szóljon hozzá. Bár a falak között éltek, de sokszor meg kellett közöttük jelenniök, s ilyenkor az önkéntes szegénység példája vigasztalólag hatott az ő nyomorúságukra és lélekben összeforrtak.

A vagyonos osztály, mint Isten szolgálaira tekintett rájuk, kik alázatos példájukkal emelik lelküket Istenhez, s azért templomaikat szívesen látogatják, alamizsnával ellátják és örök pihenőt templomaikban keresnek. A nép tisztelettel adózott a ferencrendieknek, mikor barátjainak nevezte, de a legszebb barátság szálai a magyar nép és a ferencrendiek között csak ezután fejlődtek ki.

IV. FEJEZET.

A ferencrendiek tűzkeresztsége.

(1556.—1640.)

Amilyen mozgalmas, változatos s hullámok között hanyódó e kor vallási élete Erdélyben, ehhez mindenben hasonló volt az erdélyi ferencrendiek sorsa. A XVI. századot a vallási állhatatlanság és bizonytalanság jellemzi. Az emberek nem voltak tisztában azzal, hogy mit hisznek, a vezetők sem, hogy mit hirdetnek és nem tudták megállapítani azt, hogy az Anyaszentegyház kebeléről leszakadva, belső sóvárgásuknak milyen külsőben adjanak kifejezést. A politikai és vallási forradalmak között ez a különbség. Az egyik szakíthat, lábbal tapodhat mindent, ami a multból feléje int, az utóbbinak azonban számolnia kell azzal, hogy az Istenben való hit a lelkek mélyén gyökerezik, s azt onnan erőszakos kézzel pillanatok alatt még forradalmak útján sem lehet kitépni.

Azért van az erdélyi vallásújításnak változatos képe, mert két nemzetiség kebeléből indult ki, s azért nem tudott egyik sem diadalra jutni kezdetben a katolicizmussal szemben, mert egymás között sem értettek egyet.

Mikor a látszat azt mutatta, hogy majdnem az egész ország lutheránus lesz, akkor lépett fel Kálvin tanításával, melyet a magyarok hamar megszerettek, s 1554.-ben Dévai Biró Mátyás már a harmadik valláson volt. A lutheránusok szemében az új vallás ép oly kárhóztatandó, mint a katolikus. Ferdinánd és János Zsigmond küzdelméből János Zsigmond pártja került ki győzelmesen. 1556.-ban Erdély nem fogadta el a Ferdinánd királytól kinevezett Bornemissza Pál erdélyi püspököt¹⁷⁹ és az új hit 1557.-ben szabadságot nyert.

A forrongó vallási életben katolikus papnevelésre senki sem gondolhatott, mert az Egyház vezető férfiai elmenekültek. Közülük sokat

megöltek, vagy sokan elpártoltak. A világi papsággal az összes szerzetesrendek eltűnnek s csak a ferencrend töredéke képviseli főképp a Székelyföldön a maga gyöngeségében a katolikus Egyházat, mert a világi papság, mely az 1556. évi kitiltás után következett, egyházilag kiképezve nem volt. A ferencrend is csaknem egy századig remény nélkül küzd.

Egyetlen vigasztaló volt a katolikus Egyház sorsára, hogy az újítók nem tudtak mindenhová papot küldeni s Dávid Ferenc halálával, ki lutheránusból lett unitáriussá és magával vitte a fejedelmet is, a nagy szónokok kora lezáródik és a küzdelem csendesebben foly.

Báthory István az elnyomott katolikusok vigasztalására és megerősítésére 1579-ben behozza a jezsuitákat. Ez nagyjelentőségű ténye volt a fejedelemnek, mert a jezsuiták Monostorra mint tanítók vonultak be, de a szószéket ugyancsak nem hanyagolták el, amiért állandó rettegésben éltek, fejük fölött lebegvén Damokles kardja. A ferencrendieket kifejezetten nem üldözik.

A ferencrendiek Erdélyt 1556. után sem hagyták el. Mint rendtagok Csiksomlyót kivéve nyíltan nem jelenhettek meg, azért áruhában bujkáltak, amíg annyira le nem fogytak, hogy csak a szorosán vett s paphiányban szűkölködő Székelyföldet ölelhették föl. Ezt sem láthatták el, mert midőn a jezsuiták bejárták Erdélyt, tizenöt-husz éves felnőtteket találnak, akik még nem voltak megkeresztelve, s az emberek sirtak örömlükben, csakhogy egyszer katolikus papot láthatnak.

A kicsiny erdélyi Őrséget 1580-ban újabb csapás érte. Arsengo Jeromos lengyel minorita Szász Jankó moldovai fejedelem előtt addig áskálódott a bákói ferencrendiek ellen, míg a fejedelem el nem vette a kolostort, melyet Rettenetes János vajda a katolikusok ellen táplált ellen-szenvből 1572-ben fölégetett, és a minoritáknak adott, melyet később a Chios szigetéről származó obszerváns Querini Bernárdin szerzett vissza.¹⁸⁰ A moldovaiak érezték a nagy veszteséget és többször megpróbálták, hogy a ferencrendi atyák közül valaki állandóan közöttük tartózkodjék, mert ha magyar nyelven akartak szent beszédet hallani, azt csak az erdélyi ferencrendiektől hallhatták.¹⁸¹

A csiksomlyói ferencrendieknek a csiki és gyergyói medencén kívül két irányban kellett szolgálatot teljesíteni: a Tatros völgyében, Moldovában és a Küküllő felső folyásában Udvarhelyszéken. A székelyudvarhelyi központban a katolikusok a reformátusokkal szemben mindig megtartották számbeli fölényüket, s ha állandóan nem tartózkodhatott egy ferencrendi közöttük, akkor Csiksomlyóról járt át. Hogy a reformáció után itt állandóan tartózkodtak ferencrendiek, bizonyítja azon hagyomány, melyre támaszkodva 1604-ben a fejedelemtől mint sajátjukat követelték vissza a székelyudvarhelyi várban lévő domokosrendiek kolostorát.¹⁸² Amely

csak azon alapon volt lehetséges, hogy a reformáció után egy emberöltőn szolgálatot teljesítettek Székelyudvarhelyen és az udvarhelyi vár körül meghúzódó kicsiny falvakban, mint Szent Imrefalva, Dánfalva, Gyárfalva és Cibrefalvakban, melyeknek összeolvadásából keletkezett a mai Székelyudvarhely éppen ezen időben.¹⁸³ Még nem volt nehéz az adminisztráció ezen időben, mert aránylag hét-nyolc rendtag jutott a kolostorba, akik mint hírhirdetők védték János Zsigmondtól az elnyomott, agyonsanyargatott székely népet ősi vallásuk megtartásában, az unitárius vallás erőszakos terjesztésével szemben. A hagyomány 1567-re teszi János Zsigmond unitárius csapatai és a csikgyergyói katolikus csapatok között történt összeütközést a hargitai Nagyerdőn, mely a katolikusok győzelmével végződött s melyet a katolikusok a csiksomlyói Mária közbenjárásának tulajdonítottak. Azóta ennek emlékét minden esztendőben megülik Pünkösöd szombatján.¹⁸⁴

A hányatott élet, a megismétlődő üldözés és a felhalmozódott munka nagyon kifárasztotta és megviselte az előregedő atyákat, s elszakítva a rendtartománytól észre sem vették, hogy soraik megritkultak s napról-napra fokozódó szegénységük sem engedte, hogy utánpótlásról gondoskodjanak. Az 1586. aug. 4-én Kolozsvárról menekülő jezsuiták csak egy öreg embert és két felszenteletlen testvért találtak a kolostorban, ahol szíves fogadtatásban volt részük.¹⁸⁵

A lelkipásztorkodás annyira lefoglalta, hogy a rendbe jelentkező növendékeket kiképzés végett más szerzetesrendek növendékei közé küldötték tanulni.¹⁸⁶ S ezt 1581-ben közgyűlésileg mondták ki és hagyták jóvá.

Az erős katolikus Báthory Zsigmond fejedelmet az 1588. évi megyesi határozat, mely a jezsuitákat kitiltja Erdély területéről, új helyzet elé állítja s most már különösen szerette volna, ha több ferencrendi testvér dolgozik országában. Azért 1589. dec. 12-én Kolozsmonostorról ír a rendtartományfőnöknek, hogy küldjön még néhány papot s ő gondoskodni fog ellátásukról. Ez irányban semmi intézkedés sem történt, de a fejedelem jóakarató közbenjárásának kell tulajdonítani, hogy 1591-ben a gyulafehérvári országgyűlésen a csiksomlyói kolostor létezése ellen a rendek nem emeltek kifogást, sőt egy előbbi határozattal szemben a rendtagok ott tartózkodását megengedik.

Ekkor vetődött a csiki kolostorba Lubenieczki Valér lengyel obszerváns, akit előélete, magatartása s törtétese miatt nem szívesen fogadtak. Szelevényi Pál ott tartózkodó rendtartományfőnök 1294. aug. 29-én megbizta Lubenieczkit, hogy menjen el a moldovai fejedelemhez és segítségével vegye vissza a kolostort. Lubenieczki a megbízatásnak meg is felelt és 1601-ben elfoglalták Bákót. Ő mint erdélyi ör és kolos-

torfőnök, Váradi János hithirdető és Angyalosi Lajos gyóntató, Querini kezéből vették át, aki akkor püspöke volt Bákónak.¹⁸⁷

A csiki kolostor megerősödött helyzete biztatólag hatott úgy a Székelyföldre, mint Rómára és Báthory Endre biboros Rómával egyetemben Csíkot az erdélyi katolicizmus központjává akarta tenni, s lépéseket tett, hogy a ferencrendiek közül egyet nevezzenek ki püspöknek, ahogy Moldovának is van püspöke és ez lakjék a somlyói kolostorban.¹⁸⁸ Jámbor óhajítás maradt Báthory Endrének a kolostor fellendítésére irányuló tervezete.¹⁸⁹ Ő maga szerencsétlen sorsban részesült. Ép azok a székelyek ölték meg, kiken segíteni akart.

Egy azonban világos, Báthory Endre s utána Naprágyi Demeter Rudolf császár részére írott memoárjában 1602. dec. 18-án felhívja a császár figyelmét a csiki ferencrendiekre, így emlékezvén meg róluk: Csikszékben ferencrendi testvérek vannak, kik között igen sok a jámbor székely. Fogadja fölséged kegyeibe, halmozza el őket jószágával, hogy több testvér élhessen ott. Ebből a kolostorból a testvérek bejárják az egész Székelyföldet.¹⁹⁰ Tehát az illetékesek belátták, hogy a kolostor központi és vezérszerpet visz a székelyföldi katolicizmus alátámasztásában. Egy századig a kolostor hasonló lesz a hegyek mögül felbukkanó naphoz, mely ezer kézzel ontja a hit és a kultúra áldásait.

Báthory Endre fejedelem sorsában a kolostor osztozott, mert Mihály vajda katonái 1600-ban feldúlták s 1603. július elején Székely Mózes katonái is megsarcolták.

A Báthory fejedelmek szívükön viselték a csiki ferencrendiek sorsát. Báthory Kristóf halálos ágyához ferencrendi gyóntatót kívánt. Báthory az egész fejedelemségben szabad mozgást engedett, s a kéregetés mellett a szentségeket bárhol kiszolgáltathatták.¹⁹¹

A fejedelem távozásával Erdély a király kezére jutott. A ferencrendiek a királyhoz fordultak, mert a kolostorban tizenketten vannak s

Báthory Endre biboros.

olyan nagy szükség szorongatja, hogy alig van mivel befödjük magukat. A király fővezére Básta György 1602. aug. 29-én a csiki vashámborból 10 mázsa vasat engedélyez.¹⁹² Az élelemről úgy gondoskodik, hogy az erdélyi fejedelmi tizedek haszonbérelőjének ugyanakkor megparancsolja Medgyesen, hogy adjon ki nekik 32 köből búzát, 6 hordó bort, 3 tömlő sajtot, 15 hizott sertést, 300 drb. kőst; ha a sajtot vagy sertéseket nem tudnák természetben kiadni, akkor a sertésekért egyenkint fizessen 3, a sajtokért 4 forintot.

Básta György támogatása veszedelmet zúdított a kolostorra. Básta uralmát a nép megunt, az idegen járom alól szabadulni akart, s Székely Mózes mellé állott és katonái a kolostor lakóiban fajtát gyűlölő ellenséget láttak. Akiket tisztán vallási indokok tartottak a Habsburgok pártján, azokat, mint Losteiner állítja, nem vallási, hanem politikai okok miatt üldözi és megsarcolja¹⁹³ katonáival annyira, hogy még egy napi élelem sem maradt a kolostorban. A szerzeteseket iszonyúan megverték.

A kedvező alkalmakat az atyák nem mulasztották el kihasználni. A szabad mozgást terjedéssel kötik össze. A bákói kolostor visszaszerzésének idejében Gyulafehérváron is kapnak házat, melyet kolostornak rendeznek be.¹⁹⁴ Karánsebesre fiatal erőt, Szentandrásy Istvánt küldik, ki nem sokáig maradt ott.¹⁹⁵ Ujlaki Imre Angyalosi Lajossal és Remeteházi Andrással Wesselényi Ferencnél, Zárkándi Anna birtokán Szilágy-megyében, Hadadon alapít plebániát.¹⁹⁶

A katolikus főurak biztatására annyira fölbátorodtak, hogy midőn nem volt mit egyenek és mibe ruházkodjanak, akkor a székelyudvarhelyi és marosvásárhelyi kolostorok visszaszerzésére gondolnak és tesznek nagyon komoly lépéseket.

Az udvarhelyi várnak kapitánya ruszka Korniss Boldizsár volt, kinek védelme alatt vonult be 1604. szept. 24.-én öt társával a bákói kolostor visszaszerzője Lubenieczki Valér, a mondott évben, az erdélyi Őrségnek őre és a csiki kolostornak főnöke. A ferencrendiek nem szívesen látott vendégek voltak Udvarhelyen. A beköltözés után két napra Korniss Boldizsár kükülli főispánnak ilyen jelentést tesz Lubenieczki: „Egy házhoz szükséges felszereléssel és öt testvérrel jöttem ide a csiki kolostorból. Mihálynak¹⁹⁷ özvegye György testvért, akit én a várban hagytam, több alkalommal megpróbálta elűzni.” Összegyűjtötte a semmirekellő, gyilkosságra is könnyen kapható embereket, akik úgy György testvért, mint szolgálait üldözik. „Átkozott asszony — folytatja kifakadással, — éjszakákon keresztül romlott leányasszonyokkal a vallás szégyenére trágár dalokat énekeltet! a kertet idegenekkel kifosztotta.... a kert fáit kivágatta, bár beköltözésünk idején ígéretet tett, hogy nekünk nem

fog kelemetlenkedni. Nagyságod segítségét kérjük.¹⁹⁸ A kellemetlenség nem volt elegendő ok arra, hogy a kolostort elhagyják. Azt sem tudjuk, mit eredményezett a Korniss Boldizsárnak küldött levél. A közös életnek semmi nyoma, de gyér adatok maradtak fenn, hogy a ferencrendiek végleg soha el nem hagyták.¹⁹⁹ 1614-ben hasonló megtámadtatásban volt részük,²⁰⁰ melynek ügye a fejedelem elé került, s a későbbi időben birtokot vásárolnak és birtokadományozásokat fogadnak el.²⁰¹

A székelyföldi katholicizmus megvédésében sokat fáradozott Váradi Gáspár († 1624) és Váradi János, akik hol Erdélyben, hol Moldovában bukkannak fel, mint hithirdetők. Kecskeméti Ambrus emlékét († 1618) Baja városának temetője őrizte sokáig.²⁰²

A Székely Mózes által támasztott vallási viharok elmúlásával a csíki kolostor szabadon fejlődhetett volna, ha az a veszély nem fenyegeti, hogy rendtagok hiányában fölbomlik. Amíg Váradi János volt a főnöke, addig a rend tagjaiban tartotta a lelket. Úgy neki, mint Váradi Gáspárnak nagy tekintélye volt a rendtagok előtt és a világiak között. Váradi János, a csíki kolostor főnöke jelen van Rákóczy Zsigmond beiktatásán (1607), Váradi Gáspár 1608. április 22-én Báthory Gáspártól eszközli ki a konfraterek jogainak megerősítését. Bethlen Gábor 1616. febr. 16-án Zsögödön tartozkodva évenként kiutalandó 100 kőst adományoz a sófalvi aknából. A fejedelmi adományozó levél szövege határozottan kifejezi, hogy ő az egyházi férfiak iránt tisztelettel viseltetik, s a kolostor jogait védő levelében a ferencrendieket névszerint is megnevezve, úgy emlékezik meg róluk, mint hűséges alattvalóiról, s országának alapjául az igazságot tévén, az érdemet megjutalmazás nélkül nem hagyhatja.²⁰³ (1617) Ha a fejedelem tiszteletet táplált a ferencrendiekkel szemben, azt bizonyára ki is érdemelték. A protestánsok a ferencrendieket igénytelen-ségük és türelmet tanúsító magatartásuk miatt túrték meg, s a katolikus vezetőkben is ez ébresztett nagyobb bizalmat a feleséges és anyagias gondolkozású világi papsággal szemben. Érdeklődéssel kísérték a ferencrendiek életét s midőn tévesen úgy értesültek 1624-ben, hogy a kolostorban már csak egy öreg, felszenteletlen testvér van, akkor Pázmány Péter útján a római hittenjesztési gyűlekezethez fordultak, de a római általános rendfőnök nem küldött senkit.²⁰⁴ Pázmány többszöri sürgető kérésére a hittenjesztési gyűlekezet kapucinusok behozatalára gondolt, s ezt annál sürgetőbbnek vélték, mert a moldovai minoriták 1624-ben betelepedtek a csiksomlyói kolostorba s ezt meg a gyűlekezet nem akarta; a kapucinusokat pedig Pázmány látta célszerűtlennek.²⁰⁵

A kolostor javainak őrzése csicsai Petky István főszindikusra volt bízva, ki fejedelmi oltalomlevéllel védte a kolostort és javait a külső és belső támadásokkal szemben.²⁰⁶

Az erdélyi katolikus főurak mozgalmának látható eredménye volt, mert a szálvatóriánus rendtartományfőnök nyolcra egészítette ki a csiki rendtagok számát, s Várad Jánosnak letelvén provinciális hivatalt, Erdélybe küldötte s melléje adta Csíkszeredai Márton, Remeteházi András, Nemptör Dániel, Szederjesi Mihály áldozárokat és három felszenteletlen testvért.

Kovácsóczy István kancellár, Tholdalagi Mihály marosszéki főkapitány, Bálintith Kristóf Bethlen fejedelem kincstartója és mások, akik fájó lélekkel látták az erdélyi katolikusok fogyatkozását, a bosnyák rendfőnöknek is írtak, aki 1629-ben négy bosnyák pátert küldött Erdélybe Szalinal István vezetése alatt, akik kezdetben mást nem tehettek, mint miséztek és gyóntattak. Szalinal és társai világi ruhában jöttek be, hogy ittmaradásukat biztosítsák. I. Rákóczy György fejedelem Gyulafehérvári üdvözlésén 1630. dec. 23-án ők is megjelentek és a rend ruháját magukra öltötték. Róma *missio apostolica* jogkörével ruházta fel Szalinalt és társait²⁰⁷ s Kovácsóczy István meg az új fejedelemnél szabad mozgást és alamizsna gyűjtésre engedélyt eszközölt ki az erdélyi fejedelemség területén. (1632. jun. 10.)²⁰⁸

Kezdetben az egyes főurak udvaraiban helyezkedtek el. Nehéz helyzetükbe s az udvari káplánkodásba beleuntak s itt akarták hagyni Erdélyt, amikor Szalinal társaival megkapta az elárvult nyárádköszvényesi plebánia gondozását. Itt semmit sem tudnak tenni, ha az Isten közéljük nem rendeli *Domokos Kázmér* felszenteletlen testvért, a mariánus rendtartomány tagját, aki akkor jött haza édes anyja látogatására és megtérítésére. Domokos Kázmért a bosnyákok maguk között marasztalták és igen nagy hasznát vették.

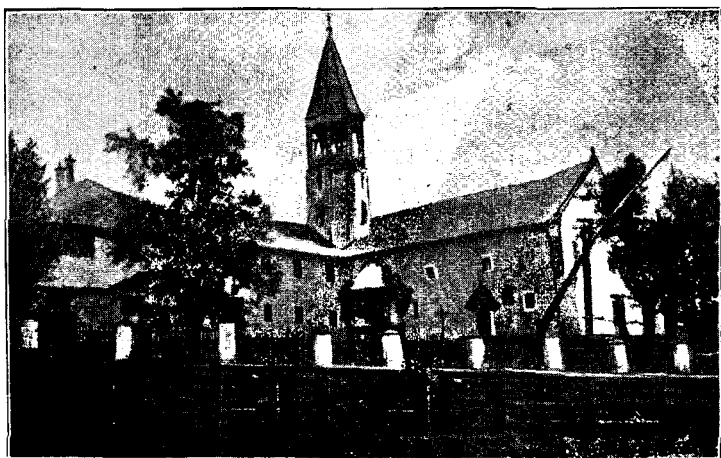
Az apostoli Szék engedélyével telepedtek le Köszvényesen, tehát joggal számíthattak állandó ottmaradásra. S ebben megerősítette az, hogy mint missziós terület rendtagokban megerősítéseket is kapott. Szalinal kolostorépítési terveit közölte Marosszék főkapitányával, Tholdalagi Mihállyal, aki Köszvényes közelében lévő Mikházán megvásárolta gálfalvi Márkodi Gergelytől felhagyott udvarházát (100 forint) 1635-ben, s a szerződésben (1636. febr. 8.) kikötötte Tholdalagi, hogy a ferencrendiek maguknak kápolnát, lakószobákat építhetnek, ő pedig sirböltöt készíthet.²⁰⁹ A katolikusok nagy öröme megkezdődik a kolostori élet és a kolostoralapítás Erdélyben.

Az építkezés előtt Szalinal István bosnyák társát Loparai Istvánt Rómába küldötte, hogy Erdélyben tartozkodásukat meghosszabbíttassa és a lelkiekben nagyobb hatalmat nyerjenek. Róma a bosnyák páterek kívánságának örömmel tett eleget, s Barberini bibornok az adott lelki-hatalmak viszonzásául azt kívánja tőlük, hogy tegyenek részletes jelen-

tést Erdély vallási állapotáról. Szalinait 1636. okt. 2.-án missziófőnöknek nevezte ki s ő azonnal hozzáát megbízatása teljesítéséhez s bejárja Erdélyt.

Hozzáálltak az építkezéshez is, amely Domokos Kázmér felügyelete és utmutatása szerint ment végbe. Mikházán az első kolostort fából és vesszőből fonták, s a templomot és tornyát szent István első apostoli magyar király tiszteletére kőből építették.²¹⁰

Mikháza most azzá lesz Marosszék katolikusainak életében, mint ami Csíksomlyó Csíkbán.

Mikháza.

Amíg a bosnyákok elhelyezkedtek, azalatt a szalvatoriánus rendtartomány belső életében nagy változások történtek. Az 1629. júniusi közgyűlésen Galbiato Ambrus közgyűlés vezető felszólítására a rendtartomány tagjai bejelentették csatlakozásukat a ferencrend szabályait szigorubban megtartóknak és magukat reformáltaknak nevezték. Ez inkább külsőségekben nyilvánult meg (ruházat, étkezés), de Erdélyre sok kellemetlenséget zúdított.

E gyűlés határozatairól a csíksomlyóiak nem vettek tudomást. Ők amúgy sem alkalmazkodtak mindenben a szabályokhoz s azért vállalkozott a nagy tapasztalatú Váradí János a csíksomlyói kolostorfőnökségre, hogy ott rendet teremtsen. Váradit Somlyói Miklós váltotta fel 1629-ben és Somlyói vagy nem akart, vagy nem látta célszerűnek erélyesebben lépni fel a kolostor alattvalóival szemben. A fegyelemlazulás híre eljutott a felvidékre is és 1637-ben a káptalan folyása alatt (június 18) Terugia János rendtartományfőnök tudtával, Tóth Márk vezetése alatt

Kállai Tamás és Oszlányi István testvérek Galgócról Csiksomlyóra szöktek.

Jesi Fulgenc (Fulgentius Ab Aesio) szeretete volna, ha Erdélyben helyreáll a rend és a római hitelesítési bizottságtól engedélyt eszközölt ki, (1636. árp. 20.-án), hogy Erdélybe mehessen, sőt Róma négy testvért is rendelt melléje. Jesi az előterjesztést felettes hatóságának tudta nélkül tette s ezzel annyira magára vonta Tergia János haragját, hogy most Magyarországról menekülnie kellett és ő is Erdélybe jött, hová a rendtartományfőnök haragja nem ért el. Ámde Jesi vállalkozását rossz szemmel nézték az erdélyiek, mert mindazok a szállongó hírek nem lehettek igazak, melyek a magyarországi részeken lábrakaptak és mi sem fogadhatjuk el mindenben, ha tudjuk azt, hogy Várad Gáspár és Várad János nagy tiszteletben állottak a magyarországiak előtt is, sőt ez utóbbit „oszlopnak” tartották.

A bosnyákok függetleníteni akarták magukat rendtartományuk felügyelete alól, s ezt másként nem érhették el, mintha keresik az összeköttetés szálaít a csiksomlyóiakkal s a két kolostor egyesülve egy külön őrségbe alakul. Az összeolvadás és függetlenítés gondolata nagyszerű volt, mert az erdélyi medencét a természet annyira elzárta úgy nyugattól, mit kelettől, hogy amint kulturális fejlődésének alapjait csak önmagában vetheti meg és önmagából építheti ki, úgy fejlődik és fejlődött egy külön erdélyi lélek, amelyet csak önmaga ért meg, mert az a létfentartás küzdelmében egy külön egyéniséggé alakul még a ferencrendben is. Ez a magyarázó kulcsa az erdélyi ferencrendiek belső életének és külső munkálkodásának. Nem tud elszakadni az ősi talajtól.

Szent Klára sirjának temploma.

V. FEJEZET.

Az önálló Őrség megalakulása.

(1640—1690.)

Az erdélyi ferencrendiek szervezkedését nevezetes események előzik meg és kísérik, melyek az erdélyi katolikusok életében ép oly fontosságúak, mint a rend életében és ép úgy kiindulópontoknak kell tekintennünk azokat, mint az erdélyi Őrség önállósulását. A katolikusok szervezkedésének előmunkálatai és a ferencrendiek megerősödése Erdélyben összeesnek és a kettős küzdelemben egymásra támaszkodva gyönyörű munkát végeznek az erdélyi katolicizmus megerősítésében.

A katolikusok Bethlen Gábor halála után (1629. nov. 15.) Pázmány és a magyarországi katolikus főurak beavatkozására életmagra kaptak, s Brandenburgi Katalin trónralépésekor a katolikus öntudat kidomborításától sem riadtak vissza. Brandenburgi Katalin rövid uralmának nagy befolyása volt az erdélyi katolikusok életére. A fejedelemasszony a protestánsok túlerős befolyására visszatért a református vallásra,²¹¹ de rövid uralma olyan elveket gyökereztetett meg a katolikusok körében, melyeknek megvalósulásáért egy fél századig is képesek voltak meg nem szűnő harcot folytatni, míg az elv valósággá nem vált akkor, midőn I. Lipót Illés Andrást 1697-ben erdélyi püspökké kinevezte.

Az 1629—1697 évek között sok minden történt. I. Rákóczy Györgyről tudták, hogy lelkében elvvé lett: ne higgy neki, mert pápista²¹² s Bethlen Gábor alatt ő volt vezére azon katonáknak, kik Kassán a három kassai vértanút, Pongrácz Istvánt, Körösi Márkot és Grodecz Menyhértet vallásukért megkínózták, a katolikusok mégis elég erőseknek érezték magukat arra, hogy az 1640. évi országgyűlésen legfájóbb sebükre, a katolikus püspök hiányára rámutassanak.²¹³ Tökéletes eredményt nem

érték el, de több volt a semminél, hogy kaptak püspökhelyettest, akit a fejedelem tekintélye fedezett ellenőrző és erkölcsjavító munkájában. A papság hiányát megérezték. Az egyházi visszaélések megtorlására és jogok kicsikarására a világiak kezét fogták az egyháziakkal és őrt állottak, midőn 1653-ban megalkották az erdélyi törvénykönyvet az *Approbatæ Constitutiok*-ban, mely a katolikusokra azért volt fontos, mert az ezután

Assisi Szent Ferenc.

következő küzdelmeiknek szilárd jogalapjuk volt és tudták, minek kiépítése lebegjen szemük előtt.²¹⁴ Jogaiknak követelése mindhangosabbá válik, melyeknek teljesülését elsősorban Erdély politikai fordulatában kell keresnünk.

Az erdélyi katolikusok vezetőférfiai akkor ébredtek szervezetlenségük tudatára, mikor a székelyföldi katolikusok templomainak ügyét, nevezetesen a székelyudvarhelyiét a fejedelmi tanácsban nem tudták dűlőre vinni. S amikor tapasztalták, hogy nincs hivatott képviselőjük,

aki szakavatottsággal szóvátehetné és felszínen tarthatná azon jogi lehetetlenséget, hogy bár a katolikus vallás a bevett vallások között szerepel, de jogait nem tudja érvényesíteni a hivatalosan uralkodó vallás képviselőivel szemben, s még reményük sem lehet arra, hogy a jelen rendszer mellett ez egyhamar megvalósulhatna.

A küzdelem hátterében ott állottak a ferencrendiek, mint előbizonyossága annak a vergődésnek, melynek sanyarú életét idegen szemek öröködése tartja fenn, de lendületes fejlődésre képtelen. Pedig úgy a katolikusok,

mint a protestánsok tudták azt, hogy a csiksomlyói és mikházi kolostorok tagjai nagy területek fölött őrködnek s tisztában voltak azzal is, hogy az utánpótlást, felfrissítést Magyarországból és Boszniából kapják. A protestáns erdélyi fejedelmek nem nézték jó szemmel a magyarországi rendtartományfőnök erdélyi joghatóságát; tőle, mint a magyar király alattvalójától féltek. Nem engedték be a rendtartományfőnököt és így kaphattak lábra azok a visszaélések, melyeket a magyarországi közgyűléseken elítéltek.

Az előbbi fejezetben vázolt okok mellett a fejedelem magatartása is befolyásolta az önállóságra való törekvést.

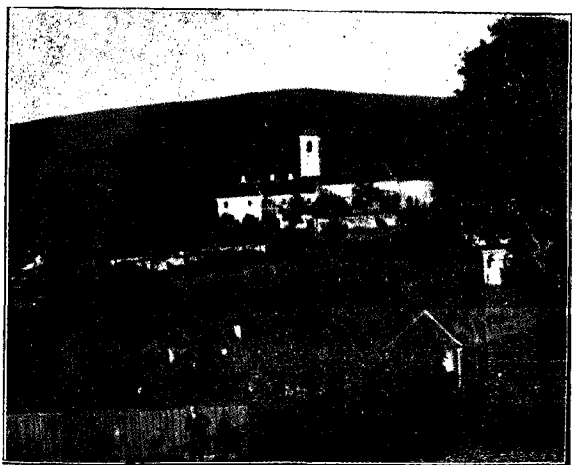
A katolikus szervezkedés szükségessége már a levegőben volt s Szalainai világosan látta a helyzetet, hogy alkotása a mikházi kolostor és a székelyföldi katholicizmus sorsa csak akkor van biztosítva, ha önálló életet teremtenek Erdélyben, mert a bosnyák rendtartomány ép úgy messze van Mikházától, mint Csiksomlyó az Üdvöztől nevezett rendtartománytól.

Szalainai tervét felfödte a csiksomlyói kolostorfőnök, Somlyói Miklós és rendtársai előtt, ahol a legutolsó kérdés az volt, mit fog ehhez szólni az anyarendtartomány,²¹⁵ mert épen hűtlen fiak módjára nem akartak leszakadni az anyatartomány emlőjéről.²¹⁶ Szalainai, aki Rómában bosnyák rendtársai révén ismeretes volt, s bizva nevének sikerében, magára vállalta a nehézségek áthidalását. Valamely biztatást a csíkiak, is kaphattak Magyarországról, mert Szalainai 1639. őszén Domokos Kázmér testvért Rómába indítja a ferencrendiek általános ügyvivőjéhez, hogy a pápánál eszközölje ki az új Őrség megalakulását, mert Erdélyt elég alkalmasnak találja a ferencrendiek terjeszkedésére.²¹⁷ Domokos Kázmér Szalainai iratai mellett szóval is meggyőzte az általános ügyvivőt a kérelem fontosságáról és az ügyvivő pártolólág terjesztette VIII. Orbán pápa elé, aki 1640. február 3-án aláírta az Őrség megalakítását engedélyező „*Salvatoris nostri Jesu Christi*” kezdetű bullát. A pápai bulla értelmében az erdélyi Őrség négy rendházból áll: Csiksomlyó az anyaház, Mikháza, Fehéregyháza és Nyujtód, mely két utóbbi csak tervezet volt.²¹⁸

A szent István első apostoli magyar királyról nevezett Őrségnek első Ore Szalainai István volt. Szalainai s bosnyák társai a ferencrendiek obszerváns ágához tartoztak, akik nem voltak egészen kézimunkájukra utalva, mert apróbb jövedelmi forrásokat tarthattak, milyen a malom jövedelem, kert, rét, szántóföld. A javított obszervánsok (reformált) még erről is lemondottak és a napi alamizsnára szorítkoztak. A római ügyvivő a mikházi kolostort a csiksomlyóihoz csatolta s a csiksomlyói reformált lévén, az egész Őrség a szigorubb rendtartásúakhoz csatlakozott, amiről az Őr csak akkor értesült, mikor a megerősítő pápai levél a kezében volt. Végtelen

keserűség fogta el őt és bosnyák rendtársait s ezzel el volt vetve az egyenletlenség magva, mely az Orséget oly igen megpróbálta. Erre egyáltalán semmi szükség sem lett volna, mert enélkül is elég nehézség merült fel.

Az új alakulat kezdetén az elégedetlenség általános volt Erdélyben is és Magyarországon is. A Magyarországi rendtartomány 1641-ben Csiksómyóra nem jelölt ki senkit kolostorfőnöknek, de ez még nem jelentette azt, hogy Csiksómyóról le is mondott volna, mert 1642-ben Jesi Fulgencet a hitterjesztőbizottság széleskörű felhatalmazásával Csiksómyóra küldötte Kolozsvári Bertalan és Csiki Imrével, hogy a nevezett kolostort visszavegye és az erdélyi Őrség jogfolytonosságának jeléül őt erdélyi Őrnek is kinevezték.

Szárhegy.

Fulgenc atyát és társait a csikiak az ismert küldetéssel nem fogadták el. Jesi ekkor elhatározta, hogy új kolostort fog alapítani az Üdvözítőről nevezett rendtartomány részére, s Csiksómyót elhagyva, még hozzá csatlakozott Oszlányi András is és Szárhegyen Lázár István birtokán egy kis kápolnát s házikót építettek. A ferencrendiek

első izben a Szármány-hegyen csak hat évet töltöttek.²¹⁹

A megalakulás körül a hovátartozás kérdése kavarta fel a kedélyeket, s fokozta le a munkakedvet. A bosnyákok célul tűzték ki a római határozat megmásítását s Breshi András lektort Szalinal 1643-ban Rómába küldi. Breshinek volt ismeretsége Rómában, mert néhány esztendővel azelőtt jött haza az Angyalos Boldogasszony kolostorából, hol tanulmányait végezte. Azért még sem tudott semmit elérni. Őt pedig a római út annyira megtörte, hogy rendtartományába visszatérve, meghalt.

A sikertelenség elvette Szalinal kedvét és VIII. Orbán életében († 1644. jul. 29.) nem próbálkozott a helyzet megváltoztatásával. Közéleti tevékenysége sem engedte ezt. 1640. márc. 29.-én római megbízatását meghosszabbították. 1642. elején Erdély általános apostoli helytartójává nevezi ki Róma.

Szalinal háta mögött állottak a fiatal bosnyák rendtársak és a

rájuk nézve nagyon fontos kérdést nem engedték elaludni. Szalainai a folytonos ösztönzésnek engedve VIII. Orbán pápa halála után, 1646-ban Thomássi Gábort küldötte Rómába. Gábor atya kérésére Sfortia bibornok terjesztette a hitterjesztő bizottság elé az erdélyi Őrség kérését, ahonnan okt. 15-én mind a két kérésre tagadó választ kapott.²²⁰

Tekintet nélkül arra, hogy az Őrség hovátartozása tisztázódott volna, a rendbe jelentkező ifjakat felvették és beöltöztették.²²¹ Az újoncév kitöltése után más rendtartományokba küldötték bővebb ismeretek elsajátítása végett, amely intézkedés később szemmeláthatólag befolyásolta a pernek a csiksomlyóiak részére való eldülését.

Az erdélyi ferencrend tagjai közé 1644-ben jelentkezett Jegenyei Ferenc, kit Szalainai Fehéregyházán öltöztetett be, s az újoncév után Olaszországba küldött az obszerváns viterboi hittudományi főiskolába. Ingulus Ferenc a hitterjesztési kongregáció titkára erről tudomást szerezve, Jegenyeit azonnal Rómába a Tiber-parti reformált atyák kolostorába rendelte át. Ingulus azonkívül egy feddő levelet is küldött az űr és tanácsa részére 1646. okt. 22.-én, melyben két esztendővel ezelőtt előterjesztett kérésre ad választ.

A levél tartalma nagyon erős kifejezéseket foglal magában s élénk bizonyosága annak, hogy miként fogták fel a szerzetesi életet és a szabályok megtartását Erdélyben és mint ismerték az erdélyi viszonyokat Rómában. „Ezelőtt két évvel, írja a titkár, megboldogult András atya által a hitterjesztési gyülekezetnek előadott s azóta többször tárgyalás alá vett s most a napokban Gábor atya által újra szorgalmazott kéréseket a bibornoki testület megfontolás után végre a Szentatya elé vitte. Aki tekintettel kéréseket fontos voltára, melyet vizsgálat tárgyává tett, kívánságokat nem tartja teljesíthetőnek. Atyai jószágánál fogva megengedi mindazt, ami a ti állapototokkal nem ellenkezik és Isten után a jelen szükségben megengedhetőnek tart, amint a mellékelt határozatból láthatjátok.²²² Atyák, nektek kötelességeitek az apostoli Szék ítéletét elfogadni és akarata előtt meghajolni, melynek Isten után akaratokat már alárendeltétek. Ne tekintsétek azt nagyon keménynek, ha a célt tartjátok szem előtt, melyért a világról lemondottatok: fogadjátok csak meg és józan ésszel ítéljétek meg, mily állapotban vagytok, mit csináltok, mivé fogtok válni. Az alapító és a ti rendeteknek, a ferencrendnek első tagjai mily nehéz útvesztőkben forogtak, akik, hacsak nem abba a tiszta talajba vetnek, mely leginkább megfelel nektek, ferencrendi atyáknak, nem a tökéletesség gyümölcsét, hanem a megbontott fegyelem töviseit termitek.

Hová fognak jutni utódaitok, hatti meggondolatlanul a könnyelmű élet példái után szaladtok? Ti most réteket, szántóföldeket, szőlőket,

malmodokat és béreseket kívántok, azok pedig miről fognak álmadozni, hacsak nem megerősített várakról, fényes palotákról és terjedelmes uradalmakról? Szent rendalapítótok életében azt tartotta, hogy semmije se legyen, semmivel se rendelkezessék s nagyon szegényesen élt. Szegényen és mezítelenül akarta követni a szegény és mezítelen Krisztust s most fiai a gazdagság után szaladnak, s kik a világban szegények voltak, most a szegénység állapotában gazdagodni kívánnak. Régi igazság : az a szerzetes, kinek egy obulusa van, nem ér egy obulust. Szent szabályaitokban ismételten tiltva van a pénz, mely nélkül a testvérek a menynek országának örökösei s annak használatával semmikké lettek, levitézlett királyaivá és örököseivé süllyedtek.

Tekintsétek azt, hogy testvéreitek Bosnyákországban és Albániában a törököktől mennyit szenvednek, azon egyszerű oknál fogva, mert, amint tudjátok, a pénz után mohón kapva, a szegénység szellemétől messze eltávolodtak. Legalább ezek kárán okulva, kívánságaitokat rostáljátok meg. Gondoljátok vissza szent Bernardinra, boldog Kapisztrán Jánosra és markiai Jakabra, kiket a szegénység az égbeemelt : ezek által taposott útra térjete, hogy később ti is utódaitok előtt bámulatosak és követésre méltók lehessetek. Azoknak példája, eljárása ösztönöz, kik az ideiglenes javakat, az aranyat és az ezüstöt garmadába hordják és nem tudják, kinek gyűjtik. A pénzvágy a földiek felé vonz s nem ebben kell versengenetek, hanem, mint az apostol tanít : értékesebb gyöngyökért vetelkedjete.

Remélem sikerült megnyugtatnom titeket és a szabályokat szigorubban megtartók rendeleteit, melyeket Gábor atya a kinevezett látogató bővebben kifejt, szeretettel fogadjátok. Megbízásában benne van a látogatás elvégzésének módja és rá fog mutatni mindarra, ami a ti szerzetesi előhaladásotokra szükséges. Kinek, ha készséggel engedelmeskedtek, előttem is kedvesek maradtok, amit nagyon óhajtok, s a jóban gyarapodtok. Nem kevésbé példával, mint szóval: terjesszétek a hitet és a katolikus vallást”.²²³ A római levél tartalma Szalínait lehangolta és teljesen kedvét szegte. Hogy további lépésekre határozza el magát és minden idejét a misszió fölkarolására fordítsa honfitársaiban bizakodott, hogy ők fogják a megoldás felé siettetni.²²⁴

Gábor atya elnöklete alatt 1647. márc. 21.-én Csíksomlyón közgyűlést tartottak, melyen Szalínai helyett Szarajevoi Máriánt választották örnek. Három esztendő múlva 1650-ben, Szalínai mint látogató hivatalos vizsgálatot és közgyűlést tartott Csíksomlyón, melyen Magonovich Miklósról esett a választás. A bosnyákok nagyon vigyáztak arra, hogy erdélyi ember ne juthasson szóhoz az Őrség tanácsában s Somlyói Miklóst örnek csak akkor választották meg, amikor Rómából küldötték

Erdélybe Modeszt atyát látogatónak, s az ő elnöklete alatt történt a választás. 1651-ben Róma engedélyt adott arra, hogy az Őrség saját kebeléből válasszon látogatót, s ekkor kezdődtek meg azok a törvényteleniségek, melyek az erdélyi ferencrendiek történetében mint fekete lapok szerepelnek. Látszólag a szabályok egyszerű és szorosabb megtartása állott egymással szemben, valójában pedig Csíksomlyó és Mikháza.

Csíksomlyó képviselte a magyar szellemet, Mikháza pedig a bosnyák érzést, melyet a székelység központjában akartak föntartani és kidomborítani azáltal, hogy Boszniából állandóan szívárogtak be a magyarul nem tudó rendtagok, kik Erdélyt úgy tekintették, mint az olasz minoriták Moldvát. Ezért fejlődött ki a két nemzeti rendtagok között a küzdelem, melynek csatakiáltásai elhatottak a protestáns fejedelem udvaráig és a római kongregációkig.

Imottai Simon rendtársai között kivitte, hogy az 1651. évi engedély alapján őt először látogatónak jelöljék ki, s azután Csíksomlyón közgyűlést tartva 1653-ban magát törvénytelen módon Őrré választatta,²²⁵ és a két kolostor főnökségét és a kormánysegédekét is bosnyákokkal töltötte be.

Ennyi törvényteleniséget az erdélyiek sem tudtak elviselni. Pillanatnyilag tétlenül állottak, de csakhamar elhatározták, hogy orvoslásért Rómába fordulnak és az ügyek vizsgálatának megejtésére más rendtartományból kérnek általános látogatót. A csíksomlyói kolostorfőnökségből kiemelt Domokos Kázmért 1654. márc. 24.-én Rómába küldötték az általános biztoshoz. Az általános biztos a ferencrendiek németországi biztosára bízta, jelöljön ki valakit a mariánus rendtartományból a vizsgálattal és az új választások lejártaásával. A választás Tályán Ferenc volt tanácsosra esett, aki a vizsgálat befejezése után megállapította az előbbi káptalan törvénytelenégeit, Csíksomlyón 1654. nov. 6.-án új választást tartott, az előbbi káptalan végzéseit megsemmisítették és új határozatokat hoztak, melyeket az általános rendfőnök, Sebastiano a Cajeta megerősített.

A zavargókkal szemben a megtorló intézkedésekről sem feledkeztek meg. Imottai Simont a főintézőt és társát Magonovich Miklóst arra ítélték, hogy térjen vissza saját rendtartományába. Novkovich (Varesi) Pétert 12 évi, Lopara Istvánt 6 évi hivatalvesztéssel sujtották és kimondották, hogy az erdélyi Őrség tagjai közé Boszniából többé senki föl nem vehető.

A bosnyákok előbbi túlzásaiba estek a jelen alkalommal a magyarok is. Őrré Domokos Kázmért választották és mikházi kolostorfőnökké Jegenyei Ferencet. Imottai Simon reményében csalódottan a látogatótól engedélyt kért, hogy rendtartományába visszatérendő bemehes-

sen Mikházára szükséges holmijának elvitelére. Gyűlés után az új Őr és kolostorfőnök is Mikházára siettek, hol már Imottai gonosz tervet eszelt ki. Társaival a jobb szobákat lezáratta, a kulcsokat magához vette és meghagyta, hogy amint valamelyik előljáró a reteszt kezdi nyitogatni, egy közülök szaladjon fel a toronyba és verje félre a harangokat, úgy mint tüzvész idején szokás s az összegyűlt nép előtt kiabálja torkaszakadtából: *Tolvaj, tolvaj! ki akarják rabolni a kolostort!*

Kajoni mint szemtanu beszéli, a faluból nagy sokaság verődött össze botokkal és puskákkal felszerelve, kiket a bosnyákok arra biztattak, hogy öljék meg a magyar atyákat, mert ők a tolvajok. A nép meglátva Domokos Kázmért, akit jól ismert, mert a kolostor alapítása körül egyedül többet fáradott, mint a bosnyákok összesen, s különben is némelyek rokonai, jóbarátai, vagy lelkigyermekei valának és a magyar kolostorfőnököt is többször hallották szónokolni, azt felelték a bosnyákoknak: ezek az atyák nem rablók, hanem a mi véreink, kiket mi várva vártunk és azért jöttek, hogy nekünk és a hazának szolgálatára legyennek; nem hogy raboljanak, hanem építsenek és megfenyegették a bosnyákokat a botrányos harangozásért.

A bosnyákok bocsánatot kértek s egy hónapig csendben maradtak. Karácsony ünnepére a magyar atyák Jegenyei kivételével szétoszlottak a vidéken. A bosnyákok nem beszéltek a magyar nyelvet, s a nép bizalma a magyarok felé hajolt. Bántólag hatott rájuk, hogy őket senki sem hívta meg a karácsonyi ünnepekre s aprószentek napján a kolostorfőnökre törtek. Szobájából kihurcolták. Hangosan kiabálták: a kolostorban nem tűrnek magyar reformált atyát. Hogy a botrány nagyobbra ne dagadjon, a hazatérő Őr a kolostorfőnökkel elhagyta Mikházát és orvoslásért a Szentszékhez fordult.

A megsértett Jegenyeit küldötték Rómába, mert ő ott tanult; az ottani viszonyokat ismerte és az olasz nyelvben jártas volt. A bosnyákok sejtván, hogy ebből nagyobb baj lehet, mert Róma akaratával dacoltak, ők Imottai Bertalant bízták meg ügyük védelmével. A hitterjesztési gyűlekezettől kijelölt napon a tárgyalóteremben megjelentek a peres felek általános ügyvivőkkel. Az obszervánsok ügyvivője, szent Jusztinról nevezett Lucius azzal érvelt, hogy az Őrség alapítója, Szalinai, obszerváns volt és az Őrségnek is obszervánsnak kell lennie. A reformáltak ügyvivője Pignarolo Ker. János arra hivatkozott, hogy VIII. Orbán alapítólevele és IX. Ince (1646.) döntvénye egybevág s e kérdés fölött már egyszer döntött a Szentszék.²²⁶ Ezen érvek hatása alatt Massare Dénes a kongregáció titkára kimondotta az obszervánsokra marasztaló ítéletét: az Őrség reformált fiainak igazsága a napnál fényesebb; semmi kétség, mely miatt veszekedni kellene. A kedvező vélemény felbátorította

Jegyeit s kijelentette még, ha a szentatya VII. Sándor pápa másképen határoz, ő engedelmeskedni fog, de VIII. Orbán pápa bullája értelmében vette fel a rend ruháját és tett fogadalmat, mire a titkár azt felelte: nincs ember, aki ezen változtathatna s a két előbbi pápai döntvénnel szemben egy harmadikra nincs szükség s most az általános rendfőnök kötelessége a pápai határozatok végrehajtása.

Rómában a hovatarozást elintézték. A bosnyákok elégedetlenek voltak. A protestáns fejedelem elé mentek és előtte a magyar rendtársakkal szemben hazug rágalmakkal éltek, ami arra indította a magyarokat, hogy igazuk védelmére keljenek.

Helyzetük nehéz volt. A fejedelem és udvari embereinek tetszett a barátok torzsalkodása; sőt kezdetben a bosnyákoknak adott igazat²²⁷ (1655. nov. 25.) és Domokos Kázmér Őrhöz küldött levelében arra utasítja, hogy a bosnyákoktól elvett ingóságokat adja vissza, személyes szabadságukban ne korlátozza, levelezésükben ne akadályozza és minden sérelmükért kárpótolja.

A katolikus főurak nagyon szégyenlették a bosnyákok viselkedését, s a magyar atyák mellé állottak. Nem hagyták szó nélkül a mikházi eseményeket. Haller István, Sulyok István, Petki István, és Korniss Ferenc a bosnyákokhoz irt levelükben tettüket elítélték és figyelmeztették, hogyha a botrányokkal fel nem hagynak, alamizsnájukkal együtt pátfogásukat is megvonják.²²⁸ A figyelmeztetés nagy szó volt, mert nemcsak a ferencrendieknek volt szükségük a főurak támogatására, hanem a főuraknak is a ferencrendiek munkájára.

Azok, akik már korábban szavukat emelték a bosnyákok magatartása ellen, nem késtek a fejedelmet sem fölvilágosítani a valóságról, hogy a mikházi kolostor az erdélyi katolikus Státus számára engedélyeztetett s nemcsak a boszniai barátok számára. Védelmére keltek Domokos Kázmér rendszabályainak is és figyelmeztették a bosnyákokat, hogy a kolostort nem valami idegen szerzetbeliek számára alapították hanem az erdélyi katolikus Státusnak engedték át azon föltétellel, hogy onnan a magyar pátereket ne engedjék kizaklattatni. A fejedelem nyilatkozata is hasonló volt: amint Szalainai atya idejében a mikházi kolostort közösen lakták, úgy most békességben és megértésben éljenek és az előljárónak, mint fogadták, engedelmeskedjenek.²²⁹ (1656. jan. 13.)

A fejedelem figyelmét a következő háborúk teljességgel elvonták a kérdéssel való foglalkozástól, mely a bosnyákok nyugtalankodása miatt újból egyházi térre terelődött.

A nyugtalan vérű fejedelem II. Rákóczy György nagyravágyó terveivel az országot sok kellemetlenségbe kergette s rövid idő alatt a fejedelmi trón sokszor gazdát cserélt. Amíg ezek tartottak, addig a

bosnyákok kivonták magukat az Őr joghatósága alól s azt csinálták, amit akartak.²³⁰ Róma 1657-ben általános látogatót küldött Taurity Pál máriánus rendtartományfőnök személyében, de ő a zavaros viszonyok miatt nem jöhetett be, s így a rendi kormányzat életét egy félévvel megnyújtották, ami végeredményében kihúzódott 1662-ig, mert az általános rendfőnök 1660. nov. 12.-én tett intézkedése az új vezetők személyére csak ekkor érkezett meg, mely intézkedés lényege az volt, hogy Sambuca Mihály általános rendfőnök Jegenyei Ferencet nevezte ki erdélyi biztosul s melléje tanácsosokul adta Kajoni Jánost és Taploczai Istvánt és a bosnyák rendtartományfőnöknek megparancsolta, hogy több rendtagot Erdélybe ne küldjön; az erdélyi Őrségbe be nem kebelezett tagok térjenek vissza és az Őrség pecsétjét adják át az új biztosnak.

Jegenyei a kinevező és megbízó iratokat 1662. jun. 13.-án kapta kézhez, s haladéktalanul káptalant hívott egybe Csiksomlyóra, melyre a bosnyákokat is meghívta. Egyezkedni próbált. A bosnyákok Csiksomlyóra nem mentek el, mert számítottak, hogy sikerül feloszlítani az erdélyi Orséget, s akkor ők itt mint misszionáriusok háborítatlanul élhetnek. Augusztus 2.-án újabb felszólítást küld és Imottai Simont és Novkovich Pétert a szent engedelmesség alatt hívja s kiközösítéssel fenyegette meg. Meg is tette.

Jegenyei tisztában volt helyzetével és új látogatót kért Rómából. Cabalco Bonaventura rendfőnök Római Módesztet küldi Erdélybe; passzív és aktív választójoggal ruházza fel. Módeszt atya 1664-ben kétféle megbízást kapott: tartson általános gyűlést és hozzon egyezséget létre a magyarok és bosnyákok között, s ha másként nem volna lehetséges, a bosnyákokat karhatalom igénybevételével is engedelmességre szoríthatja. Módeszt atya 1665. április 5.-én érkezett Csiksomlyóra. A csiksomlyóiak elfogadták látogatóul és a csiksomlyói vizsgálat után Jegenyével Mikházára indult. Mikházán ráfogták, hogy hamis megbízó levéllel jött. A megbízó levelet elvették s ezen bűnéért társával együtt bezárták és nyolc nap mulva föltételek kicsikarása mellett engedték szabadon. Visszatértek Csiksomlyóra s 1665. jun. 15.-én megtartották a közgyűlést.²³¹

A bosnyákok viselkedésének híre eljutott a fogarasi országgyűlésre, hol a katolikusok megbotránkozással vettek tudomást a történekről és egymás között erélyes föllépésre hoztak határozatokat. Először László János püspöki helynökkel²³² figyelmeztették a bosnyákokat s másodszor írásba foglalták, hogy az erdélyi kat. Status nem enged föltétlen rendelkezési jogot az idegeneknek, mert 1) id. Tholdalagi Mihály marosszék katolikus főkapitánya a mikházi kolostort a maga és más katolikus urak temetkezési helyéül alapította; 2) alamizsnákkal nem a bosnyák barátokon, nem azok növendékein akarnak segíteni, hanem elsősorban a miein-

ken, akik szerzetesek akarnak lenni; 3) a mi nemzetségünkben való magyar atyák kezdettől fogva itt voltak és a legtöbbet dolgoztak, főképp Kázmér atya; 4) a kolostort mi kaptuk a tövisi helyett, különben a mikházi kolostor is mikor a fejedelem megszüntette a nyujtódit és a fehéregyházit a Hallerek birtokán, eltörültetett volna.

A fogarasi országgyűlésre (febr. 1.) mindkét felet megidézték, de a bosnyákok voltak azok, akik nem jelentek meg. Február 14-én a fejedelem tudta és beleegyezésével kiküldötték László János püspökhelyettest, Korniss Gáspár marosszéki főkapitányt és Lázár István Csik-Gyergyó és Kászonszék főbíróját, hogy a mikházi kolostort, mint az egész erdélyi katolikus Státus tulajdonát, az egyetértő magyar testvéreknek és előjáróiknak átadják, s az engedetlen bosnyákokat a püspökhelynök a tridenti szent zsinat határozatainak értelmében²³³ nyert hatalmánál fogva megbüntesse és az engedelmesség erejével kiűzze. A bizottság aug. 6-án jelent meg. A bosnyák atyákat felszólították a föltétlen engedelmességre. A bosnyákok ellenállottak. Ekkor Bankovich Ferencet, Novkovich Pétert bilincsbe verve a csiksomlyói kolostorba küldötték; Imottai Simon Rómába ment, hol Modeszt atya elfogatta és elzáratta, de megszökött s hazájába visszatérve újból elfogták.

Barberini 1667. szept. 5-én megtiltja az erdélyi Őrségnek, hogy kebelébe több bosnyák rendtagot fölvegyen, hogy azokat valami hivatalra juttassa.²³⁴ A hitterjesztési gyülekezet 1669. ápr. 6-án jelenti a bosnyák és bolgár rendtartományfőnököknek, hogy Erdélybe senkit sem szabad küldeni; figyelmeztette az illető országok püspökeit, hogy oda ajánlólevelet senkinek se adjanak és az erdélyi Őrt, hogy akik, ott vannak, azokat küldje vissza.

Római Módeszt 1667. dec. 16-án befejezte küldetését. Az erdélyi Őrségben helyreállott az egység. Maga helyett Domokos Kázmért bízta meg az Őrség igazgatásával. Ő pedig visszatért Rómába.

Az erdélyi Őrség viszontagságairól vázolt kép nagyon egyoldalú volna, hacsak viszontagságairól ismernők meg a ferencrendiek erdélyi szereplését. Az éremnek van más, ennél szebb oldala is, amely igazolja a lefolyt küzdelem szükségszerűségét, s ha nem épen a legszebb módon is, de az erdélyi katolikusok érdekében a magyar ferencrendieknek bosnyák testvéreikkel szemben ezt le kellett folytatniok és közben az alkotó munka egy pillanatra sem szünetelt.

A bosnyákok sem voltak mind oly izgága alakok, mint a milyeneknek ismertük Imottai Simont, Novkovich Pétert, Magonovich Miklóst stb. A bosnyákok közül emelkedik ki Szalainai István, aki az erdélyi katolikusok ügyét rendezte a Szentszékkal szemben. Gondoskodott a hívek lelkiéletéről. Lelkészzségeket, iskolákat alapított és egyházi törvé-

nyeket hozott, melyeknek megtartásáért az erőszaktól sem riadt vissza.²³⁵

Az erdélyi ferencrendieknek nem volt föltétlenül szükségük arra, hogy a püspöki helynökség a kezükben biztosíttassék, mert mint misszió-főnökséget a hitterjesztési gyülekezet úgy is nagy pasztorális jogokkal ruházta fel, s szabad mozgást adott az egyes rendtagoknak. Kezükön iskolák kezdettek alakulni, vagy bővülni: az istenitiszteletek fényének és rendjének emelésére orgonákat építettek; ima és énekes könyveket irtak; Olasz és Lengyelországi szokásokat meghonosítottak. A világi papság panaszából tudjuk, hogy állandóan útban vannak.²³⁶

A ferencrendi és jezsuita iskolák révén akadtak ifjak, akik egyházi pályára léptek és bejutottak a nagyszombati, vagy bécsi papnevelőkbe, honnan visszatérve értékes munkásai lettek az Úr szőlőjének és előkészítették a talajt az önálló egyházmegye kiépítésére.

Az Őrség megalakulása kezdetén sok tűzpróbán ment keresztül. Erdélyben 1646-ban nagy kolerajárvány volt és a rendtagok közül hét tagot ragadott el (jan. 1.-én 3 pap és 4 testvér.) A veszteséget a jó Isten más oldalról pótolta, mert megkezdődtek a rendbe való jelentkezések nemzetiségi különbség nélkül, ami még feltűnőbb, a rend a világi papság köréből értékes tagokat nyer, ami mind annak bizonyossága, hogy nem volt ép oly rossz hírük, amilyeneknek a jezsuiták római jelentései feltűntetik.

Nagyobb veszedelem volt I. Rákóczy György rendelete, melynek értelmében a fehéregyházi kolostort 1648-ban oda kellett hagyni és a nyújtódi építkezést Háromszék megyében nem lehetett befejezni.

A fehéregyházi kolostor az Őrség alapító levelében mint a negyedik szerepel. Azon a helyen telepedtek le, ahonnan 1556-ban elűzték. A birtok gazdát cserélt és a Hallerek kezére jutott.²³⁷ A család egyik ága visszatért a katolikus hitre, s Haller Zsigmond 1623. január 20.-án úgy végrendelkezik, hogy testét a fehéregyházi klostrom kertjében építendő kápolnaba temessék el. Haller István és a ferencrendiek között az építkezés már 1639-ben szóba jöhetett, de csak 1643. okt. 12.-én adja át a régi kolostor omladékait, hogy ne más kolostornak legyen kiegészítő része, hanem állandóan ott lakjanak és ígéretet tesz, hogy a legközelebbi alkalommal a templom szentélyét kijavíttatja és jövedelméről gondoskodik.²³⁸

I. Rákóczy György 1644-ben szövetkezett III. Ferdinánd ellenségeivel és győztes maradt. A győzelem után másképen bánt a katolikusokkal. Akkor vonta vissza a két kolostorra adott engedélyét, amikor Fehéregyházán virágzó élet volt. Haller Istvánhoz kérdést intézett s tudakolta, hogy kinek engedélyével adta vissza a barátoknak a fehéregyházi kolostort? Haller kezdetben hallgatással felelt, de a szerzetesek

nehogy a többi házaikat is veszélynek tegyék ki, 1648-ban elvonultak.²³⁹ Domokos Kázmér volt a kolostorfőnök. Domokos arra kérte pártfogóját, hogy az idők változásával visszatérhessenek és másodszor az adott alamizsnát ezután is megkaphassák. Haller István 1648. jun. 1.-én Fehéregyházán úgy intézkedett, hogy ő és maradékai a kiutalt alamizsnát mindenkor kiszolgáltassák az atyáknak. A páterek eltávoztak, hogy soha többé vissza ne térjenek. Haller alamizsnáját a csíksomlyói kolostornak szállította. Meddő próbálkozás volt a gyulafehérvári birtokvásárlás is 1652.-ben.

A fehéregyházi kolostorból a rendtagok két irányba távoztak. A magyarok nagyobb része Csíksomlyóra ment s kevesen Mikházára. A két kolostorban a rendtagok száma megszaporodott s a csíksomlyói kolostort lakhatásra alkalmasabbá kellett tenni és Domokos megkezdte a csíksomlyói kolostor kiépítését. A kolostor egyrészét bolthajtásokkal látta el. Annál többet tett a templom díszítésére. A Szepességből tabernakulumot hozatott. Nagyszombatból szent Antal tiszteletére aranyos oltárt. Csíkpálfalvi János váradí püspök csináltatta szent Ferenc oltárát. Barkóczy Anna, Haller István felesége, 22 ezüst tálat ajándékozott a kolostornak. Az adomány értékesítésével megvették a prázsmári szászok részére készített új orgonát, melynek első orgonistája Kajoni János volt.

A csíki ferencrendiek munkájának eredménye néhány óra alatt megsemmisült. A szultán Kemény Jánossal szemben úgy tudta Apaffy fejedelemségét biztosítani, hogy az erdélyiek nyakára küldötte a tatárokat, akik 1661. okt. 2-án a kolostort felgyújtották. Csomortánnál megölték Somlyói Miklóst. Pálfalvi Péter a templom tetejére bujt és ott égett; Szentimrei Józsefet Fitod mellett, Kolozsvári Jánost a Széphavason ölték meg és hármat fogságba hurcoltak, akik később kiszabadultak.

A tatár elvonulás után Domokos Kázmér és Kajoni János szervező erejére volt szükség, hogy a kolostor és templom a romokból újra épüljön.

Domokos Kázmér fölhasználta erdélyi és magyarországi összeköttetéseit, s általános gyűjtést rendezett a kegytemplom és kolostor építésére. Ha nem emlékezünk meg a kisebb adományozók neveiről, akkor is képviselve látjuk egész Erdélyt és felső Magyarországot.²⁴⁰ Az építkezéssel 1665. szeptember havában készen voltak és ugyanazon esztendőben a belső díszítéshez fogtak s Bákoból elhozták a Rudinczki lengyel püspök által megszentelt oltárköveket.²⁴¹ Kajoni 1659-ben jelen volt a prázsmári orgona felszerelésénél, s annak mintájára új orgonát szerkesztett Csíkba, Szárhegyre, Mikházára és az udvarhelyi jezsuitáknak. Alfalvi Péter és Ferenczi Miklós klerikusokat megtanította az orgonálásra.²⁴²

A XVII. század hatvanas éveinek a ferencrend történetében neve-

zetes eseménye a szárhegyi kolostor alapítása. Idők jele. Enyhült a fejedelmek merev álláspontja.

A ferencrendieknek sokszor volt alkalmuk megfordulni a fejedelmi udvarban és kiismerték a fejedelem hangulatát, s megkérték 1664-ben

Kajoni János.

Lázár Istvánt, hogy adja vissza nekik a kolostort és járuljon hozzá megélhetésükhöz. Lázár István Csik-Gyergyó és Kászonszékek főkirálybírója 1665. január 5.-én a rendnek adta a Szármány hegyet.²⁴³ Római Modeszt 1666-ban Taploczai Istvánt küldötte Szárhegyre. A fejedelem a törvényekre hivatkozva kifogásolta, hogy kolostort építtetett. Az ado-

mányozó azzal védekezik, hogy ez nem kolostor, hanem a lelkészi teendőket végző ferencrendi páter ideiglenes lakása. Toploczai rövid időre elhagyta Szárhegyet. Kajoni Jánost az 1669. évi közgyűlés küldötte oda, aki a Mária kápolnát befejezte és a kolostor végleges befejezése Vásárhelyi Bernárdinra várta, aki 1675—1678-ig volt a kolostor főnöke. Kálmándi Ferenc 1690-ben Boros Tamás költségén tornyot építtetett és a kelet felé eső (temető) szobákat kőből rakatta fel.

A kolostor tevékenységébe itt is, mint Csikban beleszólt a Rákóczy-féle fölkelés (1703—1711). Lázár Ferenc gróf Szárhegy ura a forradalomban Rákóczy oldalán tevékeny munkásságot fejtett ki,²⁴⁴ mit a kolostor is megérezett, mikor bosszúra került a sor.

A rend tagjai Szárhegyen lelkipásztorkodással és tanítással foglalkoztak²⁴⁵ és a rendnek itt is volt nevelőintézete. Kajoni János munkás életének jó idejét töltötte itt (1669—1675) és itt is halt meg 1687-ben.

A magyar ferencrendiek új életet visznek a mikházi kolostorba. Az átvett kolostor főnökének 1666. aug. 6-án Kajoni Jánost küldik, aki építkezéssel kezdi hivatalát és felrakatja kőből a kolostor déli részét, orgonát épített és azt a kaput, amelyet a ciklon 1912. májusában döntött le. (1683) A kolostort Doczi Imre, Jegenyei Ferenc és Hozó Péter két emeletre tervezték. Lengyel kőművesek építették újra a templom szentélyét 1676-ban. Az építkezések 1678-ban fejeződtek be és Dluszki Jakab bákói püspök 1692. június 12.-én szentelte fel.²⁴⁶

A kolostor kiépítése annak a termelő szellemnek volt megnyilvánulása, mely a külső tevékenységben is nyomokat hagyott. Több magyart helyezhettek a kolostorba és észrevehetőbb munkát fejthettek ki a kolostoron kívül.

A szorosan vett lelkipásztori munka mellett tanítással foglalkoztak a szerzetesek Mikházán, melyet, hogy annál eredményesebbé tegyenek a környékbeli ifjak számára, bennlakással kötöttek egybe. (1669). Marosszék elismerését fejezte ki ezért a ferencrendieknek, s évenként 100 forinttal segélyezte az iskolát, amint ez az 1718. évi széki jegyzőkönyvben föl van jegyezve s Kendő, Selye, Remete és Deményháza faluk lakosságát a szekeres napszám alól felmentette, illetve ezen kötelességüket a kolostornak rótták le. Gabonával segélyezték s a kolostornak szolgálatot teljesítő személyeket a közmunka alól fölmentették.²⁴⁷

Az erdélyi ferencrendiek munkájáért Róma akkor adózott a legsebbe, mikor az erdélyi ferencrendnek érdemes tagját, Domokos Kázmért püspökké szenteltette.

Lipót magyar király és Szelepcsényi György esztergomi érsek az erdélyi katolikusok nehéz helyzetén úgy vélte segíteni, hogyha már nem lehetett rendes püspökük, 1668. jun. 8-án kinevezte apostoli helytartónak

és a koronai püspöki címet adományozta azon kötelességgel, hogy szenteltesse fel magát s végezze a püspöki teendőket.²⁴⁸ Domokos Kázmért hivatása rendi kötelekeiből kiszólította, de tanácsaival nem szűnt meg annak az Őrségnek oldala mellett lenni, melynek bölcsőjét ő ringatta.

Domokos Kázmért az Őrség vezetésében Jegenyei váltotta fel. Jegenyeyt 1669-ben is megválasztották, s kormányzása alatt Parchevich Péter marcianopoliszi címzetes érsek és bákói püspök 1670. jul. 2.-án az erdélyieknek felajánlja a bákói kolostort.²⁴⁹ Parchevich ismerte jól az erdélyi ferencrendiek munkálkodását, mert bár 1610-től hivatalosan nem tartozkodtak Bákóban, de erdélyi ferencrendiek a bákói templom részére a Székelyföldön gyűjtést rendeztek,²⁵⁰ és a környéken gyakran megfordultak. A levél elküldése után néhány nap múlva ő maga is megjelent Csiksomlyón és jul. 12.-én szerződésileg ígérték meg az erdélyiek, hogy a bákói kolostort át fogják venni. Irnak a hitterjesztési gyűlekezetnek; az általános rendfőnöknek. Beleegyezésüket kéri, hogy segíthessenek a szegény magyar katolikusokon és fölmentést kérnek a szabályok szigorú megtartása alól.²⁵¹ Parchevich márc. 27.-én át is adta Taploczai István csiksomlyói kolostorfőnöknek a bákói kolostort.²⁵²

Jegenyey után Ujfalvi Albert, Kajoni János következtek az Őrség vezetésében. Kajoni Jánost 1675 július elején választották Őrnek. Kajoni neve köré az alkotások egész koszorúja csoportosul és személyisége nem kevésbé esik latba, mint a Domokos Kázméré.

Kajoni származása ellenére izzó magyar lelkület volt s a neofiták buzgóságával védte, erősítette hitét. Néhány alkotásával már találkozunk s azokat most kiegészítette zeneműveivel, egyházi naptárával, magyar énekes könyvével és a nyomda felállításával.²⁵³

Kajoni tanulmányait Nagyszombatban végezte és onnan hozta magával azt a sokoldalúságot, mely életében feltűnő; ott ismerkedett meg a zene szépségeivel. A fejedelem rendeletéből 1671-ben Czeglédi István református pap érdekében visszatér Nagyszombatba, mely döntő befolyással volt a csiksomlyói könyvsajtó felállítására. A könyvsajtóra szüksége volt, mert Erdély katolikus énekeskönyve a *Cantionale* nyomásra várt. Mint Őrnek alkalma volt kieszközölni Rómában egy könyvsajtó felállítását, melyben nagy segítségére volt Római Modeszt és énekeskönyve 1676-ban az erdélyi katolikusok nagy örömeire megjelent Csiksomlyón.²⁵⁴ Közéleti és irodalmi²⁵⁵ munkásságával kiérdemelte, hogy a római intéző körök benne lássák az öreg Domokos Kázmér utódját.²⁵⁶ Kajoni helyes tapintattal 1678-ban Domokos Kázmér halálával nem szorgalmazta az örökség elfogadását, mert mindenekelőtt a rend érdekeit tartotta szem előtt.²⁵⁷

Kajoni után Jegenyey harmadszor következett (1678. május 23.) az

Őrség vezetésében. Ezen választógyűlés azért nevezetes, mert az esztelneki házba is előljárót rendeltek Karczfalvi Bonaventura személyében.

A reformáció után a ferencrendiek Mikháza mellett a második Szentfölddé alakították át Esztelneket és környékét.²⁵⁸

Háromszék megyében Nyujtódon I. Rákóczy György alatt a ferencrendiek nem maradhattak meg. Olyan nagy volt a vidéken katolikus papokban a hiány, hogy Zágrábi András vissza sem tert többé a csik-somlyói kolostorba, hanem a kézdiszentléleki plebánia vezetését vette

Esztelnek.

át és 1646. január 1.-én itt érte a halál.²⁵⁹ A ferencrendiek nem nézhettek tovább a hívők elhagyatottságát és kihasználva a fejedelem gyöngeségét, itt is, mint Szárhegyen, cselhez folyamodtak.

Nagy Mózes gelencei plebános megszánta szülőfaluja magárahagyatottságát, sok munkát adott neki kilenc falu lelkigondozása, azért maga mellé társakul kérte a ferencrendieket. 1678 előtt egy papot vett maga mellé segédlelkész címen és a kicsiny szent György kápolna mellett telket vásárolt s két rendtag részére faházat építettek. A háromszéki protestánsok 1678. máj. 23-án panaszt emeltek az új kolostor ellen, de Mikes Kelemen²⁶⁰ kivédte a ferencrendieket s azt felelte a panaszkodóknak,

hogy az nem kolostor, hanem egyszerű ház, melyben az esztelneki segédlelkész és társa lakik.

Néhány évig (1678—1684) a közgyűléseken Esztelnekkel nem foglalkoznak. A protestánsok további tiltakozásától nem volt mit tartani, 1684-ben Dóczi Imrét rendelik Esztelnekre, ki megkezdte a kolostor építését, amely 1690-ben már négyszögű alakot nyert és 1721-ben kolostori rangra emelik a házat.²⁶¹

A lelkipásztorkodás terén elért eredmények mellett a kolostornak történelmi nevezetességet az ad, hogy a kolostor mellett a legrégibb időktől kezdve iskola állott fenn. Az állandó elemi iskolára az első alapítványt Nagy Mózes tette. A költészettanig fejlődött ki, de Esztelnek félreeső helyen van, s nem felelt meg a felsőbb iskola elhelyezésének. A nagyobb iskola így került Kézdivásárhely külvárosába Kantába még a XVII. sz. végén.²⁶² Mihálcz József 1000 forintos alapítványt tett az iskola részére, „hogy ezen félreeső helyen a fiatalok neveltessenek és a hazának jó polgárok képeztessenek.” A szegény gyermekekről aképpen gondoskodott, hogy ösztöndíjaira két sessiot hagyott Polyánban és egy malom jövedelmét. Alapító levelében kikötötte, hogyha az iskola valami ok miatt megszűnne, az alapítványt a rend káptalanja csak újabb iskola építésére fordíthatja. Akaratának végrehajtásával a Mikes családot bizta meg.²⁶³

Az iskola mellé színháztermet rendeztek be. A háromszéki katolikusoknak a XVIII. században két tanintézetük volt.²⁶⁴ A felsőbb iskola II. József rendszerének esett áldozatul. A felsőbb iskola leszegényedett, megbukott, az alsó iskola is csak tengődött.

A ferencrendieket más örvendetes meglepetés is érte az esztelneki ház végleges elfoglalásán kívül. A következő évben a Hátszeg vidékiek a közgyűléshez fordultak és kértek egy-két atyát. A közgyűlés Kálmándi Ferencet és Alfalvi Istvánt küldötte ki, de többet nem tudunk a hátszegi próbálkozásból.

Az eddigi próbálkozások így is megmutatták, hogy a ferencrendiek megtörték a reformáció jegét Erdélyben és megvetették lábukat a Székelyföldön. Egy kis körzetben virágzó hitéletet teremtettek és oly intézményeket hivatnak létre, melyek, mint erős bástyafalak századokon át őrt állottak a katolicizmus védelmében.

Számarányuk nem volt feltűnően nagy, mert négy kolostorban 24 papot, 8 növendéket és 8 segédtestvért kellett megosztaniok, de e kevés csapatba oly emberek verődtek össze, kik a ferencrend tekintélyét egyházjogilag oly magasra emelték, mint nem volt sem azelőtt, sem azután. Az a terület, ahol működtek 1636. óta, mint misszionáriusoknak föltétlen joghatóságuk alatt állott. Szalainai odaadó buzgóságát úgy az egyház

mint világi hatóságok a legnagyobb fokú elismerésben részesítették, mert a reformáció után ő az első, ki a Szentszéktől püspöki rend nélkül is legnagyobb küldetést nyert és apostoli helynöke lesz az erdélyi katolikusoknak, mely tisztelet kisebb megszakításokkal egész haláláig viselte.²⁶⁵

Szalinai István atyának „szája, keze és lába“ Domokos Kázmér volt. Izig-vérig erdélyi, aki a nehézségekkel szembenézett. Erdélyt gyakran bejárta s oly ékesen beszélt, hogy szavaival mindenkit elragadott és a hitben sokakat magához vonzott. Rómában többször megfordult. Az apostolok városában vette fel a papi rendet 1639-ben és ott szentelték püspökké 1668. június 10.-én. Mint püspök és apostoli helynök még kilenc esztendeig dolgozott az Úr szőlőjében, s hetvenegy éves korában Csiksomlyón adta vissza nemes lelkét Teremtőjének.²⁶⁶

Domokos Kázmér utódjának már életében úgy a püspökségben, mint az apostoli helynökségben Kajoni Jánost²⁶⁷ nevezte ki a Szentszék. Ha nem állított volna Kajoni nyomdát; Domokos Kázmérral nem építettek volna kolostorokat; nem irt volna annyi énekes- és imakönyvet, de *Erdély Pázmányja*²⁶⁸ föl nem fedezett zenetörténeti műveivel akkor is maradandó nevet biztosított volna magának a magyar zeneirodalomban²⁶⁹ és szónoklatban. Legnagyobb akkor volt, mikor a rend érdekében a püspöki jogról minden szó nélkül lemondott.²⁷⁰

Róma ragaszkodott ahhoz, hogy a püspökség az erdélyi ferencrendiek kezében maradjon s Kajoni lemondásával Hozó Péternek ajánlja fel. Hozó Péter előbb világi pap volt és a római szent Apollináriusról nevezett papnevelőben kapta kiképzését, s ebben az időben a rendi növendékeket oktatta a szent hittudományokban. A római felszólításra azt felelte: nem azért lettem kisebb testvér, hogy most magas méltóságokra gondoljak.²⁷¹ Ezután következett Szebelébi Bertalan kézdiszentléleki plebános, a rendnek nagy pártfogója.²⁷²

Parchevich Péter marcianopoliszi c. érsek és Moldova apostoli helynöke a ferencrendieket visszaviszi Bákóba, Taploczai Görög Istvánt az apostoli helynökségben helyettesének neveztetni ki Moldova területére (1677) és a hitterjesztési kongregációnak javaslatot tesz, hogy szenteltesse fel püspökké. Taploczai Görög István mint lánglelkű szónok volt ismeretes a Székelyföldön. A két Oláfalut és Lövétét ő mentette meg a katolicizmusnak. A halál akadályozta meg, hogy Parchevich célt nem ért.²⁷³

E nagynevű emberek közé kell soroznunk Jegenyei Ferencet a kitűnő tanítót. Ő volt az első magyar ferencrendi, akit a Szentszék az erdélyi missziók főnökének nevezett ki. Huszonkét áldozópapnak nevei közül ezek emelkednek ki. A számarányhoz viszonyítva nagyon sok!

A rendtagok szellemi színvonala aránylag a világi papság tanult-

sága fölött állott, mert az erdélyi Őrség rendszeres kiképzést adott növendékeinek. A theologiai lektorok nevei között Jegenyei, Hozó Péter, az ir származásu Coningán Didák²⁷⁴ s Ujfalvi Albert szerepelnek. Hozó Péter 1687-ben már a bölcséleti előtanulmányokat is bevezeti. Az öntudatos fejlődésre nagy befolyással volt az is, hogy a rendi növendékek hazai tanulmányaikat külföldön (Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Bosznia) végzett ismereteikkel egészítik ki s ezzel emelik tekintélyüket oly magasra, hogy a fejedelmek is meghajolnak előttük. Így pl. Apaffy Mihály fejedelem 1671.-ben felszólítja Domokos Kázmért, hogy Czeplédi István lázadást szító református pap kiszabadítása végett tartson rendtársaival gyűlést és közbenjáróul valakit küldjön a magyarországi főurakhoz.²⁷⁵

E magas műveltség és sokoldalú elfoglaltság mellett a rendi fegyelem sem képezte utolsó gondjukat. Az erdélyiek szívósan ragaszkodtak az obszervanciához és pedig a szigorubb formájához! Ezért küzdöttek husz esztendőn keresztül. S jóllehet az élet nehéz volt, a szabályok értelmében, ahogy Mikházára kerülnek, az összes ingatlanokat eladják. Domokos Kázmér, hogy ne legyen rendtársai terhére, 1675-ben a gyergyóalfalvi plebánia vezetését vállalja magára.²⁷⁶ A mostoha körülmények most is beleszóltak a szabályok pontos megtartásának lehetőségébe, s nemcsak ló és szekértartásra szorultak rá, hanem jobbágyok adományozását is elfogadták. Mégis ez a kor az erdélyi ferencrendiek életében egy álomkorhoz hasonló, mely után sóhajthatunk: oh, te boldog kor, küzdelmeiddel, nagynevű embereiddel és merész vállalkozó szellemeddel, visszatérsz-e még egy szóra?!

VI. FEJEZET.

A virágzás kora.

(1690.—1773.)

I. Lipót magyar király *Diplomája* (1690. okt. 16.) az erdélyi katolicizmus fejlődésére döntő befolyású volt, s annak hatása megérzik a ferencrendiek további fejlődésében is. Azok, akik fölvirágoztatták az előbbi kort, lassan elhalnak. Új emberek lépnek nyomukba új perspektívákkal, s az előbbi küzdelem dús gyümölcsöt terem. Az újak, a fiatalok, a kipróbált erők helyét derekasan megállották, s ötven esztendő alatt az erdélyi rendtartományt virágzásba érlelték.

A katolikus gondolat a XVIII. században Erdélyben diadalát ülte. Az erdélyi egyházmegye ezen század folyamán kialakult. A püspökség 1716-ban ténylegesen is egyházfőt kapott s alig volt Erdélynek része, hová az Egyház papjait el ne küldötte volna. A hithirdetők nyomában új hitközségek alakulnak, kápolnák, templomok épülnek, vagy az ősi falak között elnémult Gloria újra felhangzik, s a katolicizmus kezd hasonló lenni az erdélyi vártemplomokhoz: védelmi vonalakkal veszi magát körül.

Az isteni Gondviselés örkdöött a katolicizmus jövője fölött, midőn intézményeiben annyira kifejlődött, hogy a jozefinizmus bomlasztó szellemével már megbirkózhatott. Azt nem mondhatjuk, hogy ártalmára nem volt, de legyűrni sem tudta. Bomlasztó szelleme intézményeket söpörhetett el; Erdély állta a sarat, mert hozzá volt szokva a harchoz.

Épen egy évtizedet kell az előbbi századból ezen korszakba átkapcsolni, midőn az erdélyi katolicizmus történetének új korszakába akarunk áttérni és intézményeink föllendítésével megismerkedni.

A ferencrendről beszélve, élhetünk ezen általánosítással, hisz a jezsuitákkal együtt annyira rajtuk fordult meg a katolicizmus sorsa, hogy tulajdonképpen ők voltak annak megtestesítői, alátámasztói, amint nemsokára ezzel közelebbről megismerkedünk.

A kapu, melyen belépünk e századba, a Diploma Leopoldianum megjelenése, mellyel a katolikusok hatalmas rést ütöttek a protestantizmus következetes zárkózottságán, jóllehet az a tényleges állapotok fenntartását igényelte.

I. Lipót hitlevele a katolikusok félszázados küzdelmeinek megtermett gyümölcse.

Az első diploma külső köntösében még magán viseli ugyan azt a merevséget, mellyel szemben a katolikusok mentőakciója oly sokszor hajótörést szenvedett, mert minden változtatást kizár a vallások, templomok, iskolák, plebániák és szerzetesrendnek letelepedésének kérdésében, de jogot ad a szabad vallásgyakorlatra és templomépítésre. Megengedi, hogy a katolikusok saját költségükön Kolozsváron templomot építsenek: Gyulafehérváron a Báthory Kristóf által épített templomot kijavítsák; egyházakat szabadon alapítsanak és a főbb tisztviselői állások között a diploma helyet biztosít a katolikusoknak.²⁷⁷

Ezekkel nem tette be a kaput a katolikusok előtt, mert vallási ügyekben, oly pontok tárgyalásánál, melyekben a katolikusok és protestánsok nem tudnak megegyezni, akkor a legfőbb döntést a felség magának tartotta fenn²⁷⁸ és utasította a protestánsokat a katolikusokkal való tárgyalásra. A katolikusok ezen királyi rendelettel a helyzet kulcsának birtokába jutottak és az 1692. évi szebeni országgyűlésen elő is terjesztik kívánságaikat. Lehesse nekik is püspökük; alapíthassanak alsó és felső iskolákat, a hivatalok betöltésénél legyenek tekintettel a katolikusok számarányára; osztozzanak a templomokon és minden szerzetesrend papja szabadon jöhessen be az országba.²⁷⁹ A kiegyezés ily értelemben nem sikerült. A király tekintettel volt a katolikusok jogos követeléseire és 1693. ápr. 9-én Pótdiplomát ad ki, melyben nagy engedményeket ad a sértett feleknek.

A ferencrendieket ez annyiban érdekelte, amennyiben a Diploma Leopoldianum előtt az ő kezük is kötve volt jogilag és a protestánsok bármikor szavukat emelhették a terjeszkedéssel szemben. A diploma kiadása után pedig semmi sem állott útjukban és szabadon terjeszkedhettek. Nehézség ezután is volt, de jó néhányszor ezeknél sokkal nagyobbakkal néztek szembe, s egy század küzdelmeiben megismertek Erdély különleges viszonyaival. A küzdelem megtanította az alkalmazkodásra. Most már csak a program kialakítása és kifejtése volt hátra.

Néhány kolostor akkori személyzetét összehasonlítva a jelenlegi állapotokkal, bátran élhetünk a feltevessel, hogy rendtagokban annyira meg voltak erősödve, hogy más helyekre is juttathattak volna.

1690-ben Valcsánszki Antalt választották Örré. Valcsánszkit hivatala és a körülmények nehéz feladatok elé állították, bár úgy látjuk, hogy

az Őrség ezen időben áldozatkész rendtagokkal volt képviselve Erdélyben. Ez utóbbinak köszönhette azt, hogy az a kis bimbó, melyet a mult században annyi dércsípéstől kellett óvni s a nap perzselő hevétől féltetni, a XVIII. században szépen kifeslett.

A politika nagyon beleszólt a ferencrendiek életébe. Thököly Imre katonái a zernyesti győzelem után (1690. VIII. 21.) az ország nyugati része felé tartottak, s a császári sereg elől visszavonulóban a mikházi kolostort kirabolták: a csiksomlyóiak már másodszor menekültek Gyergyóba²⁸⁰ s az otthon maradtak az erdőben rejtőzködtek el. Életüket megmentették; felszereléseiket pedig elveszítették. A kellemetlenségek igen gyakran ismétlődtek. 1691-ben a tatárok elől Csikszenttamás felé szaladtak. A tatárok utóljára 1694-ben riasztották meg a csiksomlyójakat, ekkor azonban derekasan megállották helyüket. A tatárok Csiksomlyótól északra a Gyimesi szoroson febr. 13. és 15.-én két csoportban törtek be s tizenkét falut pusztítottak el. A csiksomlyóhoz közeli falvak lakossága a kolostorba szaladt védelmet keresni. A menekülteket (főkép asszonyokat) és tanuló ifjúságot Nizzet Ferenc belga származásu theologus a kolostor háta mögött csatasorba állította a Kíssomlyó hegy oldalába, s a tatárok közeledésére dobokkal, sipokkal nagy zajt csaptak. A tatárok azon hitben, hogy egy jól rendezett és elrejtett magyar csapattal kerültek szembe, visszatértek és azóta többé nem is jelentkeztek Csiksomlyón.

A császári hadsereg bejövetelével megnyílt az erdélyi katolikusok útja Magyarország felé s most már nem kellett minden segítséget Lengyelországból remélni, mert fölvtették az erdélyi testvérek az összekötetés fonalát a magyarországi testvérekkel. Magyarországról jött Ivanovich Elzeár 1692-ben, ki kezdetben a rendi növendékek nevelését tartotta kezében és a felsőoktatást szervezte és oly magaslatra emelte, hogy nem kellett többé előadó lektorokat más rendtartományból kölcsönözni. A csiksomlyói iskola az utolsó tatárdulás után nagyon népes lett s a közszellem emelésére is több gondott fordítottak és hogy a szegénység alól nyugodt lelkiismerettel kérjenek fölmentést, 1693.-ban négy tagból álló bizottság²⁸¹ járta be az erdélyi kolostorokat, a szabályok értelmében felülvizsgálták és mindenhol jegyzőkönyvet vettek fel. A vizsgálat megejtése után nem volt idejük a káptalan elé terjeszteni jelentésüket, mert a tatárok megzavarták s azért a jelentés alapján való fölmentés kérese az 1698. jun. 10.-iki káptalan kötelessége maradt. Egy hónap mulva, jul. 26.-án Rómából megkapták a kívánt fölmentést. A konfrátereket, a mikházi malmot, a földeket, házakat, réteket meghagyják a kolostorok tulajdonában. A rend ruhájába beöltöztetett testvért nem neveztetnek ki syndikusnak, akinél a magtárak és a pénzszekrény kulcsa van. A ház előljárója csak a szoba kulcsát tarthatta magánál. Megtiltották az aján-

dékba kapott tárgyak eladását, legfennebb, ha oly dolgokat akartak vásárolni, melyek szükségesek voltak és alamizsnául nem kaptak. A csiksomlyói kolostornak engedélyt adtak 6 ló, 1 szekér, 1 cseléd tartására; a mikházi kolostornak 8 ló tartásra adtak engedélyt. Ökröket tarthatott szám nélkül, az ökrök mellett pedig egy idős és egy fiatal cseléd szolgált. Szárhegynek 6 ló tartási engedélye volt; Esztelneknek pedig kettő. Az utóbbi a két ló mellett tarthatott egy cselédet.

A nyomda körül is kétségek merültek fel, vajjon annak felállításához a Szentszék hozzájárult-e? Ebben nem tudtak semmi bizonyosat megállapítani, s azért kimondották, hogy arra a katolikusoknak igen nagy szükségük van, mert az egyetlen katolikus nyomda Erdélyben.

1699. május 27-re hívta össze a közgyűlést Nizzet Ferenc lektor és vizitátor Mikházára, ahol a harmadik szavazásnál többséget kapott. A közgyűlésen szólították fel a csikiakat, hogy építtessék fel a szék tisztviselőivel a gimnáziumot és állítsanak be szemináriumot.

Nizzet Ferenc fiatal Őrnek a bosnyákokkal gyűlt meg a baja. 1689-ben sok bolgár család menekült Erdélybe a törökök kegyetlenkedése elől, s ezeket kísérték a ferencrendiek is, akik a délnyugati részen telepedtek le. Az erdélyi ferencrendiek ezt nem jó szemmel nézték, mert attól tartottak, hogyha a bosnyákok ott kolostorokat építenek, akkor ők elveszítik régi kolostoraikat véglegesen. A jogfenntartásért Nizzet tiltakozott az általános rendfőnöknél, akit az Őr érveivel meggyőzött és a bosnyákoknak megtiltotta a letelepedést. A bosnyákok sem voltak restek és ők egyelőre nem mentek Rómáig, hanem ismerve Kollonics Lipót vendégszeretetét, az ő védelme alá helyezkedtek, s a hatalmas főúr az erdélyiek szemére hányta egyszerűségüket, szegénységüket, csakhogy épen nyíltan hanyagsággal nem vádolta, hogy ennyi idő óta nem tudták fölépíteni lerombolt házaikat. Kollonicssal szemben a Rákóczi forradalom akadályozta meg a bolgárokat az építkezésben. A forradalom hírére a bolgárok Erdélyből kis Oláhországba menekültek.

A Rákóczy-féle forradalmat az edélyi őrség megérezte. Sem a kuruc, sem a labanc katonák nem kimélték az egyes kolostorokat. A székelyek szabadságszerető természetüknél fogva a forradalomszítók mellett állottak szóval és tettel. A rendtagok a mikházi kolostor tagjainak eljárásából ítélve, semlegeseek próbáltak maradni, mert menedéklevelet kértek úgy a német, mint magyar tisztektől, de a veszélyt még sem kerülhették el. Mikházáról a magyarok 1704. márc. 10.-én a fehérneműt vitték el Csiksomlyóra. Graven ezredes 1705. decemberében küldötte katonáit.²⁸² Először az élelmiszereket, lovakat, zabot, bort rabolták el. Fegyvereket rejtettek el a kolostorba, s azután két kémeket küldöttek a kolostor nyakára, akik célt nem értek. Ekkor katonáit a kolostorra szabadította, akik aranya,

ezüstöt kerestek. A templomot feldúlták, a sirboltokat felhányták; a szerzeteseket összekötözték, s mikor a szerzetesek ezek okát tudakolták, akkor, azt felelték, hogy fegyvereket keresnek. Hogy a további zaklatástól megmeneküljenek, a magánosok elrejtett fegyvereit és három szakállós ágyut, melyekkel legutoljára Nizzet a tatárok ellen védekezett, előadták és azokat Brassóba szállították.²⁸³

A Mikes család kriptájának feltörésével a templomot megszenstelenítették s nem akartak a templomban misét mondani. Graven rájuk üzent, ha azonnal ki nem engesztelik, az egész kolostort fel fogja dulatni. Az Or az egyházi előírás szerint a kiengesztelési szertartást elvégezte és az istenítiszteletek tartását megkezdették.²⁸⁴ Szárhegyet Akton katonái rabolták ki 1707-ben.

E zavaros helyzet volt az, melyben intenzívebb terjeszkedésre gondoltak. Kollonics Lipót igazságtalan szemrehányása szívükbe sajgott és már 1706-ban *Székelyudvarhelyen* véglegesen letelepedtek.²⁸⁵

Az erdélyi ferencrend két polusának, illetve anyakolostorának, Mikházának és Csiksomlyónak összeköttetésére közbeeső állomást kellett létesíteni. Ezzel egy századig kísérleteztek, de hogy mily eredménnyel, arra a végkifejlés előtt nagyon kevés adatunk van. A ferencrendnek Székelyudvarhelyen volt talaja, s ha kolostoruk nem is volt, de a városban nem voltak ismeretlenek és időnkint udvarhelyi ifjak jelentkeznek a rendbe.²⁸⁶

A ferencrendieket jól ismerte és a hála szálai fűzték a rendhez a *Lakatos* családot, mely 1650-ben a városi tanácsosok között szerepel. Az egész család s főképp annak utolsó sarja és pap fia *István*, kozmási plebános,²⁸⁷ Csik, Gyergyó és Kászonszékek főesperese szent Ferenc rendje iránt nagy tisztelettel viseltetett, s atyai örökségét a rendnek hagyományozta. A végrendeletet a rokonság nem ismerte el s *Lakatos István* halála után a telket és az ősi házat erőszakkal lefoglalták. Az erőszakkal szemben *Sigrai Modeszt Őr* is erőszakot alkalmazott és *Csatári Kelemenre* bízta a ház őrzését, míg a közgyűlés *Moldovai Lajost* oda nem küldötte, ki a kőházat kápolnává alakította át és a kápolna védőszentjeül szent Péter és Pál apostolokat választották. *Moldovai Lajos* harmadik utóda *Fabián Bernádin* befejezte az építkezés első részletét, vagyis egy pár szobát és ebédlőt csatolt a kápolnához. A ferencrend székelyudvarhelyi első működésére esik a pestis kiütése. A rendtagok oly odaadással ápolták a pestises betegeket, hogy egymásután két kolostorfőnök kapja meg a betegséget és hal bele. (*Fabián Bernádin* 1709. *Kálmándi Ferenc* 1710.) Utánuk Nagy Károlyt küldötték Székelyudvarhelyre, akit az Isten megőrizett minden betegségtől. A járvány alatt kifejtett önfeláldozást a hívők ragaszkodásukkal jutalmazták és a kicsiny kápolna csakhamar szűknek bizonyult és az 1712. évi káptalan *Moldovai Lajos* tanácsost bízta meg,

hogy kössön egyezséget a zetelakiakkal, hogy szállítsanak gerendákat az udvarhelyi rezidencia részére pénzért, alamizsnába és szent miséért.

A mostani kolostor és templom építése 1712-ben kezdődött és 1779-ben fejeződött be. Úgy látszik az építési anyagot lassan tudták összehozni s nem is került alkalmas ember, aki a megkezdett munkát tető alá tudta volna hozni mindaddig míg Istvánffy Kristóf nem került a ház élére.²⁸⁸

Istvánffy először a templomot építette fel, mely 1737-re készült el, s amely akkor az első volt a kerületben.

A templom be sem volt fejezve, már hozzáfogtak a kolostor építéséhez is és 1737-ben a mai kolostor délkeleti és északnyugati szárnyával készen voltak.

Székelyudvarhely.

A harmadik szárnynak építése nagyon lassan haladt előre, mert 1752-ben nekifogtak, s csak 1779-ben fejezték be. Az előbbi építkezések gyorsaságát az okolja meg, hogy a kolostor körül legendák keletkeztek és P. Istvánffy nemcsak nagy építő, hanem buzgó pap is volt, kit a nép rajongó szeretettel vett körül.

Székelyudvarhely legkevesbbé volt azon helyzetben, hogy egyes jámbor emberek adakozására számíthatott volna, mert az udvarhelyi székelyek szegények és nehezen adakozók.

Az isteni Gondviselés csodás módon sietett az udvarhelyi szerzetesek segítségére. Istvánffy idejében Udvarhely és környékén nagy marha- és juhvész pusztított, mint két jezsuita Endes Alajos és Dobai Honor 1762-ben följegyezték. Istvánffy a templom főoltára előtt imádkozván, az oltárkeresztről, mely most a templom bejáratánál balfelől egy kis fiülkében van elhelyezve, sugarak árnyékolták be és közben e szavakat hallotta: végezz őt szentmisét, őt szent sebem tiszteletére. A kolostorfőnök nemcsak maga végezte el, hanem másokkal is elvégeztette és másoknak is ezt ajánlotta, hol a vész dühöngött, s mindenhonnan sokan összese-reglettek, hogy a csodás kereszt előtt imádkozzanak.²⁸⁹

A kolostornak nagyobb alapítványai sohasem voltak. 1756. aug. 19-én Kolozsváron Ugron Krisztina, Tamás Klára és Mihály kötelezik

magukat, hogy anyjuk Torma Mária által még 1754. február 24-én felajánlott 100 magyar forintot, ha a besztercei örökséget megkapják, megfizetik, melyet szent mise végzésre, kriptá és a boldogságos Szűz oltárának befejezésére akarnak fordítani. 1779. ápr 16-án Tinkovai Matskásy Farkas pedig 100 magyar forintot, gyöngyöket és klenodiumokat hagyományoz, melyeket fia megfelelő értékben kiválthat.

A kolostor szűk napokat is látott, mert a kevés jövedelemből nagy házat kellett ellátni. Már 1755-ben kolostori rangra emelik, s 1762-ben 9 papot helyeznek oda, akik közül csak egy lelkészkedik gr. Korniss Ferencnél s három segédtestvér mellett még a rendi növénydekekről is gondoskodni kellett. B. Domokos Rozália füleihez eljut a kolostor szegénységének híre, s a héjjasfalvi malom szombati vámjának felét 1811. dec. 5-én a kolostornak adományozza. A szabadságharc előtt a város a kolostort jogaiban megcsipkedti a Botos, ma Kossuth-utca megnyitásával.

Székelyudvarhelyen a jezsuiták alapították a plebániát s így a ferencrendieknek csak a segédkezés maradt a lekipásztori munka végzésében úgy a városban, mint a vidéken, vagy az elárvult plebániák vezetését vállalják ideiglenesen.²⁹⁰ A munka nehezebb részét a tanításban vették ki (1784).

1726—1732 között a jezsuiták többször azzal a váddal lépnek fel a római hitterjesztési gyülekezethöz, hogy a ferencrendieknek nincs meg a megfelelő képzettségük a tanításra. Ez csak olyan helyekre vonatkozhatott, ahol együttesen laktak.²⁹¹ A jezsuita kollegiumban a környék tanulóifjúságát a ferencrendiek készítik elő. A rend vezetése alatt álló elemi iskola 1845-ig két tanerős. 1845—1865-ig hárman tanítanak 300 forintért. Az iskola nagyon megnépesedett, s a tartományi gyűlés a gubernium felszólítására beállítja a negyedik tanerőt is.²⁹²

A rendre súlyos csapást jelentett azon pestis, melyről megemlékezünk. A rendtagok közül nemcsak Székelyudvarhelyen, hanem máshol is többet elragadott. A rendtagokra igen nagy szükség volt, mert a Rákóczi féle háborúk befejezése előtt újabb terük nyílt a letelepedésre. Hogy az örnek több ideje legyen, az újonnan elfoglalt kolostorok megszervezésére, 1711. január 27.-én Csiksomlyón tartott gyűlésükön a misszió előjáróságát elválasztják az Őrségtől, mely 1669-től mindig egyesítve volt és a missziófőnökséget Schirmer Antalra ruházzák.

Székelyudvarhelyen nem volt égető szükség a ferencrendiek megjelenése, hisz a ferencrend által megkezdett munkát folytatták és kifejlesztették a jezsuiták s Székelyudvarhelyhez inkább a hagyományok fűzték. Nem így volt ez a katolicizmus előtt egész idegen területeken, mint amilyen a Szamos- és Marosvidéke.

Kolozsvár és környékétől eltekintve a Szamosvidéken csak a főuri udvarházakban lehetett valamennyire ismeretes a katolikus vallás, s ezen a helyeken is nélkülözték a katolikus papot. S hogy a Szamos, Maros és Olt középső folyásán a XVIII. században gyökeret vert a katolikus vallás, az az egyes katolikus családok buzgólkodása mellett elsősorban a ferencrendnek köszönhető. A ferencrend néprend s tagjai a nép között forgolódva, a néppel együtt éli életét; a napi politikán felülemelkedve nem arra törekszik, hogy építkezésekben alkosson monumentálisokat, vagy az irodalom fáklyáit lobogtassa, vagy kiváló elméleti tudósokat emeljen mindig magasabb és magasabbra: hanem a népet akarja keblére ölelni és Krisztushoz közelebb vezetni. A rend tagjait e század elején erős buzgóság fogta el és oly területeken alkottak maradandó emlékeket, hol a mai kor gyermekei nem kutatnak történelmi emlékek után. Legföllebb az erdélyi vallástörténet írói állanak meg csodálkozással. Mert látniok kell, hogy a ferencrendiek meglegszenek egy darab száraz karajjal; meghuzódnak valamelyik család vendégszerető házánál s képesek napról napra máshová vándorolni, csakhogy a szegény szent Ferencet a buzgóságban megközelítsék.

Ezen elvből kell kiindulnunk, midőn a ferencrendnek további terjeszkedésével és a katolicizmus megerősödésével akarunk történelmi sorrendben megismerkedni.

Mielőtt azonban a vajdahunyadi letelepedésre térnénk át, egy kis kitérést engedjünk meg magunknak, annak megvilágítására, hogy hogyan is lettek a ferencrendiek Erdély apostoli munkásaivá?

A Habsburg politika Apaffy fejedelem életében keresztülvitte Erdély katonai megszállását és 1685-ben megkezdődött a német hadak beszállása Erdélyben. Ez maga után vonta volna a katolicizmus terjedését Erdélyben még akkor is, ha a Habsburgok nem folytatnak kifejezetten katolikus politikát, mert a zsoldos hadsereg katolikus volt és a hadsereggel jött papok hamar átlátták, hogy Erdély a katolicizmus előtt töretlen föld és siettek azt előnyösen kihasználni. S hogy a ferencrendiek nyomulnak előtérbe ezen átalakító munkában, annak is megvan a maga értelme. A hadsereggel jött papok a német és cseh ferencrendiek, vagy jezsuiták kebeléből kerülnek ki s a ferencrendiek közül nem egy mint a szebeni kolostor visszaszerzője Schirmer Antal is, tábori főpapi tiszteletet tölt be.²⁹³ Ha nem jött pap a hadsereggel, akkor időnkint a ferencrendieket hívják meg kisegítőknak. 1694-ben Bzenski Rudolf jezsuita Kassay András ferencrendi testvérrel úgy egyezett meg, hogy ő vállalja a német katonák lelkigondozását, Kassay pedig a magyarokat.

A csíki ferencrendiek ekkor megpróbálkoztak a brassói plebánia-

vezetésének megkezdésével s a katonaság a ferencrendiek mellett állott. Kassay András távollétét a jezsuiták felhasználták és Kollonicstól megbízást kaptak.²⁹⁴ Kassay pedig viztatért Csikba. Brassó Csiknak állomáshelyévé lett, mert a jezsuiták nem tudtak magyarul.²⁹⁵ Lámprik Imre 1708. fehérvasárnapjára Csatáry Kelemen fiatal papot küldi ki huzamosabb időre, hogy ott magyar beszédeket tartson, s ekkor a nemesek Csatáry atyát nagyon sűrűn látogatták.²⁹⁶ A csiki kolostor mellett Esztelnekről is találkozunk itt rendtagokkal, mert 1709-ben két szolgálot fejeznek le, s ezeket egy ferencrendi készíti elő a halálra.²⁹⁷

A katonasággal való viszony fenntartásából érthető az is, hogy a Székelyföldről minden átmenet nélkül csoportosulnak át Hunyad megyébe és visszakapják az elhagyott vajdahunyadi kolostort,

A Marosmentén Hunyad megyében a XVII. század közepéig csak a városokban volt néhány katolikus. Legrégibb az illyei plebánia (1647) s azután a hátszegi, melyet 1691-ben állítottak vissza. A többiek visszaállításánál már kezdetét veszi a ferencrendiek szerepe. Utánna következik Déva (1700), Szászváros (1730), Szászsebes (1731), s ez mind a két Bornemissza testvérnek Ignácnak és Pálnak köszönhető.

Schmidt Kapisztrán gróf Steinville István katonai főparancsnok védelme alatt veszi át a Vajdahunyadi kolostor romjait 1710-ben Tigo István báró ezredes kezéből.²⁹⁸ Az átvétel alkalmával csak a torony volt ép-ségben s azt kitakarította és pünkösdi ünnepén a torony bejárata alatt a katonák nagy örömére szent misét és szent beszédet mon-

Vajdahunyad.

dott. A torony mellett a sekrestyében készített magának lakást s a következő esztendőben a tornyot szedte rendbe; a toronyszobát szerelte le és négy testvér részére készített két szobát. Schmidt Kapisztrán utóda Reichel József volt. Ők ketten kezdték meg a kolostor két szárnyának építését, melyet 1753-ra az utódok nem tudtak befejezni, de Schirmer Antal Őr 1725-ben Rómából megszerezte a háznak a kolostori rangot és így a vajdahunyadi ház tekintélyét emelte.²⁹⁹

A kolostor másik két szárnyának kiépítése Péterffy Gellért nevéhez fűződik, aki az építkezéseket 1771-ben folytatta és öt esztendő alatt nagyjában befejezte abban az alakjában, ahogy ma is romladozik a vasgyár mellett a rákosdi úton.

Amikor a stefániták Vajdahunyadon letelepedtek, akkor azon a vidéken nem voltak egészen ismeretlenek a ferencrendiek, mert a bulgár kivándorlókat papjaik is követték, akik ferencrendiek voltak.

A bulgárokat azon ellenáramlat menekítette Erdélybe, amely 1683-ban a török hatalmának élet letompította Bécs város falai alatt, s azután a század végén mind jobban szorította vissza a Balkán félszigetre. Ekkor a török az ott élő keresztény népeken töltötte ki bosszuját, akik hacsak lehetett, menekültek a törökök kegyetlenkedései elől. A jelentkező karavánokat Lipót magyar király szívesen fogadta, jelentékeny szabadsalmak és kiváltságokkal látta el. Az első rajok Alvincen telepedtek le a forradalom előtt, s a forradalom alkalmával elhagyták az országot. A nyugalom és a csend idejét felhasználták s a szatmári béke után Brändicenum és Türgushil vidékéről a Vulkan-szoroson keresztül Hátszeg vidékére ereszkedtek le. A hunyadmegyeiek előtt a biztosított kiváltságok miatt nem voltak kedvesek, s egy ideig bolyongtak, míg Steinville kérelmükre Dévát ki nem jelölte, szabad választásukra bízva, hogy vagy „az oláh templom mellett terülő sza-

*Vajdahunyad.
Új templom és kolostor.*

bad térre, vagy pedig a Maros mellé telepedjenek.”³⁰⁰

A bulgárok az utóbbit, a Cserna és a Maros közét választották, a mai görög városrészt. A letelepedésért évenként 50 forint adót fizettek s fel voltak mentve a katonáskodás alól. Külön bíróságuk volt tanácsosokkal és autonómiát kaptak, maguk választván bírákat és papjaikat.

1712-ben az előbbiekhöz negyvenkét családfő érkezett, s számuk már tetemes volt és a politikai szervezkedéssel egyidőben egyházilag is elhelyezkedtek, mert három pap jött velük: Márinovich Balázs, Joverherin Lukács és Gungin Antal.

A hunyadi stefániták hamar értesültek a dévai fejleményekről és nem nézték jó szemmel, de a támadást ellenük az általános püspök-helynök, Antalfi János kezdte meg. Megtiltotta Antalfi nekik a kolostor és templom építését és az alamizsnagyűjtést. A bécsi nunciatura útján Rómaig vitte jogainak érvényesítését.³⁰¹

A püspök-helynök állásfoglalásán buzdulhattak fel a vajdahunyadiak és az erdélyi Őrség tanácsa, s a bulgár atyákat 1712. nov. 28.-ra összehívott medgyesi gyűlésükre idézték. Az erdélyi Őrség tanácsa a következő vádpontokat állította fel ellenük: 1. Oláh és Bulgáriából eljöttek, pedig ott oly kevés a papok száma, hogy a plebániákat nem lehet betölteni. Oláhországban minden plebániának van papja s Bulgáriában, honnan ők is idejöttek, felelik, nem kell pap, mert a katolikusok mind kiirtattak és az Anyaszentegyháznak egy hívője sincs. 2. A bulgárok nem élnek szerzetesi módon. Erre is tagadólag válaszolnak. Kimpolungon és Tergovistén van mindennap elmélkedés, karima éjjel és nappal; a fegyelmi szabályoknak is alávetik magukat. 3. Arra tesznek kérdést, hogy mily ürüggyel és kinek engedélyével jöttek az országba? Az országba, felelik, I. Lipót engedélyével jöttünk és Déván, Alvincen, Gyulafehérváron fő-kormányszéki engedéllyel telepedtünk le. 4. A bulgárok tagadólag válaszolnak a pénzkezelés, szőlőművelés, prэшháztartás, saruviselés és a lóháton való járásra. Ez utóbbiakat oly jogon teszik, mint az erdélyiek. 5. Tagadják, hogy ők ezideig a templomépítésre kértek volna engedélyt a hitterjesztési gyűlekezettől, de ha szükséges, meg fogják tenni. 6. Az erdélyiek helytelenítették az istenitiszteletük nyelvét, mert az istenitiszteletet oláh és bulgár nyelven végezték. Ebben, őseink szokásait tartjuk fenn, felelték. 7. Midőn azon gyanunak adtak kifejezést, hogy határsértések történhetnek, akkor a bulgárok azzal védekeztek, hogy huszonöt éve lagnak Erdély különböző pontjain és még semmi sem történt és Isten után reméljük, hogy nem is fog történni.

Nehézségek voltak, melyeket az idő és a bulgár atyák szívos kitartása legyőzött. A madridi nagy káptalanon 1714. szept. 24.-én kieszközltek a templomépítési engedélyt.

Az erdélyi ferencrendiek más irányban voltak lefoglalva. Két irányban nyílt terük új kolostor alapításra. 1712. május 28.-án gyűlésvezető Moldovai Lajos bejelenti, hogy Moldovából fölszólítást kaptak egy kolostor alapításra és szükségesnek látják Rómából engedélyt kérni, hogy a lelkiekben annál nagyobb eredményekkel dolgozhassanak. E káptalan arról is nevezetes, hogy most szerepelnek legelőször a kordás leányok, akik a csiksomlyói templomban, vagy templomon kívül oltárt akarnak építeni, de a gyűlés erre nem ad engedélyt.

Moldovába nem jutottak be az erdélyiek. A terjeszkedés nem

akadt meg, mert a dési állomást véglegesítették és a *dési* letelepedés ideje szintén 1712-re esik.

Hasonló körülmények és nehézségek között alakul ki a szamos-völgyi térhódítás, mint amilyen a vajdahunyadi kolostor alapítása körül találkozunk. A szamosmentén a letelepülés kiindulópontja és magva Dés városa volt, mely 1550 körül szakított a katolicizmussal, s azóta hol lutheránus, unitárius és református lesz a város lakossága.³⁰² Másfélszáz esztendő telt el s Désen nem fordult meg katolikus pap. A lakosság megoszlására némi befolyással volt a közeli désaknai sóbánya s innen vetődött be elvértve egy-egy katolikus is.

Báro Apor István.

E kor katolicizmusának történetében nagy szerep jutott Apor István bárónak. Minden katolikus mozgalomban részt vesz s gazdag főúr lévén, a katolikus ujjaépítés munkájában befolyása mellett anyagi áldozatokat is hozott. Apor báró 1701-ben az Őrségtől Dész részére kért egy pátert s előnyös ajánlatában biztosította a rendet, hogyha letelepszenek, megszerzi nekik az ágostonrendiek egykori templomát és saját költségén kijavíttatja.³⁰³ Ismeretlen okból az ajánlatot nem fogadták el s csak 1703-ban küldik oda a kolozsvári származású Lamprich Imrét. Sokáig nem volt maradása, mert a forradalom alkalmával Dész városa harcok színtere volt és Lamprich elmenekült.³⁰⁴

A szatmári béke lecsillapította a felizgatott kedélyeket s a Torma, Nápolyi és Rácz családok addig sürgették az Őrséget, míg 1712. júl. 1-én Mikházáról Weiner Kondrádot Dészre rendelik a lelkési teendők elvégzésére. Weinert Hansch Sebestyén a désaknai sókamara pénztárosa fogadja magához és gondoskodik ellátásáról és lakásáról. Lakásul a sókamara egyik szobáját adta át. Weiner Széken, Désen és Désaknán hirdeti az Úr ígését Széken és Désaknán házikápláni szerepet tölt be s így biztosítja megélhetését, mert Hansch Sebestyén 200 forintot, 12 köből búzát, ugyanannyi zabot, 12 szekér fát biztosít a kamara jövedelméből.³⁰⁵

A dési talaj biztosítva volt, tehát állandó lakásról kellett gondoskodni. Weiner a Rácz telken 1713-ban fából négy szobás kis lakást épített, melybe először Nagy Károly hitszónok költözött be. A fából épült ház jó volt egy ideig. Szentmiklósi Gáspár Őr meghagyja Kis Sebestyén házfőnöknek (1727), hogy gondoskodjék köépiletről s ekkor a

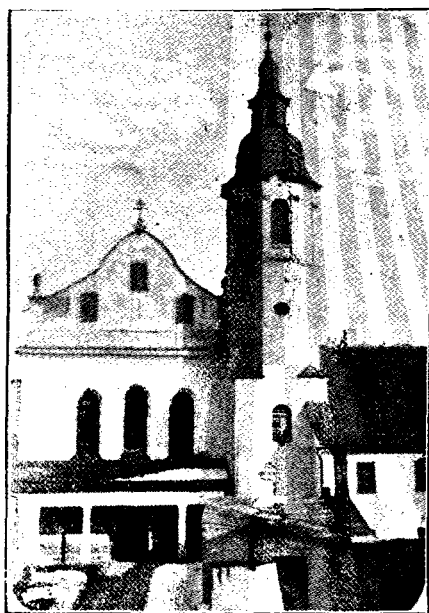
dési építkezés a következőkép alakul ki. Először a Czakó-utca felőli részt huzzák fel kilenc szobával, melyet 1780-ban egy öllel fölemelnek, hogy egyenlő legyen a déli résszel, ezt Hansch tölgyfadeszka kerítéssel veszi körül. Tompos Imre házfőnök 1752-ben építteti fel a déli (ebédlő) részt pince nélkül, melyet csak 1755-ben fejeznek be s 1758-ban fognak a nyugati szárny fölépítéséhez. Ezen munkálatok két évig tartottak.

Közben jó harminc esztendői vesz igénybe a templomépítés, melynek magva az 1717. aug. 2.-án megáldott, szent Antal tiszteletére épült kápolna. A templom szentélyét Demjén Gábor 1716-ban kezdi építtetni. A hajót 1737-ben fejezik be. Ezt követte a belső felszerelés.

A kolostor mellé 1723-ban iskolát állítottak fel s így a pásztórációs munka nagyon hamar két ágra szakad Désen: lelki vezetésre és tanításra.³⁰⁶

Mily helyezettel kellett megküzdieniök, azok megörökítését nem tartották érdemesnek az ősök, mint általában egész működésükről kevés feljegyzés maradt fenn, de nem nehéz tiszta képet alkotni magunknak, ha visszagondolunk az apanagyfalusi plebánia megalapításának körülményeire mely az utolsó volt ezen a vidéken.

Fogarassy Mihály erdélyi püspök 1866-ban Dávid Antal csicsókereszturi káplánt Apanagyfaluba küldi. Dávid Antal febr. 19-én érkezik meg. Nincs sem paplak, sem templom, se iskola, de még nyáj is kevés. Valahogyan egy részeg ember házába költözködött be: ez volt lakása iskolája és temploma. Mikor hívói a protestánsok megjegyzései között látták papjuk nagy nélkülözését, akkor azt tanácsolták neki: menjen vissza Csicsókereszturra és onnan vezesse Apanagyfalut. Erre azt feleli Dávid Antal: „Én a püspök Öexcellenciájától ide vagyok küldve s ha nem kapok szállást, az út szélére felütöm a botom, leteritem bundámat, sátrat készítek és mégis meglesz a szállás.”³⁰⁷ Erre épen nem került sor. Szállást készített. S ha más nem, Fogarassy püspök jóakarató figyelmessége arra ösztönözte, hogy erejében lankadnia nem szabad. 1869. okt. 29-én meg-

Dés.

alakított hitközséget adott át Bakk Imre kapnikbányai plebánosnak. Szolnok-doboka vármegyében igen sok plebánia őrzi a ferencrendiek emlékét.³⁸⁸

A rendtagok számának szemmel látható növekedése lehetővé tette a szabad mozgást és a terjedést. A dési kolostor alapítása még gyermekcipőkben tipegett, midőn aránylag megfelelőbb helyre nyílt kilátás. Rendtartománytörténeti szempontból egyike volt a legfontosabbaknak a szebeni kolostor elfoglalása, négy évvel később a dési letelepedés után.

Szeben városa régi fészke volt a ferencrendieknek s nem szívesen hagyták oda a reformáció alkalmával. Annál nagyobb örömmel ragadták meg az alkalmat, mely kedvező kilátással kecsegtette őket. Ha régen,

Szeben.

ragaszkodtak Szebenhez, most annál érthetőbb okok késztették arra, hogy tradíciók nélkül is Szeben felé törekedjenek, mert a XVII. században az erdélyi élet középpontja és ütközője Szeben, a főkormánysház helye volt. Ami az ország életében ma Bukarest és a magyarságéban Kolozsvár, az volt akkor Szeben. Okos tapintattal azért törekedtek a ferencrendiek itt korán elhelyezkedni, hogy a központhoz közel képviselőkhöz jussanak, ezáltal ügyeik lebonyolítását könnyebbé tegyék.

Érthető kívánság volt, mikor a jezsuiták után, kik 1699-ben kaptak letelepedési engedélyt, a ferencrendiek is Szebenbe törekedtek. Ennek a politikai élet is kedvezett. III. Károly

a Habsburg háznak utolsó férfi tagja családi politikájának meg akarta nyerni a magyarságot. Az egyházi élet felvirágoztatásának és a katolikus intézmények gyarapításának nem állotta útját, sőt azokat bőkezű adakozásaival elősegítette. A ferencrendnek különös kedvelője volt és a rendtagok ha valamiért fölkeresték udvarát, biztos meghallgatásra találtak.

A rendtartomány megbízásából ezen tudatban kereste fel a tartományőr és terjesztette az uralkodó elé a rendtartomány nemes törekvéseit, hogy a főkormánysház helyén, hol oly sok katolikus főúr és katona tartózkodik, áldásteljes munkájával szeretne a jezsuiták segítségére lenni.

A rend, midőn a legfelsőbb helyről jövő segítség nyújtásáról és a főkormánysház kebelében kialakult kedvező hangulatról biztos volt,

III. Károly császár és magyar király.

tette meg a közelebbi lépéseket, a kijelölendő ház irányában. Hagyományos alapon számot tartott a kolostor régi épületére, de ezt úgy látszik sem a rend, sem a rend érdekeit képviselő katolikusok nem tartották megfelelőnek és helyette a domokosrendi apácák kolostorát szemelték ki.³⁰⁹ A főmozgató gr. Steinwille István, Erdély és Havasalföld felügyelője volt, kinek közbenjárására 1716. febr. 12.-én Rhoten főbíró, Hoch András városi tanácsos és a császári tisztviselők jelenlétében a templom kincseit átadták Sigrái Módeszt tartományi Örnek, aki azokat azonnal *Schirmer Antalra*, gr. Steinwille házikáplánjára bízta.³¹⁰

A templomhoz és kolostorhoz tartozott egy temetőhely, két ház, kert és több más helyiség, melyek kegyes adományok révén a kolostor közelében egy kerttel és két házzal gyarapodtak, s így biztosítva volt a kolostorlakók élete. A városi tanács a rendtől azt kívánta, hogy szerezzék meg erre a királyi jóváhagyást is, mely Königseeg Lothár gr. tekintélyével 1723. máj. 20.-án sikerült.

Schirmer Antal Schenfelhardt Antal testvér kíséretében jelent meg Szebenben. A templomot hozta rendbe, amely katonai célokra (zab és sóraktár) volt lefoglalva, kitisztította és védőszentjének szent Antalnak tiszteletére oltárt emelt benne s megkérték Mártonffy György erdélyi püspököt, hogy ideiglenesen, míg a templom teljesen elkészül, áldassa meg. Mártonffy György a jezsuiták szebeni főnökét Bardia Györgyöt bízta meg a megáldás szertartásának elvégzésével, melyet Bardia kolostorfőnök szent Antal napján gr. Steinwille, gr. Korniss Zsigmond főkormányzó, sok katonai és főúri méltóság jelenlétében végzett el. A szent beszédet egy Mihály nevezetű jezsuita tartotta.

Mennyire szerencsés volt a szebeni választás, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Schirmer ügyes fellépésével nagyon gyorsan rendbehozta a romokat. A kút felőli részt a tábornok saját költségén végeztette el. Egy névtelen jötevő 100 aranyat ajándékozott a templom falainak letakarítására; Mártonffy püspök egy Máriát gyalázó lutheránus szászra 200 rajnai forintot rótt ki s azt a templomnak ítélte. Az építkezés vezetésében Schirmer segítségére volt Neichert György syndikus, s a katonai kincstár felügyelője.³¹¹

A templomnak az isteni tiszteletre alkalmassá tétele után, a kolostor kiépítése kezdődött. Kezdetben csak néhány lakható szobáról gondoskodtak. A kolostor ingatlanainak fekvése, a város előkelő helyzete megérlelte azon gondolatot, hogy a kolostort könnyű lesz felkarolni és kiépíteni s egy percre sem haboztak az alkalom kihasználásában.

A kolostor kertfelől lévő részének költségeit gr. Steinwille viselte. Azután következett a keleti, majd a templom felőli résznek kiépítése. 1720.-ban a két emeletesnek mondott, valójában csak emeletes kolostor

négyszög alakot nyert és a rend bölcseletet hallgató növendékeit 1719.-ben már idehozták át és 1721-ben kolostori rangra emelték. Hozzáépítettek a város fala mellett egy hosszú részt. 1721-ben az Őrségnek 96 tagja volt és 1727-ben a szebeni ház 24 tagot számlált, ép annyit, mint az ősrégi csiksomlyói kolostor.³¹²

A rendtartományfőnökök székhelyükül választották a kolostort, a bölcseletet hallgató növendékeket hittanhallgatókkal cserélték ki s idővel oly szűknek bizonyult, hogy az 1742.-ik évi közgyűlésen meghatározták kibővítésének módját. Az ebédlő mellé kamarát kell építeni. Az új rész a város fala mellett húzodjon végig a kút irányában és a kert hosszúságában.

A rendtagok külső munkáságáról más helyen lévén szó, itt csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a kolostor tagjai egyes ájtatossági gyakorlatok bevezetésével megtalálták a módját, hogy fényessé és változatossá tegyék az istenitisztelek sorrendjét, s ezáltal biztosítsák a templom látogatottságát, a rendtagok jóhírnevét, mely a környékbeli plebániák alapításában jut nagyon szépen kifejezésre.

A kolostor életébe a nemzeti megrázkodtatások sokszor beleszólnak s időnkint csakhogy el nem néptelenítik.

A kolostor a rendtagok részére üdülőhelynek és kórháznak volt berendezve és azon helyek közé tartozott, hol a fegyelmet a lehetőségek szerint a legtisztább formájában tartották meg. Régebben gyóntatás, predikálás, a porumbáki plebánia ellátása volt főteendőjük, a rendi növendékek nevelése mellett. A román határőrség felállításakor (1766) a határőrség első káplánját e házból nevezték ki Tatrosi Szerafin személyében. Időnkint hitoktatást végeztek a plebánia kíségetésében. Most állandóan hitoktatnak a ferencrendi apácák intézetében.

A közelebbi esztendőк eseménydúsak voltak. A krónikás 1717-ben Erdély területén nagy szárazságról emlékezik meg. Azt írja: kiaszott jóformán minden. Semmi sem termett ugyannyira, hogy az emberek gyökerekkel táplálkoztak; koldulni házról, házra jártak és reménytelenül néztek a következő nap elé. A jezsuita kolostorok szétoszlottak és a rendtagok a főurak udvaraiban vonták meg magukat.³¹³ Ezt követte III. Károly király háborúja a törökökkel és a Moldovából behurcolt pestis. Az erdélyieket az Isten valóban megpróbálta, mert 1719-ben Csik, Gyergyó és Háromszék 24 nagyobb községéből rövid idő alatt 10,922 halottat temettek el s közöttük hét plébánost.³¹⁴ A csiksomlyói kolostorból csak Dobai Gergely pap halt meg s mint Istvánffy Kristóf 1743-ban írja, a többiek szűz Mária tiszteletének tulajdonították megmenekülésüket,³¹⁵ mert fogadalmat tettek.

A székelvudvarhelyi kolostort tizennégy esztendő alatt annyira föl-

építették, hogy 1720. február 10-re az Őrség vezetői odagyülekezhettek össze a pestis járvány után megbeszélni a következő teendőket. Akkor a székelyudvarhelyi kolostor élén a rendnek érdemes tagja Becze Péter őrséget viselt férfiú állott. 1720-ban kétszer gyűltek össze Székelyudvarhelyen. Első alkalommal a főbb hivatalokat töltették be s sokkal termékenyebb volt a második összegyűlés, mert ekkor az Őrség kolostorainak tagjait rendezték el és a belső élet fejlesztésére tettek nagyon üdvös intézkedéseket.³¹⁶

E közgyűlés aktáiból megtudjuk, hogy 1720-ban Csiksomlyón 7 pap, 7 növendék felszentelt pap és 7 testvér volt. Mikházán pedig 7 pap és 5 testvér. Szárhegyen 3 pap, 2 testvér; Esztelneken 4 pap, 11 bölceletet hallgató növendék és egy testvér; Székelyudvarhelyen 3 pap egy testvér; Vajdahunyadon 3 pap; Szebenben 3 pap és 6 bölceletet hallgató növendék és egy testvér; Désen 3 pap. Segédtestvérekben nagy volt a hiány s a szárhegyi, esztelneki házakat mégis klauzura alá vonják. Szebenben az istállót és a kertet kiveszik egész a kolostor ajtajáig a klauzura alól. Székelyudvarhely, Dész és Vajdahunyadról pedig csak ezután fognak dönten.

Szükségesnek tartják kimondani, hogy az építkezések megkezdéséhez a tartományi Őr (custos provinciális) írásbeli engedélye szükséges. Meghatározott napokon a mindenszentek litániájának eléneklése, vagy elmondása a kisebb házakra (kolostor) is kötelező. Az ostromozás is. Az ujoncmestert társával meg kell hívni a vizsgákra, s ha a testvérek közül valaki áthelyezést kap, az útiköltséget a két ház előljárósága közösen fizeti. Figyelmezteti az előljárókat, hogy úgy tekintsék alattvalóikat mint gyermekeiket és az alattvalók előljáróikat mint atyjukat. Egymásról rosszat ne mondanak. Megújítják az 1687. április 15.-iki határozatokat azokra, akik önmagukról megfeledkeznek és úgy megrészegednek, hogy kötelességeiknek az istentisztelet végzésében eleget tenni nem tudnak. Az első esetben vezekeljen egy meghatározott büntetés kiállításával; a második esetben a büntetés kétszerese lesz az elsőnek és a harmadik után egy évig tartó büntetésben lesz része. Bár nagyon szigorúan jártak el a részegeskedőkkel szemben, azért a káptalanok állandóan felszinen tartják e kérdést és nem tudják gyökerében orvosolni a bajt.

A szabályok VI.-ik fejezetének megtartásában is hiányokat észlelnek és a közgyűlés úgy intézkedik, hogyha valahol valaki megbetegszik, a kolostor előljárója gondoskodjék, hogy Lukács kirurgustestvért elhívják s őt az előljáró megfelelő orvossággal felszerelve azonnal engedje el. A dohányzást tiltják és az előljáró engedélyétől teszik függővé. A vétkező testvérek fölött szigorú törvényt ülnek. Az aposztata testvérekkel szemben járnak el a legszigorúbban.

Érdekes a káptalan hetedik pontjában hozott határozat, melyben a szakáll fölött mondták ki a halálos ítéletet. Sok visszaélés és bizonytalanság történvén a szakáll nevelésében, mondja a határozat, azért kimondjuk, hogy úgy a klerikusok, laikus testvérek, mint azon papok, akik még nincsenek tizéves szerzetesek és szakállat nem neveltek, sem ezek, sem az ezután következők már nem is nevelhetnek.³¹⁷ Így a multból egy árnyalattal kevesebb maradt.

Az említett határozatok időnkint felújulnak, de a káptalanok atyái annál nagyobb hévvel látnak az újabb határozatok végrehajtásához. Ha nem szaporodnak rendtagokban oly feltűnő módon s ha nem kell az egyes kolostorokból újabb rendtagokat kibocsátani, akkor nem ismétlődnek meg ezek a panaszok, de ez az évtized fölötté termékeny volt az Őrség fejlődésében.

A mohácsi vész előtt Beszterce révén jutottak az erdélyi ferencrendiek érintkezésbe a szászokkal, most a szebeni kolostor elfoglalása hozta közelebb hozzájuk és előrelátható volt, hogy Szeben nem lesz az utolsó hely, ahol lábukat megvetették.

A szebeni kolostor átvétele alkalmával a *medgyesi* régi kolostor romokban hevert. Amint Veress Lajos megemlíti: szánnalmasan nézett ki A szerzetesek használatára épített lakószobák a szegények kórházának s szobáikul vannak berendezve. A többi épületrészek vagy porladnak, vagy nagyon világias célt szolgálnak s még csak az északi rész állja valamennyire a vihart, de jámbor embereknek lakóhelyül már nem alkalmas. A kolostortól délre néző ház hasonlóképen el van hanyagolva s omladozóban áll, de ha jó lelkek találkoznak, még rendbehozható volna.

A templom falai régi alakjukat és erejüket megtartották, csak a tetőzet engedett szabad utat a fűtyölő szélnek. Belül semmi disz, hiányzik minden ékessége; kopott falai bambán néznek a bizonytalanságba. Mindenhol a pusztulás tagadhatatlan nyomai. A szentély boltívei megőriztek valamit régi nagyságukból s az elhagyatott oltár tömjénfüst után vár.

Igy emlékezik meg Veress Lajos a medgyesi kolostorról az átvétel előtt. S valóban a régi szent falak segélykiáltását némán lehetett volna hallgatni, oly közelségből, mint Medgyes van Szebentől? A ferencrendieknek volt érzékük felfogni a régi falak sírva esdeklő kérését. Ha Szeben hálás volt, hogy falai között megjelentek, Szeben után Medgyes és Brassó következhetett.

Öt éves szebeni tartózkodás elegendő volt a medgyesi állapotok kitalasztására. III. Károly ez időben küldötte Medgyesre katonai parancsnoki minőségében *gr. Virmond Hugo Damjánt*, aki előzetesen a török portánál teljesített szolgálatot, hol sok alkalma volt a katolikusok érdekeiért sikraszállani, amiért XI. Kelemen pápa 1720. júl. 11.-én leg-

felsőbb elismerését fejezte ki.³¹⁸ Mielőtt Virmond Medgyesre került volna, már a ferencrendieket jól ismerte és szentföldi munkájukban segítette. A szultánnál oltalomlevelet eszközölt ki számukra, melyet a szultán 1720. március 1-én állított ki Virmond kérésére. A ferencrendiek tehát Virmondra számíthattak.

Medgyes erőssége a hon atyáit gyakran csalta falai közé és a rend előnyére 1721-ben is itt tartották az összejövetelt. Az előretörő katolikus rendek figyelmét nem volt nehéz felhívni arra, hogy íme, ott, hol hajdan a katolicizmusnak központja és erős bástyája volt,³¹⁹ ott most lelkivigasz-

Medgyes.

talásban sem lehet részük. Az út egyengetésére ez mind nagyon alkalmas vala. Virmond grófot pedig elődje gr. Steinwille példája ösztönözte, aki már két kolostort szerzett vissza a rendnek és ő is ép oly önzetlen szószólója lett a ferencrend érdekeinek, mint gr. Steinwille. Meggyőző beszédjével és kitartó akaraterejével rávette a városi tanácsot, hogy a rend javára önként mondjanak le a romokról és a hozzátartozó kápolnáról, vártoronyról, mely alatt a kolostornak még egy más kápolnája is van és adják át a rendnek a kolostor azon szárnyát, melyben fenn és lenn 28 szoba van. A nagy tért, ahol valamikor a refektorium volt; ettől nem messze egy kocsisínt, vagy istállót, a mellette levő csürt, a borpincét; a szónok lakása mellett elterülő négyszögű udvart, a mellette levő kertet, minden fentartás, értékebecsülés és fizetés nélkül. A tanács

a tábornok méltóságára való tekintettel azzal a föltétellel adta át a rendnek régi tartozékait, hogy a város nem kötelezhető a többi épületek további fenntartása és javítására. A kolostor a várossal szemben az ingatlanokra igényt nem tart s a kolostor egykori ingatlanai a város tulajdonában maradnak. És végre a sütőkemencét s temetőt mi a városi házak piacától egyenes irányba a várfalakig húzódik és ami fönnebb az egyház tulajdonába bocsátatott, „azt hagyjuk függőben, míg a tábornok úr Óméltósága másképen nem határoz, vagy a ferencrendi atyákkal meg nem egyezik.” E megegyezés 1721. nov. 14.-én kötöttetett és a kolostorátadás 1721. november 19.-én ment végbe.

Virmond halála után³²⁰ (1722) a rend Korniss Zsigmond gubernátorban látta hatalmas pártfogóját és ő 1723. aug. 3.-án vitte dűlőre az eldöntetlen kérdéseket. A városi tanáccsal szemben hat pontban foglalta össze kikötéseit. Azóta több kellemetlensége nem volt a kolostornak a várossal.

A medgyesi kolostor fekvése kellemes, megfelelő, gazdaságilag is előnyös.

Az átvétel után az építkezéshez láttak mert a szobák lakásra teljesen alkalmatlanok voltak és az odahelyezett testvérek nehezen vonhatták meg magukat.³²¹

Az első négy esztendő t berendezkedésekkel és előkészületekkel töltötték el. Nagyobb építkezésekbe csak 1725-ben Melsing Athanáz főnöksége idején kezdettek. Melsing Lichtenstein Mária Anna hercegnő költségén az északi rész két emeletét hozta rendbe. 1731-ben kezdettek a keleti vagy Küküllő felé néző rész javításaihoz, amely 1733-ban Veress Lajos kolostorfőnöksége alatt fejeződött be. Azután a nyugati részre került a sor és az ebédlőre, majd 1741-ben a déli jött rendbe, melynek folyosóján jártak a kórusba.

Lichtenstein hercegnő bőkezűsége nem mériült ki a kolostorépítésben tanúsított áldozatkészségében, hanem a templom rendbehozása és fölszerelése is nagyon a szívéen feküdt. A templom javítását alapjaiban kezdték meg. A boltíveket tartó oszlopokat mélyen beásták és megerősítették. A szentély helyreállítását Korniss Antal gr. állotta (1745). Fokozatosan épült utána a hajó (1750) és a kórus. A nemes adakozók között találjuk kászoni báró Bornemissza János királyi tanácsost is.³²² A templom most is az erdélyi rendtartomány egyik legszebb templomai közé tartozik. A kolostort 1747-ben a szebeni káptalanon, melyet Palásthy Imre elnökelete alatt tartottak, konventi rangra emelték és a rend bölcsőit itt ringatta, mert hol mint újoncház, hol mint a rend felsőbb iskolájának otthona szerepelt. A plebánia vezetése kezdettől fogva a rend kezében van.

A medgyesi kolostor fölélesztésekor az Őrség annyira be volt szer-

vezve, hogy a helyi viszonyokhoz alkalmazva, kebli törvényeit is összeállította. Nem látták elérkezettnek az időt, hogy rá a római jóváhagyást kikérjék. Azért vártak még és a következő évi káptalanon is foglalkoznak vele s 1722-ben még egyszer átnézik és alkalmasnak találják arra, hogy legfelsőbb megerősítését kérik. A káptalannak a többek között figyelemreméltó határozata a kormányzó házikáplán javadalmazásának megosztása. A káplán semmit sem tarthatott meg belőle, mert pénzbeli fizetését a csiksomlyói kolostornak utalták ki, míg a természetbenit a szebeni kolostor kapta.

Valószínű, hogy az összeállított szabálymagyarázatokat az erdélyi Ör, Győrffy Pál személyesen vitte az Őrség kérelmével Rómába, mert Győrffy Pál 1723-ban XIII. Ince pápa einöklete alatt tartott római nagy káptalanon jelen volt.³²³

Győrffy útjának jelentőséget az adott, hogy az Őrség függő kérdéseiben személyes megbeszéléseket folytathatott a vezető tényezőkkel és feltárhatta az Őrség helyzetét. A helyi szabályok megerősítése nem sikerült, mert ennek semmi nyoma. Másik kérésére is 1723. szept. 25.-én elutasító választ kapott. Kérte az Őrségnek rendtartományi rangra emelését, hogy így a tanácsot kiegészíthessék háromról hatra. Az általános rendfőnök az elutasító válasz megokolását a nyomtatás alatt lévő Statutumokra bizza, vagyis nem volt tizenkét kolostora s mellette egy kis feddés sem maradt el: atyáságod ne a rendtartományi címre pályázzék, hanem arra legyen gondja, hogy a szabályok pontosabban megtartassanak.

Elintézetlen volt a bulgár kérdés. Az erdélyiek nem tudtak megbarátkozni azzal a tudattal, hogy a bulgárok az Őrség határain belül új rendtartományt építsenek ki és a kérdés megoldását a római nagy tanácsra bízta, amely úgy döntött, hogy sem a stefaniták a bulgár rendtartomány határain belől, sem a bulgárok az erdélyi Őrség kebelében nem foglalhatnak el új kolostorokat; amelyek pedig egymás birtokában vannak, azokat használhatják.

Győrffynek római útja más örvendetes eseményt is eredményezett. Az Ör előterjesztésére az általános rendfőnök tanácsa Ács Jánost az Őrség egy kiváló lektorát 1723. máj. 24.-én „*Lector generalis*” címmel tüntette ki. Ács János volt az Őrségben az első, aki ezt a címet megkapta, miután három éven keresztül bölcséletet és nyolc évig hittudományokat tanított.

Az Őrség tagjainak szaporítására azon a címen, hogy Erdélyben sok németül értő papra van szükség, Romából engedélyt kaptak német ajkú misszionáriusok befogadására s megkezdődött a németek tömeges jelentkezése az erdélyi Őrségben.

Tagbéli szaporodásra szükség volt, mert az Őrség tanácsa szept. 1-3.

között Medgyesen tartott gyűlésében örömmel fogadta Königseeg Lothárnak, Virmond utódjának önkéntes ajánlatát a *segesvári* kolostor átadására.

A reformációt megelőző időben a kies fekvésű segesvári várnak különös szépséget kölcsönzött a szent Miklós tiszteletére épült plebáni templom, a kanonokok háza s közvetlenül a várfal mellett húzódó domokosrendi kolostor, melynek ebédlőtermét a hitújítás után városházának rendezték be és ezt csak egy kápolna választotta el a Domokosrendi apácák kolostorától.

A ferencrendiek aránylag hamar eljutottak Segesvárra. Igaz, környékét régebb ismerték, hisz Fehéregyházán a reformáció előtt és után találkozunk a rend tagjaival a XVII. században. Szalainai István nagy szerepet szánt neki, melynek kivitele a fejedelem akaratán törött meg.

Ami nem sikerült a XVII. sz.-ban, azt meghozta a XVIII. század. Königseeg Lothár József gr. a segesvári szászok körében keresztülítve, hogy kebelükbe, az 1545-ben száműzött katolikusokat hivatalosan is visszafogadják és a domokosrendi apácák kolostorát, mely a kereskesmesterek tornya mellett a Küküllő felől lévő kapu és sánc fölött van, a ferencrendieknek átadják. As említett kolostort eddig császári magtárnak használták. A kis udvaron volt Binder Márton ékszerész háza, melyben volt egy bolthajtásos és egy boltív nélkül álló szoba. A földszinten két lakás, két előszobával. A második, tulajdonképeni első emeleten ablak és boltívek nélküli lakás, egy előszoba és két lakószoba padozat nélkül. A ház bejáratával szemben kut. Közvetlenül a kut mellett Milleredes Péter kirurgus házacskája kis előudvarral, melyet a város 100 forinton megvásárolt és 1723. okt. 23-án felajánlott Königseegnek, ki elfogadta és átadta a rendnek, hogy a városban és környékén kezdjék meg apostoli munkájukat.

Az atyák egy katonai raktárt kaptak, melyet Weiner Konrád az első főnök üresített ki s legelőször a templomot és a kolostort (rezidencia) zsindelyeztette meg és a lakószobákat ideiglenesen rendbehozatta. 1751-ben véglegesítették a nagyobb javításokat Karl Miklós alatt, aki igen sokáig volt a háznak főnöke. A házat megnagyobbíttatta. Kolostor alakot adott neki. Tizenennyolc szobát bocsátott a rendtagok rendelkezésére az ebédlőn, konyhán és kamrán s más mellékhelyiségeken kívül.

A jóságos Isten e házat nem hagyta magára, hanem megáldotta jótevőkkel és a testvéreket hozzásegítette, hogy munkához kezdhessenek. A világiak főkép a szent József tiszteletére szentelt templom díszítésében fejtettek ki nagy buzgóságot. Az őrangyalok tiszteletére emelt oltárt br. Langleth Fülöp gyalogsági tábornok és Lendvai István költségén emelték. Páduai Szent Antal tiszteletére Domokos Antal és neje Jósika Zsuzsanna emeltek oltárt. Lichtenstein Anna Mária hercegnő a templom

felszenteléséről gondoskodott. Br. Arichen Ottóné Haller Terézia is megörökítette nevét.

A rendtagok úgy helyben, mint a környéken a hívek lelki gondozásával voltak elfoglalva. Vasár- és ünnepnapokon magyar és német szentbeszédeket tartottak.

Az Őrség vezetői nagyon komolyan vették Róma figyelmeztetését s 1724. jun. 23.-án mikházi tanácskozásukon a régi rendeleteket felújítják és újakkal bővítik ki, melyeknek az ellenkezőjére gondolva, tiszta kép alakul ki az erdélyi Őrségről.

A rendtagok részére ruhát Csiksomlyón készítsenek, így kezdődnek a káptalani határozatok, s ha valaki alamizsnául posztót kap, azt szolgáltatassa be az előljárónak. Az előljárónak hivatalvesztés terhe alatt kötelessége örködni, hogy az oltár előtt és a hálósoba közepén lámpa égjen. A rend levéltárának rendezését fejezzék be, tartsák rendben és a fontosabb levelekről vezessenek jegyzéket. Az előljárók szerződéseket csak a diszkretusok meghallgatásával köthetnek, s vigyázzanak arra, hogy a missziónáriusok, ha hazatérnek, szobájukba semmi néven nevezendő alamizsnát ne vigyenek, hanem közös helyen hagyják. A missziónáriusok minden két hónapban egyszer lelki üdülés végett térjenek vissza a kolostorba. Útra magukkal csak egy könyvet vihetnek s erről is adjanak írást, s ha egyik kolostorból a másikba vinnék, a pápának fentartott bünt követnek el. Rómába, Bécsbe a főelőljáró tudta nélkül, hivatalvesztés terhe mellett írni nem szabad. A ház előljárójának joga van a levél felbontására és leragasztására. (Más káptalanok határozatai értelmében a rendi tanácsosok, volt tanácsosok és érdemben megöszült testvérekre ez nem vonatkozik.) A rendtagok csak a kijelölt gyóntató előtt végezhetik el gyónásukat. A közös imát akkor is el kell végezni, ha csak egyedül az előljáró van otthon, s aki ennek nem tesz eleget, a legközelebbi alkalommal nyilvánosan vádolja magát. Az előljárók semmiben sem különböznek az alattvalóktól és folytassanak közös életet. A betegekről szeretettel gondoskodjanak. Szebenben a segédtestvérek részére újoncházat állítanak. A hitszónokok elsőség tekintetében a hittudományi előadók után következnek. A lektor generális a hivatalban levő tanácsos után következik. Az ezüstneműek helye a sekrestye. A papok szabad miséjükért pénzt el nem fogadhatnak. A szertartások végzésénél tartsák be a szabályokat.

Az előljárók ritkán menjenek vacsorákra, s ha másképen is segíthetnek a ház ügyein, egykönnyen pénzt ne kérjenek az Őrtől. A szindikussal tisztességesen bánjanak. Télen a temetések alkalmával szabad kalapot viselni. A fiatal papokat meg kell vizsgáztatni. A nőszemélyektől tartózkodjanak. A magyar szónokok a szentbeszéd után közösen vé-

gezzék el a Miatyánkot, Üdvözlégy Máriát, a Hiszekegyet és a Tizparancsolatot. Medgyesre syndikusnak Haller Jánost, Vajdahunyadra pedig Urux Györgyöt nevezik ki.

Róma az ellenőrzés gyakorlásában még tovább megy, s Györffy Pált és Balásffy Mihályt általános megbizottaknak nevezi ki és meghagyja nekik, hogy minden kolostort látogassanak végig s vizsgálják meg a számadási könyveket, okmányokat, misealapítványokat, ingó és ingatlanokat s a szabályok megtartásáról tegyenek részletes jelentést. A megbizottak a kitűzött időre nem tudták megoldani feladatukat, s az általános rendfőnök 1725. április 18.-án meghosszabbítja hivatalukat.

Az általános rendfőnöki megbizottak nagyon szigorúan jártak el küldetésükben s Melting Athanáz medgyesi kolostorfőnöknek megtiltják, hogy a várfalakon kívül ingatlanokat szerezzen, de később belátják, hogy így a megélhetés forrásától zárják el a kolostort és engedélyt adnak zöldséges, gyümölcsös kertek elfogadására az apostoli syndikus révén.

A megbizottak jelentésére Róma május 24.-én utasítja Ács János csiksomlyói kolostorfőnököt, hogy a Moldovából beszármazó Bákaizsler családot bocsássa el. Hasonlóképpen a jobbágyoknak is adja vissza szabadságukat, mert ez ellenkezik a szerzetesi szegénység szellemével és pápai határozatokkal és megtiltja, hogy ezután valakit hasonló minőségben ő és utódai a kolostor szolgálatában alkalmazzanak. Június 16.-án pedig XIII. Benedek, *Universalis Ecclesiae Regiminis* brevéje alapján azt kívánja, hogy a káptalan a hivatalok betöltésénél csak az érdemre és az alkalmasságra legyen tekintettel, melynek betartása szigorú büntetés terhe alatt kötelező. Mindig nem föltétlenül a lektorokat kell előnyben részesíteni. Választás előtt olvassák fel a Benedek féle előírásokat s mivel a fiatalok alkalmasok a szabályok enyhítésére, azért inkább az öregebb szerzetesekre legyenek tekintettel.

Az 1723. évi káptalan határozatai között van egy pont, mely így szól: Brassórol az átvevők határozzanak.

Az 1724. esztendőnek a rend történetében eseménye a brassói kolostor visszaállítása. Brassóban a katolicizmus visszaállítása a jezsuiták érdeme. Ők törték meg a jeget, ők telepedtek le leghamarabb a reformáció után, de velük együtt a ferencrendiek is megjelentek. Szerreplésük 1709-ig ismeretes, de azután is mindig szerephez jut egy pap, hol a csiksomlyói, hol az esztelneki kolostorból, míg végre 1721-ben az esztelneki kolostorhoz osztják be. Onnan kell Brassót ellátni.

A brassói végleges megtelepedés szintén Königseeg Lothár József érdemei közé sorolandó, mert ő eszközölte ki a városi tanácstól, hogy a jezsuitáktól elhagyott szent János utcai templomot 1724-én május. 22. a rendnek átadják.

A szent János utcai templom és kolostor egykor a klarissza apácáké volt és 1689-ben leégett.³²⁴ Ez is katonai raktár volt s a szászok nem sokat törték fejüket a fölépítéssel. A jezsuiták ezt kapták meg 1694-ben, de ők sem hozták teljesen rendbe, úgy hogy 1713-ban egy szabóműhelyben tartották az istenitiszteletet és szándékuk sem volt véglegesen ottmaradni. 1716-ban lemondottak róla és 1717. okt. 23-án tárgyalásokat kezdenek a ferencrend római főelőjárójával, hogy bocsássa rendelkezésükre a régi brassói ferencrendi kolostort és ennek fejében ők hajlandók átadni a kolozsvári rendházat. A római döntés kedvező volt s a katonai parancsnokság a következő esztendőben átadta a szent Péter és Pál apostolokról elnevezett templomot.³²⁵

Brassó.

A katolikusok anynyira hozzászoktak a jezsuiták alatt a szent János-utcai templomhoz, hogy míg a fennebbi tárgyalások lezajlanak, a jezsuiták jónak látták az üresen hagyott kolostortemplomban az istenitisztelek sorrendjét fenntartani.

A brassói kolostornak szép multja van a hitélet lendítésének terén,³²⁶ de jelentősége abban áll, hogy a misz-

ziónáriusok ezt csak állomásnak, pihenőhelynek tekintették, miközben el-ellátogattak a határig és gondjaikba vették a szétszóródva élő nyájat. Rendi szempontból is fontos, hogy Bögözi László rendfőnöksége idején 1736-ban a rend posztóműhelyét Csikból ide helyezték át s azután egy századig a rend tagjai részére szükséges ruhaanyagot itt állították elő.

Az erdélyi püspök felszólítására a kolostor egykori főnöke Simon Jukundián hathatós segítséget nyújtott a gimnázium létesítéséhez.

A kolostor első főnöke Demeter Ferenc (1725-1731.) tette meg a szükséges átalakításokat br. Fige István katonai parancsnok közreműködésével, aki kezdetben naponkint asztalához hívta a testvéreket. Sokat köszönhettek gr. Platz István gyalogsági tábornoknak, Közölnek Ferenc császári és királyi élelmezőnek, Demeter Márton gyulafehérvári nagyprépostnak, ki az építkezési kiadások felét vállalta. A posztóműhelyet Müller Romulus állította és rendezte be.

A ferencrendiek *kolozsvári* visszatelepedését nem a brassói tárgyalások vetették föl és alapozták meg, hanem annak igazi okait Kolozsvár vonzóerejében kell keresnünk.

Dés közel volt a gönczruszkai Kornissok szentbenedeki kúriájához, hol a dési páterek házikápláni teendőket végeztek és Kolozsvárhoz, hová vágytak. Kolozsvár és Dés között több főúri kúriával találkozunk még a jelenben is s ezekben kell kutatnunk azon szálakat, melyek a rendtagokat Kolozsvárra irányították. Vagy lehetett volna-e ez másképp? Szebenben volt házuk s Kolozsváron ne legyen? A Farkas-utcai református templom állandó szemrehányás volt részükre. Más jelentéktlenebb helyeket vissza tudtak nyerni, miért ne szerezhetnék vissza Kolozsvárt is?

A rendtartomány óhajításait Korniss Zsigmond gr. Erdély gubernátora táplálta, ki igen jó munkakerőket fedezett fel az áldozatrakész atyákban, s a brassói tárgyalások benne is erősítették a reményt, hogyha a rend nem is kaphatja vissza régi épületét, melyre később 1749-ben Róma útján lépéseket tettek, de megfelelő lesz nekik a jezsuita rendház is, mely azelőtt a domokosrendé volt.³²⁷ A jezsuiták részéről az átadás 1725. jun. 13.-án történt.³²⁸

Schirmer Antal az Őrség nevében nem jelenhetett meg, s távollétében a rendet Antalffy István első kolostorfőnök képviselte. Az átadás nagy ünnepélyességek keretében ment végbe. Jelen volt Kolozsvár katolikus társadalma, a Status, Antalffy János püspök, Korniss gubernátor a rend apostoli főszindikusa.

A kolostort teljesen nem vehették át, mert a jezsuiták torda-utcai új kollégiumában nem tudták a növendékeket mind elhelyezni, s azért egy részük ideiglenesen visszamaradt, ami nem akadályozta Vencel atyát a bajor rendtartomány tagját társaival és Sófalvi Adjutus testvért, hogy működésüket megkezdjék.³²⁹

Az átadáskor a kolostor nem volt éppen a legjobb állapotban. A domokosrendi kolostor nem maradt meg eredeti állapotában. Az uni-

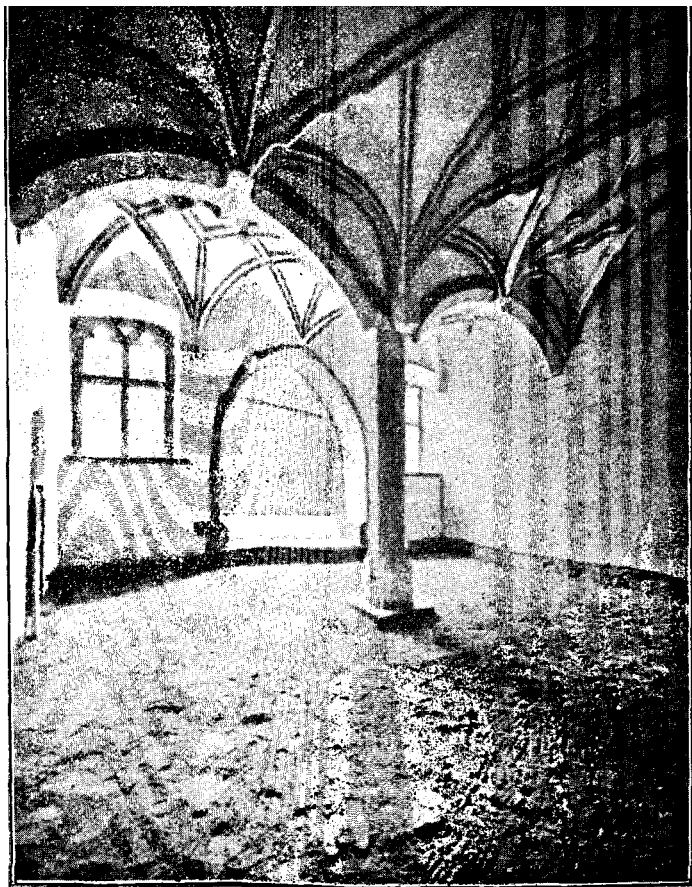
Kolozsvár.

A kolozsvári kolostor ősi, nagy refektoriuma.

tárusok iskolának alakították át. 1715-ben egy rom benyomását tette.³³⁰ A jezsuiták a szobákat tanuló- és hálótermekké, ebédlővé vágták össze. Antalffy főnöknek volt mit javíttasson, mert a kolostor mellett a zsindegyházzal fedett templom is gyöngén nézett ki. Antalffy legelőször a templomot szedte rendbe, s csak azután került sor a szobák kitararítására. Az építkezés 1726. júl. 25.-én vette kezdetét s a Korniss grófok bőkezősége folytán 1730-ban fejeződött be.³³¹

A külső javításokkal egyidőben a belső átalakítást is elvégezték. A főoltárt és a Mária szobrot Korniss Zsigmond csináltatta. Halála után fia István, majd unokájának, Antalnak irányult figyelme a kolostorra. Korniss Antal építette 1745.-ben a szent Kereszt kápolnát a kriptával, mely a család temetkezőhelye. Korniss Imre 1826-ban javíttatta újra,

A kolozsvári kolostor Mátyás-terme.

1861-ben is javítás alatt állott s gróf Korniss Károly 1910. dec. 17.-én javíttatta a mai alakjára.³⁹² A főoltár mellé két mellékoltárt állítottak fel. Jobbról a szent Ferenc tiszteletére Csáki Zsigmond és neje Haller Katalin; balról páduai szent Antal tiszteletére Mikes István gr. és a helybeli plébános Szabó Mihály, melyeket Julián Lajos testvér készített. A negyediket, vagy Mária oltárt, szintén Csáki Zsigmond építtette, a baloldalon. XIII. Benedek pápa a Mária szíve társulat tagjai részére a szerdai misékben különös kegyelmeket engedélyezett.

A rendtartománynak nem volt több olyan tágas kolostora mint a kolozsvári, s a káptalan az átvétel után a rendtartomány növendékeinek egy részét ideosztotta be, mely azután csaknem egy századig volt a

rend melegágya és igen jó nevű emberek tanítottak a kolozsvári hittudományi főiskolán.

A kolostor ilyen berendezése szükségessé tette a rendtartomány részéről is a felkarolást. A javításokkal lassan haladtak s csak 1745-ben voltak annyira készen, hogy Klobusiczky Xav. Ferenc erdélyi püspök pünkösöd hetedik vasárnapján a templomot fölszentelhette.

A rendtagok a katolikusokat különféle egyesületekben hozták össze (Mária szive, szent József, szent Antal, Nep. szent János, harmadikrend).

Magyar- és német nyelven hirdették az Isten ígét és a mai magyar határig járták be Erdély nyugati részét. Miháza és Kolozsvár az 1769. június 11.-iki közgyűléstől kérik, hogy részükre küldjenek a kolostor környezetében mozgó misszionáriusokat, az eretnekek megtérítésére.

Erdélyben a reformáció után a ferencrendiek ápolják legelőször az apáca intézetek beállítását és felkarolását s ebben a kolozsvári kolostor vezet, mellyel szemben szent Erzsébet apácáinak volt zárda. A leányintézet élén egyik rendtag állott, s a világi aposztata nőket az Erzsébet apácáknál, a férfiakat a ferencrendieknél helyezték el.³³³ Mikor a rendtartomány legnépesebb volt, akkor a kolostor létszáma a negyvenet is meghaladta. (1775.)

A II. József rendszerének következtében megszűnt papnevelőt, midőn a rend újból saját kebelében akarta felállítani, akkor 1875-ben Kolozsváron helyezték el.

Az első szükséges javítások után még sokszor eszközöltek kisebb-nagyobb átalakítást, javítást, de a lényegbe sohasem vágtak a legutóbbi időig, midőn egyszer egy nagy hasznavehetetlen romhalmaznak tünt fel s ekkor két lehetőség előtt állottak a rendtartomány vezetői: vagy eladják a történelmi műemlékeket és új helyen építkeznek, vagy pedig eredeti állapotában visszaállítják a kolostort. Gr. Majláth G. Károly püs-

Gróf Korniss Zsigmond gubernátor.

pök biztatására az utóbbi mellett döntöttek és 1902-ben Sántha Angelus a kolostorba légvezető csatornát vágatott, hogy az elviselhetetlen szagot és nedvességet a kolostorból levezesse. 1903-ban a kettős cellákat bontatta le az Országos Műemlékek Bizottsága a nagy refektorium fölül, de fölépíteni nem akarta, s a kolostor kényszerítve volt birtokainak eladására. 1904—1905-ben a várudvart takarították ki s a szomszédok pincehelyiségeit foglalták vissza; majd a földszinti nagy folyosót hozták rendbe s a nyugati lépcsőházat vakolták le. A késői gót és reneszánsz stílusban épült sekrestye termet megszabadították a fölötte elhelyezett szobáktól. 1906-ban készen volt a templom felőli, vagy déli rész is.

A műemléki részek helyreállításával egy időben javították a templomot és a kolostor többi részét; rendezték be a nyomdát, állították fel az orgonát s évről évre nagyobb befektetésekkel elérték azt, hogy az összes erdélyi kolostorok között kulturális fölényben maradt és Trefán Leonárd érdeme, hogy az erdélyi katolicizmus életében különösen ma, a kolozsvári kolostor nagyon sokat jelent.

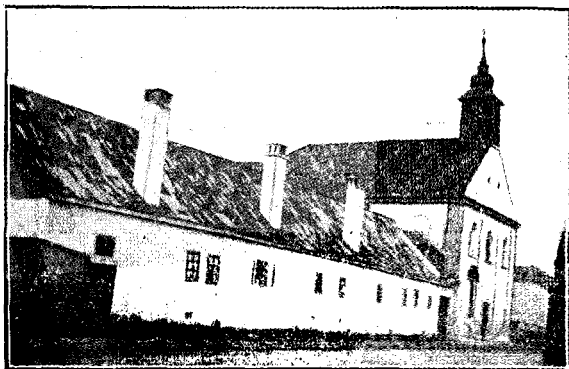
Taploczai István halálával az erdélyiek moldovai küldetése csakhamar megszűnt. Mikor Moldovát el kellett hagyniok, akkor az egyházi felszereléseket magukkal hozták, s azok használatlanul heverték a csiksoimlyói kolostorban. Schirmer Antal ör, hogy a szaporodó templomokat felszereléssel annál könnyebben elláthassa, a Szentszékhez folyamodott hogy ezelőtt körülbelül hatvan évvel ismeretlen helyekről összeszedett ruhákat és kehelyfelszereléseket az erdélyi kolostorok között kiosztthassa. A Szentszék 1725. dec. 14.-én a kért engedélyt Schirmernek megadta. Ezek között volt 37 kazula más és más színben, 18 oltárterítő, 20 kehelytörlő, 4 karíng, 6 hosszúíng, 1 palást, 6 táska, 9 palla, 7 hosszú válltakaró, 5 aranyozott ezüstkehely, 5 tányérka, 8 ezüstműből való, aranyozott kereszt, 1 ezüst szentségmutató, 1 gyűrű, 1 más gyűrű kő nélkül, két kis Mária kép és pénzek. Az engedély alapján kiosztották a következő esztendőben, de sokáig békében nem használhatták, mert a moldovai minorita rendű misszionáriusok a Propaganda útján a bécsi nunciushoz fordultak és az ő révén visszakövetelték a rendtartománytól főleg az ezüstműveket. A medgyesi káptalan 1740. január 19.-én el is rendeli, hogy mindent vissza kell adni és Gáspár Ferenc csiki kolostorfőnök április 4.-én tanuk jelenlétében visszaadja.

Győrffy Pál és a bulgárok kölcsönösen Rómába vitték elintézetlen kérdéseiket és Róma 1723-ban úgy döntött, hogy ugyanazon rendnek két testvértartománya egymásnak nem fog kellemetlenkedni azáltal, hogy egymás területén bárminő kötelességet végeznek.

Az előbbi fejezetből ismeretes, hogy Szalainai a rendnek Gyulafehérváron a fejedelmi székhelyen szeretett volna telket vásárolni és

kolostort építtetni. András Mihály gyulafehérvári polgáremberrel volt is valami megállapodás 1652-1653-ban, de az építkezésből nem lett semmi. Gyulafehérvár a nemzeti fejedelemség megszűnésével veszített jelentőségéből és vonzóerejéből, de a püspökség visszaállítása a kérdést fölvetette és a törekvést megújította.

Antalfy János püspök püspökhelynöksége idejéből nem nagyon kedvelte a *bulgaritákat*, akik 1700. körül a domokosrendiek szent György templomát gondozták szent János kápolna cím alatt. Antalfy rokonszenven az erdélyiek iránt lendített *Csatári nagy János*, a királyi tizedek bírāja és felesége Salbeck Zsófia által adományozott ház az alsóvárosban (1726). Adakozások által a ház mellé egy kis imaházat építettek. Az új otthon a Maros árkába esett. Áradásai veszélyeztették az épületek biztonsá-

Gyulafehérvár.

gát és a lakók nyugalalmát. A gyakori áradás a ház alapjait aláásta s lakhatatlanná tette. Ez indította Botár Joachim tartományfőnököt, hogy 1744-ben új lakásról gondoskodjon. Először a régit megigazgatták. Azután Ganz Gáspártól 600 német forintért új házastelket vásároltak. A súlyos feltételeket tartalmazó szerződést³³⁴

1745. március 1.-én kötötték meg és két nap múlva a telken levő házban kiválasztottak egy nagyobb termet, melyet 1752-ig imaháznak használtak. Kastal János nagyprépost 1752. április 10.-én tette le a készülő templom alapkövét. A templom lassan épült, a háznak sem volt kolostor alakja, de azért négy-öt lakó volt benne. Mire az építkezéssel nagykésőre rendeződtek, 1802-ben földrengés rongálta meg; majd tűzvész hamvasztotta el, de mindannyiszor a gyulafehérvári püspök ösztönzésére visszanyerte eredeti alakját. Legutóbb a templomon Fogarassy Mihály javíttatott 1882-ben, s a kolostort a rendtartomány költségén 1883-84-ben hozták rendbe. Szomorú időben, szomorú körülmények között vitték 1809-ben a rendi ifjúságot Gyulafehérvárra tanulni, melynek eredményeképpen följegyezhetjük, hogy az ifjúság elhidegült a rend szellemétől, folytatódott más helyzetben s körülmények között a jozefinizmus szelleme, mely az erdélyi rendtartománynak többet ártott, mint a jozefiniz-

mus kiszámított támadása, mert a jövő képzése kiesett a rend kezéből.

Gyulafehérváron a ki nem adott részben, ma csak egy tag őrzi a kolostort és gondozza a templomot.

Az erdélyi Őrség hat esztendő alatt öt új kolostort állított be, melyeket rendtagokkal csak úgy tudtak ellátni, hogy az egyes tartományokból jelentkező rendtagokat örömmel fogadták. A rendtartományfőnököket általános rendfőnöki engedéllyel megkérték, hogy küldjenek rendtagokat Erdélybe, mint missziós területre és elérték azt, hogy 1729-ben az erdélyiek 30% külföldi volt.³³⁵

Számban és kolostorokban megnövekedve, régi kívánságuk felújítására nagyon alkalmasnak kínálkozott az 1729. évi nagy káptalan, melyre a meghívókat Paretai Máté általános rendfőnök még 1728-ban kibocsátotta és az erdélyi Őrnek is megküldötte. Az erdélyi Őrség Csató Eleket (1727—1729) küldötte a milánói nagy káptalanra, mely 1729. június 4.-én kezdődött és kíséretében volt Bartalis István. Ez a küldetés több volt, mint egyszerű beszámoló és az új rendfőnök személyére egy szavazat leadás, mert Csató azzal indult útnak, hogy ha lehetséges az erdélyi Őrséget rendtartományi rangra fogja emeltetni, mert most már megvan a kívánt tizenkét ház, melyek közül hatnak kolostori jellege van.

Az Őrség Csató személyes megbízatása mellett saját kérését is írásban küldötte a nagy káptalanhoz, s hogy ügyük diadalra jutása annál biztosabb legyen, az erdélyi róm. kath. Status kérését is pártolólalag mellékelte.³³⁶ A Status felemlíti, hogy midőn az erdélyiek legnagyobb része elfogadta az eretnekséget és az eretnekek (protestánsok) ki akarták irtani a katolikusokat, akkor a ferencrend csaknem két századon át fáradságos munkával gondozta a szétszórta élő katolikusokat, s egy két kolostorán kívül az egészt elveszítette és tagjai közül többen vértanuhalált szenvedtek s most háláját akarja leróni, mikor az elpusztított kolostorok helyett újakat építettek és még vannak épülőben. A maga részéről is egész bizalommal kéri a nagy káptalant, hogy az Őrséget rendtartományi rangra emelje.

Minden kelléssel felszerelve jelent meg Csató Elek Milánóban és a nagy káptalan nem térhetett ki az erdélyiek kívánságának teljesítése elől, s az ujonnan megválasztott általános rendfőnök Soto János 1729. jún. 12.-én kiadta a kívánt határozatot, melyben a neki adott hatalomnál fogva kinevezte az első rendtartományi tanácsot. Az erdélyi rendtartomány első főnöke három esztendőre: Csató Elek, Őre: Györffy Pál, tanácsosok: Ács János, Bögözi László, Mártonffi Joachim és Szinder Bonaventura.

Csató rendfőnök örömmel tért vissza rendtartományába és 1729 november 23.-ra Nagyszebenbe hívta össze a harmadik kis káptalant,

ahol az első kérdés az volt, hogy az elhalt Szinder Bonaventura helyébe kit válasszanak meg tanácsosnak? Becze Péterre gondoltak, de ő, a székelyudvarhelyi főnökségről 1720-ban lemondott, mivel a hivatalviselésre magát erőtlennek érezte és helyette Balásffy Mihályt választották be. Ács Jánost fölmentik a közös imakötelezettség alól, s néhány rendtagra büntetést szabnak ki.³³⁷

A közgyűlések határozatai között nincs semmi nyoma a helyi szabálmagyarázatok másodszeri átdolgozásának, de Csató Elek teljes felkészülődésében ez is ott szerepelt, mert 1729. június 12.-én a *Statuta municipalia Provinciae Transylvanicae* megerősítést nyert és a következő esztendőben a csiksomlyói nyomdában kinyomatták, amely azután mind mai napig egyetlen elévült helyi törvénykönyve az erdélyi rendtartománynak.³³⁸ Ma használaton kívül van, de a maga idejében irányadóul szolgált és aszerint mérték ki az emberek az igazságot.

Csató Elek 1730. április 18.-án Medgyesen tartott közgyűlésen lemondott hivataláról, de a tanács egyhangúlag visszautasította a lemondást. Ez a közgyűlés Esztelneket is ujoncháznak jelölte ki, a bölcselettanhallgatók részére két más házat is igénybevett s Kolozsváron az előadók számát szaporították és figyelmüket kiterjesztették az elfogadott plebániák gondozására.³³⁹ Lázár István a csiki kolostornak akarja adni Szakáll nevű jobbágyának fiait és az ügy megvizsgálását Bögözi Lászlóra bizzák. A főkormányshéknél felmerülő ügyek elintézését Antalffy Istvánra bizzák és a tábornoknál Müller Domulus jár el. A határozatok 14.-ik pontja felteszi a kérdést: a *szászvárosi* birtokot, mely a rendet találná, megvegyék-e, vagy ne. A tanács határozata erre az, hogy először érdeklődjék meg a tábornoknál (gr. Vallis Ferenc) s az odahelyezett páter kísérvé figyelemmel, valaki nem akarja-e megvenni s erről idejében értesítse a tanácsot.

A visszatérést *Szászvároson* is véglegesíteni kellett. Három, négy esztendő óta Szászvároson tartozkodik egy ferencrendi pap ideiglenes jelleggel, de ez is egy olyan sziget volt, melyet veszni nem engedhettek s az erdélyieknek több okuk volt, hogy Szászvároshoz ragaszkodjanak. A kolostor romjai a mult hagyományaira figyelmeztették. Alvincen, Gyulafehérváron, Déván a bulgarita rendtársak megbecsülhetetlen sikerrel működtek s ha eltanulják a nép nyelvét, vagy annyi magyarul tudó pap jelentkezik köztük, ők feltétlenül megragadnak minden alkalmat, hogy Szászvároson otthont építsenek. A husz esztendei fáradságos pásztorációs munka után a szászvárosi letelepedés gondolata nagyon komoly alakot öltött és a felmerülő akadályokat br. Szorger György püspök és Vallis tábornok elsímították a szászok között, akik azután megértéssel viseltettek nemcsak Szászvároson, de mindenütt a ferencrendiekkel szemben, akik épen

e városban a ferencrendiekben nem a faji ellentétet nézték, mert a városi tanácsot a magyarok és szászok kebeléből választották. A szászvárosi magyarok Kálvin követői voltak és katolikus közöttük nagyon kevés volt.

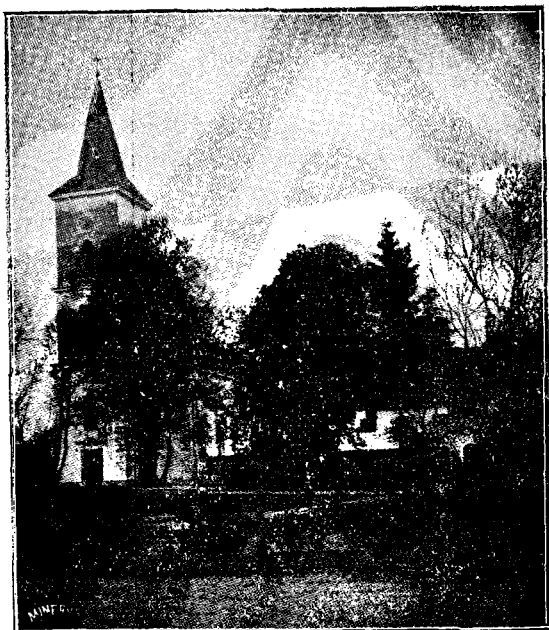
A vallási különbségnél fontosabb ok volt itt is, mit mindenhol, ahol csak a rendnek valaha kolostora volt, a kolostori birtokok visszaadásának kérdése. A város azon hiedelemben élt, hogyha megengedik a régi örökösök betelepődését, akkor ezek a birtokokat vissza fogják követelni és hogy ennek elejét vegyék, 1730. szept. 5.-én egyezkedni kezdtek a rendtartományfőnökkel. A város föltételeit négy pontban foglalta össze: a) malom, lakások, szőlők, kaszálók, erdők s tizedek címén a rend a várostól semmit se követeljen, hanem a kapott helyekkel elégedjék meg; b) a rend az építkezést saját költségén végezze; c) a városi tanács határozatait mindenki tartsa tiszteletben; d) tűzifát a város erdejéből szállíthat.

Jogilag a rend Szászvároson meglehetősen gazdag volt, s mégis mikor Bakó Imre 1730-ban megjelent, semmi lakható területet nem talált, de a rendnél most nem az volt

a fontos, hogy visszakapják az anyagiakban veszítetteket, hanem, hogy előkészítsék az utat az elveszített lelkekhez.

Bakó, Koller Mihály postamesternél kapott szállást, ételmezést s annak egyik szobáját rendezték be kápolnának. Utóda Pacota Kelemen 1733-ban kápolna építésébe fogott, de őt Vajdahunyadra helyezték át s Kun Pál folytatta a kápolna építését, mely a régi helyén templommá bővült. A szászvárosiakat Haller János gr. gubernátor és felesége Dániel Zsófia segítette. 1735-ben Szászváros Szászsebes és Vajdahunyad felügyelete alatt állott.

Csató Elek 1731. szeptember 12.-én a rendkívüli közgyűlést aggódó lélekkel nyitotta meg Medgyesen, mert a fiatal rendtartományt egyesek-

Szászváros.

nek korai halála súlyosan megpróbálta. A rendi tanácsosok közül Balásffy Mihály és Ács János nincsenek jelen. A vigasztaló a váratlan halálozásokkal szemben az volt, hogy ez évben a rendbe jelentkezők száma egyszerre megszorodott és az első közgyűlésen (június 7.—13.) úgy határoznak, hogy a Csikból jelentkező ifjakat mind fölveszik és három újoncházban helyezik el. Fölveszik a Németországból jelentkező két plebánost is, kiket Szebenbe visznek az újoncév kitöltésére és Mártonffy Joachim tanácsosra bizzák. Októberben a kolozsvári jezsuitáktól is egyszerre hét ifjú jelentkezett a rendbe.

Ez az esztendő is meghozta a maga új kolostorát.

A havasalföldi háborúk, katonai foglalás, a német rendszeres közigazgatásnak idegen talajba való átültetése katolikus németekkel szórta tele Erdély déli városait, s a *szászsebesi* katolikus németek mozgalmat indítottak, hogy Szászváros példájára ők is papot kapjanak. A szászvárosihoz hasonló föltételek között a szászsebesiek is átadták a régi kolostor területének egy részét 1731. okt. 30.-án Vallis Ferenc megmozdulására.

Tuky Kapisztránnak kezdetben nehéz helyzete volt. Először kisegítő lakóházat és kápolnát épített s idegyűjtötte napról-napra szaporodó kicsiny nyáját, mely 1740-ben már szűk volt és templomépítésbe kezdett. 1744-ig csak a sekrestye készült el s az istenitisztelet tartásával ideköltözködtek át. A szentély 1750-ben készült el és ünnepélyes áldás után adták át a használatnak.

Lakható szobák építésére csak ezután gondoltak. Tíz esztendeig itt hol két, hol három rendtag tartózkodott. A mai kolostornak először az északi részét építették ki négy szobával s azután folytatódott a többi rész kiépítése közadakozásból.

Forres Lajos a jubileum évében választott általános rendfőnök (1700—1701) leveleiben sokat panaszkodott a testvérek kóborlása miatt, melyekért az előjárókat tette felelőssé, mert válogatás nélkül veszik föl a rendtagokat. Azután a hasznavehetetleneket a kolostorból kitiltották, hogy azok vagy barátaiknál maradjanak, vagy más rendtartományokba kérjenek fölvételt. Fölszentelt papok és fölszenteletlen testvérek között igen sok volt az aposztata, kik Rómában és Madridban gyülekeztek s életükkel a nép megbotránkoztatói voltak.³⁴⁰

Erdélyben a kóborlási hajlam nem nyilvánult meg ijesztő arányokban, de nyughatatlan vérű emberek ezen rendtartomány keblében is voltak, akik ha nem is vettek vándorbotot a kezükbe, de cél felé törekvő útjukban szerettek kitéréseket tenni, s azért ezzel az általános szimptomával itt is találkozunk és mind gyakrabban jelennek meg a rendeletek, melyek nagyon hasonlítanak a kis káptalan 1732. évi határozataihoz: Hu-

nyadra előljárói engedéllyel az egyenes úton menjenek. Szebenbe előljárói engedéllyel csak oly anyagok beszerzéseért mehetnek, melyek más-hol nem kaphatók. Ellenkező esetben a kolostor előljárója ne adjon a városba társat, s ha mégis kimenne, úgy fognak vele bánni, mint szökevényvel. Ez áll a házikáplánokra is.

Az áthelyezések, vagy alamizsnagyűjtés alkalmával a szomszédos, vagy útbaeső kolostorokat meglátogatták, némelykor sokáig időztek, vagy a plebániákra szívesen mentek ki. A jó ismerősöknél nem vigyáztak magukra. Az ilyen esetekben a vétkező testvérrel szemben szigorúan jártak el s minden kolostornak meg volt a maga szabályszerű börtöne és a kiszabott büntetést kiméretlenül végrehajtották.³⁴¹ Ezért a panaszok Mária Terézia királynő füléig is eljutottak, ki a püspök útján felhívta 1773-ban a rendfőnököket, hogy a börtönöket szüntessék meg. (1773. jun. 10.)

A belső csendre vigyáztak. A kolostorba nem volt szabad iskolás növendékeket felvenni s aki ez ellen vétene, (1733. jun. 19.) az hivatalától azonnal megfosztandó. De megfosztják hivatalától és

Szászsebes.

szavazati jogától azt is, aki a kolostor birtokaiból valamit elad.

A terjeszkedés mellett a lelkiélet emelkedésére is gondoltak a rendtartomány vezetői. Az Oltáriszentség tiszteletét karolták fel. Szeretettel gondjukba fogadták a megbetegedett testvéreket és Szeben, Brassó, Kolozsvár a betegek összegyűjtőhelye volt. Az orvosság kifizetéséről a beteg testvér előljárója gondoskodott. A fiatal papokat ismétlő vizsgákra utasítják. Havonként kétszer szabálmagyarázatot tartottak két nyelven: a papok s papnövendékek részére latinul, amely kötelező társalgási nyelv volt s a segédtestvérek részére pedig nemzeti nyelvükön. (1748. jun. 25., 1756. dec. 12., 1769. jun. 11.) Minden hét meghatározott napján szentbeszédet hallgattak, az erkölcstanból megbeszéléseket végeztek egyes esetek megtárgyalásával, melyeket oly házakban, hol növendékek voltak az előadók készítettek elő és adtak fel a papoknak. Aki annak megfejtését elmulasztotta, helyette ugyan elvégezték a megfejtést a lek-

torok, de az esetről jelentést kellett tenniük a rendtartományfőnököknek. Oly helyeken, hol nem volt nevelőintézet, az előadók a kiérdemült előadók voltak.

Minden kolostorban a rendtagok nagybőjtben, vagy adventi időben nyolc napos lelkigyakorlatot tartottak, melyre a lelkészeket és káplánokat is behívták. (1742. szept. 14.) A segédtestvérek részére lefordították az *Octava seraphica* c. elmélkedési imakönyvet. Ha valaki a közös imát elhanyagolja, legyen az a vikárius is, nyilvánosan az ebédlőben kell bűnhődnie. Csíksomlyón két öreg pap nem járt karimára és a káptalan ezért megfosztotta őket az újoncok fölött a szavazási jogtól. (1736. jun. 5.)

Nagyon természetes, hogy míg szigorúsággal léptek fel az alatt-

Marosvásárhely.

valókkal szemben és az előljárókban is meg volt a bölcs tapintat, addig a fegyelem lehetett szigorú, de fényt vetett a rendre és edzett katonákat állított csatasorba. Az erdélyi nép szerette a rideg külső alatt megjelenő érzékeny lelkű barátokat.

A ferencrendiek eljutottak a Szászföldre; otthon voltak a Székelyföldön s ezek után csodálkozással kérdez-

hetjük, hogy Mikháza szomszédságában, a régi, nevezetes helyen, Marosvásárhelyen, miért késtek szent Ferenc fiai a letelepedéssel? Az eddig kifejtett munkásság és célirányosság szemmeltartásával a felelet nagyon egyszerű. A letelepedéseknél a rendtagok a szükségességet tartották szem előtt s *Vásárhelyen* már rendezettek voltak a viszonyok, úgy gondolták, hogy maradhat a régi joghoz való ragaszkodás mindaddig, míg meg nem erősödnek és a körülményekhez alkalmazkodva megfelelő munkakört ki nem szemelnek. Ez is megérkezett s 1735. volt azon esztendő, mikor Győrffy Pál fölszólítja a marosvásárhelyi tanácsot, hogyha a régi kolostor helyét nem is kaphatnák meg, de a tanács ne gördítsen akadályt az elé, hogy a város más helyén ott-hont keressenek. Győrffy az előterjesztést nem a bizonytalanra tette. Háta mögött állott Haller János gr. kormányzó, aki előre biztosította az ügy sikeres kimeneteléről.

A városnak nem volt számottevő kifogása a rendtagok ellen, s azért a kolozsvári ház syndikusa Hammer Konrád telekvásárlásba kezdett és megvásárolta Klemenczius János és felesége Kolozsvári Judit poklós-utcai telkét Gombkötő István és Csiszár István szomszédságában. A rendnek a telekvásárlás 550 forintjába került, mert később Csiszár István és Gyóni Máriától is vettek telekrészt 1755. május. 19.-én.

Csedő Gergely az első kirendelt kolostorfőnök (1735—43.; 1747—48.) megkezdte az építkezést olyanformán, hogy a tér felőli házat oratoriummá alakította át és a ház egyik részében megvonta magát egy testvérrel mindaddig, míg 1748-ban a templom alapkövét Boér Imre maroszéki főesperes le nem tette. Az építkezés folytatását a Petki család tette lehetővé. Az építkezések befejezése után a gyermekek elemiiskolai oktatását vették kezükbe s még ma is ez legfőbb elfoglaltságuk a maros-szentgyörgyi plébánia vezetése mellett.

Győrffy Pál rendfőnökségére esik még a tordai ház megszerzése is. (1735. július 21—22.-én választották utódjává Bögözi Lászlót).

A kis Torda város a reformáció előtt is nagy szerzetestelep

volt. Voltak falai között férfi és női szerzetesek s a többek között ferencrendiek is.³⁴² A multhoz való ragaszkodás és a tordai hívek lelkiéletének megítélése volt Győrffy célja, midőn Endes Péterrel megvásároltatta Tordán a kolozsvári utcában és a „Virágos tó farkában” lévő Gyárfás-féle házat Gergelyfy Józseftől és feleségétől Kovács Zsuzsannától. Tordán kész házat vásároltak, ép úgy, mint Marosvásárhelyen és a következő esztendőben első lakója Sükösd Máté a rendtörténetében előnyösen ismert atya volt.³⁴³

A házvásárlás sokba került. Protestáns környezetben későn foghatott hozzá, hogy szent László városában szent László tiszteletére templomot építsenek (1752). A környék nagy paphiányán úgy segítettek, hogy Tordára három papot küldöttek, akik időnkint a közeli falvakat bejárták.

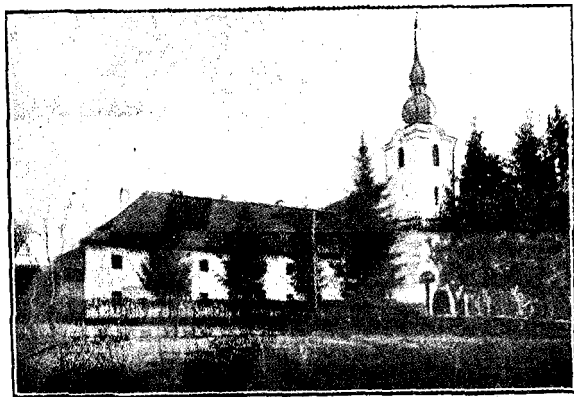
A szebeni kolostor megalakulása után egy időre Szebenből látogat-

Torda.

nak el *Fogarasra* a várkatonák és a kincstári birtokon dolgozó katolikusok lelkigondozására. A nagyobb lelkiszükséglet fölmerülésével a missziót állandósítják és 1727-ben Melsingh Athanázst állandó jelleggel küldik Fogarasba.

Fogaras lakossága a románság mellett lutheránus és kálvinista volt, annyira, hogy a gyulafehérvár-fogarasi püspök nem érezte magát jól Fogarason és a jobb helyzetű Balázsfalvára vonult. A katolikus fejedelemség idejében állandósult a katolikusok beszivárgása. A ferencrendi papok előkészítették az utat egy állandó állomás biztosítására, melyet elősegített berivoi Boér József nagylelkűsége, aki az erdélyi rendtartománynak adományozta egy házát és kertjét, ahol egy pap és egy testvér lakhattak kettesben s végrendeletében gondoskodott az

Fogaras.

orgonáról, a harangról és a szükségesnek mutató egyházi felszerelésekről. Az adományozás 1736. év első felében történt mert a június 5.-én összeült közgyűlés az építkezés megkezdését elhatározta.

Boér József adománya elegendő volt az ideiglenes letelepedésre, de kevés volt azon szolgálat fejében,

melyet az atyák a várkatonák részére tettek s azért a rend a várhoz tartozó uradalomtól egy kis telekkiigazítást kért, kapott is valami keveset, s azt Mária Terézia 1743-ban a rend részére megerősítette. A várban voltak jólelkű tisztek, akik mindig segítségükre siettek szent Ferenc szegény fiainak. (Castraph gr. Postaczkiano, Rosenfeld, Feleký Pál.)

A templom szentélyének alapkövét br. Sztoyka György erdélyi püspök megbízásából Bögözi László rendtartományfőnök 1737. április 22.-én tette le, s már azon évben elkészült annyira, hogy évvégén istentiszteletet lehetett tartani.⁸⁴⁴

A templom feltűnő gyorsan épült fel, de ennek sokáig nem örvendhettek, mert 1760. május. 31.-én tűzvésznek esett martalékul.⁸⁴⁵

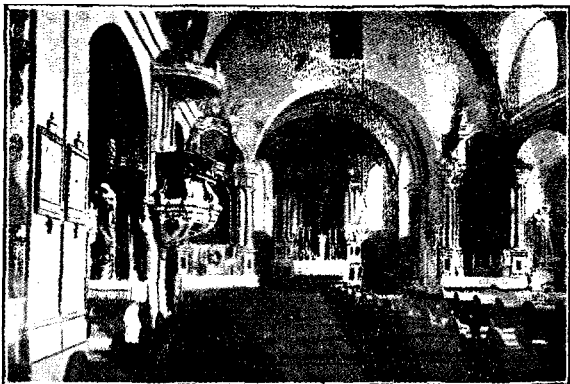
Szerencsétlenségnek elég nagy szerencsétlenség volt, de az alkotási szellem, a munkakedv még nagyobb volt és a következő év márc. 11.-én új alapkövetételt tartottak, s tágasabb templomot és kolostort építettek

Botár Joachim rendfőnöksége alatt. Az építkezés most már több időt vett igénybe.

A királyi felség parancsára a kolostor mellé iskolát állítottak fel a kezdők és a hitben járatlanok részére, „ahol három nemzet gyermekei: magyarok, németek és oláhok tanultak,” melyért az iskolamesternek meghatározott díjat fizettek.³⁴⁶

Amíg örvendetesen épül ki az erdélyi rendtartomány, azalatt sok esetben belső nehézségekkel is küzd. E fejezet keretében a kronologiai sorrendet szem előtt tartva, többször ki kellett ezekre térni, mert olyanok ezek a rend történetében, mint a házépítésben a fővény és a mész.

A középkor történetében néhány utalás történt a szerzetesek és a világi papság feszült viszonyára; a két testvérrend belső küzdelmére. Ez a merőben emberi gyarlóság átszűrődött az új és a legújabb korba is. Egy öröndetes dolgot mindenestre tapasztalunk benne: föllobbanásából hiányzik a szenvedélyesség. Inkább a belső erők feszülnek, melyek ha kellemetlenek is, de nem annyira bántók, mint az előbbiek.

A fogarasi templom belseje.

A rend életére zavarólag a bulgáriták és minoriták letelepedése hatott. A bulgaritákkal felmerülő kellemetlenség elég szerencsésen intéződött el még csirájában s hasonlót mondhatunk a jezsuiták és a ferencrendiek viszonyáról is.

A két rend egymást kiegészítette s ott ahol együtt éltek, a jezsuiták voltak főlényben, mert a ferencrendiekkel szemben Brassóban, Szebenben, Kolozsváron, Székelyudvarhelyen és Gyulafehérváron a plebánia vezetése az ő kezükön volt. A XVIII. században a jezsuiták e városok környezetében fejtenek ki tevékeny munkásságot. Az ország többi részéről, s főleg az elhagyatott, nehezen megközelíthető vidékekről kevésbbé vettek tudomást. A plebániák pásztorálása mellett az iskolák vezetése kötötte le figyelmüket és különben a század elején a románság uniójának keresztülvitelével annyira el voltak foglalva, hogy midőn szabad mozgást, letelepedést nyertek, akkor a mozgási szabadságot nem használták úgy ki, ahogyan kihasználhatták volna.

Erdekes e rend történetében, hogy amig annyi sok üldözésnek voltak kitéve, addig szívesen barangolták be az elhagyatott helyeket, s mikor ugyanezt félelem nélkül tehették volna, akkor a ferencrendieknek adták át a teret.

A ferencrend és a jezsuiták között barátságos volt a viszony, s a század közepén az iskolák és a temetési negyedek között keletkeztek némi zavarok.

Az erdélyiek kezdettől fogva jezsuita talajon mozogtak az iskolák ala-

Mária Terézia.

pítása és fölkarolásával, mert az erkölcsös oktatást tanítással vélték megoldani, s az erdélyi katolicizmusnak így akartak védőbástyákat állítani.

A ferencrendiek a jezsuitáknak azzal adtak okot a vádemelésre, hogy Balázs Antal a csiksomlyói gimnáziumban a retorika tanára 1726-ban Kolozsváron a jezsuita kollegiumban egy általa irt szindarabot adatott elő Antalffy János erdélyi püspök és Korniss Zsigmond kormányzó jelenlétében. A jezsuiták ekkor a ferencrendiek készülségét és tanítás módját kifogásolták. A ferencrendiek tekintélyét Bors Mihály védte meg s utasította vissza a vádat, melyet azután a Status is magáévá tett.

A kudarc után a jezsuiták 1734-ben a római hitterjesztési gyűlekezethez mentek s a ferencrendieket úgy a missziói megbízatásra, mint a tanításra képteleneknek mondták. A római gyűlekezet ezt a jelentést áttette a bécsi nunciushoz, hogy a megejtett vizsgálat után, vagy megfeddje a rendet, vagy elhallgattassa az ellenséges nyelveket. A bécsi nuncius április 10.-én Győrffy Páltól részletes jelentést kért úgy az iskoláról mint a misszió ügyéről. A részletes jelentés után Petra Vince bibornok elismerését fejezi ki Győrffynek és rendtársainak.³⁴⁷

A támadásnak meg volt az a látható eredménye, hogy Csik, Gyergyó és Kászonszékek katolikuszainak figyelmét még jobban Csikra irányították.

A másik sebezhető pont a temetési negyedek kérdése volt. Ez a multból sem ismeretlen. Később majd bővebben.

Az erő a harcban fejlődik ki és edződik hatalommá s minél harcteremtebb valamely nemzet, annál biztosabb a léte. Az egyén ellenálló képességétől is sok függ s ezt átírhatjuk a társaságok, az egyesületek életére is.

A ferencrend az eddig ismert kolostoralapításokkal nem merítette ki erejét, hisz oly helyek váraoztak reá, ahol az ő szívós kitartására volt szükség. Ilyenek voltak Szék, Szamosújvár, Toroczkószentgyörgy, Kőhalom, és Hátszeg.

Weiner Konrád dési megjelenése alkalmával a *széki* katolikusok lelki-gondozását is vállalta.

Egyszerre lett lelkipásztor a Désnek, kincstári káplánja Désaknának és Széknek. A széki káplánkodás egy kissé terhes volt Désről, s a kolozsvári kolostor kialakulásával az utóbbi magára is vállalja ezt a terhet.

Idővel annyira felfszaporodott a rendszeres adminisztráció mellett a széki katolikusok száma és annyira

Szék.

biztosítva látták egy két pap életét, hogy állandóvá akarták a széki tartózkodást tenni és 1741-ben 56 forinton telket vásároltak és jan. 18.-án Péterffy Domokos jóhírű szónokot küldötték állandó lakóul Székre, akit Vigler Márton bányafelügyelő fogadott. Viglertől vette át Péterffy azon telket, melyet Botár Joachim tartományfőnök utasítására Réti Péter és feleségétől vásárolt a felszegi utcában.

A helyszínén vették észre, hogy a helyzet nem elég biztos. Tíz esztendő után a káptalan mégis úgy határozott, hogy egy pap azért állandósuljon és amíg építkezni lehet, addig a sókamara pénztárnokánál lakjon és nyerjen étkezést.

Elsősorban lakóház építéséről kellett gondoskodni. Az építkezést 1753-ban megkezdették és 1795-ben fejezték be.³⁴⁸

A lelkipásztorkodás mellett tanítással foglalkoztak az elemi iskolában és ezért Mária Terézia királynő segítette a megélhetésben.

Nem mondhatni fontosabbnak, de nagyobb jelentősége van a *Szamosújváron* való megjelenésnek.

Szamosújvár újonnan alapított város. Besztercéről Szamosújvárra menekült örmények 1700-ban vetették meg alapjait.³⁴⁹ Maguknak élő, más nyelvet beszélő, erkölcsaikben, szokásaikban és foglalkozásukban a magyaroktól elütő örmények közé az erdélyi papság nehezen férközhetett be.

A konventuális minoriták 1738-ban kísérleteztek Szamosújvárra való bejutással, de a tanács el-

zárkózott úgy ezek, mint a később (1741.) Vámosi Antal jezsuita rendfőnök próbálkozásai előtt. A jezsuiták pedig két rendtagot küldöttek a városba és biztosították az örményeket, hogyha kényelmes szállás és ellátásról gondoskodnak, ők magukra vállalják az örmény gyermekek tanítását. Az örmények bizalmatlansággal fogadták a jezsuitákat, kik eredménytelenül hagyták el a várost. Kárl Miklós ekkor már a fegyintézetben lelkészkedett és értesítette Botár Joachim rendtartományfőnököt a jezsuiták kudarcáról s kilátásba helyezte, hogyha hasonló irányban a ferencrend tenne lépéseket, bizonyára több eredményt tudnának elérni. Botár Joachim nem habozott sokáig s dési látogatása alkalmával Szamosújvárt is útjába ejtette. A városban meglátogatta az örmények nagynevű

Szamosújvár.

fiát, Dániel Tódor főbíró, akinek tetszését egyszerre megnyerte és asztalához hívta a tartományfőnököt. Ebéd után Botár Joachimot biztosította a letelepedés lehetőségéről. Telket adományozott és 1742. okt. 20.-án a rendre át is iratta.³⁵⁰ Az első házat Markovich András bocsátotta a rendtagok rendelkezésére.

Az örmény vezetőemberek rossz néven vették Chenganosz Thorszántól (Dániel Todor), hogy a ferencrendieknek letelepedésre helyet adott. A vezetőemberek, papok, Karácsonyi Kristóf főbíró, tizenkét tanácsos, összeültek Verzár Lukács elnöklete alatt, s a mesterembereknek megtil-

tották 1743. jun. 9.-én, hogy egy alapkövet is letegyenek. Leginkább az örmény papok voltak a ferencrendiek ellen. A városi tanácsosok nem mind voltak egy véleményen, s egy Novák nevezetű tanácsos döntötte el a meddő vitát: „Eresszük, ne eresszük, ezek már itt vannak, ki nem mennek, melyre nézve jobb, ha elfogadjuk őket.”³⁵¹

Mikor a rendtagokat ki nem tilthatták, akkor a papság másképpen akarta az örményeket a renddel szembeállítani. Mi indította erre, az megfélemlítésre szorult, mert indokolásuk nagyon gyenge. Megengedik, hogy nyolc pap és két testvér közöttük éljen. „Valamint a jelenben, úgy a jövőben is nagy nehézséggel fognak éledegni, mert a városi polgárok is napról-napra leszállanak és szegényednek.” Nem a polgárság szegénysége, hanem a szertartás és faji különbségek állítottak válaszfalat.³⁵²

A szerzetesek kezdetben kölcsönadott házban laktak s a templom-építésre 1748-ig alig gondoltak. Ponori Anaklét buzgolkodására az alapkövet Theodorovics Mihály örmény plebános és apostoli főjegyző tette le 1748. október havában.

Az építkezésben a rendet segítették a Dániel, Placsintár, Márkovich, Karácsony, Gorovej, Csomák, Korbuly örmény családok. A templomot 1758. nov. 5.-én szentelték fel és a felszentelési beszédeket örmény és magyar nyelven mondták.

A templom fölépítése után következett a kolostor fölépítése. Ezt is Ponori Anaklét kezdeményezte 1760-ban. Az építkezés a keleti résszel kezdődött (10 szoba). Mikor a házat kolostori rangra akarta a káptalan emelni (1766. jun. 10), az örmények ezen egyszerű rangemelését félremagyarázták s az örmény papság a várossal egyetértően másodszor is a renddel szemben fellépett és megbízottakat küldöttek, hogy tiltakozzanak ezen kizárólagos belügyi intézkedés ellen.³⁵³ A jelen esetben is a józanabb gondolkodású városi tanács kerekedett felül s oldotta meg a gordiusi csomót azon fejetetejére állított határozattal: lakhatik itt husz atya, vagy testvér, csak ne használják többé ezen elnevezéseket: *conventus et quardianus*.³⁵⁴

A szerzetes atyák működése Szamosujváron missziós jellegű. Annyi latin szertartású katolikus nem volt, hogy mindjárt kezdetben plebániává alakulhatott volna s ezt Batthyányi Ignác erdélyi püspök sem látta szükségesnek.³⁵⁵ Kijártak a környékre, segédkeztek az örményeknek és tanítottak.

A széki ház alapításának körülményei, helyzete, fejlődése a *torockószentgyörgyi* ház alapítását juttatja eszünkbe.

A torockószentgyörgyi Thorockay család Kolozsvár révén jutott összeköttetésbe a ferencrendiekkel. Kolozsváron nepomuki szent János

egyesülete részére *br. Thoroczkay János Joachim* a templom hajójához egy kápolnát építtetett s ezt úgy az ő, mint gyermekei részére temetkezési helyül választotta.

Torockó és környéke unitárius volt, s Torockószentgyörgyön az udvarhoz tartozó cselédség követte a katolikus vallást. A család katolikus jellegének megmentése vezette Thoroczkay Jánost, hogy ismeretségére és jótéteményeire támaszkodva, az ősi birtokra a rendből tagokat kérjen, biztosítva őket a tisztességes megélhetésről.

Állandó megtelepedésről még szó sem volt, s a család már 1742-ben egy rendtagot udvari pap minőségben a családhoz kap s a jubileumi *esztendőben* (1750) Thoroczkay György a fogarasi vár főkapitánya, feleségével Petki Krisztinával együtt elhatározzák, hogy a katolikus hit felvi-

rágoztatására véglegesen le fogják telepíteni a Szőlőskert nevezetű hegyen a rend tagjait.³⁵⁶

A káptalan 1750-ben Csedő Dánielt küldi főnöknek és az unitáriusból katolikussá lett Ambrus Krizosztomot hitszónoknak. A templom és a ház felszerelésében minden a Thoroczkay család bőkezűségére emlékeztett.

Torockószentgyörgy.

Ma azonban csak a telek és az épület köveinek egy része vetíti vissza fényét az alapítóra, mert az 1848-49-iki szabadságharc folyamán lángrobbant nemzeti érzés elhamvasztotta az összes épületeket és a rendtartomány 1857-ben kezdett fölépítéséről gondoskodni. A templomot részben a vallásalapból, részben pedig Haynald bibornok-érsek bőkezűségéből építették fel.³⁵⁷

A további két ház alapítása is csak megterhelhetést jelentett a rendtartományra. Áldozatot jelentett anyagiakban és nagy erőpróbát szellemekben. A *kőhalomi* zárda is benne volt azon káptalani határozatban a széki és torockószentgyörgyivel együtt, mely 1914. júl. 14.-én Ozo-ray Izidor elnöklete alatt kimondotta, hogy e három plebániális hely az egyházmegyének átadandó. A határozatot nem lehetett keresztülvinni s ha keresztülmegy, a rendtartomány másfélszázados birtoklásokról mond le, mert éppen annyi ideje, hogy a *kőhalomi* ház a rend kebelében van.

A Szászföld északi részénél egy régi vár romjaival találkozunk, melyről az utókor az alatta elterülő várost, Kőhalomnak nevezte. Nagyon kevés számú katolikus között is volt jó lélek, melynek fájt a magára-hagyatottság. Glantz András városi tanácsos ettől indítva ajánlott telket a ferencrendiek részére, melyet a káptalan 1760. jun. 12.-én örömmel fogadott, ha abba a püspök is beleegyezik. Az erdélyi püspök szívesen adta beleegyezését, de azért nem ment simán a templomépítés, mert a királyi rendeletek értelmében csak királyi engedéllyel lehetett új templomot építeni s az adományozás után a protestánsok azonnal sérelmezték a királynál és a királynő nekik adott igazat.

Utánjárással megkapták az engedélyt és először kápolnát emeltek. A kápolnát templommal 1779-ben cserélték fel, mely 1802-ben porrá égett, de már nem élt a kegyes királynő, aki a rendnek segédkezet nyújtott volna, de azért csüggedés nélkül 1810-ben új építkezésbe kezdtek.

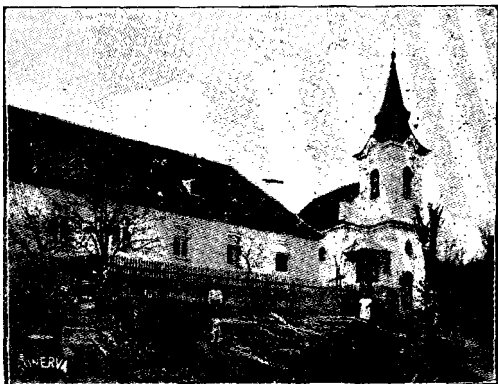
Kőhalomban 1763-ban Kapp Sámuel teljesít szolgálatot. 1765-től hol hárman, hol ketten vannak 1886-ig. Azóta csak egy pap vezeti a plebániát, mert az iskola beleolvadt az állami iskolába.

Ennyi jelentősége sincs a *hátszegi* háznak a Sztrigy völgyében. A régi szálakat

az új idők sem tudták megerősíteni. Kern Fülöp királyi tanácsosban hiába volt meg a jóakarát, midőn 1768-ban a rendnek telket adományozott, mert annyira félreeső hely volt s a helybeli plebánia működése miatt sem tudták felvirágoztatni. Az ima és lakóházat vesszőből fonták. 1810-ben tágították, de állandóvá nem tették s 1901-ben az ott állomásozó pap vagy apácánál, vagy a plebánián végezte szent miséjét.

Az államhatalom egyenesen nem avatkozott bele a Ferencrend belételebe. Voltak helyek, hol egyes tisztviselői segítségükre voltak a rendtagoknak, de viszont találkozunk esetekkel is, midőn az állami tisztviselők beavatkozása miatt kellemetlen helyzetbe jutnak a ferencrendiek. Ilyen szörványos esetek főképp a Székelyföldön Csiksomlyó és Esztelnek életében fordulnak elő.

Csiksomlyón a Szék tisztjeinek beavatkozására okot a konfráteri intézmény és az iskola szolgáltatott.

Kőhalom.

Hunyadi János a kolostor fölsegélyezésére harminckét szabad székely családot adományozott a kolostornak s fölmentette őket minden közmunka és teherviselés alól. 1714, 1718, 1742, 1745, 1747, 1753. években sok utánjárással bizonyítja a kolostor jogait. Nagyobb nehézségekbe ütközött a konfráteri jogok kivédése a székely határőrség szervezése alkalmával, mikor a rideg katonai paragrafusokon keresztül kellett szűrni az igazságot. 1762-ben a csíki összeírások alkalmával a konfrátereknek külön parancs szólt. A kolostor tagjai Buccow útján járulnak a királynő elé, közben pedig mindenkit besoroznak, akit alkalmasnak talál-
nak, mert a katonaság a konfráterek besorozása által akarta hajlékonyabbá tenni a csíki székelységet a határőrséggel szemben. A per 1767. március 29.-ig húzódott. A királynő ítélete folytán a konfráteri jogok tiszteletben maradtak.³⁵⁸

Buccow ellentétes magatartását azok a feljelentések élezték ki, melyeket a csíki és esztelneki kolostorokból kapott. Voltak magukról megfélemezett nagyravágyó testvérek, akik az igazságnak meg nem felelő jelentéseket küldöttek a katonai főparancsnoknak a mádэфalvi veszedelemben részesek rejtegetéseiről, s bár semmit sem tudtak a két kolostorra rábizonyítani, azért a följelentés hatás nélkül nem maradt. Csiksomlyóról egy Krobitz Gergely nevezetű volt a feljelentő 1762-ben, kinek ügyét a rendtartomány tanácsa nagy későre vehette elő.

Az esztelneki kolostor ellen följelentést 1764. április 23.-án Mosmüller Bruno testvér küldött, aki Leipold Didák szőkevény szabó testvér vallomása alapján azzal vádolta meg Ábrahám András kolostorfőnököt, hogy a kolostorban puskaport, golyót és gyutacsot gyártottak a mádэфalvi támadás segélyezésére.

A hálátlan Leipold vallomása elég világos és mindent megmagyarázó. A rendi fegyelmet megunta és a feljelentését azon föltétel alatt volt hajlandó megtenni, ha Buccow őt egy német kolostorba átsegíti, ha a feljelentendőket halállal nem büntetik és ha az itteni rendtartományban élőknek ezért semmi bántódásuk nem esik.

A német testvér lelkéből ezt a kegyetlen bosszút az a felháborodás váltotta ki, melyet a székelyek és velük együtt a ferencrendiek is éreztek a mádэфalvi indokolatlan mészárlás fölött, mert amikor Ábrahám András kolostorfőnököt egyházi törvényszék elé vitték, ő nem tagadta a puszkapor készítését a hetvened vasárnap hetében, a föltámadás és szent György ünnepének megülésére. A mádэфalvi veszedelem pedig jan. 7.-én volt. A vádló a püspök és a katonai hatóság védelme alá helyeztette magát.³⁵⁹

Scheffler Olivért Székelyudvarhelyről azzal vádolták 1766-ban, hogy a határőrség ellen izgat. Azt terjeszti s azzal ámitja a népet, hogy a

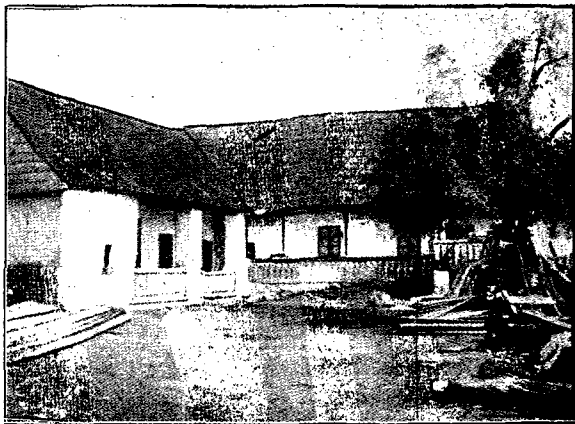
határőröket vagy kiviszik az országból, vagy pedig beosztják a rendes katonaságba. A főhaditörvényszék a vádat a püspöknek adta át. A rendtartományfőnök maga elé idézte Schefflert és tanuk előtt kihallgatta, miután a hír valótlannak bizonyult, őt Székelyudvarhelyre visszaküldötte.³⁶⁰

Az erdélyi franciskánusoknak a minorita testvér renddel is voltak ütköző pontjai, amelyekre gyújtópontot az alamizsnagyűjtés terén megengedett túlkapások szolgáltattak. Erdélyben az ellentétek kiélezése azonban a levegőben kavargott és a két testvérrend között általános volt az egész világon.

A század elején azzal kezdődött Olaszországban, hogy fölvetették a kérdést: melyik régibb rend, a minoriták-e vagy az obszervánsok-e és az asszizi templom-e a rend anyatemploma?

A vitában a pápa úgy döntött, hogy úgy a porciunkulai, mint az asszizii templom anyatemplomoknak tekinthetők és vita tárgyát nem képezheti, hogy melyik a régibb rend.³⁶¹

A pápai nyilatkozat nagyon diplomatikus volt és a vihart nem tudta elhallgattatni, mert midőn szent Ferenc szobrát a rendalapítók szobrai között elhelyezték, akkor a Szentet az obszervánsok ruhájában ábrázolták, mely a római közvéleménynek újabb megnyilvánulása volt az obszervánsok mellett.

Hátszeg.

Az erdélyiek mintha érezték volna, hogy a felhők Erdély bérceire is ráereszkednek és azért már 1721-ben beszerzik a szalvatoriana és mariana rendtartományokból azokat az iratokat, melyek a régi erdélyi kolostorok történetére vonatkoznak. Ezek segítségével csak 1745-ben volt szükség, mert addig mind a két testvérrend az elhelyezkedéssel volt elfoglalva.

A belső egyenetlenségnek három oka jelenik meg: az alamizsnagyűjtés közben a minoriták átlépik a ferencrendiek jogkörét; a ferencrendiek megakadályozzák a székelyudvarhelyi kolostoralapítást, illetve, hogy Firtosról beköltözzenek (1747) és harmadszor a régi kolostorterületek joga és az elsőség között merültek fel jelentéktelen, de kölcsönösen

felfújt háborgatások, melyeknek II. József intézkedései vetnek véget.³⁶² József császár a szerzetesrendeket eltiltotta az alamizsnagyűjtéstől, a többi okok pedig maguktól *simultak el*.

Három esztendő leforgása alatt annyira elmérgesedett az ellentét, hogy az 1749. aug. 13.-án Csiksomlyón összegyűlt káptalan atyái utasítják a rendtartományfőnököket, ki két rendtársa kíséretében a római nagy káptalanra készült, hogy a minoriták periratai mellé csatolni kell a székeljudvarhelyi kolostor kifogásait is és meg kell kérni Őszentségét, hogy egyházi büntetések alkalmazásával vessen véget a sok áskálódásnak. Az egyházi fenytékeket alkalmazza akár ránk, akár az ellenfélre, ha még Rómába fordulnak.

A gyulafehérvári káptalan hozott már a minoritákat elmarasztaló ítéletet, de ugyanezen közgyűlés jónak látja összegyűjteni az élő személyektől mindazon adatokat, melyek azt bizonyítják, hogy a minoriták tiltott helyeken gyűjtöttek alamizsnát, hogy Kolozsváron a per megindulása előtt a körmeneteken keresztellett jelentek meg, azután pedig soha.

A Szentszék 1755-ben a konventuálisoknak hallgatást parancsolt, (Congr. Epporum et Regularium) de 1763. jun. 9.-én a káptalanban újabb döntést olvasnak fel, amelyben véglegesen eldől, hogy Székeljudvarhelyre nem jöhetnek be Firtosról és ezt a püspök helyettesének is bemutatták. Ez újabb fellebbezést jelentett, mert a konventuálisok óvással éltek, de közben elkövették azt a hibát, hogy 1766. év keresztjáró hétfőjén a konventuális szónok a plebánia templomban a ferencrendiekre sértően nyilatkozott és ekkor a ferencrendiek kérdést intéztek Rómába: van-e helye a XIV. Benedek döntése (1755) elleni fellebbezésnek? A felelet tagadó volt, de már előbb a római általános rendi ügyvivő a junius 10.-iki közgyűléstől egy megbízottat kér az erdélyi rendtartomány kebeléből, aki felvilágosításokat adjon azon esetekről, amelyek többszörösen megjárták a gyulafehérvári püspöki és a kalocsai érseki szentszéket. Az erdélyiek teljhatalommal Péterfy Kornélt bízták meg. A Szentszék a jelen esetben is a ferencrendieknek adott igazat, de azért 1777. okt. 3.-án a konventuálisok Bajtay püspöktől, szegénységükre hivatkozva, egyházmegyéje területén gyűjtési engedélyt kérnek kolostoraik és templomaik rendbehozása céljából.³⁶³

Mi értelme, hogy a ferencrendiek annyira ragaszkodnak az alamizsnagyűjtéshez és a lefoglalt terület sértetlenségéhez? A szabályokhoz való ragaszkodás. Mint kolduló szerzetnek főmegélhetési forrása a nép alamizsnája volt, s a rendtartományban meg volt a hajlandóság visszatérni a szabályok szigorához, mert az 1750. közgyűlésen (jan. 4.) fölvetik a kérdést: mi legyen azon ingatlanokkal, melyek nincsenek benne a Győrffy és Balázssffy féle engedményekben? Erről a határozathozataalt

a következő káptalanra halasztották. Vizsgálatot rendelnek el, hogy a csíki malom fennállhat-e, hát a mikházi? Megengedik az udvarhelyi kolostornak, hogyha még nem bontotta le a Csiszár Rebeka és Anna nővérek házát a torony mellett, akkor meghagyhatja. A hitterjesztési gyülekezet ezekre fölmentést ad. (1753.)

A káptalani határozatokból a belső életre is teljes képet nyerhetünk.

A vallási életre vonatkozó főbb intézkedések már előfordultak. A templomok tisztaságára ügyelnek s ahol a látogatók hanyagságot észlelnek, nem mulasztják el a figyelmet felhívni s hogy a szertartások egyöntetűen menjenek, a tartomány részére Szertartáskönyvet íratnak, amelyet minden kolostornak le kell másolni. A szent gyónást meghatározott időben végezhetik és általános bűnvallomásokat tartanak. A templomban cipőben jelennek meg. (1750.)

Szentbeszédet csak kijelölt szónokok tarthatnak, s hogy a rendtagokban a szónoklás iránt a buzgóságot fokozzák, a jobb szónokokat Rómából általános szónoki címmel és kiváltsággal ruháztatják fel s aki ilyen címet kér, az először vizsgára van kötelezve.

A nevelésre nagy gondot fordítanak s bár több kolostorban végzik a nevelés munkáját, egységesítik és a főbb elveket írásba foglalják.³⁶⁴

A lektori kiképzésre sokat adnak és az új könyveket a rendtartományfőnökkel (1750) római útja alkalmával beszereztetik. A lektorjelölteket a theologiai lektorok jelölik ki, s csak elfogadható vitatkozás után kapják meg a címet.³⁶⁵ Balásffy Mihály, György Pál, Csató Elek, Bögözi László, Veress Lajos, Trnka Antal stb., foglalkoztak irodalommal s vagy nyomtatásban, vagy kéziratban maradtak fenn, történeti vagy hittudományi munkák. Hát még a miszterium írók?...

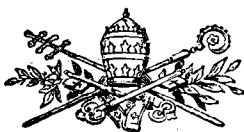
Az asztalnál felolvastak. Nagyobb kolostoroknál a káptalanok határozták meg, hogy kik fognak olvasás közben javítani.

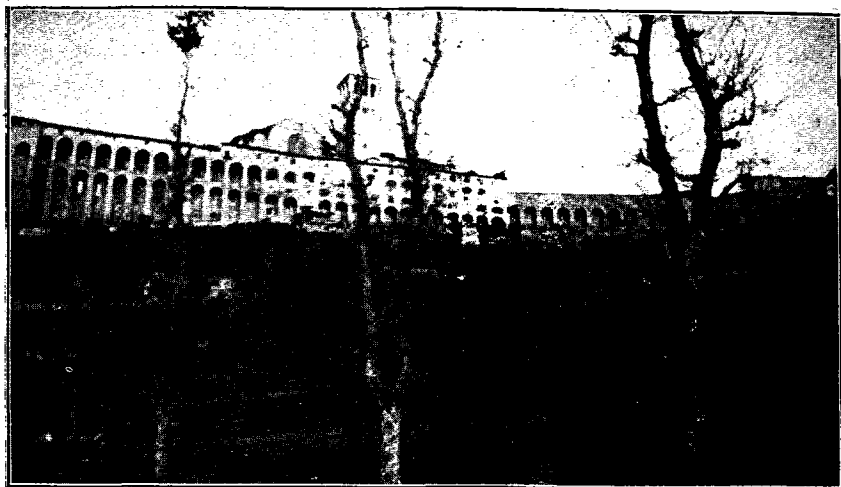
Mindenkinek a közgyűlés osztotta be a teendőjét. Sokszor azt is meghatározták, hogy kijelölt helyeik elfoglalása mikor kezdődhetik. Tiltották a nagy podgyással való útrakelést (1751). A tiltott szórakozások közé tartozott a pipázás, vadászás és lovaglás, kanári madártartás. Általában véve a fegyelem nagy lehetett, mert amig gyakran foglalkoznak a káptalanok fegyelmi ügyekkel egyes személyekkel szemben, addig a század közepén nagyobb bűnügyekben csak szórványos esetek fordulnak elő s ily esetekben kérlelhetetlenek a megtorlásban.

Csakis így érhették el a rendtartomány felvirágzását úgy kolostorok, mint rendtagok számában. Az erdélyi ferencrendi tartomány sohasem volt oly népes, mint a jelen században, s csak Karánsebesen és Erzsébetvároson nem fogadták el a felajánlott helyeket. A terjeszkedésben a rendtagok számarányát nem lépték át.³⁶⁶

A jelen században egyes személyek nem jutnak oly fontos megbízatáshoz, mint a múltban, egyetemlegesen azonban messze fölülmulják a multat, mert 310—320 rendtag szélesebb körben mozoghatott, mint 40—50.

Az erdélyi rendtartomány a XVIII. században épült ki, virágzott fel, s másfél századon át ennek fénye sugárzott végig az erdélyi rendtartományon és Erdély katolikus életén.

Sacro Convento (Santuario) Assisiben.

VII. FEJEZET.

Bomlasztás.

(1773—1790.)

A XVIII. századot a racionalizmus, az észelvűség korának nevezzük. A század közepén (1751—1780.) állítják össze a francia bölcselek a nagy enciklopediát, melynek kifejezett célja: az emberekben az Isten-hitet összetörni, s a kinyilatkoztatott vallás elveitől elvezetve, magárahagyottan a humánizmus felfogásában boldogítani. A kor felvilágosodottnak nevezett bölcselei az ész gyújtotta fáklya kétes világánál indulnak a boldogság kövének megkeresésére, de a hamis alaptól kiinduló bölcselet ép oly negatív eredményeket ért el, mint a XVI. század alkimiai kutatása. Bizonytalan a kiinduló pont, rombolás az eredmény.

A racionalizmus hivatásánál fogva ellensége volt a kinyilatkoztatott vallásnak és képviselőjének az Egyháznak. „Üsd a gyalázatost“ t. i. az Egyházat, vallotta, gyakorolta és terjesztette a racionalizmus megszemélyesítője Voltaire, ki körül egy iskola keletkezett, mely a pusztán bölcseleti elveket, minden gyakorlat kizárásával, a politika örvényébe csempészte be, melyek más és más elnevezések alatt, gallikánizmus, febronianizmus, jozefinizmus, mind ugyanazon célt vallották: szét kell zúzni az Egyház ősi intézményeit és megalázandó a kevély Róma“. ⁸⁶⁷ És kezdetét veszi a modern államok küzdelme az Egyházzal.

A XVIII. század bölcselei nemcsak a politikusok gondolkozását mérgez-

ték meg, hanem odaállottak az uralkodók oldala mellé mint személyes jó barátok (II. Frigyes, II. Katalin, II. József), s a barátság örve alatt ásták először az Egyház alatt a vermet; gyűlöletre építették a királyi tekin-télyt³⁶⁸ és természetes, hogy hazug, rosszakaratú írataikkal megmételyez-ték a nép lelkét és a néprétegeket a kolostorok ellen vezették. Így a szekularizációt a legfőbb helyről irányították, mert az egész Róma-ellenes mozgalom hol talált a legerősebb ellenállásra, ha nem a kolostorok ódon falai között? Ha a fanatizmust akarjuk megtörni, ele-inte ne nyuljunk a püspökökhöz, írta II. Frigyes Voltairnak 1775. aug. 13-án, hanem kisebb számra szorítsuk össze a szerzeteseket, különösen a koldulókat, s a nép el fog hidegülni. Ha a nép elhidegült, meg fogja engedni, hogy a püspökökkel azt tegyük, ami nekünk tetszik.³⁶⁹ Ezért voltak oly gyűlöletesek a kolostorok lakói, hogy a világi, sőt egyházi fejedelmek közül többen nyíltan állást foglaltak ellenük és végeredményében a Pápát is arra kényszerítették, hogy a jezsuitákat eltörölje.

Az ellenség zászlajára az Egyház megalázását írta. Előzőleg a szer-zetesk ellen indította be a harcot.

Való, hogy a szerzetesek száma igen elszaporodott és sok helyen a szerzetesi élettől eltávolodott. A szerzetes intézmények ellenségei tehát azzal kezdték, hogy önkényűleg minden felsőbb egyházi jóváhagyás nélkül bizottságokat alakítottak, mint a milyen volt XV. Lajos francia király *szerzetesek bizottsága* (1766), melynek bevallott célja az erkölcsök javítása, igazi szándéka a szerzetesek és kolostorok számának csökken-tése. Másodszor, hogy a pápák által megerősített szabályok mellett ők állítsanak fel szabályokat. A szerzetesek bizottsága Franciaországban elérte azt, hogy husz esztendő alatt a szerzetesek számát 26,000-ról 6,000-re csökkentette.³⁷⁰

A francia példát követték a bajorok (1769), a mainzi választó (1778), II. József (1780), és IV. Ferdinand szicíliai király (1788).

Tehát II. Józsefnek az Egyházat és a szerzetesi intézményeket fel-forogató törekvése nem egymagában álló, nem is egyéni kezdeményezése, se az örökös tartományokban, se Magyarországon és Erdélyben.

A szerzetesi intézmények alatt a talaj már Mária Terézia (1740-1780) uralma végén kezd inogni. A buzgó királynő egyházi intézkedé-seivel nevét fényesen megörökítette az erdélyi katolikus egyháztörté-nelemben, mert 118 plebániát szervezett, vagy segélyezett³⁷¹ s valóban oly üdvös intézkedéseket tett minden terén, hogy királyi atyja és az ő uralkodása alatt érte el az erdélyi ferencrendi tartomány fénykorát.

A királynő minden apostoli buzgósága mellett sem vonhatta ki magát a fölvilágosodás szellemének hatása alól és a szerzetesi életben

vannak olyan intézkedései, amelyek emberiesen érző lélekre vallanak, nem kárhoztatandók, de váratlanul jöttek.

A királynő 1774. aug. 8.-án 5524. sz. rendeletében megtiltja, hogy birodalma területén valaki huszonegyedik életévének betöltése előtt szerzetesi ünepélyes fogadalmat tehessen³⁷² s ha a szerzetes előljáró ez ellen vét, a vagyonnal rendelkező rendtartomány, vagy ház 3000 forint büntetést fizet, s a kolduló rendeket az alamizsnagyűjtéstől tiltják el. A jelöltek a fogadalom letételéig világiaknak tekintendők. Kimondotta, hogy a rendbelépő hozomány gyanánt atyai, vagy anyai örökségéből a rendnek nem adhat többet 5000 forintnál, s viszont a szerzetes sem kaphat 200 forintnál nagyobb nyugdíjat.

Kéri a rendfőnököket, hogy a szabályokat meg nem tartó rendtagokkal szemben, ha büntetni akarnak kiméletlenül járjanak el. Eltiltotta a börtönbüntetést s ha valamely alattvaló előljárói szigorát nem venné figyelembe, akkor azt adják át a megyés püspöknek, mert a legnagyobb büntetést a megyés püspök szabhatja ki, nem mint a Szentszék megbíztotta, hanem mint a királynő akaratának végrehajtója.³⁷³

Mária Terézia a szerzetesrendeknek megtiltja, hogy az örökös tartományokon kívül élő rendfőnököknek nagyobb pénzösszeget küldjenek. Nagyon üdvös intézkedése, hogy eltiltja a szerzetesrendeket a plebániák vezetésétől, ahol csak egy szerzetes tartozkodhatik; legalább hárman éljenek együtt, kik közül az egyik gazdasági intéző s ennek a lelkipásztorkodásba semmi beleszólása. Csak az örökös tartományokból jelölhetnek ki házelöljárót, vagy lelkészt. A szökevények fegyelmi ügyének lejárátását a püspökre bízta.

Mielőtt II. József trónra lépett volna, világi hatóság részéről ezek voltak a főbb intézkedések. A fölvilágosult császárnak ezekhez is van köze, mert Mária Terézia és fia József között erős belső küzdelmek voltak éppen az egyházi rendeletek kiadása körül; az anya félt fiától, mert jól ismerte más véleményét, melyet a fölvilágosodottak társasága alakított ki benne. Egyházbírói ügyekben Martinirre, a szabadgondolkodó Van Svietenre, a szabadkőművesek bécsi nagy mesterére Born Ignácra, a kikeresztelkedett zsidó Sonnenfeldre hallgatott.³⁷⁴ Ily tanácsosok környezetében a lelkében oly katolicizmus képe alakult ki, mely Rómával semmi közösséget nem ismert; melynek papjai az államnak hűséges szolgálói és minden rendeletében ezen irányelvek vezették, s mint találó rövid jellemzést örökölt meg róla a dési ház krónika vezetője: József hasonló egy halotti miséhez, melyben *nec gloria, nec credo, nec in fine benedictio*.³⁷⁵

Varisioi Paschális általános rendfőnök 1775-ben a szerzetesi fegyelem javítása és fenntartása érdekében az egész rendben kötelezővé

tette a szigorított helyek felállítását, melyek példaképpen lebegjenek az egyes rendtartományi tagok szemei előtt. A rendtartomány tanácsában jún. 23.-án a legfelsőbb rendeletet közzé is teszik, de a rendtagok elhelyezése alkalmával a német nyelv tudására tekintettel kellett legyenek s ez akadályul szolgált. A gyulafehérvári kolostor részéről is oly panasz merült fel, milyennel az előző fejezetben nem találkozunk. A ház tanácsa nem írta alá a számadásokat, mert a tanács panaszlevele szerint a kolostorfőnök azt nekik az utolsó pillanatig be sem mutatta és ruhájukról nem gondoskodik.

A rendtartomány 1777. év júniusában Pap Primus szálvatoriánus rendtartományhoz tartozó lektor személyében érélyes látogatót kap, akinek kifogásai vannak egyes rendtagok magatartásával szemben és kezdik elhanyagolni a segédtestvérek oktatását.

Mária Terézia rendeleteinek hatása ezekben érezhető, mert két oldalról is ellensúlyozódtak.

II. József vérében volt az újítás s szűk környezetén kívül a pápai diplomácia is tudta, hogy uralomrajutása esetén a római kúriával szemben nem fogja anyja békés politikáját követni. Azért mégis meglepetés volt 1781. április 2.-án kiadott rendelete a szerzetes rendek ellen és a placetum regium (királyi tetszvényjog) felújítása. Egyházi intézkedéseit ezekkel kezdi meg, melyeket következetes hajthatatlansággal követett a többi, s míg élete végén Magyarországra vonatkozó összes politikai intézkedéseit visszavonta, egyházi rendeleteit érintetlenül hagyta tekintet nélkül arra, hogy megfelelnek-e, vagy nem? Ez már több volt a meggyőződésnél.³⁷⁶ Rendeleteiből a pápaság ellen határozott ellenszenv olvasható ki, mert rendeletei azt a meggyőződést keltették a protestánsokban is, hogy a katolikusok ezután lesznek igazi keresztényekké.³⁷⁷

A tavaszi rendelet nemcsak a pápai udvart és az illetékeseket lepte meg, hanem egész Europa csodálkozással vette tudomásul,³⁷⁸ mert oly tartalommal jelent meg, mely felborulással fenyegette a szoros központi rendszerrel bíró intézményeket. Megszüntette az uralkodó birodalma összes szerzetesházainak, tartományainak és előljáróinak a külföldi szerzetesekkel az érintkezést. Csak az imában való közösséget engedi meg. A szerzetesházak nem függnek ezentúl az általános rendfőnöktől sem lelki, sem anyagi ügyekben, hanem a rendtartományfőnök vezeti, a püspökök, érsekek és a politikai hatóságok felügyelete alatt. Ebből következik, hogy semmiféle egyesület, társaság és rendtartomány külföldi káptalanokra nem küldhet megbízottat, onnan nem fogadhat el látogatót és idegen alattvalót előljárónak nem tehetnek. Itthon a politikai hatóság (Magyarországon a helytartótanács, Erdélyben a főkormányshézék) engedélyével tarthatnak gyűléseket, választhatnak előljárókat és taná-

csosokat. A szellemi ügyekről külön vezessenek jegyzőkönyveket. Ezután nem szükséges rendi ügyekben Rómában, vagy más országokban megbízottakat tartani; szertartásos könyveket (breviarium, rituale, antiphonarium, missale stb.) nem szabad külföldről hozatni, s külön engedély nélkül a legkisebb pénzösszeget sem küldhették külföldre.³⁷⁹

Domokos Kázmér rendtartományfőnök 1781. június 10.-én a Mikházán tartott gyűlésen hozza a tanácsosok tudomására a császári rendeletet. Vita fejlődött ki a tanácsosok között és abban állapodtak meg, hogy csak választógyűléseket nem szabad tartani, de a közbeeső gyűléseket főkormányzéki engedély nélkül is megtarthatják. Nehogy a rendben egyes hivatalok örökösök legyenek, nem tiltja meg a tisztséget viselők elmozdítását és mint a káptalan határozata mondja: elődeink dicséretes szokása szerint a három évig működő előjárókat elmozdítottuk és helyüket újjakkal pótoltuk.

A ferencrendre különösen vonatkozik az elv: minden út Rómába vezet, mert a rendi szabályok és magyarázatok értelmében az általános rendfőnök minden három évben egy idegen, tehát érdektelen látogatót szokott küldeni a szabályok megtartásának felülvizsgálására. Az erdélyieket ennek lehetőségétől vágta el a császári rendelet, s úgy jártak, mint a forrás nélküli tó, melynek medencéjétől elzárták a patakot és lassankint poshadásnak indult.

A magyar püspöki kar látta a fenyegető veszélyt; szavát emelte ellene. Batthyanyi József esztergomi érsek írásba foglalta véleményüket, melyhez Batthyanyi Ignác gróf erdélyi püspök is csatlakozott s ebben kifejezték, hogy a szerzetesek nem szakíthatók el a külföldi szerzetesfőktől, mert közöttük az a viszony, mint az apa és a fiu között. Azon püspöki joghatóságot, melyet a kánonok a hivek és a püspökök közt megállapítanak, a szerzetesek fölött az általános főnökök gyakorolják. Erről intézkedni politikai hatóságnak nincs joga, mert az 1715. évi 102. t. cikk és az 1723. évi 96. t. cikk bizonyosága szerint az összes szerzetesrendeket külföldi összeköttetések fenntartásával fogadták be. Az érsek hosszú fejtegetésének nem volt semmi eredménye, mert az uralkodó előbbi rendeleteiből nem vont vissza semmit, sőt még jobban a püspökök joghatósága alá rendelte s kimondotta azt, hogy minden kolostor maga választja a házi előjárót s az 1785. jan. 10.-iki előjáróválasztásban plebániákon tartozkodó szerzeteseknek is van szavazatuk. A király a rendtartományfőnök kezébe tette le mindazon jogokat, melyek az általános rendfőnököt megillették. A kolostorok a püspökök joghatósága alatt állanak, s panaszaikkal a megyéspüspökhöz, vagy a kormányzótanácshoz fordulhatnak, s akik ezen rendeletet lelkiismeretükkel összeegyeztetni nem tudják, azok a birodalom területét elhagyhatják.

A látogató tisztét 1783. aug. 4.-én a rendtartományfőnökre ruházza, mert az idegen biztosok sok pénzbe kerülnek, s a káptalanok helyét is ő határozza meg, lehetőleg a legnagyobb városban. Mivel a gyűlés alatt tisztsége megszűnik, azért a legnagyobb ház előjárója elnököl; vagy ha időközben a rendtartományfőnök meghal, akkor ő helyettesíti. (1785. ápr. 28.-án.) A rendelet első részét Erdélyben egyelőre nem veszik tudomásul, mert 1783. szept. 21.-én Karda Módeszt látogató elnöklete alatt tartanak gyűlést és választják meg Péterffi Mártont. Ha egyenlő szavazatok esetén a harmadik választáskor sem tudnak megegyezni, akkor az illetők közül a megyés püspök választ.

Erdélyben mindenkor választási elnöknek a kolozsvári kolostorfőnököt választották meg egyhangúlag és 1785. június 19.-én ilyen szellemenben választják meg a nagyszebeni kolostor főnökét Slama Názárt rendtartományfőnöknek, jóllehet Péterffi Mártonnak még nem járt le a törvényes ideje. II. József alatt több választás nem volt.

II. József rendelete a kolostorfőnökökön és a rendtartományfőnökön kívül minden tisztséget megszüntetett. A rendtartományfőnök tanácsosok helyett két szerzetest vesz maga mellé tanácsadóul, szavazati jog nélkül, s a rendi gyűléstől elveszi a határozathozatal jogát, amely határozat 1800-ig fenn is maradt. Eltörült minden cím, mely kiváltsággal jár. Nincs tekintettel a rendi szabályok eredetiségére, hanem bekéri azt felülvizsgálás végett, s a neki nem tetsző kifejezéseket törölteti, vagy kitépeti és megtiltja azok felolvasását. Minden egyházi nyomtatványra kimondja az előzetes cenzurát. Ünnepeket töröltet és a zsolozsmakönyv szövegét módosítja. (1782. okt. 7.; 1786. máj. 11.) A rendet megfosztja kolduló jellegétől, midőn vagy nagyon megszorítja, vagy egyáltalán eltiltja az alamizsnagyűjtéstől.

1782-ben rendeletet ad ki a püspököknek, hogy az összes szerzeteseket vizsgálják meg, vajjon jártasak-e a lelkipásztorkodásban és a hittudományban?

Ez Erdélyre kevésbé vonatkozhatott volna, mert az erdélyi franciskánusok kezdettől fogva lelkipásztorkodással foglalkoztak. A királyi rendelet megjelenése alkalmával 11 plebánia volt a kezükön.

Batthyány püspök még az előző esztendőben „*Edictum episcopale*” címen kiadott egy hasonló természetű rendeletet, melynek tárgya a lelkipásztorkodás körében mozog és úgy a világi, mint szerzetes papságot egyformán érinti. Az *Edictum* pontjai közül a szerzetesekre vonatkozik, hogy ők írásbeli engedély nélkül nem foglalhatják el a parochiákat és a rendtartományfőnök a püspök tudta nélkül nem mozdíthatja el a plebánoshelyettes minőségben alkalmazott rendtagot. Másodszor az *Edictum* mindenkit joghatósági vizsga megújításra kötelez, mely alól

csak a hivatalban lévő, vagy már hivatalt viselt rendtartományfőnököket, tartományi öröket, tanácsosokat, guardiánokat és lektorokat menti föl. A többi rendtagoknak minden új hely elfoglalása alkalmával vizsgát kell tenniök. A harmadik megszorítás, hogy a rendtartományfőnökön kívül a többi páterek a plebániák területén a plebános előzetes engedélye nélkül nem gyóntathatnak.³⁸⁰

Az erdélyi püspök felszólítja 1785-ben is az erdélyi rendtartományfőnököt, hogy figyelmeztesse a kolostorelöljárókat, hogy a szónokok részére szerezzenek be megfelelő könyveket. A rendtartományfőnök 1787. márc. 13.-án újjól figyelemzeti a rendtagokat, hogy a püspököt a császári rendeletek szabályozzák, hogy a tridenti szent zsinat szellemében tartson vizsgálatokat, s aki jelesen vizsgázott, ezután három évig nem kötelezhető újabb vizsgára és ezen idő alatt bármely hivatalt elfoglalhat. Akik a rendtagok közül a plebániákra akarnak menni, jól fontolják meg, vajjon a lelkekért teszik-e, vagy a szerzetesi fegyelem elől akarnak menekülni?

A püspököknek jogukban állott hiányos papságukat szerzetesekkel egészíteni ki, s a szerzetesek viszont ép úgy pályázhattak bármely plebániára, mint a világi papok. Voltak püspökök Erdélyen kívül, akik kimutatást kértek a rendtartományfőnöktől a lelkészkedésre alkalmas rendtagokról: mi a szerzetes neve, hol született, hány éves, mely kolostorban tartozkodik, vagy kolostoron kívül lakik, minő tisztségben és minő állásban van? Mely nyelveket beszéli tökéletesen, s melyeket a közepesen alul, milyen az erkölcsé, a tudománya; lelkészkedett-e már s van-e kedve hozzá?³⁸¹ S hogyan szerzeteseket annál könnyebben kivigye a kolostorokból, javadalmakat adott nekik. Beiktatják s a javadalmas szerzetes végrendelkezhetik.³⁸² A szerzeteseket eltiltja a túlságos hangos karimától, mert vagy egészségüket veszélyeztetik, vagy alkalmatlanokká lesznek a lelkészkedésre. Az elbetegesedett szerzeteseket visszarendeli a kolostorokba.

A király és kormányának figyelmét nem kerülte ki semmi. A kolostorok jogi helyzete iránt tudakozódva, 1785. szept. 15.-én a rendtartományfőnököknek rendeletet bocsátott ki és kérte az alapítólevelek hiteles másolatát, s a következő év jan. 5.-én ezen kimutatások beküldését megismétli. Számon tartotta az egyes kolostorok létszámát s ebben annyira aprólékos volt, hogy a kolostorelöljáróknak adott forma szerint minden harmadik hónap (febr., május, aug., nov.) 24.—29.-én fel kellett tüntetni a személyzetet, jelezve az időközben történt változást.³⁸³

A szerzetesek semmit sem tehettek. A császár vallásügyi politikája az Egyház fejében VI. Piusban aggodalmakat keltett. Őszentsége 1781. dec. 15.-én kifejezte, hogy személyesen szeretne vele találkozni és Bécsbe készül. II. József jan. 11.-én válaszolt s benne sejtette, hogy ezen látogatást nem tekinti egyébnek, mint jóindulatnak Őszentsége részéről, ki

ezen látogatással jelezni kívánja üdvös intézkedéseinek föllendítését és kifejezi, hogy vallásügyi intézkedéseiből semmit sem fog visszavonni. A pápa útrakelt. Fényes fogadtatásban volt része. Cél't nem ért.³⁸⁴

A jozefinizmus szelleme a szerzetesrendeket gyökerében támadta meg. A rendtartománfőnököknek nem volt elegendő hatalmuk a tulkapások ellensúlyozására. Az alattvalókkal félve rendelkezhettek, mert panaszkodási jogukkal az egyházmegye és világi hatóságok előtt a rend tekintélyének sokszor ártalmára vannak. A nehézségek között Isten különös kegyelme, hogy Erdély nagynevű püspökének lelkétől távol állott minden bomlasztó szellem, a püspök jósága, bölcsessége, az egyházmegyéhez való ragaszkodása ártalmatlanná tette azon fekete fellegeket, melyeket II. József rendeletei zúdítottak az egyházmegye fellendülő élete és a szerzetes intézmények ellen. Férfias ellenállásáért a Felség írásba foglalt haragját kellett elviselnie.³⁸⁵ Batthyanyi Ignác gr. mélyebben nem nyult bele a ferencrend életébe, mint amennyire a rideg paragrafusok kötelezték. A rend tagjainak nagy részében szintén volt annyi jóérzés és fegyelemszeretet, hogy a királyi engedményekből nem ragadtatta magát túlzásokra, de az erdélyi püspök buzgósa is elég intő példa volt s ha szükségét érezte atyai jóssággal intett, úgy is mint az egyházi törvények őre, úgy is mint a királyi rendeletek végrehajtója.³⁸⁶

II. József idejében Erdélyben nem találkozunk akkora felfordulással, mint más rendtartományokban. Ez alatt ne értsük azt, mintha az erdélyi rendtartományt érintetlenül hagyta volna a jozefinizmus, mert még ma is nyögi annak átkos szellemét és sohasem tudta kiheverni azon mérgeket, melyek az egész rendtartomány testét ájtárták.

A jozefinizmus valláspolitikájának első sakkhuzása az egyházi fegyelem megbontása volt. Másodszor megnehezítette és megutáltatta az egyházi pályára lépő ifjakkal hivatásukat. Az ifjú papjelölteket oly tanárok nevelésére bizta, akikben kevés egyházas szellem nyilvánult meg. Utját vágta annak, hogy hivatásukban megerősödhessenek, a helyi szokásba belenevelődjenek, megszeressék az egyházmegyét vagy rendtartományt, mert az egyházmegyei és rendtartományi papnevelőket felosztatta és a papnevelést egy kalap alá vonta, egységesítette.

Az erdélyi rendtartomány papjelöltjei más és más kolostorban nyerték kiképzésüket, s ezeket a főkormányshék 1783-ban Kolozsvárra rendelte. A szeptemberi közgyűlés úgy határozott, hogy a lektorok maradjanak helyükön, hátha ellenkező álláspontra lehetne birni a főkormányshéket?! De novemberben a növendékeket átvizsik a kolozsvári főiskolára, innen pedig Pestre.

Az uralkodó előbbi és későbbi rendeleteire akkor tette rá a koronát, midőn 1782-ben eltörli a karthauzi, kamalduli remetéket, a karmelita,

klarissza, kapucinus és ferencrendi apácákat. A királyi biztosok mindent lefoglalnak, s meghagyják a szerzeteseknek, hogy öt hónap alatt határozzanak életpályájukról. Amíg kolostorban vannak, a férfi szerzetesek napi 40 krajcárt, a nők napi 30 krajcárt kapnak, általában. Erdélyben eltörölték a trinitáriusok gyulafehérvári, a paulinusok tövisi és illyefalvi kolostorát és a ferencrendi apácákat.³⁸⁷

Az eltörölt intézkedés az erdélyi ferencrendieket nem érte közelebből s még az apácákra sem vonatkoztatták azonnal, mert Erdélyben olyan munkakörben voltak, mely előtt az uralkodó is meghajolt.³⁸⁸ Megható azonban, ahogy a klarissza apácák (Magyarország mágnás leányai) „a felséges Helytartó Királyi Tanátsnak Lábaihoz leboruló alázatos szolgálói, a pozsonyi, nagyszombati, budai és pesti klarisszák, a halál árnyékai könyörögnek s ígérik, hogy ha kiméletet nyernek, míg fonnyadt testükben tart a lélek, mindig hálások lesznek.”³⁸⁹ Az uralkodónak, a halál árnyékain szánakozni nem volt szíve s Magyarország mágnás leányait a kolostorokból a világba száműzte.

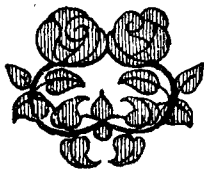
Amíg a rendeletek özöne meg nem bénította a rendtartomány vezetését, addig a franciskánus élet fejlődőben volt és a rendeleteken keresztül figyelve a belső életet, nem találunk az előző kor szellemétől nagy eltéréseket, mindaddig, míg figyelemmel lehet kísérni (1780). A segédtestvéreket a lelkiélet elméleteiből megvizsgáztatják (1773). A kolostorfőnököket figyelmeztetik, hogy az oktatás menetében zavart ne idézzenek elő. A cselédségre is kiterjed figyelmük. Vigyáznak a karima egyöntetű mondására. A konventuális mise után, a régi szokást tartva, ünnepélyesen, orgonával énekelik a lorettói litániát. A körmenetekre kereszt alatt mennek. 1782. évi káptalan a csiki *Cantionale* revízióját Molitor Ferdinándra bizza, aki a következő évre el is készíti egy társával és elhatározzák, hogy kifogják nyomatni, ha a püspök engedélyt ad rá. Ha a plebánosok ebédre hívják, csak társsal mehetnek. 1777-ben a rendtagok figyelmét föl hívják a szabályok szellemére, hogy a világi papokkal éljenek békességben. A világiakat ne látogassák.

A rendtartományban állandó ütköző pont volt a csizmaviselés, a lovaglás. A jótevőket figyelmeztetni kell, mondja ki a tanács (1780. júl. 2.-án), hogy a testvéreknek tilos a lovaglás, tehát kíségetést kérők szerket és ne lovat küldjenek. Érdekes az 1778. június 6.-iki intézkedés. A helyi előljárók az orvossal állapítsák meg, hogy kiknek mennyi dohányra van szüksége, vagy egyáltalán van-e? Ha valaki a szükséges mennyiségben felül dohányzik, azt kényéren és vizen böjtöltessék meg. Elvilágiasodásra mutat, hogy némelyek címáda-féle ruhát hordanak. Ez új. Új azon vétőrendelet is, hogy a paterek szobájukban madarat ne tartsanak és a csiksomlyói, dési kolostorban sokallják a szárnyasok, kecskék és juhok tartását, mert az könnyen megbotránkoztatná a világiakat.

Kisebb kolostorokban a klauzurális törvényt nem tartják be, s az előljárók a konyhán és az ebédlőben nőcselédekkel szolgáltatják ki magukat. Vasár és ünnepnapokon kell főképp a klauzurára vigyázni. A nagy kolostorok közül Csiksomlyón van baj.

II. Józsefnek tiz éves uralma elegendő volt, hogy ezen intézkedések ellenkezője menjen át a köztudatba, s a szerzetesek csak akkor vették észre a racionálizmus diadalrajutását, mikor az uralkodó örök álomra hunyta szemeit és hozzá kellett volna fogni a tisztító munkához.

A kezdet nagyon nehéz volt. Sok áldozatot és sok időt követelt, mert rombolni könnyebb, mint építeni. A kor embereinek szemében egyelőre fontosabb volt az ellenség (Egyház, kiváltságos rendek) várainak lerombolása, mint az a kérdés, hogy mit fognak a leromboltak helyére építeni.³⁹⁰

VIII. FEJEZET.

A rendi szellem kihalása.

(1790—1884.)

II. József halálával az egyházi élet öntudatraébredésének kellett volna következnie, amint az a politikai életben II. Lipót trónralépésének első eredménye volt. II. József rendeleteinek tömkelege akkora torlaszokat emelt és az egyházi élet fejlődését annyira kiköcskentette nyugodt menetéből, hogy egy időre megakadályozta volna az egészséges irányzat megerősödését abban az esetben is, ha a francia forradalom nem közvetlenül következik be. A forradalom eszméinek a magyar nemzet hálás talaja volt, részben természeténél fogva, mert válogatás nélkül fogad el mindent, ami nyugati, részben pedig a Habsburgokkal szemben kiélezett ellentétek sodorták lelkét forrongásba.

II. Lipót uralma alatt kimondják Magyarország politikai függetlenségét, mely semmi más országnak nincs alávetve. Az egyházi függetlenség az államhatalom önkényeskedő atyáskodása alól már nehezebb lépésekkel haladt előre és harminckét esztendőre volt szükség, míg az ország püspökei és szerzetesfőnökei belátták egy nemzeti zsinat szükségességét, mely az egyházi állapotok javítását egységesen indítaná meg.

Az erdélyi ferencrendiekből különben sem hiányzott egy jobb jövő után való sóvárgás, a jozefinizmus rendszere által lorombolt szerzetesi élet várának fölépítése után, de mivel a szabadjára engedett vihar tövestől csavarta ki a fát, hogy ki se hajthasson, hiábavalók voltak

az 1790—1791. évi káptalanok által következetesen életbe léptetett reformintézkedések, míg az érett alma a fáról le nem hullott!

Ahogy a mariana rendtartomány káptalanja panaszokban öntötte ki fájdalmát a szerzetesi erkölcsök romlása fölött, úgy az erdélyi öreg szerzetesek szemei sem maradtak a könnyektől szárazak.

A rendi káptalan 1791-ben az elmúlt szomorú időkről emlékezvén, megállapítja, hogy a káplánságokba kitett, vagy plebániákon alkalmazott rendtagok elszakadtak az anyatesttől és önállóságra törekszenek. Jövedelmüket, amig erőteljesek, nem szolgáltatják be a kolostoroknak s munkaképtelenség esetén terhei a rendházaknak. A szegénységi fogadalom ellenére misepénzeket fogadnak el. Különböző ürügyek alatt állandóan a világiak társaságát keresik, kik között szerencsejátékokkal töltik az időt, s a kolostorokban az elmélkedést, a karimát elhanyagolják. Ruházkodásban a világi papokat követik. A kolostori csendet a gyakori mulatozók zaja veri fel. Nincs egyöntetűség ruha és étkezésben, nem tartják meg a böjtöket és sok helyen megszüntették a klauzúrát. A magyar panaszok egy része szorványos jelenségeiben nem volt ismeretlen az erdélyiek előtt sem, akik kezdettől fogva kapcsolatot tartottak fenn a néppel.

A bajok forrása és továbbmérgesítője, hogy Rómával nem tudják felvenni a kapcsolatot. Gyűléseikről, határozataikról a főkormányshéknak számot kell adni. (1785—1792-ig Erdélyben nem is tartottak gyűlést). József megszüntette a címeket, s ezáltal a rendtagokban engedett a nemes verseny. A rendi papnevelők megszűnésekor a régi jó, kipróbált előadókat szétküldötték a kolostorokba, s többé már nem lehetett összegyűjteni és maguk helyett sem neveltek utódokat. Az új nevelőknél hiányzik a tekintély s a tekintélytiszteletet nem tudják belenevelni tanítványaikba és 1806—1811 között tartott káptalani gyűlésről utasítást küldenek a nevelőkhöz, hogy az ifjúságot neveljék több tisztelettudásra. Az állam a fegyelem szempontjából elegendőnek tartja a püspökök felügyeleti jogát, s 1791-ben kimondja, hogy a szerzetesi szabályok, magyarázatok és kiváltságok II. József rendeletei szerint maradjanak; a rendi gyűléseken új határozatokat nem hozhatnak, s a felvett jegyzőkönyvet állami ellenőrzés alá kell bocsátani.

Magyarországon a kormányzótanács ugyanakkor szabályozta a szerzetesrendek kormányzásának belső szervezetét. Július 20.-iki rendeleteinek főbb pontjai a következőkben foglalhatók össze. Az újoncok föl vételéről a rendi káptalan határoz és alkalmazkodjanak a szükséghez s anyagi erejükhöz. Mivel a bölcsészettan hallgatók közül nem jelentkeznek elegendő számmal, a piaristák a költészettan osztályaiból is vehetnek föl. Az általános rendfőnök hatalma a rendtartományfőnökre szállván át, a

fogadalmak megtartása fölött ő ítélkezik a püspök felügyelete alatt. A rendtartományfőnök az előjárók közül kettőt tanácsosnak (consultor) maga mellé vehet. Az erdélyiek 1806. aug. 12.-én Gál Áron rendtartományfőnök előterjesztésére négyre emelik a tanácsosok számát. Ahogy hasonló esetben a *Municipáliák*³⁹¹ intézkednek, mondja a megoldás. Minden három évben egyszer választanak előjárókat.³⁹²

Az egyöntetűség kedvéért az összes szerzetesrendek főnökei még ezen esztendőben Pesten Batthyányi primás elnöklete alatt közös tanácskozásra gyűltek össze és 18 pontban szabályozzák a rendtartományok kormányzását. A gyűlések megtartását, a választásokat a szabályok magyarázatai értelmében állapítják meg. Kitérnek az előjárók és az alattvalók között fennálló viszonyra. Az előjárók az alattvalókkal szemben ne legyenek zsarnokok, hanem a testvérek szolgái; az alattvalók pedig kellő tisztelettel és engedelmességgel viseltesenek előjáróikkal szemben. Felújítják a cimeket; a napirend beosztását, a mise végzésének idejét, a lelkiismeretvizsgálást a gyónással; pontosan kitérnek az étkezés lefolyására, az ételek elkészítése és föltalálására; bőjt megtartása, asztali olvasás, ruha, pénzkezelés, klauzúra és személyzettartás és nevelésre.

Az erdélyi rendtartományfőnök ezen közös tanácskozáson nem lehetett jelen, de az 1792. július 25.-én Medgyesen tartott közgyűlésen az összegyűlt kolostorfőnökök előtt Slama Názár bejelenti a határozatok kötelező voltát, s a következő gyűléseken ennek szellemében hoznak határozatokat és adják ki rendeleteiket. A testvérek ne hanyagolják el a gyónást. Az előjáró gondoskodik a *poculum charitatis* kiszolgáltatásáról és vigyázzon a pénzkezelésre.

A legteljesebb rendelkezésekkel az 1812.-ik évből találkozunk, melyeknek erős hangoztatása egyuttal kiáltó hiánya a szerzetesi tökéletességnek, s majdnem azonosak a többi rendtartományok gyöngeségeivel. A misepénzekkel visszaélnék, a ruházatban eltértek az egyformaságtól.³⁹³ A fiatal rendtagok frizurát viselnek, vékony kordát (övet) hordanak. A hajnyírásban és borotválkozásban a Municipáliákhoz kell alkalmazkodni. A visszaélések azért kaphatnak lábra, mert sokan vannak, kik még a husvéti gyónásukat sem végezték el és fölhívja a rendi gyóntatókat, hogy a megátalkodott bűnösöktől tagadják meg a feloldozást és az előjárók kísérik figyelemmel a szerzetesek gyónását. Fájdalommal állapítják meg, hogy jó szerzeteseknek tartják magukat azok, akiknek pénzben tőkéjük van; kik idegeneknek pénzt kölcsönöznek, birtokokat vásárolnak; titokban szereznek pénzt és amit a lelkészkedő szerzetesek a jötevektől kapnak, azt a rokonokra fordítják. A konzultorium kötelességükké teszi azoknak, akik pénzzel, bankjegyekkel rendelkeznek, hogy

erről haladéktalanul írásbeli jelentést tegyenek a rendtartományfőnöknek, s megelégedve a legszükségesebbekkel, éljenek szerzetesi módon, kérjenek áldást és bizzák sorsukat az előljárók és a káptalan ítéletére. Akik pedig rendházakban élnek, amit alamiznába kapnak, vigyék a közös kasszába. Végre, akik nem alkalmazkodnak a jelen rendelethez, azokat átadják a püspöknek, s ha megjavulás így sem remélhető, kiűzik a rendből.

A rendelkezések 6.-ik pontjából megtudjuk, hogy a növendékek nem nagy igyekezetet fejtenek ki a tanulásban, mert elhanyagolják az erkölcsstan tanulását és a lelkiolvasást. Ennek elejét veendő, 1814-ben elrendelik az ismétlő vizsgák felújítását és a fiatal papokat Szebenbe rendelik ismétlő vizsgákra, s mert a rendtartomány romlását a lelkiek elhanyagolása idézte elő: elrendelik, hogy délben és este az asztalnál jámbor könyvből olvassanak s az előljáró engedélye nélkül senkinek kimennie nem szabad.

Az előző korokban kezdettől fogva azt tapasztaljuk, hogy a szabályokban előírt böjtöket nem minden kolostorban tudták megtartani és akkor a rendtartományfőnök a káptalannal határozza meg, hogy mely házak kapnak fölmentést a böjt alól. Most úgy látszik, részletezni fölösleges, mert a Mindenszentek napjától karácsonyig tartó böjtnek meg nem tartása annyira általános, hogy csak azt mondják ki, hogy ahol a böjtöt meg nem tarthatják, oda ad a rendtartományfőnök fölmentést, de az egyes tagok indítsák föl magukban a hit, remény és szeretet érzelmeit és naponként mondjanak el öt Miatyánkot és ugyanannyi Üdvözlégy Máriát.³⁹⁴ A fejedelemség területén gyenge lévén a termés, a rendtagok elégedjenek meg a legkevesebbel.

A panaszok állandósulnak. Nemcsak a szerzetesi, de az általános egyházi állapotok sem javulnak. A rendfőnökök kezét a fölvilágosodás szellemének hatása alatt álló kormányok annyira megkötötték, hogy csak éppen névleg léteztek. A főkormányszék engedélye nélkül más szerzetesrend tagját egy szerzetesrend sem vehette föl. A püspök engedélye nélkül a lelkészi állásból senkit el nem mozdíthattak. Viszont, akik a lelkészkedésre alkalmatlanok voltak, azokat fiatalokkal kellett pótolni, s ebben a püspök intézkedett, melynek a rendtartományfőnök ellen nem szegülhetett.³⁹⁵

Hasonló illetéktelen hatóság részéről jövő intézkedések előzték meg a nemzeti zsinatot, melytől a szerzetesrendek oly sok jót reméltek, s melynek tárgykörébe a szerzetesi fegyelem javítása is föl volt véve. Az erdélyiek, hogy annál tájékozottabb emberüket küldjék a zsinatra, 1822-ről a kérdésessé vált rendtartományfőnök választását elhalasztották.

A nemzeti zsinatot előkészítő egyházmegyei zsinatokra a király utasítást küldött, hogy a szerzetesek szabályait vizsgálják fölül és azokat

alkalmazzák a mai viszonyokhoz, s a püspöki joghatóságot terjesszék ki rájuk is. Midőn ezen tervezetet az egyházmegyei zsinaton felolvasták, a rendtartományfőnök kijelentette, hogy mindazt, amit itt a szerzetesekre vonatkozólag fölolvastak, nem veheti másnak, mint egyszerű tervezetnek, mert a nemzeti zsinat is csak az apostoli Szentszék hozzájárulásával hozhat be újításokat.

Tapasztalatokban gazdag Andrásy Ráfael erdélyi tartományfőnök, Eröss Módeszt theologiai előadó és a gyulafehérvári szent Jánosról nevezett intézet superiorja³⁹⁶ kíséretében jelent meg az 1822. szept. 8.—okt. 18.-ig tartó pozsonyi nemzeti zsinaton, melyre magával vitte az erdélyi ferencrendiek kidolgozott határozatait és érdekes fölszólásaival hozzájárult a zsinati határozatok megfogalmazásához. A negyedik dekretumon meglátszik nagy tapasztalata, melyet Eröss Módeszt oly szép dicséretekkel magasztal kéziratában, de hiábavalónak bizonyult a fogadalmakra, a klauzúrára, a rendi növendékek nevelésére hozott határozat, mert nem mindenben egyeztek meg a római szellemmel és szabályokkal, (tiltják a külföldön lakó rendfőnökökkel az érintkezést és a legfőbb felügyeleti jog a püspök kezében marad) és Róma nem erősítette meg a zsinati végzéseket.³⁹⁷ Az erdélyi rendtartomány csak Rudnai Sándor hercegprímás elismerő levelével maradt, melyet a zsinat után Andrásy Ráfaelnek küldött.

II. József és az utána megjelenő rendeletek a papnevelés kérdését nagyon megnehezítették és a jelöltekbe annyi szabadosságot neveltek bele, mely nem felelt meg sem a papi hivatásnak, annál kevésbbé a szerzetesi szellemnek. Az erdélyi püspök királyi intézkedésre 1818-ban sürgeti a rendi növendékeknek Gyulafehérvárra való központosítását, s 1819-ben el is vitték. A növendékek ezzel a lépéssel megfosztódtak annak lehetőségétől, hogy rendtársaikban megbecsüljék a tudományos munkálkodást. A világi papjelöltek közé osztva, s egy rendszer szerint nevelve, kiöltették belőlük a rendi szellemet s megérthetjük a rend hanyatlását, az 1829. évi káptalan panaszát, hogy a fiatal páterek fekete kollarén fehér gallért viselnek; gyónásukat nem végzik el, tonzurát nem vágatnak (1835), a ruhát nevetségessé teszik s engedély nélkül mennek a Székelyföldre (1836), mert a theologiai képzést a gyulafehérvári II. József szellemében felállított központi papnevelőben nyerik, akik a várbán, a bulgariták kolostorában a bulgarita növendékpapokkal együtt laknak. Élükön állott a *Superior*, kit a püspök engedélye nélkül sem a rendtartományfőnök, sem a káptalan nem mozdíthatott el, aki köteles volt a püspöknek minden év decemberében számlákkal támogatott kiadásokról beszámolni.

A központi nevelésen nem enyhített az, hogy 1831-ben Szebenben

a bölcseleti tanfolyamot újjászervezik s így két évig a rend növendékeinek nevelése a rend kezében marad, mert azon úton voltak, melyen haladva a rendtartomány belső élete elszintelenedett; a belső kormányzás az egyházmegye kezére csúszott át, s 1839-ben már ott tartanak, hogy midőn a mikházi káptalanon felvetődik a kérdés, hogy vajjon a rendtartományfőnök után tekintélyben az Őr következik-e, az összegyűlt atyák igennel felelnek. Eröss Módeszt erre tagadólag válaszol és véglegesdöntés végett a püspök elé viszi a kérdést s arra kéri Kovács Miklóst, hogy amíg az új, Erdélyre vonatkozó statutumokat elkészítik, addig minden maradjon a régi állapotban. A püspök felelete Eröss Módesztet megnyugtatta.

Mily zűrzavar volt a rendtartomány belső életében, arra még néhány rikítóbb esetet is őriztek meg a káptalanok jegyzőkönyvei. A rendtagok egy része nem akarta elismerni II. József rendeleteinek törvényességét s ez befelé is megosztotta a véleményeket. Ponori Anaklét rendtartományfőnök, akit másodizben 1813. aug. 8.-án választottak meg, 1814. április 8.-án meghalt s Borbély Absolon, mint a tartomány legidősebb rendtartományfőnöki tisztet viselt tagja, a szomorú eseményt a rendtartomány tudomására hozza. A rendtartomány titkára meg úgy gondolkodott, hogy miként a püspök halála után a káptalani helynök kötelessége az új püspök választásáról gondoskodni, úgy most ő is összehívja a választókat és július 17.-én Szász Krizológót megválasztották tartományfőnöknek.

A püspöki hatalom, mellyel II. József ruházta fel a megyés püspököket, s amelyre VI. Pius 1782. ápr. 23.-án úgy intézkedett, hogy bár a püspököknek joguk van a szerzetesek ügyeibe avatkozni, azért viseltesenek passzíve s az áthelyezéseket bizzák az előljárókra, 1819. után kezd a rendtartományra ránehezedni. A főkormányzók a Municipáliákat 1819.-ben változtatás végett bekérte és a 'püspök fönntartotta magának az áthelyezések jogát. A tanács 1823. jul. 18.-án Marosvásárhelyen kimondotta, hogy a püspöki áldásra szükségük van, de a rendtagok fölött nem a püspök akarata szerint fognak dönteni, ha másképen hasznosabbnak itélik. A püspöki udvarban e határozott felelet nem tett jó hatást, s augusztus 1.-én 1397. sz. alatt feleletet kaptak rá, melyben a püspök kijelenti, hogy a határozatot nem fogadja el s kívánja, hogyha ő a káptalanon nem lehet jelen, kiküldöttjét fogadják el elnöknek, s az adminisztrátorokat csak az ő beleegyezésével mozdíthatják el. Augusztus 29.-re rendtartományfőnökválasztásra gyűltek össze Medgyesen. A püspöki biztos is megjelent, de a választási terembe nem engedték be. Az előzetes tárgyalásokon is részt akart venni, de visszautasították. A gyűlésvezető elnök az előzetes tárgyalások eredményét bemutatta a püspök és kíséretének, ami tetszésével találkozott, s a választáson jelen volt a püspök is, de az elnöklés a rend kezén maradt.

A tanács még szept. 6.-án is együtt volt, s a püspök az egyes házak számadásait kérte és kívánta, hogy állítsanak fel javítóházakat és tiltsák le az oldalzsebeket. A felülvizsgálásra kitérő feleletet adtak; a javítóházat egy helyre nem állíthatják be, mert nincs annyi jövedelem, hanem Mikháza, Medgyes, Szeben és Kolozsvárra gyűjtik össze a javítandókat, A ruha egyformaságára és az oldalzsebek elmaradására a rendtartományfőnök már adott ki rendeleteket.³⁹⁸

A rendeletek mit értek? Nem volt a bűnnek neme, mely meg nem jelent volna a káptalanok előtt, melyek törvényszékekké alakultak át. Az erdélyi rendtartomány gyökerében volt megtámadva, s mindezt betetőzte, hogy a rendtagok egymás följelentgetésével a rendtartomány tekintélyét kifelé is kisebbitették. Valóban a reformáció nem ártott annyit az erdélyi Őrségnek, mint II. József szelleme az erdélyi rendtartománynak. Egyetlen életrevaló eszme a kathekétikai előadások tartására előkészítő tanfolyamok felállítása, mert 1830-tól kezdve a gyűléseken mind gyakrabban hangzik fel a szónoklattan fontosságának hangoztatása, melyre a központi papnevelés nem tudott megfelelő előkészületet adni.

Az előző kor eszmeáramlata letörte a franciskánus életet, s az erdélyi kolostorok úgy néztek ki, mint erdők, melyek fölött a kegyetlen vihar végigsöpört. A rend nem tudott fölőcsúdni mély lethargiájából, s több nagyszellemű embere között senki sem akadt, ki társait kivezethette volna az egyiptomi sötétségből, hanem a bizonytalanság hajójában hanyódott tovább.

A nemzeti zsinat határozatainak kevés eredményét látjuk a negyvenes években, mikor Magyarország politikai élete hullámvásba hozta a kedélyeket s Széchenyi és Kossuth jelszavai szabják meg a gondolkozást.

Az a nagy politikai mozgalom, mely francia köntösben a szabadság, egyenlőség és testvériség hamis leple alatt megrázta Európa korhadó fáját s a Földközi tengertől az Északi tengerig, a Viszkajai öböltől a Visztuláig Európában háborgó tengerre sűrítette össze a népek gondolkozását, a rendet korhadásában találta. A magyar szabadságharc készületlenül érte s csakhogy éppen bele nem pusztult a létért folytatott küzdelembe.

Belsőleg a rend nem volt előkészülve, hogy a vihart erős lélekkel fogadja, hanem annak szárnyain a költők lelkesedésével röpiült tova, nem lévén semmi politikája.

Külsőleg a rendtartomány elhelyezkedése sem kedvezett, hogy ilyen nagy időkben a felforgató kataklizmák között egységre törekedhetett volna, mert a szabadság állítólagos klasszikus földjén három nemzet vivta élet-halál harcát, az egyik a szabadságért, a másik az év-

századokon át melengetett s féltett jogaiért, a harmadik pedig az ősi dicsőség újjászületéséért küzdött.

A kolostorok fekvésük és helyzetüknél fogva mindig ki voltak téve, hogy a szabadság föllobbanó lángjában megperzselődjenek s Erdély történetében nincs az a legkisebb nemzeti megmozdulás, mely a rendtől nagy anyagi áldozatot ne követelt volna, egészen igen közel napjainkig.

A szabadságharc idejében kolostorainkat kifosztották. A rendtagok közül néhányat megöltek. Másokat halálraítéltek, vagy a kolostorokból száműzték. A kolostorokat katonai és politikai fogolygyűjtőhelyekké rendezték be. Csiksomlyón, Szebenben, Marosvásárhelyen a rendtagok állandó megfigyelés alatt állottak. Az nem számított, hogy melyik ellenség váltotta fel a másikat. Szebenben hideg novemberi időben, hajléktalanul, irgalmas szeretetre se a plebánián, se az orsolyáknál nem találunk. Ha nyögött a magyar nemzet a bilincsek ólomsulya alatt, akkor a rendi élet a középkor túlkapásainak sötét, penészszagú pincéibe volt láncolva, s azért jelenik meg oly sápadt, halvány ábrázattal.

Az erdélyi egyházmegyét az öreg Kovács Miklós (1827—1852) tapintata és Haynald Lajos (1852—1864) püspök fennkölt szelleme keresztülvezetik a megpróbáltatás nehéz napjain, s ugyanakkor az erdélyi rendtartomány élén Keresztes József (1844—1865) próbál rendtársaiba lelket verni, de ereje elernyed; a munkába beleun és keze lehanyatlik. S csodálkozhatunk-e ezen? Kovács Miklós püspök erejét fölmorzsolja a szellemi és anyagi leigázás. Haynald püspök szabadságért szárnyaló lelke az elnyomatás fekete üszkös vára fölött lebeg, de magasröptű ivelése bukfencekben végződik. Mit csinálhatott volna az erdélyi rendtartományfőnök, mikor sehová egy biztos lépést nem tehetett. A székely világi papság a *purifikáció* rostájából kihullott, a szerzetes papság pedig megbizhatatlan volt.

A kolostorok romladozóban; a nevelőintézetek üresen állottak. A rendtartománytól az állam megvonta a segítséget. Az iskolák haldokoltak. A munkabíró és lelkesedni tudó emberek kigyöngültek. Az emberek egy részében nagyobb volt a félelem, mint a munkakedv; másokban a fegyelmezetlenség, mint a rendszeretet, s ha időnkint napvilágot is lát egy-egy tanácshatározat, azok oly szintelenek, mint az üvegházi növények féltett indái, s még ezeket sem tudják végrehajtani.

Keresztes Józseftől, kit az egyes házak történetei nagyműveltségű és széles látókörű embernek jellemeznek és akit a rendtartomány azzal tisztelt meg, hogy hétszer választotta főnökének, mi sokat és üdvöset várhatott volna a rendtartomány, ha keze nincs annyi oldalról megkötvén... Keresztes József volt az első, aki a jozefinizmus után 1856-ban a rendi nagy káptalanon az erdélyi rendtartományt képviselte. (Csak-

nem 100 évig erdélyi ember hasonló minőségben nem volt Rómában, vagy máshol tartott káptalanon, mert az illetékesek öregek voltak és az út fáradalmaitól felmentést kértek.)

E káptalanon az általános rendfőnök elrendelte, hogy minden három esztendőben a rendtartomány részére kérjenek központi megbízottat, aki a káptalanon is elnökölni fog. Dank Agapit pesti kolostorfőnök és volt rendtartományfőnök csak 1868-ban jön Erdélybe, aki pillanatnyi intézkedéseivel köztiszteletet váltott ki, de a hanyatló ügyet megállítani nem tudta, mert a forradalom után az anyagiak kerültek előtérbe.

A rend szellemének javítására a rendtartományon kívül két irányban is történtek kísérletek: a Szentszék és az általános rendfőnök környezetéből.

IX. Pius pápa a római nagykáptalanon kimondotta az egész világra szóló reformot s a maga nevében a magyarországi állapotok javítására, az összes szerzetesrendek látogatására Szcitovszky János esztergomi érsek-bíbornokot bízta meg. Úgy ő, mint az erdélyi püspök ugyanazokat kívánják bevezettetni, melyeket a rendi káptalan 1854-ben minden külső befolyás nélkül önként elrendelt.

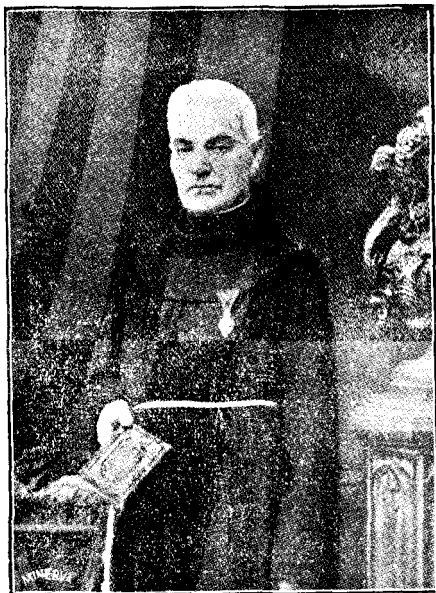
Róma az egész rendre jónak látta a reformot. Erdély siralmas helyzete nem egyedülálló volt. Bajok voltak mindenütt. Az erdélyi válsággal egyidőben Rómában is bajok voltak. Spanyolországban 1848 előtt 10,000 ferencrendi élt, 1862-ben csak 230 testvérrel találkozzunk. 1831-ben Lengyelország jutott Magyarország sorsára, részben a felosztás, részben pedig a római közösség megszakítása után (1842).

A sok kísérletezés mellett miért nem sikerült a rendet visszavezetni az ősi szellemhez? Erre most csak egy feleletet találunk, mely a legelfogadhatóbb: a püspököknek a kormánytól kapott joga átment a köztudatba, s akik a rendtartományfőnök intézkedéseivel nem voltak megelégedve, azok sok esetben meghallgattatásra találtak a püspöknél.

Márton Lajos (P. Kóry szénrajza).

A püspök a rend tagjaival úgy rendelkezik, mint saját papjaival. Kovács Miklós, Haynald Lajos és Fogarassy Mihályhoz (1864-1882) különben a hála meleg szálai fűzik a rendet, mert mindenik nagy tisztelettel volt a rend iránt, s ahol csak tehették, belső érzelmüket kifelé is megnyilvánulni engedték s főképpen áll ez Fogarassy Mihályról. A baj ott volt, hogy beleszóltak a rendtagok elhelyezésébe. Szükség szerint a rendtagokat egymásután vitték ki plebániákra, mikor a kolostorokban is nagy szükség lett volna rájuk.⁹⁹ⁿ A külső befolyásnak ezért nem volt eredménye, annak belülről kellett megindulnia.

Simon Jukundián.

A rendtartomány iskolaalapítások révén próbált felszinen maradni. Haynald Lajos búzgólkodása mellett a ferencrendnek, s nevezetesen Simon Jukundiánnak érdeme a csiksomlyói tanítóképző felállítása és megszervezése; (1858) de már a rendi nevelőintézet felállításával nem voltak olyan szerencsések, ami pedig a rendre nézve fontosabb lett volna, mert a forradalom után az is egy ideig bizonytalanságban lebegett. Ugyan is a forradalom alatt a gyulafehérvári Szent János-Intézet elégett. IX. Pius 1852-ben a bulgár rendtartományt egyesítette a Kapiszt-rán szent Jánosról elnevezett rendtartománnyal, s a papnevelés kérdése újból égető lett. Hosszú kísérletezések után, mert a rend-

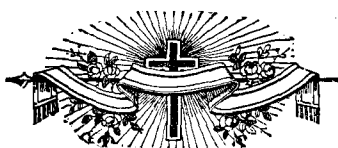
tartomány szegény ahhoz, hogy egy helyen fenntarthassák, az egyházmegyének adják át, s a püspök egy héten háromszor asztalánál szívesen látja a növendékeket. A püspök nemes szándéka elé több akadály gördül a növendékek és a theologiai tanárok részéről, úgy hogy 1875-ben visszaviszik Kolozsvárra és házi neveléssel próbálkoznak.

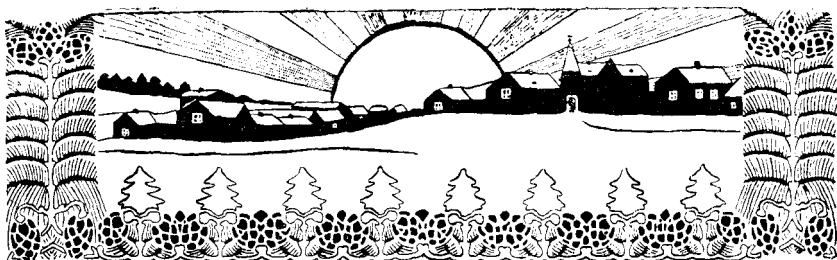
A rendtartományban mindenki szegénységről panaszkodott, s éppen ez az idő volt az, mikor a szerzetesi szegénység nyomai megszűntek a kolostorok falain belül. A kolostorok javaival egyesek szabadon rendelkeztek. Igás ökröket és főúri fogatokat tartottak. Napokra szóló vacsorákat adtak, melyekre a fél vármegye hivatalos volt.

A rendi hivatalok állandosultak és egyesek állandó vezetőállásban

megfeledkeztek az alattvalói engedelmesség nehéz voltáról. Jellemző erre Márton Lajos rendtartományfőnök megfontolt kifakadása 1868 május 16-án. Az erdélyi rendtartomány II. József után először ezen esztendőben kapott apostoli látogatót Dank Agapit személyében, ki a rendi káptalant Medgyesre tűzte ki. Márton Lajos rendtartományfőnök felszólítja a megyesi házfőnököt, hogy fogadja el a káptalant. A kolostor főnöke erre nem hajlandó és hasonló szellemben válaszol rendtartományfőnökének, mely válasza a rendtartományfőnök keserű panaszra fakad: „Fájdalom, a provinciában minden egyén önálló akar lenni. Ugyanis alig bocsátok ki rendeletet, bár a legutolsó fráterhez is, hogy nem reklamálna; ha a csepü meggyúl, mi lesz?” A rendtagok megfeledkeztek a rendalapító egyszerűségéről, Ki lemondott a testvérek vezetéséről, s az utolsó testvérnek is kész volt engedelmeskedni, ha úgy rendelik. Az ilyenek már nem a testvérek szolgái, hanem urai voltak s úgy is viselkedtek befelé és kifelé. A testvéri közösség megszűnt, de megszűnt a klauzúrális törvény is. És ezzel minden meg van mondva.

E siralmas helyzetben egy vigasztaló volt. A rend most is úgy jelenik meg, mint mészíót teljesítő intézmény. Őszbecsavarodott öregek visszaemlékezései sok mindent feledtetnek velünk, s ha az erdélyi rendtartomány az Istentől pusztulásra lett volna kárhozthatva, a sok veszély között föltétlenül megsemmisül, de a jobbérzelműek, a rend szellemén csüngők naponkint így imádkoztak: Isten irgalma, hogy meg nem semmisítettünk . . .

IX. FEJEZET.

Reformmozgalmak és a reform.

(1884—1898.)

Simon Jukundián rendtartományfőnök (1874—1883) 1878. március 17.-én szemrehányóan írja a kolozsvári kolostor főnökének, hogy potom árért még a refektóriumot (ebédlő) is kiadható szobákká alakították át. Aki benne élt, s akinek a vezetés nehéz terhe vállán nyugodott, annak komoly aggodalmai lehettek a bekövetkezendő állapotokról és a rendtartomány jövőjéről, mert nem volt elég, hogy a rendtagokból hiányzott a rendhez tartozás szelleme, de annyira megfogyatkoztak, hogy egy évvel később (márc. 27.) ugyancsak Simon Jukundián a kolozsvári kolostor főnökének így ír: nagyon meg vagyunk fogyva s ha még csak egy meghal, nem lesz pótolható.⁴⁰⁰

A nagyobb baj mégsem itt volt. Haynald püspök az erdélyi rendtartomány föllendítését nagyon szíven viselte és megpróbálta, hátha a fegyelmükről híres németek tudnának hatni az erdélyiekre és német rendtagokat hívott Erdélybe. Mikor az első bajor pap megérkezett, három-négy hónap múlva az is úgy érzett, ruházkodott és beszélt, mint a magyar benszülöttek, s ekkor tette Haynald azon nevezetes kijelentését: „Az erdélyi ferencendi tartomány annyira korhadt fa, hogy már oltani sem lehet bele.”

Ez volt a helyzet, midőn a rendtartomány teljesen megérett a romlásban, melyet Dank Agapit, apostoli látogató úgy fejezett ki, mikor a legyekről nem tudott szabadulni: „Hess, olyan szemtelenek vagytok, mint az asszonyok a kolostorban.” A romlásnak be kellett érni, s már nem sok volt hátra, hogy a rendtartomány reformja belülről kezdődjék, mely több reménnyel kecsegtetett, mint minden külső beavatkozás.

Ha az erdélyi rendtartománynak nem az a tényleges gazdasági helyzete, ami a forradalom után következett, akkor a római és magyarországi beavatkozás nem maradott volna meddő. De ekkor egy gondolat

kötötte le a rendtartomány figyelmét: A kolostorok falait megmenteni a végpusztulástól. És ezen fáradozásuk közben nem vették észre, hogy a szű mélyebben lappang és őrli a több évszázados fát, s a korhadás belülről veszedelmesen dolgozik.

A Bach korszakban a kolostortámogató nemességre rossz napok következtek. A német és cseh hivatalnokok gondoskodtak a középosztály leszegényítéséről, mely azután megszűnt a kultúra hordozója, oszlopa lenni és akaratlanul helyet adtak az egoizmus jelszavával előretörtető zsidóságnak, mely a maga önzésébe rántotta le a magyar lovagiasságot. Először kikezdte anyagilag, azután átalakította szellemileg. A neki kedvező liberálizmust, mint üszköt dobta a magyarság közé, mellyel szemben a hagyományaihoz ragaszkodó magyarság a nemzeti érdekek megvédéseért nem vette föl az egyenlőtlen harcot, mint ezt a magyar egyházpolitikai harcok igazolják. Itt a katholicizmus a liberalizmussal szemben elbukott.⁴⁰¹

A liberalizmus jelszavai a kolostor falain belül sem voltak ismeretlenek. Ettől itatódott át a rendtagok lelke, s ezért idegenkedett minden újítástól, mely érvágás lehetett volna eddigi meggyőződésén. A multnak csak árnyfoszlányai éltek egy Eröss Modeszt alakjában. El voltak zárva a külföldtől s nem kísérelték figyelemmel a külföldi ferencrendiek életét. Hiányoztak a hangyaszorgalmú krónikairók, akik följegyezték volna a rendnek egy-egy eredményesebb megmozdulását. Akik nem voltak tisztában a rend magasztos céljával, azok kezét fogták a világgal, hogy megdöntsék azon kezdeményezést, mely feladatának tűzte ki a kolostorok szellemének megtisztítását a világ üres gondolatától, hogy helyet adjon az Evangélium tiszta szellemének. A felbukkanó gondolat nagyszerű volt, de a gonosz szellem sem aludt, megkészszerelte az őrséget, hogy fenntartsa országát. De nem sokáig.

A helyzet tarthatatlanságát Csiszér Elek négy éves pap ismerte fel először, ki a trappista rendbe akart átlépni, hogy a szabályokat jobban megtarthassa. Szándékát közölte Dávid Antal túri lelkésszel, mint lelkiatyjával, aki őt László Polikárp rendtartományfőnökhöz utasította, de lelkében élt a remény, hogy engedélyt nem fog kapni, s ez kezdete lehet egy egészséges megmozdulásnak. Mindez 1884. nyarán kezdődött. Csiszér Elek ekkor nagyszebeni hitszónok volt. A rendi tanács Csiszért Nagyszebenből Csiksomlyóra helyezte át tanítónak. A kolostor belső élete itt sem volt külömb, s ő itt sem szünt meg kérelmével a rendtartományfőnököt zaklatni és ekkor kapta azon választ, mely teljes örömmel tölté el. „P. Elek — írja László Polikárp — ne aggódjék, mert a mi szerzetünk törvényei olyan szigorúak, hogy aki azokat megtartja, túltesz még a trappistákon is; azért iparkodjék megtartani s ha még

önnek társai akadnának, általadna a szerzet önöknek egy zárdát, hogy ott az eredeti szabályok szerint élhessenek.⁴⁰²

Az örvendetes hirt Csiszér atya közli Dávid Antallal és tudatja azt is, hogy négy növendékpap és egy segédtestvér bejelentette már csatlakozását. László Polikárp utasítására a rendi tanácshoz saját nevük alatt kérelmet adtak be, melyet Dávid Antal is aláírt. László Polikárp a kérelem elintézését magára vállalta és a renditanács a mikházi kolostort jelölte ki azon kötelezettséggel, hogy a kolostor igazgatása és a külső lelkipásztori munka mellett az újoncházat is vezessék. A kezdeményezést Róma örömmel vette tudomásul — „saluto vos praeprimos fratres Mikhazienses“ — s közölte azt, hogy akinek kedve nincs, az nem kötelezhető a szigorú megtartásra, de a szigorú megtartókat nem szabad más kolostorok lakói közé tenni.

A mikházi kolostor főnökének Dávid Antalt küldötték és 1885. augusztus elején Csiszér Elek, Kóry Ottó, Szabó Lajos növendékpapok és Baka Adjutus testvér elfoglalták a kolostort, melyet a szabályok értelmében rendeztek be. Felállították a klauzurát, a magukkal vitt ruhaneműt összeírva közös helyre zárták, s közös életet kezdettek nagyon szigorú elvek mellett. A kávészin rendi ruhát bezárt ajtók mellett a templomban öltözték magukra. Szigorú életmódjukkal a környék népét magukhoz láncolták.

A kezdődő mozgalom kedvezőtlenül érintette a rendtársakat és ellenmunkába kezdettek, melynek nagyon kedvezett, hogy 1886-ban Róma látogatót küldött Erdélybe Píramovic Konrád kislengyelországi testvér személyében, akinél elérték céljukat és a vajdahunyadi káptalanban a mikházi reformot 1886-ban megbuktatták és a reform kezdeményezőit Nagyszebenbe küldötték *azon meghagyással, hogy alkalmazzák magukat a többi szerzetes testvérekhez és csináltassanak más ruhát.*

Mikházától nehéz volt a válás. Szebenbe is először Csiszér Elek ment el, s Dávid Antal aug. 18.-án éjjélkor csendesesen, de fájo szívvvel, könnyei között csókolta meg a nagy kapu ajtóját. Azzal a tudattal mentek át Szebenbe, hogy ott folytatni fogják a megkezdett életmódot, de reményeikben csalatkoztak, mert Csiszér Eleknek nem volt sokáig Nagyszebenben maradása. Erzsébetvárosra rendelték tanítónak és káplánnak egy személyben.

A mikházi reformot Róma élénk figyelemmel kísérte és a kezdeményezőket gyöngéd kézzel gyámolította. Az itteni központból kiadott rendeletek, ha azok a reform szellemét a legkevésbbé is befolyásolták volna, nem érintették a mikháziakat, mert rájuk Róma mindig különös kedvesséssel nézett.

Dávid Antal, Csiszér Elek és társaik akkora hévvel, oly buzgósággal és megfontolatlanul kezdettek a rendi szellem megreformálásához,

amely a rendtagok teherbíró képességét fölülmúlta, s azért a mozgalomhoz csatlakozók egy része kivált, vagy pedig eltávolítatott. Sem Csiszér Elekben, aki először lépett a tettek mezejére, sem pedig Dávid Antalban, aki hamarabb foglalkozott a Csiszér által fölvetett tervvel, nem volt meg az a szervező erő, amely egy ilyen egészséges megmozdulás életét megpecsételhetette volna. A mozgalom sikerét ez tette kockára.

Csiszér Elek kezdeményezése mozgalomba hozta a rendtagokat, s ez a váratlan vég annyira elkedvetlenítette Dávid Antalt, hogy ostobaságnak keresztelte a mikházi kezdeményezést, de bízott az isteni gondviselésben, „Ki fog majd küldeni egy hatalmast, ki azt parancsolja: tibi dico, surge et ambula!”

A biztató szóra várni kellett, amig egy újabb választó káptalan következik, s akik a reform mellett voltak, azok csak lélekben lehettek együtt, mert különben más irányban nyertek elhelyezést. Az általános rendfőnök 1889-ben Elek Theodorikot küldötte a malackai szigorított kolostorból, amely pillanatnyilag kedvező helyzetet teremtett, mert a látogató a reform után törekvők kívánságát figyelembe vette.

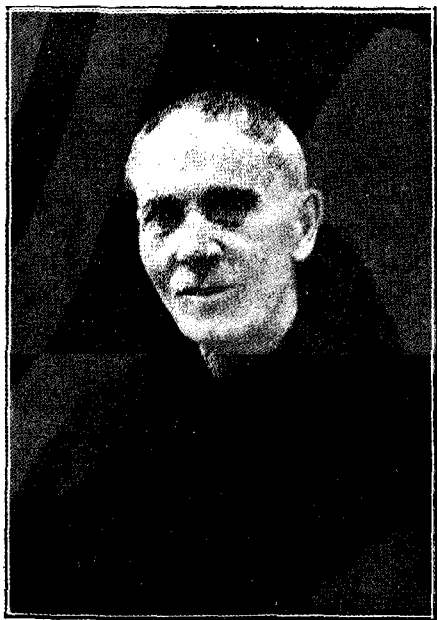
A rendtartományfőnök választáskor László Polikárpot⁴⁰³ mellőzték a mozgalomban részvétele miatt és Simon Jenőt választották rendtartományfőnöknek, aki határozottan nem foglalt állást ellene, s most már László Polikárp is csatlakozott a reformmozgatókhoz. A káptalan reformkolostornak Vajdahunyadot jelölte ki és ideküldötte László Polikárpot, Dávid Antalt és Csiszér Eleket a növendékekkel.

A kolostor választása nem volt szerencsés. A vasgyári tisztviselők vendéglőjüknek tekintették a kolostort, ahol napirenden volt a mulatozás, minek megszakítása nagyon fájt a tisztviselőknek. Akik eddig a kolostor legjobb barátainak mondták magukat, azok egyszerre a kolostor ellen fordultak. Kezdetét vette a kívülről jövő intrika, mely először a növendékek lelkében harapózott el és fejlődött bizalmatlansággá előljáróikkal szemben.

A vajdahunyadi kolostorban az egészséges mozgalom vezetője László Polikárp volt. (Director recollectorum.) A plebániát Dávid Antal vezette, s a theologus papnövendékek mestere Csiszér Elek. A sok gáncsokodás a rendtársak részéről, a kívülről jövő lekicsinylés, s általában azon évtizedes állapot, melytől László Polikárp sem tudott szabadulni, majd pedig a reform szellemében nevelt növendékek állásfoglalása az igazgatóval szemben: annyira megtörték László Polikárpot, hogy Simon Jenőnek bejelentette a mozgalomból kilépését. Megtudva ezt Csiszér Elek, azonnal összegyűjtötte a szerzetes családot, az esetet közösen megtárgyalták, s azután bevezetvén őket Polikárp atyához, az egész nevében biztosította őt kitartásukról, s kérte vonja vissza megtett lépését.

Csiszér Elek László Polikárp nevében megtette a visszavonást, s a rendtartományfőnök távol lévén, az első kérést nem vehette és figyelembe, már megkapta a második levelet is.

A mozgalom sikere akkor kecsegtetett volna reménnyel, ha a rendtartomány kijelöl egy kolostort, s amellet megmarad és nem mozgatják azokat, kik önként vállalkoztak a szigorúbb életmódra. Ha tartják ezt olyan fontosnak, mint azt, hogy egy megüresedett tanítói állást, vagy káplánságot rendtaggal töltsenek be. De a kettő közötti különbsé-

P. Csiszér Elek.

get nem akarták figyelembe venni, s talán tudatos számítás volt, hogy a kolostorok változtatásával a cél elé vágjanak. Kicsinyben Erdély bércei között megújult az a küzdelem, mely a rend keletkezésének éveiben a ferencrendiek és a minoriták között lezajlott.

Elek Theodorikot Róma 1892-ben másodszor is Erdélybe küldötte. A márianus rendtartományban a reformot László Polikárp alapozta meg. Amikor Elek Theodorik bejött, azt írta Dávid Antalnak: „Most itt az ideje!” A reformokat sürgetők részére a jelszó ki volt adva. A káptalant július 7.-én Medgyesen tartották, hová fűtött érzelmekkel jöttek össze a tanácsosok és jelszavak röpködtek a levegőben azok részéről,

akik a reformot a sértett hiúság szüleményének magyarázták.

Az utóbbi években a rendfőnök több jelentkezőt vett fel, de négy év alatt csak egy papot szenteltethetett fel a rendtartomány, s úgy a jelentkezések kimaradását, mint a jelentkezők eltávozását az újítók szigorúságának tudták be.⁴⁰⁴ Ez nagyon fájta a régieknek, mert bántotta a lassú sorvadás szemlélése. 1892-ben Szebenbe kolostorfőnöknek küldik Dávid Antalt, Csiszér Elekkel, 1893-ban a medgyesi gyűlésen átadják a mikházi kolostort is, s ennek első főnöke László Polikárp lesz, kinek Vajdahunyadról távoznia kellett, ha nem akarta úgy a saját, mint a reform jövőjét kockáztatni. Mikházán újoncmester Csiszér Elek. Csiszér Eleket 1894. július 31.-én Székelyudvarhelyre küldik Kóry Ottóval, hogy

azt a kolostort is rendezzék be az új életmód szerint. Székelyudvarhelyen a környék népének ellenszenvre várta Csiszér Eleket és társát,¹⁰⁵ mert hire ment a vidéken és fapapucsos barátok jönnek, akikkel még beszélni sem lehet. Teljesen elzárkóznak a világtól és az ájtatoskodók lelkiszükségeit nem fogják kielégíteni. Még az apostoli syndikus Gergely Ferenc is visszaküldötte kinevező oklevelét a rendtartományfőnöknek. Ez is, az előbbi ellenszenv is leszerelődött, s a hívők bizalma még növekedett.

Minden átalakulás vajudással jár s ha ez mély sebeket ejtett a rendtartományon, akkor nem kell azonnal az egyes rendtagok elítélésére gondolni. Történtek hibák; voltak, akik nem meggyőződésből, hanem önzésből elleneztek a reformot. A rendtartomány vezetőségének egy része átlátta ennek jó oldalát, másik része, mint heves ellenzék lépett fel. Az ellenzék vezére Kozma Döme, dési kolostorfőnök és tanácsos, képzett ember, nagy tekintélynek örvendett és szava súlyosan esett latba.

A két pártnak utolsó összemérkőzése 1895-ben Seeböck Filibert vizitátor rendtartományfőnöki választógyűlésén volt, mely a reformellenes központban Désen zajlott le augusztus 30.-án. Az egyes tisztségek betöltésénél a reform embereit mind elejtették. Simon Jenőt harmadszor is újraválasztják. Őr Kozma Döme; tanácsosok: Lakatos Kornél, Pál János, Kiss Alfonz és Salamon Albert. Látszólag a mérkőzés veszteséggel járt, valójában sikerült. A belső küzdelem elfajulását a napi lapok hírei szárnyrakapták. Polikárp atyának és társainak sok megtámadtatásban volt részük, de elég volt a Religió című lap biztatása: „Ne féljen, csak menjen és folytassa tovább a küzdelmet, mert műve isteni.”

A kitartás hatása alatt a rendtartományfőnök 1896. febr. 10.-re rendkívüli közgyűlést hívott össze, melynek egyetlen tárgya volt: az erdélyi rendtartomány akarja-e a reformot és az egyesülést a más elnevezések alatt élő testvérekkel? Egyhangulag ellene szavaztak, s ezt Róma elé terjesztették, ami a reform ügyét nem akasztotta meg, mert az erdélyiek háta mögött most már Róma állott.

A római központot az unió (egyesülés) régen foglalkoztatta, mert idők folytán a rend kebelében sok árnyalat nyert létjogosultságot, s ezek csak részletkérdésekben tértek el egymástól. A helyzet tarthatatlansága végre nyilvánvaló lett, s az illetékes köröket is foglalkoztatta. Az általános rendfőnök 1853-ban a szabályok általános és egységes magyarázatának tervezetét minden rendtartomány részére megküldötte. Előkészítve ezzel a közeledő nagy káptalan munkaprogramját (1856). A nagy káptalanon nem tudtak megegyezésre jutni és 1862-ben a szavazatok többsége az általános rendeletek kihirdetése mellett döntött, mégis csak 1882-ben tették közzé.

Francia-, Németország és Amerikában a rendi élet felvirágzásának ez volt az első szemmel látható beindítása. Ezt követte 1882. május 27.-én Faurinensi Fulgenc rendi ügyvivőnek újabb javaslata a különböző nevek eltörléséről (obszerváns, recollect, reformált, discalceatus) és kérése, hogy egyesüljenek egy rendfő alatt *Ferencrendiek* néven. A rendi tanács Rómában a javaslatot mély megilletődéssel fogadta, mert a terv nem látszott könnyen kivihetőnek. Pármai Alajos általános rendfőnök (1889—

P. László Polikárp.

1895) alatt az egyesítést elvben elfogadták a reformált testvéreken kívül, akikhez az erdélyiek is tartoztak, akik 1889-ben körlevelet terjesztettek melyben az egyesítést szabályellenesnek, az Egyház tekintélye kisebbsítésének mondták. Az egyetemes szabálymagyarázatot mindnyájan elfogadták és a családok egyesítésének kérdését 1889-ben azzal vették le napirendről, hogy ezzel a nagy káptalan nyugodt munkáját nem akarják zavarni, mert az általános rendi káptalan nem is hivatott ennek eldöntésére.

Ily szelek fujdogálásának hatása alatt jött létre az 1895. évi káptalani határozat;⁴⁰⁶ melyből kiérezzük a multtal való szakítás kezdetét. Tizenöt pontban felölel-

nek mindent, ami az általános fegyelemre vonatkozik.

A reform felé hajlók újabb sikerét jelentette a fogarasi gyűlés lefolyása 1896. július 29.-én.

Fogarason László Polikárp jelenlétében Simon Jenő rendtartományfőnök előterjesztést tett a marosvásárhelyi kolostor átadására vonatkozólag a reformáltaknak. A javaslatot a tanácsosok ellenszenvvel fogadták és fölháborodva tárgyalták, mert rövid idő alatt ez már a negyedik ház volt, melyet átvenni készültek és kérdezik a rendtartományfőnökön keresztül László Polikárpot, vajjon a recollectek azon helyzetben vannak-e

hogyan az átvett kolostorokat be is tudják népesíteni? A kérdés nem volt fölösleges és célt tévesztett. Az első tárgyalások a javaslatot elvetik, míg Simon Jenő rá nem bírja a tanácsosokat véleményük megváltoztatására, s végre a jobb belátás győzött és az akkori helyzetből könnyen megérthető jegyzőkönyvi nyilatkozat mellett aláírták az átadást.

Az átadási jegyzőkönyvben kifejezésre juttatják: ez rájuk nagyon nyugtalanítólag hat, mert ebből azt gyanítják, mintha úgy tartanák, hogy ők nem tudnának kötelességeik magaslatán állani. Nem azért szolgáltak hosszú időn keresztül a szerzetben kitartó szorgalommal és méltó elismeréssel, hogy most a *vita Communis* el nem fogadása miatt méltatlanok legyenek az elismerésre, s állandóan a hontalanság gondolatától kelljen félni. Amire fogadalmat tettek, ahhoz ragaszkodnak és többet ne kívánjanak tőlük. Ha nem fogadják el a *vita Communist*, azt nem tartják bűnnek.⁴⁰⁷

A jegyzőkönyv megfogalmazóinak abban igazat kell adnunk, hogy más nevelésben részesültek és érthető a tiltakozásuk, csak azt nem vették észre, hogy az erdélyi ferencrendiek egy része a római gondolkozást tette magáévá és Rómával tart lépést, ahol már befejezés alatt állott az új, egységes

Constitutiones Generales, melyet XIII. Leó pápa Őszentsége 1897. május 15.-én írt alá, s adott át a rendnek a *Felicitate quadam* kezdetű bullával. Spanyolország kivételével az egész rendre kötelezővé mondotta ki. Ez pedig közös életen alapult és épült föl.

Vanutelli bibornok a szent Antal-kollégiumban 1897. okt. 6.-án olvasta fel a pápai bullát, s hirdette ki az új rendi főkormányt.

Az általános öröm rosszul visszhangzott Erdély bérceinek némely völgyeiben. Mi lesz, mi fog most történni? A lapok rémítették az embereket és azok egymást. A kérdést a rendtartomány is fölvetette, mert XIII. Leó bullája nagy válság elé állította a rendtartományt. A bizonytalanságban a valónál sötétebbnek festették a jövőt. A következő esz-

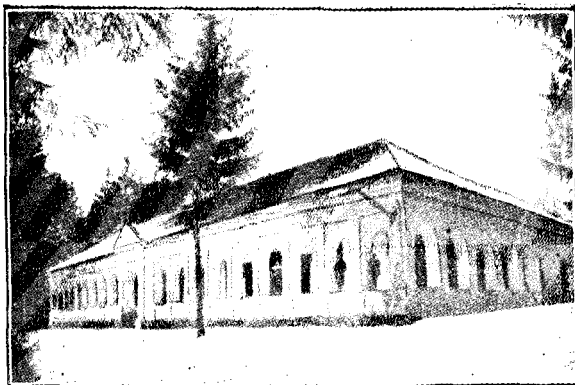

Simon Jenő.

tendőben a rendi tanács éve letelt, s Lauer Alajos fölmentette Simon Jenőt társaival és László Polikárpot állította a rendtartomány élére, Dávid Antal, Imre Márk, Csíszér Elek és Kóry Ottó tanácsosokkal.

Akik a szabályok új magyarázatát elfogadni nem akarták, sem pedig a rend kötelékében maradni tanácsosnak nem látták, azok a szerzet kötelékéből kiléptek, s vagy az erdélyi, vagy a csanádi egyházmegyében helyezkedtek el. Főkép a kolostorfőnökök körében támadt ily irányú nagy mozgalom. A rendre ez nagy veszteséget jelentett.⁴⁰⁸ A reform beindítása után, számban amugy is mindig fogytak, — most egyszerre nyolc embert veszíteni — érthető érvágás volt és a csiksomlyói ház krónikaírója méltán tarthatott az elnéptelenedéstől.

A megbízott rendtartományfőnök (commissarius provincialis) 1898.

Borszék.

aug. 3—4-re Vajdahunyadra értekezletet hívott össze, melyen a tanácsosokon kívül Simon Jenő vezetésével Lakatos Kornél brassói, Pál János csiksomlyói kolostorfőnökök is megjelentek, s az általános rendfőnöki utasítás, de nem egészen annak szellemében a következő egyességet kötötték: 1. A nem egyesültek részére

fenntartjuk a jelenlegi helyzetet, ami a ruha és pénzkezelésre vonatkozik. 2. A főntartott kolostorokban a megbízott rendtartományfőnök végzi a látogatást, de az általuk megbízandó Protector megkérdezése nélkül sem személyi, sem házi ügyekben nem rendelkezik, s ezt utódjai is be fogják tartani. 3. A Protectort minden általános gyűlésre meghívják, ahol őket szavazati s tanácskozási joggal képviseli. 4. Az egyházmegyének beleegyezésük nélkül semmit át nem adnak. 5. A jövőben oly kolostorokat foglalnak le, melyek a közös élet megtartására alkalmasak. 6. Az ifjúság nevelési költségeit a Protectorral megegyezve fedezik. 7. Kihágási és fegyelmi ügyekben a rendtartományfőnök a Protectorral megegyezve járjon el. 8. Mivel az exminister a gyűlésre úgys meghivandó, Protectornak külön személy választassék.⁴⁰⁹

A nem egyesültek régi jogait a haladók biztosították és sok háborgatásban nem volt részük, s nemcsak a kívánt Protectort hívták meg

a gyűlésekre, hanem kihalásukig négy ember képviselte. Ha nem tudtak beolvadni, a szétválásra joguk volt, de nagy hátrány volt a reformáltaknak az, hogy emberhiány miatt több kolostort kellett átvenni, mint amennyit benépesíthettek volna, s másodszor a kolostorokat nem válogatták meg. A rendtagokat össze-vissza cserélték, gazdaságilag figyelmen kívül hagyták, hogy melyik kolostort hozhatnák a legkönnyebben rendbe, s a fontos pontokra eső kolostorokat romlásnak engedték.

Csiszér Elek terve is csak részben sikerült, s még egy nemzedéknek kell jönnie, amely felvirágoztathatja az erdélyi rendtartományt, mely ebben a korban a borszéki házacskával gyarapodott. Borszákon a rendtartomány költségén építettek egy kis házat, hol az iskolát és a plebániát vezették.

A nehézségek mérlegelésénél még csak egy-két kérdést kockáztassunk meg. Lönhárt Ferenc püspöksége idején, (1882.—1897.) a belső küzdelmek mellett az egyházmegyével is sok jogi vita folyt az iskolák és plebániák helyzete fölött. A püspök nem egyszer erőszakosan is bele akart szólni a rendi ügyekbe, mit László Polikárp erélyessége mindig elhárított a rendtartomány feje fölül.

A közhangulat nagyon zavaros volt, s mi lett volna az erdélyi rendtartomány sorsa az általános *unió* alkalmával, ha azelőtt a jeget nem kezdik törögetni. A legrosszabbra is el lehetek volna készülve, mert Róma mindazon rendtartományoktól, melyek az uniót nem fogadták el, megtagadta az újabb rendtagok felvételét. Valószínű, hogy az erdélyi rendtartomány is a Szalvatoriánus rendtartomány sorsára jut, mely tájékoztatlanságában ellenszegült és elsorvadt.

Ez a tizennégy éves küzdelem, mely szemeink előtt lefolyt, ezt készítette elő, s ezért nagyjelentőségű az erdélyi rendtartományra. Csiszér Eleknek és társainak meglehetett az az öröme, hogy nem hiába mentek bele egy reménytelen küzdelembe; nem hiába kezdették többször újból; erkölcsileg győztesek ők maradtak, s idők kérdése, hogy a győzelem más oldalról is tényeket sorakoztasson hátuk mögé.

X. FEJEZET.

Az utolsó évek.⁴¹⁰

(1898—)

A ferencrendiek belső életének megújódása azon időre esik, midőn a magyar nemzet honfoglalásának ezredik esztendejét ünnepelte és a magyar katholicizmus kilencszáz évét betöltötte. A nemzeti génusz egy pillanatra a magyar ég fölé emelkedett és tanujelét adta magasan szárnyaló erejének. A nemzeti és vallásos föllendülés emelőleg hatott a ferencrendiek vajudó életére és öntudatosabbá tette léteért folytatott küzdelmét.

A lázas sietség, ahogy az erdélyiek meg akarták valósítani a reform szellemét, nem volt előnyös, mert a pillanatnyi felbuzdulás után visszahatáskép következett az ellanyhulás és sokaknak lelkét kellemetlenül érintette az egymásután megjelenő, s belső átalakulást sürgető rendelet; az egyénekből változatos érzelmeket váltott ki és az első tiz esztendő végre nagy összeütközéseket jelentett. A belső atmoszféra meglepetés-szerűen fölemelkedett, s a reform igazi ereje már csak elenyésző külső-segékre szorult.⁴¹¹

Az éremnek van más, szebb oldala is. A tettevágyás. Ott, ahol a mult emlékeiől szabadulni tudtak, a munka öntudatot nyert, s a cél felé határozott lépésekkel haladtak, melybe a világháború szólott bele és a forradalom után előállott helyzet annyira összekúszálta, hogy a rendtartomány ma csak keresi a kivezető utat: a jövő irányát.

A reformot sürgető emberek tisztában voltak azzal, hogy nem termelhetik ki önmagukból azon gondolatokat, melyek hivatva lesznek irányítani a rendtartomány jövőjét, azért a jövőt a nevelők kezébe tették le és alkalmat adtak egyes ifjú rendtagoknak a látóköri tágitására, s azért tapasztalunk ezen a téren feltűnő haladást a rendi nevelésben. A külső itt is adva van, csak tartalom kell hozzá.

A XX. század beköszöntése öröndetes fordulatot idézett elő az egyházmegye életében is. Lőnhárt Ferenc püspöksége nem mondható gyümölcsözőnek. Aggkora megakadályozta, hogy oly tevékenységet fejtsen ki, mint amilyenre az egyházpolitikai harcok idején szükség lett volna. A főpásztor nem tudta végiglátogatni egyházmegyéjét, hogy híveit megerősítse a küzdelemben és áldozatkészségben, melybe a liberálisizmusnak földalatt működő szelleme belekényszerítette a katolikusokat. Az egyházmegye élete nem fölfelé, hanem lefelé szállott. A külső apostoli adminisztráció mellett hiányzott a belső készség. Majláth gróf püspök megjelenése fordulatot adott a lelkiéletnek úgy a papság, mint az ifjúság és nép körében a lelki gyakorlatok és missziók által, melyekben az egyházmegyének már segédkezet nyújtanak a ferencrendiek. S éppen a jelen idők bizonyítják, hogy a ferencrendiek mint misszionáriusok nagy építőmunkát végezhetnek, ha visszatérnek az ősök nyomaira, midőn a misszionáriusok és Rómából kinevezett szónokok bizonyos kiváltságot élveztek a rendben és a megtiszteltetésben a rendi előadók után következtek.

P. Kory Ottó.

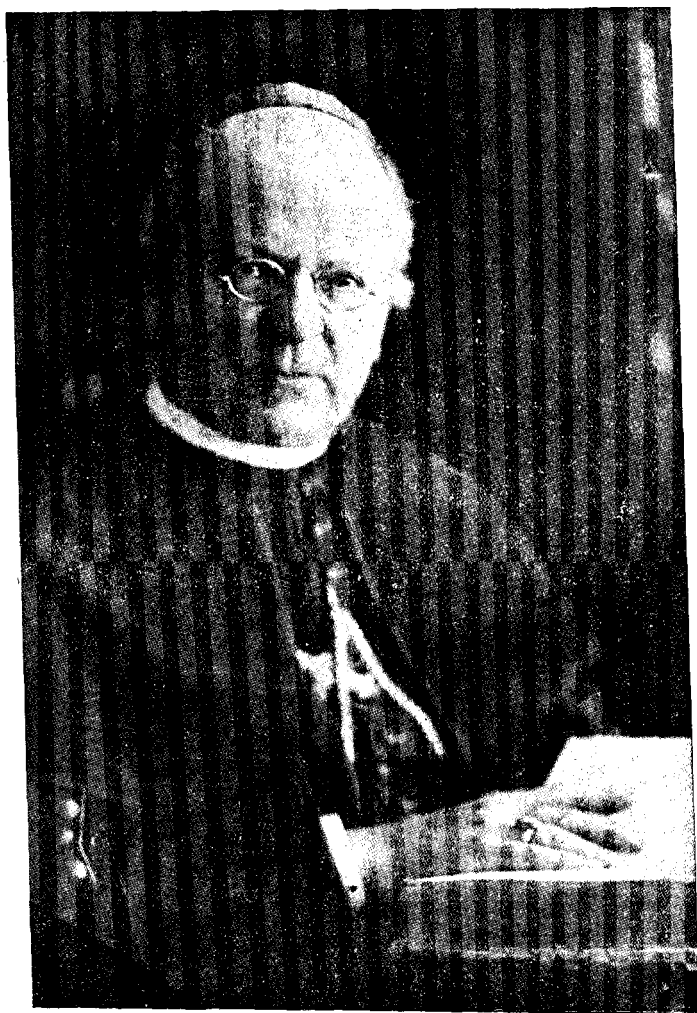
A missziókban az tölt be vezetőszerepet, aki a rendi élet megújítását Rómában keresztülvitte, a rendtartományban szabályokkal körülbástyázta, de tulajdonképpeni úttörője, aki minden téren határozott formát adott a reformnak, *Kory Ottó* volt, aki elég hosszú uralma alatt (1903—1911.) mindenre kiterjesztette figyelmét. Szervező ereje maradandóbb nyomokat hagyott maga után, mint elődjének, kinek nehezebb volt a munkája, s akit az 1903. évi nagykáptalan a római tanácsosok közé beválasztván, elvitt Erdélyből.

A jelen században kezdettől fogva a rendtartomány előtt kettős cél lebegett: az unio szellemében fokozni a lelkiéletet s megmenteni az összeomlástól a kolostorokat.

Az unio kimondása idején a szabályok magyarázatát is kiadták,

melyeket azonnal minden pontjában nem lehetett életbeléptetni és László Polikárp fölmentéseket kért, s módosítással próbálta keresztülvinni.

Az új, cserszinű rendi ruha színével, alakjával, anyagával feltűnőbb,

*Majláth G. Károly gróf
erdélyi püspök, Szent Ferenc Rendjének generalis Confratere,
a harmadik Rend tagja.*

mint a régi és főleg azoknál, akik kezdetben szükségből a fekete rendi-öltönyt viselték, nagy hajlandóság mutatkozott a régi szűkebb alakhoz, finomabb anyaghoz visszatérni. A ruházat színében sem lehetett meg az egyöntetűség, mert a rendnek már nem volt posztókészítő mű-

helye, (1826.) amelynek nem volt Brassó alkalmas, mert hol Csiksomlyóra hol Vajdahunyadra akarták átvinni és mindig más és más cégektől szerezték be a szükséges anyagot.

A káptalanokat nem egyszer foglalkoztatta a lábbeli viselésének kérdése. A szabályok tiltják a cipő és a csizma viselését. Amikor a rendtartomány tagjainak nagyobb része visszavonultan élt a kolostorokban és pl. a rendi növendékeket két hétben egyszer vihették sétára és a lektorok is csak egyszer mehettek ki a kolostorból, majd a XVIII. század közepén nyolc napi határidő alatt egyszer, akkor is felvetődik ez a kérdés, de annak rendezése nem volt olyan égető, mint most. László Polikárp Rómából oly értelmű fölmentést kapott egy időre, melynek értelmében októbertől májusig a cipőviselés meg volt engedve, de akkor is, azóta is nyitott kérdés maradt a szabályok II.-ik fejezetének ezen pontja: akiket pedig a szűkség kényszerít, lábbelit viselhetnek. Csiszér Elek 1912. évi fölterjesztésére még ezt sem engedték meg, s 1924-ben is csakis a kolostorokon kívüli foglalkozás idejére szorították.

Alvinc.

Hasonló nehézségek mutatkoztak a klauzura fölállítása körül is. Egyes kolostorokra kimondották és beállították a klauzurát, más helyeken azért nem volt keresztülvihető, mert vagy nem egyesültek vezetése alatt állott a kolostor, vagy pedig nem volt elég személyzet; de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy voltak olyan rendtagok, kiket a kényelmesebb élet utáni vágyakozás vezetett a klauzura fölbontásában. A rendtartományfőnökök körlevelei sziporkázó tüzeket szórnak a vendégeket gyakran fogadó kolostorok ellen, akik a kolostorok jó hírnevét évtizedekre megpecsételték. (Kóry Ottó, Csiszér Elek rendeletei.)

A rendi életen végigvonuló vörösvonal a pénzkezelés, melynek beállítása még nagyon fejletlen és a szabályok szellemében egy idegen ember révén majdnem lehetetlennek látszik. A visszaélések megszüntetése a kolostori élet fölvirágzását fogja jelenteni. Erre is van egynehány örvendetes példa.

Az előző korban a rendtartomány elveszítette a segesvári kolostort és plebániát, melyet annyira elhanyagoltak, hogy a rend már rendbe-

hozatni nem tudta.⁴¹² Helyette üdülőhelynek Borszéken építettek házat, amely nem pótolhatta a segesvári veszteséget, melyet nem lett volna, szabad oly könnyen kiadni.

A római tanács 1900. május 29.-én a Kapisztrán szent Jánosról nevezett rendtartomány három kolostorát Dévát, Alvincet és Körösbányát az erdélyi szent Istvánról nevezett rendtartományhoz csatolta. A kolostorok a rendtartomány keretein belül feküdtek, s jogilag nagyon helyes, de akkor alkalmatlan volt, mert újabb terhet jelentett. Ezen úgy segítettek, hogy a szent Istvánról nevezett rendtartomány a három kolostort igazgatásának körébe vonta, de a kapisztránus rendtagok ideiglenesen helyükön maradtak és az erdélyiek néhány papot küldöttek ki helyettük.

Alvinc.

Mind a három kolostor a XVIII. század elején keletkezett.

Alvincen a reformáció előtt a domokosrendieknek volt kolostoruk. Erzsébet Al Vinc grófjának özvegye 1300 július 3.-án a kolostornak 10 márkát hagyományoz azon föltétellel, hogy a rendház valódi konventté legyen, mely 1361-ben úgy is szerepel. A mohácsi vész után várkastéllyá ala-

kították át. Fráter Györgyöt itt ölték meg.⁴¹³ Alvincre a bulgár ferencrendiek 1700-ban jöttek. Kezdetben a románok templomában végezték a szentmisét, míg 1729-ben letették a templom alapkövét s a rendház 1736-ban kolostori rangra emeltetett. Mai alakjában a vingai gazdag bulgárok építették. A kolostor temploma plebániatemplom is.

Az alvinci kolostor alapítása zajtalanul ment végbe. Nem úgy a dévai, mely nagy hullámokat vert fel az erdélyi Őrség kebelében és midőn a stefániták biztak ügyük sikerében, 1714-ben a madridi nagy tanács szeptember 24.-én elismeri a letelepedés jogosságát és kolostori rangra emeli a házat. Josich Pál szófiai érsek 1715. júniusában itt tartózkodott, bérált és papot szentelt. Az ebédlő fölött kezdetben kétemeletes volt. A templom 1723—1731-ig épült szent Mihály tiszteletére.

A dévai kolostorból a bulgár atyák 18 évig jártak Körösbányára szolgálatot teljesíteni, míg véglegesen ottmaradtak. Az első bulgáríták

kezdetben kölcsönként kunyhókban laktak, mert se templom, se ház nem volt, s a szentmisét ideiglenesen épített kápolnában tartották. Nádasdy László csanádi püspök 1728. november 8.-án Fehérvár Ágoston részére kiállítja a megbízólevelet, s Kőrösbányával átveszi Brád és Halmágy vidékének lelki gondozását. Az egykori katolikus, most református templomot visszakapták. A kolostori épület keletkezése 1767—1768-ra tehető. Sok viszontagságot látott. 1784-ben a Hóra lázadás viselte meg. 1849. május 27.-én lángok martalékává lett. A templom mellett iskola állott fenn.⁴¹⁴

Azon káptalan, mely tudomásul vette az említett kolostorok átvételét, tárgyalta le Szücsi Gerő plebános kérését. Szücsi plebános a redemptoristák részére kérte a medgyesi kolostort. A káptalan első ülésén hajlandó volt átadni azon föltétel alatt, ha oda egy magyar szónokról gondoskodnak és a zetelaki kolostorépítéshez 30,000 forinttal hozzájárulnak. A gyűlés ideje alatt fölülvizsgálás alá vették az elhamarkodott határozatot és a negyedik ülésben visszavonták, mert a kolostort alkalmasnak találták tanulmányi ház részére, s a medgyesi kolostor helyett minden ellenérték nélkül Köhalmot és Széket ajánlották fel.

Majláth G. Károly gróf erdélyi püspökségének tizedik évét azzal akarta emlékezetessé tenni az erdélyiek számára, hogy a jezsuitákat visszatelepíti az erdélyi egyházmegyébe.

Kory Ottó rendtartományfőnök előzetes római tájékozódások után előterjesztette a káptalanban az erdélyi püspök 1907. évi kívánságát, hogy mondjanak le a jezsuiták részére néhány kolostorról, melyre a tanács egyhangúlag azt felelte: jóllehet a rendtartománynak most kevés papja van, de úgy gondolja, hogy fölösleges kolostora nincs, mert idővel mindeniket benépesítheti.

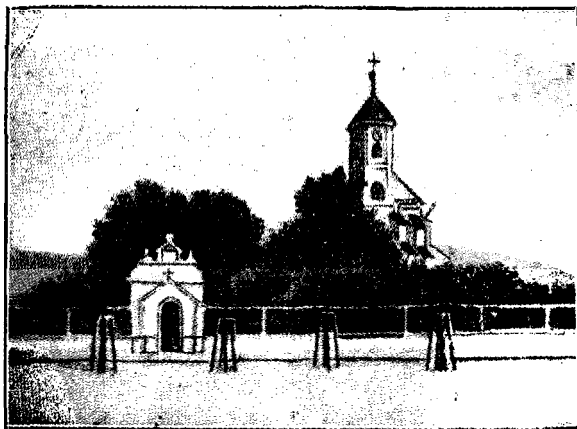
Az újabb időben a nagyobb átalakító javításokon kívül két építkezéssel találkozunk: Vajdahunyadon és Esztelneken.

Déva.

Vajdahunyadon a vasgyár terjeszkedése lehetetlenné tette a további ottmaradást és új elhelyezkedésről kellett gondoskodni. A rendtartománynak most alkalmá nyílt egy új, a követelményeknek mindenben megfelelő nevelőintézet építésére a kolostor keretein belül. 1910-ben ezen reményben tették le a kolostor és templom alapkövét a város ellenkező oldalán a rendtartomány tanácsának jelenlétében. A templom szentelését 1912. év pünkösöd napján tartották meg. A kolostor tervezete és építésében hiányzik a szakképzettség s éppen nem mondható sikerültnek.

A romladozó, földrengés által többször megviselt esztelneki kolostor 1922. dec. 23.-án éjjel leégett. A jelenben Esztelneken a ferencrendieknek megalapozott jövőre csak a régi missziók föllevenítése révén lehetne kilá-

Kőrösbánya.

tásuk, mert nagyon félreeső hely. Trefán Leonard rendtartományfőnök kezdeményezésére mégis a következő évben nagyszabású építkezésekbe fogtak, de az építkezések félbeszakadtak.

Az építkezések mellett, a nagyobb külső és belső javítások sem maradtak el a folyamatban vannak. Nem azok érteődnek ezek alatt, melyekről a multszázadban

a házak krónikásai megemlékeznek és amelyek a nagy épületek fönntartásának állandó velejárói, hanem amilyeneknek száz, százötven éves épületeket időközökben alá kell vetni, s csaknem az alapokig ki kell javítani. Az ily irányú kezdeményezés Kolozsvárról indult ki, s azóta szépen fejlődik tova.

Amíg a rendtartomány súlyos betegségében a krízisen átesett, az egyházmegyei papság körében kialakult vélemény nem épen kedvező volt a ferencrendiekről. Az öntudatra ébredt munkásság megkezdésénél a legnagyobb ellenszenvet, de egyúttal az elismerő tiszteletet az váltotta ki, aki példát adott, hogy milyen irányban lehet a közfelfogást megcáfolni: László Polikárp. Majláth püspök fölismerte László Polikárp vonzó egyéniségének rögzítő erejét és bérma körútjai alkalmával gyakran találjuk Erdély püspöke mellett, akiről föltételezhetjük, hogy gazdag tapasztalából eredő tanácsával segédkezett is a főpásztornak, de ezen irányú munkásságával hivatalos állásában sokat ártott a rendnek.

A rendtagok közül többen újszerűségekkel léptek fel a pásztorációs munkában, megérezték az egyesületi élet jelentőségét és azt szívvel-lélekkel fölkarolták. Ez a rendre nézve látszólag hátrányos, valójában a hitéletre káros következményekkel ott járt, ahol a rendházak mellett világi plebániák működtek. Egy kolostor sincs, ahol összeütközéssel nem találkoznanánk, s ha most tiz-husz évi távolságból pillantunk vissza, megállapíthatjuk, hogy a féltékenykedésnek igazi alapja sehol sem volt és nincs is és ilyen helyzetben a plebánia sokszor nem tudja

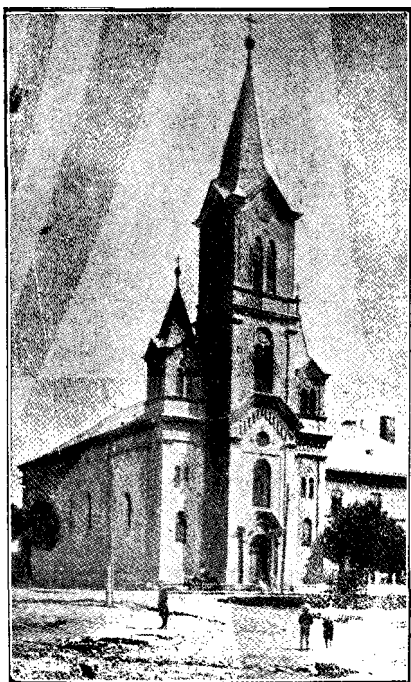

Máriaradna.

megbecsülni a rend tagjainak kisegítő munkáját, s a rendtagoknak szintén ismerniök kell a határt. Voltak ellentétek Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Esztelneken, de nagyon ríktó példái a szbeni és a szárhegyi eset.⁴¹⁵ Amíg emberek lesznek, addig az összeütközések elkerülhetetlenek, de a jelen esetben a hitélet rovására irandó és ennek kezdeményezői nagy felelősséggel tartoznak Isten és emberek előtt.

Más forrásokra is rá lehetne mutatni, melyek okai az egyházmegye és a rendtartomány között a kölcsönös béke megbomlásának, mert az ördög sohasem alszik, hanem körüljár és keresi, akit fölfaljon.⁴¹⁶

Az államhatalom részéről nyugodtan fejlődhetett a rendtartomány. III. Károly magyar király 1726 körül a rendtartomány fölsegélyezésére a fogarasi uradalomból természetbeni jövedelmet biztosított, melyet kezdetben a káptalanokon osztanak fel az egyes házak között. A szabadságharc idején ezen jövedelmek kiszolgáltatását megszüntették és az érdekelt házak keresetet adtak be a kincstár ellen só és gabonajáradék elmaradása címen. Lassankint a helyzet tisztázódott s legtovább a csiksomlyói ház konfrateri pöre húzódott. (1878)

Szatmár.

A rendtartomány tanácsa 1902-ben előzetes püspöki hallgatólagos engedély nélkül ült össze és rendeleteit sem mutatta be, s ezzel II. József szellemének utolsó külsőségét is lerázta magáról; fönnmaradva a püspöknek az egyházi törvénykönyvben biztosított joga a rendtartománnyal szemben.

Az állami intézkedések annyiban érdekelték a rendtartományt, hogy Apponyi Albert gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter 1907. XXVII. törvénycikke rendezte a felekezeti iskolák tanítóinak fizetését és ekkor a rendtagok 900 korona fizetést kaptak, mint elemiiskolai tanítók.

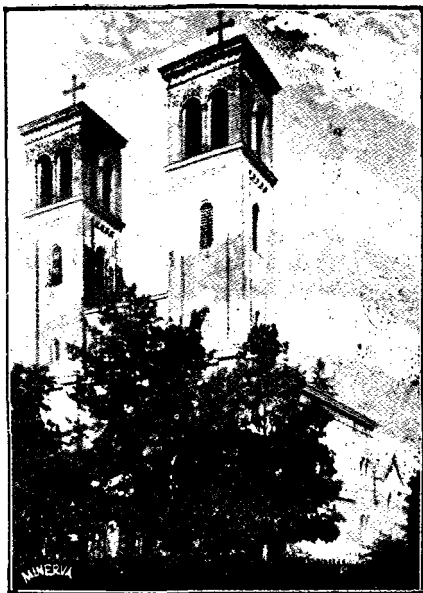
A világháború a rend fejlődésébe nagyon rossz időben szólott bele. Először tagjait vitte a harctérre, 14 papot és 35 segédtestvért, akik közül elesett 1 pap, 7 testvér és nem tértek vissza többen. Azután anyagiakban

veszített sokat a menekülés, rekvirálások, hadikölcsönjegyzések alkalmával.

Erre jött a forradalom. A román királyi katonaság kezdetben bizalmatlanul viseltetett a ferencrendiekkel szemben. Ideiglenesen lefogatták a kolostorfőnököket Székelyudvarhelyen, Szászvároson és más helyeken; másfél-évig fogva tartották dr. Imets Károly marosvásárhelyi házfőnököt, katonai fogházban halt meg Hajdó Ferenc brassói testvér, s egy félévi börtönbüntetést szenvedett a rend tartományfőnöke Trefán Leonárd, akit azután 1923-ban a csillagrend lovagi keresztjével tüntettek ki. Midőn a házkutatások, előírt jelentkezések megszűntek volna, az iskolakérdés révén jutott a rend kellemetlen helyzetbe, amelyből majd csak megtalálja a kivezető útát.

A világháború új helyzetet teremtett a közép-európai országok életében. Új országok keletkeztek, birodalmak megsemmisültek, a régi kicsiny országok megnövekedtek, s a nagyokból kicsinyek lettek. Ez a rendtartomány életét annyiban érinti, hogy az országhatárok rendezésénél, a kapisztránus rendtartomány három kolostora Romániához szakadt. A szatmári, máriaradnai és kaplonyi kolostorokat a Szentszék engedélyével Klumper Bernárdin általános rendfőnök az erdélyi rendtartományhoz csatolta, s így ezen században a kapisztránus rendtartományból hat kolostort vett át az erdélyi rendtartomány.⁴¹⁷

A három kolostor átcsatolása a rendtartomány határait nagyon ki-

Kaplony.

terjesztette. Az erdélyi Őrség és az erdélyi rendtartomány csak az erdélyi egyházmegyeinek keretein belül helyezkedett el eddig, s most három püspökség határait öleli fel. A határszéli kolostorok az adminisztrációt bár megnehezítik, de a rendtartománynak jövő programjába föl kell vennie egy kolostor alapításának nehézségeit, s ez volna a bukaresti.

Az erdélyi fejedelemség idején Szalinal István a fejedelem székhelyén nem tudott házat vásároltatni, de Schirmer Antal 1716-ban kieszközli a szebeni letelepedés lehetőségét a főkormánysház közelében. Bécs Erdélytől messze volt, de merültek fel oly kérdések, me-

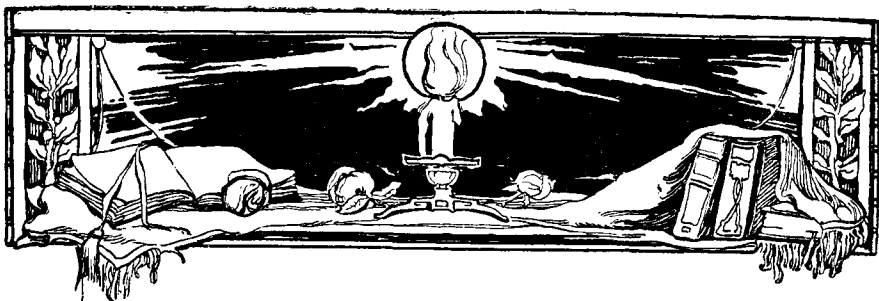
P. Biró Lőrinc dr.

lyet közvetlen megbeszéléssel könnyebben elintéződhetek volna, mint levelezéssel és a rendtartomány tanácsa 1750. január 4.-én a bécsi rendtartományfőnökhöz fordul, s 200 miseszándékot ajánl fel, ha valaki vállalja az erdélyi rendtartomány ügyes-bajos dolgainak lebonyolítását. Augusztus 13.-án megsürgetik. Semmi válasz. Oly fontos ennek beállítása, hogy 1751. június 24.-én a káptalan érdeklődik ügyvivő után és a rendtartomány még most sem tud feleletet adni, s csak a következő év június 10.-én jelenti be örömmel, hogy a bécsi syndikus megvan és évi 12 arany tiszteletdíjért vállalta a rendtartomány ügyeinek lebonyolítását. Bukarestben a ferencrendi páterek nem lennének idegenek. A rendet már a múlt is erre figyelmezteti.

A rendtartomány eseményeinek tárgykörébe kell sorozni az amerikai missziót (1922), melynek első kiküldöttje P. Bíró Lőrinc dr. és egy évvel később őt követte Kovács Athanáz.⁴¹⁸

A közelmúlt eseményei igazolják, hogy a rendtartomány egy pillanatig sem adott fel a hittel, hogy amint neki multja van Erdély bércei között, úgy a jövőre is számít s ha valamikor emberfeletti munkát végeztek elődei, úgy ő sem térhet ki, hanem az édes kötelességet tartja szemei előtt: Mindent Isten nagyobbdicsőségére! Deus meus et omnia! Istenem és mindenem! Ez legyen a jövőbe vetett hitnek refrénje!

XI. FEJEZET.

A rend külső élete.⁴¹⁹

Azon lelkesedés, mely a középkori két nagy rendalapító szentet, szent Domonkost és szent Ferencet az apostoli munka megkezdésére ösztönözte, édes visszhangra talált rendtársaiknak lelkében. A lelkesedés nem maradt Olasz- és Spanyolország határai között, hanem behálózta Európát, mint a kovász átjárja a tésztát és azután a kereszténység tekintetét kelet felé irányította, hol milliók sinylődtek a pogányság babonáiban, mert alkalmuk nem volt megismerkedni a kereszténység magasztos tanításával.

A ferencrend működési terének középpontjába lép a keleti kérdés, melynek vallási megoldására a XIII. században ez a két testvérrend vállalkozott, melyeknek tagjait magasan szárnyaló idealizmus lelkesítette, s tökéletes szegénységük és igénytelen vágyaik alkalmassá tették, hogy a földiekkel keveset törődve, ha kell a pogány népek között sátrak alatt lakjanak, keleti szokásokat erőszakolva magukra: vándoréletet folytatának és vérüket ontsák.⁴²⁰

A ferencrend történetében azok a legszebb lapok, melyeket, a misszióterületen működve állítottak össze. Azok a fejezetek a legértelmesebbek, melyek a rend tagjait a keleti népek közé állítják be, hogy őket megnyerjék az európai kultúrának és a kereszténységnek. A rendalapító adott erre példát. Mikor apostoli életmódot tűzött maga elé, nem szünt benne a vágy a keleti országok után, s legboldogabb napjai közé sorozta azon pillanatok, mikor az egyiptomi szultán előtt megjelenhetett. A szabályokban külön fejezetet szentel ennek, *a mohamedánok és más pogányok közé menő hithirdetőkről* (XII. fej.) cím alatt.

Azon ferencrendi atyák, kik először lépték át az erdélyi határt, letelepedésük után, fáradhatatlan munkájuk közben sokszor voltak olyan helyzetben, mint a keleti missziókban élő késő testvéreik, akik csak munkát, akadályokat ismernek féligmeddig ismert területeket járnak be és mindenhol

bizalmatlan tekintetekkel találkoznak. A ferencrend Magyarországon még gyermekkorát élte és készült férfiúvá erősödni, mikor Erdély meghódítását célul tűzte ki. A nehézségek a rend önbizalmát, munkakedvét fokozták és a rend tagjai érezték is, hogy minő szerep betöltésére vállalkoznak, s azért egyszerre lépik át a közélet minden ágát. Ott küzdenek a néppel. Az Isten ígését hirdetik, az irástudatlanság ködét oszlatják lelkeiről. A nép és a trón között állanak mint közvetítők. A betegeket vigasztalják. Utolsó akaratukat megörökítik ⁴²¹ és végrehajtják. Követségben járnak. A pereskedő feleket kibékítik s legnagyobbak a szószeiken, ahol a szó hatalmas erejével uralkodnak a lelkeken.

Az önbizalomnak ezen lendítőkereke irányította Erdélybe őket, mely nemcsak a tatárok által feldult s gyéren lakott terület volt és a papságban nagy hiányt szenvedett, hanem csalogatta őket IV. Bélának a tatárjárás előtt indított mozgalma: a kunok megtérítése. A kunoknak csak egy része vert sátrat a Tisza és Duna között, a másik része a Kárpátok keleti oldalán maradt, s onnan látogatta meg Erdély keleti részét.

A Tisza és a Duna között lakó kunokra IV. Béla 1253-ban ráparancsolt, hogy keresztelkedjenek meg. A kun püspökség felállításával a domonkosrendiek ellepik Kunországot és a király őket bizta meg a térítéssel. A ferencrendiek sem maradtak el, mert a pápának tett jelentésben a király a domonkosrendiek mellett más szerzetesekről is megemlékezik, akik nem lehettek mások, mint a ferencrendiek.⁴²²

IV. Béla uralkodásának végén a ferencrendieknek Erdélyben már volt néhány kolostora, s úgy innen, mint a követségbe járó rendtársaitól megismerhették a tatárokat és kedvet kaphattak megtérítésükre, annál is inkább, mert 1263-tól, a brodnikok országának eltörlésétől, az erdélyi kolostorok szomszédosok lettek Tatárországgal és a következő században keletkezett följegyzések úgy emlékeznek meg a beszercei és marosvásárhelyi kolostorokról, mint amelyek Tatárország szélét érintik.⁴²³

Adorján rendtartományfőnök kérelme, 1278-ban, hogy a Szentszék állítsa vissza a Szeret és a Prut között a milkoviai püspökséget, mutatja elért sikereiket és a ferencrendiek nagy számát, mert kérését azzal okolja meg, hogy legyen, aki az ottlakó ferencrendieket fölszentelje.⁴²⁴ A terv szép volt, de nem sikerült. A kipszaki khánságban több ferencrendi szenvedett vértanuhalált. Őz béget és fiát megnyerték, hogy megértéssel viseltesen a keresztényekkel szemben. Őmaga megmaradt a kevesebb igényű mohamedánizmusban.⁴²⁵

A Balkán orthodoxizmusa és a belőle kiváló szekták oly sötétséget teremtettek a hegyei között lakó népek lelkében, hogy a nyugati és déleurópai népek nem szüntek meg vele foglalkozni. Ami most politikailag, az volt a középkorban vallásilag: állandó tűzfészek.

Feltűnő lett volna, ha szent Ferenc fiai föl nem keresik a Balkánt. A minoriták azon időben, mikor Magyarországra keresték az útát, egyúttal a Balkánon is megjelentek és már 1240-ben találkozunk velük és több minorita viselte az antivari püspöki címet és terhet,⁴²⁶ amíg a török terjeszkedés bele nem szökött a katolikusok életébe és szét nem kergették a nyáját pásztoraikkal együtt.

Az Anjou-ház trónra jutása (1308) útát nyitott a ferencrendieknek a déli terjeszkedésre. Kotromanovics István bosnyák fejedelem színeljes megtérése megkönnyítette volna a ferencrendiek térítő munkáját, ha az ország vezetői attól nem tartanak, hogy a dalmát hittérítők az elolaszosodás felé egyengetik az útát.

A térítő munkásság csak akkor vett határozott irányt, mikor Gellért általános rendfőnök 1340-ben személyesen tartózkodott Bosnyákországban, néhány kolostort alapított, s az ottmaradt és ezután küldendő testvérek vezetését Szász Peregrinre bízta. Boszniában külön független Helynökséget létesített, s annak vezetését közvetlen magának tartotta fenn. A megélhetés nehéz volt. Az élet állandó veszedelemben forgott, s hogy a missziós terület annál könnyebben és biztosabban benépesüljön, XI. Gergely pápa 1372-ben a szabályok alól olyan fölmentést küldött az egyes rendtartományokhoz, hogy a rendtagok az előljárók tiltakozása ellenére is elmehetnek Boszniába.⁴²⁷ Boszniai térítő útjában Markiai Jakab csodákat művelt.

A lyoni zsinat a keleti népek egyesítésének keresztülvitelét tűzte ki és a pápa a minoritákat küldötte követségbe a bulgár fejedelemhez. A bulgárok nem rokonszenveztek az Egyházzal egyesülés gondolatával, de miután 1366-ban Bulgária a magyar király fennhatósága alá jutott, minorita és obszerváns térítések eredményeképpen mintegy 200,000 szakadárt kereszteltek meg.⁴²⁸ Szép kilátásra lehetett reményük, mert a rendfőnöktől 2000 misziónáriust kértek. A pápától világi papok küldését szorgalmazták, akik plebániákat állíthatnak fel. I. Bajazid szultán 1393-ban Bulgáriát elfoglalta, s a virágzó missziók területét mártírok vére öntözte. Moldovát a ferencrendiek Délolaszország és Lengyelország felől közelítették meg és Laczkó fejedelmet 1371-ben megkeresztelték.

Az erdélyi medencét a térítő papok közrefogták, s minél inkább szorongatták a törökök a balkáni népeket, annál inkább szűkült a gyűrű a medence körül, s dél felől annál több pásztornép húzódtott keresztül a Kárpátokon Hátszeg vidékére, kiket olcsó munkájukért a nemesi udvarok szétkapkodtak, s lassan Erdélyt teleszórták szakadár népekkel.

A ferencrendieknek sok gondot okozott az oláh (vlach, 1859-től román) népek megtérítése. Makacs ellenállásukon megtörött az atyák

buzgósága, s a rendnek nagyon buzgó tagjai keresik fel Erdélyt. Markiai Jakab 1436. március havában a husszitizmus elleni hitvitájában összes ellenfeleit legyőzte, akiket különben nem a vallási meggyőződés dobott a husszitizmus karjaiba, hanem gazdasági okok miatt fogadták el Husz János tanítását. Kapisztrán János a flórenci zsinaton a keleti ügyek előadója volt. A magyarországi görögkeletiek elfogadták az uniót, de Kapisztrán rövid tartózkodása eredménytelenné tette útját. A híres nándorfehérvári győzelem Hunyadi János vítézsége mellett, a ferencrendiek érdemel mert a keresztes tábornok a ferencrendiek lepték el és Kapisztrán János mindenkinek kiosztotta a betöltendő szerepet.

A pápa Flórencben Vajai Jánost és Ujlaki Dénest egyházi biztosoknak küldötte Moldovába (1440), hogy a Kamanocz vidékéről odaszökött magyarokat a husszita vallásról visszatérítsék. Bácsai Fabján nagy lelki hatalma a hét szék területére terjedt ki.

IV. Jenő pápa 1444.-ben felszólítja a ferencrendieket, hogy menjenek Erdélybe és hirdessék az Isten ígését, mert nagy az egyházmegye és nincs ki prédikáljon. S hogy mily készséggel engedtek a pápai fölhívásnak, bizonyosága ennek az a kevés adat, mi az egyházmegyével hozta összeütközésbe, mert ha nem dolgoznak, a világi papság a püspöki fenytéket nem tudta volna kierőszakolni.

Magyarország a mohácsi vészig megőrizte katolikus egységét és ha voltak elszigetelt jelenségek, területek, a ferencrendiek mindig ott vannak, hogy gyöngye vállaikkal támogassák a megtámodott Lateránt. Hol küzdeni kellett, mindenütt ott találkozunk velük és ők mindig találnak maguknak töretlen ugart, hogy előkészítsék a talajt a nyugodt aratásra. Erdély részükre az örökös küzdelem helye. Már a mohácsi vész előtt vállukra nehezedik a hitélet fönntartásának és ápolásának tetemes része, mert az egyházmegye püspökeiben sem hivatás, sem szellem; de még idejük sem volt jegyesükre gondolni.

A rendtagok egyénileg, emberi mivoltukban is nagy áldozatot hoztak. Ma is gyakran megismétlődik, amiről Veress Lajos megemlékezik a XVIII. század jellemzésében, hogyha valamely faluban megjelentek, nem kerülhették el, hogy kövel, sárral meg ne dobálják (a kő riasztotta vissza a ferencrendieket az ország határáról 1217.-ben). A felnőttektől sem voltak biztonságban, mert a főuraktól oltalomlevelet kértek, hogy életük valamennyire biztosíttassék és szabad mozgásukban semmi se akadályozza.⁴²⁹

A ferencrendiek tulajdonképpen szerepe Erdélyben a reformációval veszi kezdetét. Azelőtti szereplésükben adathűen végig nem kísérhetjük, s csak általános vonásokban tekinthető át, de a reformáció után nyomról-nyomra haladhatunk utánuk.

A ferencrendiek közül is szegődtek Luther zászlója alá, de abból,

hogy a kiürített kolostorokba hacsak lehet újra visszatérnek, s hogy a rendtagok száma számtani haladvány szerint fogy, arra következtetettünk, hogy a reformáció szellemébe nem merültek el annyira, mint a domonkosok, akik a katolikus restauráció korában nem tudtak gyökeret verni Erdélyben.

1556 után a rendtagok kolostori élete megszűnt és szétszélednek Erdély területén. Egyedül Csiksomlyó az a menedékhely, amely maga köré tudta gyűjteni szent Ferenc fiait.

A katolikus restauráció gondolatával foglalkozó Báthory fejedelmek az erdélyi katolicizmus föllendítését nem remélhetik nyugatról, s azért Lengyelországból hívják be a jezsuitákat. Kezdetben érintkező pontjaik nincsenek, azért a ferencrendiek maradnak a „Székelyföld miszsiós papjai”⁴³⁰ kik a Székelyföldön kívül Kolozsváron, Tordán, Gyulafehérváron, Karánsebesen bukkannak fel.

Életük a kolostoron kívül megközelítette szent rendalapítójuk szándékát. Nem volt hely, hová fejüket lehajthatták volna, de azt sem tudták, hogy mit hoz a holnap. Vándoroltak faluról-falura, s nem csoda, ha koldustarisznyájukban szeretetet visznek és nagylelkűségükért gúnynyal, kövel fogadják. Le nem hangolódnak, mert a szent Atya úgy oktatta ki Leo testvért, hogy ebben van a tökéletes vigasság. A protestántizmussal szemben ez volt a fegyverük. A fejedelmek előtt ezzel nyerik meg tetszésüket, s a protestáns fejedelmek magatartása általában ezért rokonszenves a ferencrendiekkel szemben, melyet ők kamatoztatni tudtak a katolikusok javára.

Erdélyben a hit tisztaságának és a fegyelemnek a ferencrendiek őrei, nem mintha a jezsuiták nem végeztek volna derekas munkát, de hiányzott szabad mozgásuk és a protestáns rendek velük szemben mindig azzal érveltek, hogy őket nem mint missziónáriusokat, hanem mint tanítókat engedték be.⁴³¹

Úgy az erdélyi katolikus világi férfiak, mint a Szentszék bizalma teljes a ferencrendiekben.

A világiak a ferencrendiekkel próbálkoznak megszilárdítani a katolikusok helyzetét, s a szomszédos rendtartományokhoz fordulnak papokat kérő leveleikkel. A fejedelem befogadja országába és a Szentszék széleskörű megbízatással ruházza fel (1636), melyet minden három esztendőben meghosszabbít 1780-ig. Az egyházmegye megalakulása után is az erdélyi missziónak főnököt neveznek ki Rómából, aki évenként jelentést tesz az elvégzett munkáról. A ferencrendiek törvénykönyve 1728-ban előírja, hogy jámbor, áhitatos, példás életű szerzeteseket nevezzenek ki missziónáriusoknak, akiket ruházzanak fel a szükséges hatalmakkal. Ők az előjárók engedélyével főképp május, június, szept-

tember és október hónapokban az egész rendtartományt vegyék faluról falura, s nemcsak az előkelőket, hanem kutassák fel a szegényeket is, ha a hitben gyengéknek mutatkoznak, vagy más vigasztalásra szorulóknak, s az ingadozókat megerősítsék, a félénkeket bátorítsák, a tévelygőket visszavezessék.⁴³²

A lendülő hitélet és a bizalom miatt, mellyel a nép a szegény atyákhoz ragaszkodott, a világi papság ellenséges álláspontot foglalt el az egyházi élet újjászervezőjével, Szalinal Istvánal szemben, mert az Erdélyben soha életbe nem léptetett tridenti zsinat határozatainak végrehajtásával akarta megreformálni az egyházi életet, s mivel ezt másképp nem tehette, a börtönbüntetéseket is igénybe vette. Mi volt a vád a fejedelem előtt? *A ferencrendiek a kolostorokat elhagyják: plebániákon élnek és a főespereseknek nem engedelmeskednek.* Ez igaz volt. Nehéz idők és szomorú helyzet készítette a rend tagjait a kolostorok elhagyására. A török megszállások idején a szegediek kérve kérik az atyákat, hogy maradjanak közöttük, mert a világi papok mind elszaladtak. A budai polgárok a káptalanokhoz fordulnak és több szerzetes atyát kérnek. Nagybányán a plebános elszökött, vagy a hitet hagyta el, s a legelső eset, mikor 1548. szeptember havában tartott nagyvárad káptalanon a plebánia vezetését rábizza a nagybányai atyákra. Ezzel vége szakad a kontemplatív életnek.

Erdélyben először a köszvényesi elhagyott plebánián jelennek meg a bosnyákok. Nemcsak plebániákat vezetnek, hanem főesperesi felügyeletet is teljesítenek. Amikor nem volt elegendő pap, a világiakat bízták meg a lelkészi teendőik részben való elvégzésére, érthető, ha a rend tagjai nem tudtak huzamosan a kolostorokban maradni.

Domokos Kázmér neve a székelyföldi misziókban közismert. Munkásságának eredménye és méltatása nem maradt a székelyföld határai között, s ezt is fényesen tudta kamatoztatni a katolicizmus érdekében Zsinatokat tartott, ahol fegyelmi kérdéseket tárgyaltak meg s rendezték. a hiveknek papjukkal szemben fennálló kötelezettségét és viszont körvonalazták a tanítók és kántorok jogait és kötelességeit: megvitatták az egyházi szertartások végzését. A csiksomlyói kolostor missziós munkája határozott alakot ölt, mert valóra vált, amiről Báthory Endre bíbornok előterjesztést tett. De arra hetvenöt esztendeig kellett várni, mert a másik ferencrendi püspöknek Szentandrásy Istvánnak (1608—1611) működése kevés ideig tartott és kezét a fegyelem lazulása megkötötte.⁴³³ Domokos Kázmérnél ez nem állott fenn. Nagynevű missziótestvérek állottak oldala mellett, akiknek sokoldalú közreműködésével Csiksomlyó vallási és kulturális központtá fejlődött, mert iskolája és búcsujáróhelye volt.

Buda visszafoglalása a törököktől politikai rendszerváltoztatást

váltott ki az erdélyi nép lelkéből. A török először foglalta el Budát s azután tette adófizetőjévé Erdélyt. Dunod jezsuita atya erdélyi tárgyalásának eredménye a német hadak beengedése. Először Erdélyben, (1685) s azután a Havasalföldre.⁴³⁴ A német hadsereg lelkigondozását a ferencrendiek és a jezsuiták vállalták magukra⁴³⁵ és a bevonuló hadsereggel sok ferencrendi lépte át Erdély küszöbét, s ismerkedett meg a különös erdélyi viszonyokkal.

A háborus idők nem voltak alkalmasok a protestáns erdélyi egység megbontására. A tárgyalást vezető erdélyi megbízottak sejtették, hogy a pusztán politikai tárgyalások ide fognak kilyukadni, s azért 1686-ban szigorúan ragaszkodnak ahhoz, hogy a politikai szövetség Erdély vallási életében nem fog semmi változást előidézni.⁴³⁶

A karlovici béke esztendejében a jezsuiták már annyira megbízható talajon állottak Erdélyben, hogy tárgyalásokba bocsátkoznak az erdélyi románság egyházi vezetőivel, hogy a Habsburgok fejedelemsége katolikusanak számát növeljék.⁴³⁷ Megígérték a románság vezetőinek, hogyha az egyesülést elfogadják, papjaikra kiterjesztik mindazon jogokat, melyek a katolikus papokat megilletik. A nép szokását, az egyházi nyelvet és liturgiát az egység nem érintette, csak azon négy pontot állították fel, hogy ismerjék el a római pápát a katolikus Egyház fejének; higgyék és vallják, hogy a Szentlélek Isten az Atyától és a Fiútól származott; higgyenek a tisztítótűzben s ismerjék el, hogy legszentebb áldozatot kovásztalan kenyérrel is be lehet mutatni. Athanáz görögkeleti püspök e négy pontra 1701. április 7.-én Bécsben letette az esküt és kötelezte magát, hogyha Erdélybe visszatér, összes alattvalóit erre rá fogja beszélni.⁴³⁸

Amíg a jezsuiták a románok lakta vidéken buzgólkodnak kitartóbb szorgalommal és nem eredménytelenül, addig a ferencrendiek a Szászföldet szemelik ki munkatérnek, s később sikereiket a románlakta vidéken aratják.

Az unió kezdetén a mozgalom a ferencrendieket nem érintette, s beindításához a ferencrendieknek semmi közük nem volt. A mai szemüvegen keresztül, nem a nyelvi különbség zárta el a ferencrendieket a mozgalomban való részvételtől, mert a káptalanokon és évközi gyűléseken a magyar és német nyelvű szónokok kijelölése mellett a román ajkú szónokokról is gondoskodnak.

Az erdélyi ellenreformációnak érdekes tünete, hogy két irányból indul ki s törekszik ugyanazon cél felé.

A mult században a katolikusok keze kötve volt s a két rend kolostoraiból kijáró papok tartották fenn a hitet, vagy az egyes udvarházakban házikáplán szerepét betöltő rendtagok voltak nagy területek lelkigondozói. A jelenben ehhez a katonai állomások társultak.

A XVIII. században a Szamosvölgyéből indul meg egy mozgalom (1704—1712) s ezt követi a Maros erdélyi alsó folyásánál keletkező elhelyezkedés (1710), de már ugyanakkor szász talajon állanak (1716). A dél felé terjedés új munkakört nyitott meg számukra, melynek elvégzésére a terep tájékozatlansága, előrelátható és láthatatlan nehézségek miatt a jezsuiták nehezen vállalkoztak volna. A bányavidéken a katolikus vallást a ferencrendiek terjesztették el.⁴³⁹

Az erdélyi Őrség nem tudott annyi rendtagot nevelni, hogy a nagy kiválásokat megerősítés nélkül utánpótolhatta volna, azért úgy jelöltek, mint missziós atyákat idegen rendtartományból kölcsönözött. Az Erdélyben újoncházba jelentkező ferencrendiek száma 1640-1700-ig: 130, akik nemzetiségre nézve a következőképen oszlottak meg: magyar 112, román 7, bosnyák 2, olasz 1, horvát 1, bulgár 1, belga 2, lengyel 1, morva 3.⁴⁴⁰ 1640-1729-ig 108 rendtag halt meg s 1729-ben a rendtagok száma: 131 volt és ezek közül 40 külföldi.⁴⁴¹

A bejövő missziós papok között első helyen a bosnyák nemzet van képviselve. Utánuk következtek az olaszok, horvátok, bulgárok, lengyelek, belgák és angolok; a XVIII. században a németek jönnek a bajor és tiroli rendtartományokból.⁴⁴²

1706-1768 között Erdély egyes pontjain a ferencrendiek tizenöt kolostor alapjait vetették meg, s ezek Kolozsvár, Brassó, Nagyszeben, Gyulafehérvár és Székelyudvarhely kivételével mind olyan helyeken épültek, ahol szervezett egyházközség nem volt, s ha volt néhány katolikus, azok magukra hagyatva éltek. Azon helyeken is, hol a jezsuiták már előzetesen plebániákat állítottak fel, a hitélet lendítése, fönntartása mellett a kihelyezett udvari papok gyűjtőpontjaivá alakultak át⁴⁴³ s így sejtyszerűen hálózták be Erdélyt. Hogy Erdélyben ma virágzó egyházmegye van, az a szerzetesrendek érdeme,⁴⁴⁴ mert a reformáció után megmaradtakon kívül alig van plebánia, melyet a világi papság szervezett volna.

A ferencrendiek ily irányú munkásságáról csak akkor lehet tiszta képünk, ha az egyházmegyét főesperesi kerületekre osztjuk és így sorakoztatjuk fel azon plebániákat, hol az atyák tartózkodnak, tartózkodtak, vagy ottlétüknek valami nyomát hagyták.

Az egyházmegyének jelenleg 246 plebániája van,⁴⁴⁵ melyből a XVII. század után 1716-tól 179 alakult. Ezek közül a *Gyulafehérvár hegyaljai* főesperességben ferencrendi alapítás Alvinc, melyet 1700—1853-ig a bulgariták, 1853—1900-ig a kapisztránus, 1900-tól a stefanita ferencrendiek vezetnek. Stefanita alapítás: Szászsebes (1735), melynek ma leányegyháza Drassó, de 1777—1852-ig külképlánsága volt Lázár János gr. alapításában; Túr, melyet 1827-ben Gyulafehérvárról szerveznek és 1837-ig vezetnek. Hosszabb rövidebb ideig tartózkodnak a Borbándhoz

tartozó Bervén (1736—1801) a Gyulai grófnál, mint udvari papok. Marosportust Gyulafehérvárról látják el 1735—1821-ig, mikor plebániává alakították és világi papok kezére jutott. Borosbenén, mely a tövisi plebániához tartozott 1761—1783-ig találkozzunk ferencrendivel.

A *gyulafehérvár-bányavidéki* főesperességben mutatták fel a legsebbe eredményeket. A főesperességben 1716-ban egyetlen plebánia van, a többi mind azután alakult. A bulgariták alapítják Aranyosbányát 1776-ban, mely 1775—1795-ig volt kezükön; (1769—1796) melynek leányegyháza Trestia 1727—1731-ig plebánia, 1793—1806-ig külkáplánság; Felsőcsertést és Hondolt 1748—1804-ig vezették. Majd Kőrösbányát (1728), Nagyágot (1753) alapítják, melynek vezetését a bulgaritáktól a stefaniták 1820-ban vették át. Nagyhalmágyot (1779) a bulgariták és stefaniták váltakozva látták el, s 1749-ben megszűnt önállósága és Kőrösbányához van beosztva, mely a stefaniták kezén van ma is. Verespatakon (1767) 1757—1767-ig működtek az atyák. Zalánán csak egy évig lakott ferencrendi pap (1776—1777).

Nem lekicsinyelendő azon munka sem, melyet a *barcasági és miklósvárszéki* főesperességben végeztek.

A brassói hitéletet egy bécsi ferencrendi atya Szentgyörgyi Elizeus tábori lelkész 1686-ban kezdte élesztgetni és tőle vették át a jezsuiták.⁴⁴⁶ Megfordítva történt Türkösen (1755). Itt előmunkálatokat a jezsuiták végeztek, de az első kinevezett lelkész Fekete Károly ferencrendi volt. Azután 1852—1881-ig tartózkodtak itt. Türkös anyaegyházhoz tartozik Bodola. A Béli családnál 1726—1810-ig ferences teljesít egyházi szolgálatot. A brassói kolostorból végezték el a felsőtömösi (1792), a törösvári (1760) plebániák szervezését. Törösváron 1792—1855-ig helyben laktak és 1771—1779-ig pedig kijártak. Köhalomban az első ferencrendi 1753-ban jelent meg, aki megvetette a kolostor alapjait (1760).

A *nagyszebeni főesperesi* kerületnek egyetlen plebániája sincs, hol a ferencrendiek nagyon tevőleges szerepet ne vállaltak volna, s a legtöbb plebánia alapítása az ő nevüket örökíti meg.

Szebenbe a rend a legjobb erőket küldötte, mert a rendnek itt volt a legfelsőbb tagozatú nevelőintézete. Szeben katonai és politikai központ volt, s a jezsuiták kitiltása után az országgyűlés idejére még külön szónokot is rendeltek ki.

A szebeni kolostor révén először a fogarasi katolikusokhoz küldöttek lekipásztort, hol 1737-ben állítják fel a plebániát s még rendes szolgálatot teljesítettek a várban is 1918-ig. Az anyaegyházon kívül a plebániának 58 leányegyháza van ma is a rend kezén. Ezek közül káplánkodtak Sárkányban (1741—42.) és Marginenben (1751—1761.) a Boér családnál.

Nagyszebenből sokáig kijártak Alsóporumbákra, melyet 1742-ben rendeztek és a ferencrend kezén volt 1902-ig. Orlát (1762—1823), Szerdahely (1772)⁴⁴⁷ Vöröstorony (1765) 1740—1859-ig, mind ferencrendi alapítások.

Nem ferencrendi alapítások, de a kerületben a következő helyeken végeztek szolgálatot: Nagyszebenben a plebánia területén a jezsuiták eltörlése után (1774) hitoktattak, káplánkodtak. Nagyszeben külvárosában rövid ideig (1818—1822), Szentágota területén Ágotakövesden 1826—1864-ig vannak. A holczmányi plebániát Majláth G. Károly erdélyi püspök 1921-ben adja át a rendnek. Így tehát a mai főesperesség területén csak Vízakna kivétel, ahol a rendtagok állandóan nem tartózkodtak.

A ferencrendiektől érintetlen területnek látszik Csík, hol a reformáció vihara nem zúgott végig, de valójában mégis itt fejtettek ki legnagyobb odaadó mukásságot, mert saját testüikkel védték a csíki medence katolikus hitét. Ennek az ellenálló munkának köszönhetette a két főesperesség, hogy a plebániák visszaállítására nem volt szükség, mert hitében annyira nem fogyatkozott meg, hogy Csíkban az első református istenitisztelest 1887. április 12.-én, vagyis húsvét harmadnapján tartották néhány becsempészett hivatalnok kedvéért a Sprencz-féle házban.⁴⁴⁸

Ha azt állapítjuk meg, hogy a felcsíki főesperességben csak a csíkszeredai plebániához fűzik közelebbi szálak, ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy Csík népének lelkiügyét nem viselték szívükön, mert a nép a ferencesekkel sehol sem forrott annyira össze, mint a Székelyföld ezen részén.

A csíkszeredai várban 1730-tól a kolostor papjai közül egy katonalekészi szolgálatot teljesít. A vár körül lakó katolikusokat 1751-ben csoportosította s 1823-ig ferencrendiek igazgatták Csíksomlyóról. A főesperességben csak Csikgyimesen (1792—1802) állomásozott ferencrendi táboripap.

Az *alcsíki főesperességben* csak mint kisegítőkkal találkozunk. Csíkmenaságon (1774), Csíkszentgyörgyön (1786—1793), Csíkszentkirályon (1818—1820), Csíkszentsimon-Csátószegen (1814), Csíkszentmártonban (1818) és Nagykaszonban (1818—1821).

A szebeni főesperesi kerületben tapasztalt eredmény mellett nem marad el az *erzsébetvárosi*, jelenleg segesvári főesperességben végzett munka eredménye sem, ahol a szervezkedés a rendtagok fáradhatatlan szorgalmához fűződik. Minden plebánia, az *erzsébetvárosi* örmény szerzetárust kivéve, ferencrendi újjászervezés, vagy alapítás. Sorrendben a következők: Medgyes (1721), Erzsébetváros (1727—1793), Gogánvára (1773—1796), Segesvár (1731—1886), Kiskapus (alap. 1779, de 1773—1821), Sárpaták⁴⁴⁹ (1779—1856), Almakerék (egy ideig káplánság 1746—

1809, melyet Csiksomlyóról látnak el). Bolyát Széles Ferenc és Ferenczy Vendel szervezik (1884). Rövid ideig Keresden (1810—1814) is káplánkodtak.

A gyergyói főesperességben a helyzet ugyanaz, mint a felcsikiban. Emlékezetes István alfalusi pap hősies küzdelme és a csiki székelyeknek János Zsigmonddal szemben tanúsított magatartása (1559—1567). Gyergyó ekkor fogott kezét Csikkal és hitéből nem engedett semmit.

Gyergyóalfalu az egyetlen hely, ahol ferencrendi atyák működtek, mint lelkipásztorok (Fulgentius ab Aesio 1646. és Domokos Kázmér 1675).

Mikor a ferencrendiek Vajdahunyadra kerültek, világi pap csak Hátszegen és egy kicsiny, hegyek közé rejtett községben Ósebeshelyen volt, akinek felügyelete alá tartozott Hunyadvármegye. E feladatnak megfelelni igen nehéz és terhes volt, s ezen segítettek a ferencrend tagjai. A ferencrendnek két tartománya találkozott a megyében, akiket ugyanazon cél vezetett a katolikus szempontból vallásilag elhagyatott vidékre.

A két rendtartománynak két központja volt. A bulgarita atyáké: Déva, a stefanitáké: Vajdahunyad. A két fél megjelenése is egy időre esik.

A hunyadi főesperességben első ferences alapítású plebánia Vajdahunyad (1721). Azután következnek Déva (1723), Szászváros, Marosillye (1747), Dobra (1776), Gyalár (1783), melyet 1857-ben Govasdiára helyeztek át (1735—1885) és Királybánya (1789). Az ósebeshelyi plebánia 1770-től a rend kezén van. Hátszegen 1818—1900-ig vagy önállóan lelkészkedtek, vagy káplánkodtak s ezen révén járultak hozzá a petrozsényi plebánia szervezéséhez (1780—1784). Káplánkodtak Vulkánban és Váralján.

A kézdi és orbai főesperességben sem volt szükség új plebániák fölállítására, mert a világi papság sora sohasem ritkult meg annyira, hogy a szervezett plebániák felbomlottak volna. E főesperesség területére Esztelnekre a ferencrendieket Nagy Mózes, mint káplánokat viszi be, s így is jelennek meg mindenütt. Berecken (1852—53), Imecsfalvához tartozó Zabolán a Mikes grófoknál (1646), Kézdiszentléleken (1646 előtt és 1784—1819 adminisztrálják). Lemhányben (1820), Sósmezőn (1801—1825), Torján (1774—1829 állandó), a Zágonhoz tartozó Magyarbodzáson (1779—1888), találkozunk velük.

Az erdélyi főnemesek színe-java Kolozsvár környékén töltötte idejének egy részét, s tetemes birtokaikon udvari papot tartottak, akik a szegény nép lelki ügyét is fölkarolták. Ez egy-egy házipap részéről nagy fáradságot igényelt, mert egy-egy gazdag főúrnál nagy területeken kellett szolgálatot teljesíteni, s azáltal, hogy a rend gyakran visszahívta a világban működő rendtagokat a kolostori szolgálatra, elejét vette, hogy túlságosan törekedjenek az önállóságra.

A rendnek legtöbb külső szolgálatot teljesítő tagja a kolozsvári házhoz volt beosztva, mert a *Kolozsdobokai* főesperesség is terjedelménél fogva egyike a legnagyobbaknak s azért mégis nagyon kevés plebániát állítottak vissza. Bonczhidán 1762—1886-ig működtek és a plebánia visszaállításának ideje 1801-re esik.

A kolozsváriak első szervezett plebániája Györgyfalva (1748), melyet elhagytak s 1820—1896 években tértek vissza. Kidén 1776—1881 években laktak. Mócs egy ideig missziós telep volt (1749) s plebániává 1766-ban szerveződött s a rend kezén 1818—1878-ig volt. Bánffyhungad leányegyháza volt Zentelkének, hová a kolozsvári házból járt ki egy rendtag (1797—1848), mikor a plebánia visszaállítódik, 1852—1881-ig a ferencrendiek kezén maradt. Szászfenest (1777—1781), Szamosfalvát (1772—1849), Magyarszarvaskendet (1840—1870), Kisbácsot 1826, Kajántót (1774—1784) vezetik. Kolozsvárra 1793—1801-ig káplánoknak voltak kinevezve.

A ferencrendiekkel mint házi káplánokkal találkozunk Egeresen a báró Szenkereszy családnál (1780—1817); Magyarszarvaskenden Apor Lázárnál, Bujdoson Apor Istvánnál (1761—1791); Buzán Henter Istvánnál, Gyekében Korniss Antalnál, Nagysármáson gr. Perényi Juliánnál (1779—1842); Noszolyban a Széplaky családnál (1792-1878); Kisfenesen Jósika Imrénél (1792—1799); Hidalmáson (1792); Aranykuton (1828); Báldon (1795—96); Nádasberenden (1762); Nádasapfalván a Macskási családnál (1766—1770); Kisiklódon Szabó Gábornál (1760—1802); Magyarzsomboron a Kemény családnál (1764—1823) és Csákgigorbón a Jósika családnál (1820—1906 és 1922—1923).

A mikházi kolostor alapítása Isten különös gondviselésének munkája. A katolikus hit megszilárdítását két, sőt három főesperesség területén éreztette, bizonyítva azt, hogy a kolostor alapítóiban a buzgóság nagy volt és ez nemzedékről nemzedékre öröklődött. Ennek áldja emléket a nyárádmonti „Szentföld”. A Szentföld határát azonban túllépték az atyák s eljutottak Székelyvéczkére (1700) és 1729-ben oly helyen alapítanak plebániát, ahol azelőtt katolikus sem volt. Küküllővár már a medgyesiek útjába esik (1731), akik 1721—1900-ig lelkészkedtek a plebánián. Szőkefalva (1747) közelebb esett volna Marosvásárhelyhez, ha Marosvásárhely nincs elfoglalva a berendezkedéssel, s így 1745-ben a mikházi ferencesek végzik a rendes lelkipásztorkodást. Nemsokára következnek az egrestői (1764), mely 1759-ben missziós területnek volt kijelölve, a bordosi (1781) és a magyarzsákodi (1784) plebániák visszaállítása, mely utóbbit 1820-ig vezették is.

Mint plebániális hely kezükön volt Kerelőszentpál (1823—1824), Radnót (1845—1870). Káplánkodtak Dányánban (1795), Marosugrán a gr. Haller családnál (1792—1827), Kelemenelkén br. Henter Antalnál.

(1773—1839), Kiskenden Béli Antalnál (1770), Gyulakután gr. Lázár családnál (1778—1808), hová a helyi káplánság megszűnése után ma is kijárnak nagy ünnepek alkalmával, Szentdemeteren Csáki grófnőnél (1728—1754) s br. Henter Antalnál (1781—1796).

A mikházi kolostor újjáépítő erejét jobban érezteti a *marosi főesperességben*, mint az előbb említett *küküllői főesperességben*.

A marosi főesperesség területén már kezdetben, mint egy elárvult plebánia vezetői jelennek meg, ahol 1630—1640-ig maradtak. Köszvényes bizonytalan talaj volt számukra, s 1635-ben állandóbb jellegű helyet kerestek Mikházán.

A marosi főesperességben a görgényszentimrei plebánia rendbehozása kifejezetten nem a ferencrendiek munkája (1710), de ha tudjuk, hogy a rend tagjai már 1660 előtt a mikházi kolostorból itt megjelentek, sőt Lopara István itt is halt meg (1662), akkor az előkészítő munkával a plebánia törvényesítésének érdeméből nekik is juttatunk valamit. A marosszentgyörgyi egyházközséget a mikházi kolostorból állítják vissza 1720-ban a Petki-család segítségével, hol előzőleg házipaposkodtak. Marosszentgyörgy 1826-ig a mikházi kolostor keretébe tartozott, s ezen esztendőben csatolták át a marosvásárhelyi házhoz.

Kilenc esztendővel később újabb alkotás kelt kezükben életre. A nagyernyei hitközségnek adtak 1729-ben törvényes szervezetet, nem közvetlenül a mikházi kolostorból, hanem a Kun-család udvarában tartozkodó rendtag révén. A plebánián 1758-ig találjuk a ferencrendieket.

Még ennyi idő sem kellett egy újabb egyházközség szervezéséhez, mint amennyit a két előbbi között találunk, mert már 1736-ban Szászrégen is megkapta rendszeres lelkészét a ferencrendiekben. A székelybői plebánia felállításánál ugyanez a helyzet (1764), mint Székelyvéczkénél, vagy Görgényszentimrénél. Mikor a legelső katolikus pap Székelybőön megjelent, egy katolikus családot sem talált a községben. Apostol György jezsuita veti meg a hitközség alapját egy család megtérítésével. A ferencrendieknek 1818—1915. között volt szerepük. Legkésőbb önállósult Mikháza, mert 1896-ig Köszvényesnek volt leányegyháza.

A rend tagjai, mint önálló lelkészek dolgoztak Sellyén (1787—1881), Görgényszentimrén, (1747—1872), Akosfalván (1784—1811), Székelyhódoson (1769—1774), Székelykálón (1788—1838), Tekén (1779—1830), Mezőerkeden (1827—1852), Mezősámsondon (1858—1872), Jobbágytelkén (1801), Nyárádremetén (1788—1797) és az udvari lelkészségeken kívül ezen anyaegyházak leányegyházaiiban. Udvari lelkészségek voltak: Marosszentkirályon (1805), Medgyesfalván (1780—1821), Náznánfalván (1789—1807), Nyárádtón (1802—1825.) Jedden br. Bálinth családnál (1725—1782), Harinán Bethlen Julia grófnőnél (1779—1788), Paszmoson Teleki

Mihálynál (1767—1824), Körtvélyfáján br. Bálintith Zsigmondnál (1751—1800), Várhegyen br. Bálintith Józsefnél (1782—1798), Abafáján br. Bornemissza Pálnál (1750—1794), Br. Bornemissza Józsefnél (1762—1840), br. Bornemissza Pálnál (1735—1848), Br. Huszár Sándornál (1764—1795), Alsóbölkényben Józsa Györgynél, Mogyorón (1782—1784), Mezőbándon 1792—1798) és Vármezőn (1745—1749).

A lelkipásztori munkából és az örökös tervezgetésekből kijutott a *belsőszolnoki főesperességben* is, ahol a XVIII. század első esztendejében katolikus pap meg nem fordult és ma a főesperességnek tizennyolc önálló plebániája van, igen sok leányegyházzal. A főesperességbe a reformáció után a ferencrendiek vitték be az Egyház tanítását; ők voltak a főesperesség ujjáteremtői a rend nagyobb dicsőségére.

A kiinduló pont Dés volt (1712), utána következett Szék (1743), Désakna (1755—1782).

A naszói határőrség megszervezésével a katonaság lelkigondozására lelkésznek ferencrendi atyát kértek, aki Naszódon (1764—1848) önálló lelkészséget állított fel. Óradnát 1778-ban Désről szervezték meg, melynek tagjai 1770—1823-ig működtek ott. Désről jártak Magyarlápásra (1782—1886-ig) mely önállóságot csak 1883-ban nyert. Erzsébetbányát (1787) és Oláhlápost (1846-ig) Kapnikbányáról alapították. Az újabb korban két plebániát állítottak fel Apanagyfaluban (1866) és Viczén (1885). A főesperesség területén tíz plebániát létesítettek és mint önálló lelkészek szerepelnek: Csicsókereszturon (1733—1831). 1870—1871, 1906), Kapnikbányán (1765—1821), Bálványosváraán (1776—1782). Mint házikáplánok Berdésteleken (1792), Galgón Kászoni Ferencnél (1846), Kapjonban és Gorbómezőn gr. Haller Jánosnénál (1772—1820), Szentbenedeken gr. Korniss Zsigmondnál és utódainál (1715—1820), Ráglán (1783), Szászszejtjakabon (1867—1868), Rettegen (1758—1816), Baczán gr. Lázár Jánosnál (1778), Nyíresen gr. Korniss Imrénél (1808—1837), Gyulatelkén gr. Mikes István és özvegyénél (1765—1809) és Bükkösön Kemény Farkasnál (1775—1809).

A *tordaaranyosi* főesperességnek eggyel van több plebániája, mint amenyit a ferencrendiek a belsőszolnoki főesperességben alapítottak. Ezen kerülethez a multból gyér száalak fűzték a ferencrendieket. A mohácsi vész után szerény állomáshely volt, s az új idők szele kedvező áramlatot hozott a rendre, mert a tizenegy plebániából nem véve figyelembe a minoriták működését, öt plebánia létesítésének száalai a ferencrendhez vezetnek vissza a következő sorrendben: Torockószentgyörgy (1727), Harasztoson a plebánia felállítása előtt 1765-ben megjelentek, a plebánia felállításakor 1767-ben távoztak. Mezőszengyelen (1772—1788), Sinfalván (1773) kívül a következő helyeket látták el: Tordaakna (1792—

1868), Felvinc (1871—1873), Tordatúr (1865—1905). A kicsiny főesperesség néhány udvarházában állandó lelkésziségre volt szükség. Így Aranyosgerenden br. Kemény Farkas és utódainál (1792—1796, 1812—1848), Felsőtrehenben br. Kemény Simonnál (1768—1773), Alsószentmihályon br. Miske Imrénél (1773—1783), Alsójárán gróf Béli Antalnál (1765—1767) báró Jósika Lászlónál, Magyarpeterden (1829—1831), Mikesen báró Jósika Jánosnál (1820—1830), Marosújváron gróf Mikes Istvánnál (1732—1771) és István fiánál (1773—1819) és Gerendkeresztúron (1779).

A huszonkét plebániából álló *udvarhelyi főesperességben* csak egy plebániát alapítottak a ferencrendiek Homoródremetén s ennek is csak az alapítási munkáját végezték el (1784-ben), mert itt a jezsuitáknak volt nagy terük.⁴⁵⁰ Azért néhány községben találkozunk a ferencrendiekkel. Székelyszentkirályon (1788), Szentegyházafaluban (1796—1836), Makkfalván (1788—1795), Karácsonyfalván (1763—1823), Parajdon (1818—1837), Fenyéden (1795—1798).⁴⁵¹ Korondon, Baróton, Kelementelkén, Koródon és Zsomboron.⁴⁵²

Ezen néhány adat az udvarhelyi főesperességre is csak látszólagos, mert az udvarhelymegyei katolicizmus megmentése a ferencrendiek érdeme, akik hol maguk járták be a protestáns falvakat, hol pedig világi embereket küldöttek maguk helyett kellő felvilágosítással és így elérték azt, hogy a hegyaljai elpártolt községeket visszavezették az Egyház aklába. Vannak régi alapítású plebániák, mint Székelyszenttamás, Oroszhegy és Zetelaka, amelyek állandó jelleggel meg nem szűntek, s ezt vagy a bosnyák ferenceseknek, vagy az ő elődeiknek köszönhetik.⁴⁵³

Az erdélyi egyházmegye a ferencrendiektől még többet is remélhetett volna, ha a kifejtett munka nem kelti fel egyesekben a féltékenység szellemét, s így azt a talajt mozgatták alatta, amelyen nagyobb cselekvési szabadsága volt. S ez az erdélyi misszió felügyeletének kérdése, melyet a XVIII. század közepén Gyulafehérvárról állandóan nyírbáltak, míg II. József trónralépésével tárgyalanná nem vált.

E néhány vonásból némi fogalmat alkothatunk magunknak a kor vallásos szelleméről, melynek föllendülését az egyes szerzetesek szabad mozgása tette lehetővé. A biztató körülmények mellett az akadályok sem hiányoztak.

A vallásügyi tárgyalások előterében mindig ott látjuk a szerzetesrendek letelepedésének kérdését is. A püspökség visszaállításakor és utána az Egyház beléletében tisztulási folyamatok indulnak meg, melyeknek arculata kezdetben a féltékenység jegyében mutatkozik be. Hogy verseny fejlődött ki a ferencrendnek stefanita és bulgarita ága között, s az előbbi minden talpalatnyi földhöz szívósan ragaszkodott, az ép oly érthető, mint az, hogy a római Szentszék előtt az erdélyi jezsuiták úgy

tüntették fel magukat, mint egyetlen tanítórendet Erdélyben s a ferencrendieket vagy elhallgatták, vagy lekicsinyelték a Szentszék bécsi követe előtt.

Hasonló lekicsinyléssel és akadékoskodásokkal találkozunk az erdélyi egyházmegye részéről is, amint azt az erdélyi kis káptalannak a spanyolországi (Murcia) nagykáptalanhoz 1756. június 5.-én küldött jelentéséből ismerjük.

A jelentés első panaszpontja az, hogy az erdélyi püspök akadályozza az erdélyi rendtartomány missziós atyáinak működését, melyre a Szentszéktől három évenként a felhalmazást most is megkapja. Missziós atyáink az élet örömeiről lemondva, a leghelyetlenebb helyeken működnek, hogy a hitetleneket és eretnekeket megnyerjék Krisztus Egyházának. Másodszor az erdélyi püspök a mult esztendőben az összes plebánosok és templomigazgatóknak fölszólítást küldött és ebben nekik megtiltja, hogy azon esetekben, midőn valaki templomainkba temetkezik, az illető negyedrészt kiadják és megparancsolta, hogy a holtesttet először a plebánia templomába vigyék, ott fölötte misét mondjanak és az egyházi szertartást ott végezzék el, mely püspöki intézkedés a pápától a szerzetesrendek részére adott kiváltságokkal ellenkezik.⁴⁵⁴ A rend tagjai két századon keresztül a negyedrészt senkinek sem adták ki, s a *Bullarium Magnum* Olaszországot kivéve, erre nem is kötelezi a kolduló rendeket. Erdélyben sohasem volt szokásban, hogy a szerzetesek templomaiba temetkezőket először a plebánia templomba vigyék. Megpróbáltuk, folytatja tovább a jelentés, az általános ügyvivő révén a Szentszékhez folyamodni, de semmi intézkedés sem történt s így volt lehetséges, hogy Csíksomlyón, mivel egy halottat sem vittek előbb a plebánia templomba, a püspök a kolostor templomát interdictum alá vetette és huszonegy napig azalatt tartotta. (1754. dec. 12.)⁴⁵⁵

Az esztergomi érsek, akinek hatósága alá tartozik a nagyszebeni és brassói kolostor, 1755. február 4.-én hozott határozatában a negyedrészt nem tőlünk követeli, mint az erdélyi püspök, hanem az örökösöktől s mikor ez ellen tiltakoztunk, akkor minket perlekedőknek és kiállhatatlanoknak nevezett. Ezt is megfellebbeztük a római Szentszéknél, de az esztergomi érsek az erdélyi főkormányszéknél megakadályozta, sőt 1754. március 22.-iki rendelete értelmében interdictum terhe alatt kötelesek vagyunk alkalmazkodni rendeleteihez és most már az egész részt követeli az örökösöktől, miáltal mindenkit elzárt a nálunk való temetkezéstől.⁴⁵⁶

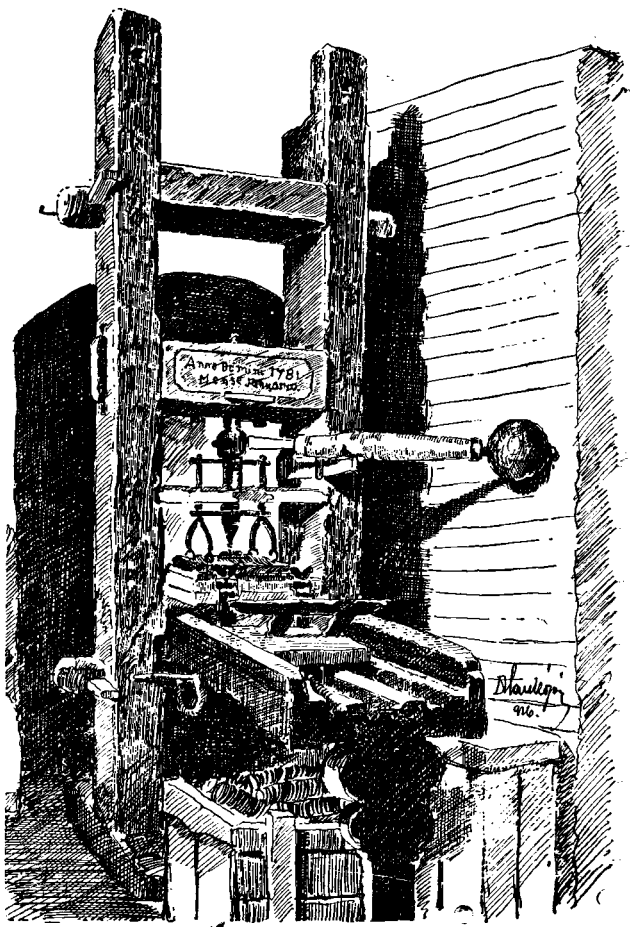
Az erdélyi püspök tiltakozott, hogy Róma Erdélyt missziós területnek tekintse és a ferencrendiek úgy viselkedjenek mint missziós atyák. Ez ellen pedig nehéz volt tiltakozni, mert 1753-ban a római nagykáptalan részére összeállított jelentésben harminckilenc misszióspapot tüntetnek fel, akik nyelvek szerint a következőképpen osz-

lanak meg. Magyar nyelvű misszionárius : 22, német nyelvű: 14, román : 2 és a fő kormányshéknél : 1. Róma Erdélyt úgy tekintette, mint missziós területet, idegen országból papokat rendelt be ha szükség volt, vagy kivonta. Az általános rendfőnök helyettese 1733-ban Erdélyből Grandis Krizosztomot az ausztriai, Tuch Gusztávot a kölni, Schuller Leót, Morvai Kelement a szalvatorianus, Marcher Antalt a bosnyák rendtartományokba rendeli vissza.

A plebániális lelkipásztorkodáson kívül, mint misszionáriusok tömeges térítésben is tudnak eredményeket felmutatni. Kósa Tamás sok unitáriust és reformátust térített vissza Szentdemeteren. Székelyvéczkét Péterffy Domokos térítette meg. Ilyét 1749-ben térítik meg. Nagy térítéseket eszközöltek Szőkefalván, Mócsón, hol a plebániát Istvánffy Krisztof állítja fel.⁴⁵⁷

Misszionárius tevékenységükben az iskolaügyet is fölkarolták.

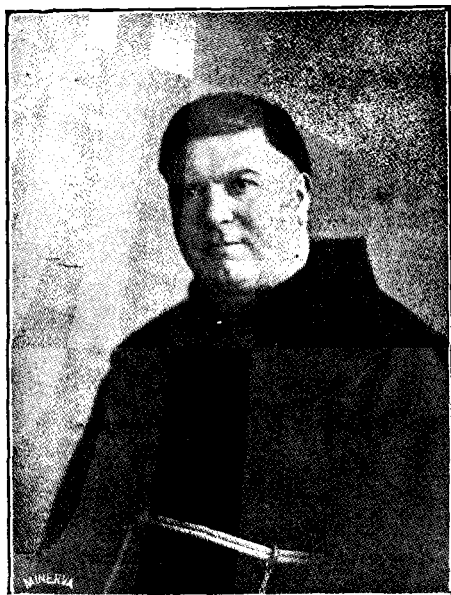
II. József intézkedései a diadamas előretörtetésnek vágják útját. A szerzetesházakból kiölve az Úr háza iránt föllobbanó lelkesedést, tévedett akkor, midőn úgy vélt használni az Egyháznak, hogy a kolostor falai közül kierőszakolta a fáradságot nem ismerő szerzeteseket, mert megbontván a szerzetesi fegyelmet, eloltotta a lelkesedés tűzét s már nem a lelkiekért, hanem az anyagiakért küzdöttek és dolgoztak. Ez utóbbi pedig nem hasonlítható össze az elsővel.

A csiksomlyói könyvsajtó.

A XIX. században a rend kelletlenül fujta meg a nagy takarodót, de voltak őrködő szemek, melyek észrevették a nagy veszteséget, s II. József uralma a ferencrendben az, mi volt a magyar nemzet életében Mohács. „Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?” A költő busongó hangja rezdül bele a franciskánus életbe is azok lelkén keresztül, akik egynek, nagynak és munkakedvvel telítettnek szeretnék látni a ferencrend fiait.

A mozgalom nem érhetett be egészen, mert a háború nagy visszavetést okozott az erdélyi ferencrendiek között. De éppen a forradalom mutatta meg, hogy az erdélyi ferencrendben van erő és részt kér ma-

P. Trefán Leonárd.

gának a háború által összetört lelkek rendbehozásában és a ferencrendiek az elsők akik Háromszék megyében fölveszik az ily irányú missziós munkát s azóta nem győzik elfogadni a meghívásokat.⁴⁵⁸ Az idők változtak s a rend hozzáalakul. Most már nem új plebániák alapításáról van szó, hanem a régiék megmentéséről.

A kor küzdő szellemének vajudását érezte meg a tizenkettedik órában *Trefán Leonárd*, aki nek sokoldalú munkásságában az utókor előtt is legnagyobb érdeme a kolozsvári *Szent Bonaventura nyomda* felállítása lesz. Írásainak tartalmát az emberek elfeledik, szavának ereje megtörik, merészen építő terveinek is egyszer vége lesz, de ha valami közbe nem

jön, a kolozsvári nyomda zakatolása mindezeket túl fogja élni s amíg egy olcsó imakönyvhöz, füzethez jutnak az olvasók, emléke addig élni fog.

Kájoni alkotása túlélte találekony beállítóját és kétszáz esztendeig állott a missziós munka szolgálatában. Kájoni könyvsajtóját a körülményekhez képest gazdagon felszerelte, mert háromféle betűkkel látta el. Magyarországból Kassai András atyát Erdélybe hívta, aki Kájoni után tudományát tovább adta csiktaploczai Balog Leó testvérnek. A nyomdászkodásban utána a csikszenttamási Dobos Miklós, az ötödik csiksomlyói nyomdász testvér Ambrus Paszkális, aki Botár Joachim rendfőnöksége alatt 1743-ban Nagyszombatba ment a nyomda betűanyagának beszerzésére. Schmidt Adjutusz pedig Nürnbergből hozatta a betűket.

Az öreg könyvsajtó hűségesen teljesítette szolgálatát. Nyomták rajta a tankönyveket, az énekes könyveket, az imakönyveket és predikációkat.⁴⁵⁹ Lassankint elavult. A munkások kidőltek oldala mellől és egyszer csak megszűnt zakatolni s a por belepte. Az elavult régi jószágra is a tespedés lelke nehezedett rá.

Az új gondolatok tömkelegében a porlepte könyvsajtó adott ösztönzést Trefán Leonárdnak arra, hogy a Kájoni könyvsajtója mellé odaállítsa az ő maga nyomdáját. Kájoni a nyomda felállítására vonatkozólag annyi tudósítást hagyott fenn, *hogy annak szerzésében se Csik,*

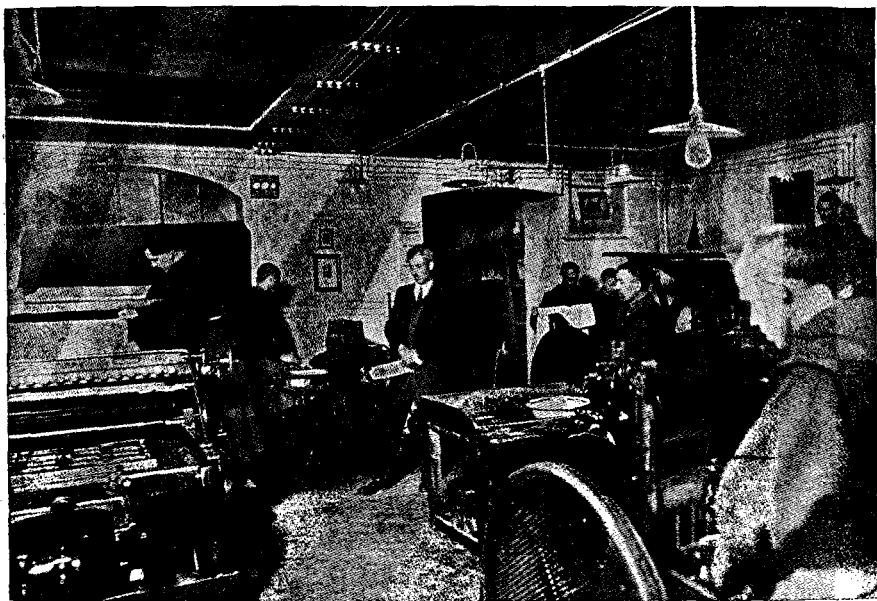
Szent Bonaventura könyvnyomda szedőterme.

se mikházi kalastrom egy pénzt sem adott, hanem kézi munkájával szerzette az árát.“ Oly sok hasonlóságot lehetne felállítani a két nyomda felállítása között.⁴⁶⁰

Kájoninak szüksége volt egy nyomdára azért, hogy a templomi éneklésbe reformot vigyen be és a tanulók kezébe jó, megbízható könyvet adhasson. Trefán Leonárdnál az eszme akkor vetődött fel, mikor szent Ferenc harmadik rendjének céljait akarta mélyíteni a lelkekben és az embereket meg akarta nyerni szent Ferenc gondolatának és „*Szent Ferenc Hirnőke*“ címen lapot indít, melyet kezdetben Marosvásárhelyen nyomnak (1903). A szerkesztő Kolozsvárra került s itt kezdett tárgyalásokba több bel- és külföldi céggel és a kolozsvári Hitelszövetkezettel.

26,000 koronát vett fel 100 és 50 koronás részletekre s 1906. április 12.-én üzembe hozatja az egy nagy gyorssajtót és egy kisebb gépet, három fajta betűgarnitúrával.⁴⁶¹

A nyomdát mostani földszinti helységeiben, kevés időre a kolostor emeletén, az északi szárny keleti részén a nagy ebédlő fölött helyezték el. Később új szedőtermet és géptermet építettek a földszinten. A gép és szedőteremben először egy világi vezető öt szervezett munkással dolgozott. 1909. január havában az összes kolozsvári nyomdászok sztrájkba léptek, s ekkor a Szent Bonaventura nyomda keresztény szociálista mun-

Szent Bonaventura könyvnyomda gépterme.

kásokat alkalmazott és kezdetét vette a rendi testvérek bevonása s melléje beállították a könyvkötészetet is egy testvérrel és három gyermekkel.

Möller István, ki a kolostor restaurálását végezte, odanyilatkozott, hogy a nagy gép járása veszélyessé teszi a Mátyás-terem biztonságát s ekkor a második emeletről a mostani helyére szállították le. Gépházát építettek 1912-ben és két nagy és két kisebb gépet szereltek fel. A régi sötét szedőterem helyett 1923-ban építettek újat s a régi szedőterem helyére szerkesztői szobát rendeztek be.

„Szent Ferenc Hírnöke“ szépen fejlődött. Olvasótáborra megsokasodott és nagyon megkedvelték. Ez bátorította a szerkesztőt arra, hogy 1912. január 1.-én a lelkeskedő papság részére „Bernárdinus“ címen

egy havonként megjelenő hitszónoklati folyóirat szerkesztését indítsa meg, amelynek külső alakja, rövid beszédei nagy kelendőséget biztosítottak a nem katolikus lelkészek körében is. A forradalom alkalmával, mikor a kolozsvári főpostára kerülő összes folyóiratokat és lapokat a posta előtti téren kezdték elégetni, akkor ez a folyóirat is megszűnt a Szent Ferenc Hirnökével.

„Szent Ferenc Hirnöke” másfélévi szünetelés után 1920 októberében újra megjelent nagyobb alakban, de a régi szellemben. A szerkesztő a hitbuzgalmi folyóirat szerkesztése közben észrevette, hogy a lecsatolt katho-

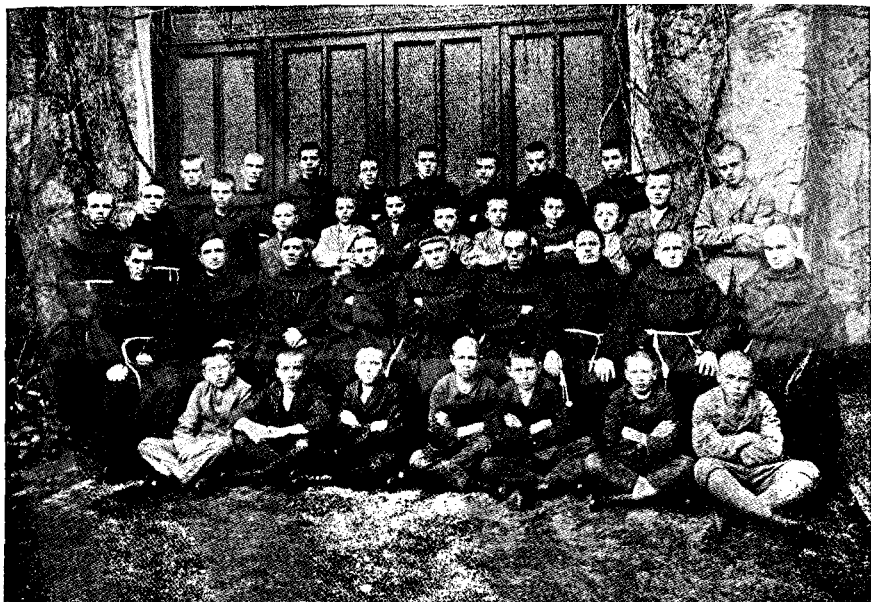

Szent Bonaventura könyvnyomda könyvkötészete.

likus intelligenciának ennél többre is van szüksége, mert nincs katolikus szépirodalmi lap, s terveit tovább szövögetve közölte Kolozsvár katolikus íróival és 1921. július 1.-én a lap *A Hirnök* cím alatt módosított tartalommal havonta kétszer jelenik meg. Ezzel meg a népet fosztotta meg kedvenc lapjától s ezen segitendő, 1923. január havában a régi kedves Szent Ferec Hirnöke helyett „*Katholikus Világ*” címen indított új, havonta egyszer megjelenő folyóiratot mely közkedveltségnek és nagy elterjedettségnek örvend.⁴⁶² Egészen új indításu évnegyedes folyóirat „*A Szent Kereszt*” (1926). A naptárakról sem lehet elfeledkezni, mert a *Katholikus Naptárból* egy esztendőben sem tudtak eleget nyomtatni, annyira elkapkodják.

Szent Ferenc rendjét nem széleskörű irodalmi munkásság kifejtésére alapította, hanem a lelkipásztori munka fejlesztésére. A középkorban a hit-tudományok megvitatására a Domonkosrendiekkel szemben állást foglaló tudományos iskola keletkezett, mely a középkori vallásos irodalomnak elegendő tápanyagot szolgáltatott s a rendben hagyományossá lett az irodalom művelése is, nem mint elsőrendű feladat, hanem mint kisegítő eszköz.

Ez irányban fejlődik az erdélyi rendtagok irodalmi működése. Kájoni János a legelső, aki szélesebb alapokon mozog, de teljesen a

A kolozsvári rendház csoportképe.

szépirodalom szolgálatába szegődik történeti feljegyzései mellett. Jegényei Ferencnek szintén vannak a rend történetére vonatkozó följegyzései és mint tanító bizonyára más irányban is készíthetett jegyzeteket. A XVIII. századból még nincsenek az adatok összegyűjtve, de a *Lector generalis* és a *Concionator generalis* címek megszerzése sok rendtagot ösztönzött arra, hogy szaktudományokkal foglalkozzanak s így egy kis irodalmi iskola keletkezik, amelyben a vezérszerepet a rendnek két nagy alakja Győrffy Pál és Csató Elek viszik.⁴⁶³

Győrffy Pál gyergyószentmiklósi származású, de Háromszék megyében, Sárfalván született 1671-ben. Eles ítélőképességét a rendtartományban korán felismerték s egész működésével a rendben vezető

eodem Conventu Publicae Disputationi Exposuit R. P. F. Alexius Csato Ord. Min. S. P. N. Francisci Reform. SS. Theologiae Lector Ordinarius, Et Cust. Transylv. Secr. Defendentibus Ven. Patribus F. F. Stephano Bartalis et Gerardo Buzás, Eiusdem Ordinis Religiosis A. A. L. L. et Philosophiae Lectoribus Candidatis, anno a Partu Virginis M. D. XXVII. Ex Consensu Superiorum Impres. In Conv. Csikiensi ad B. V. Visitantem. 8-adrét 187. l. Ezt Petrik nem vette fel Magyarország könyvészetébe. T. K. 457 l. Szeptember 23.-án a szebeni káptalanon tartományi Őrré választják. 1729-ben a milánói nagykáptalanra megy Bartalis Istvánnal és az Orséget rendtartományi rangra emelteti s három esztendőre az általános rendfőnök tartományfőnökké nevezi ki. 1738-ban rendtartományfőnökké választják. 1739-ben második nagy munkája jelenik meg nyomtatásban Kolozsváron. Deus discernens, seu dissertationes scholastico dogmaticae de gratia et praedestinatione omnium Sanctorum. A protestántizmus ellen irányul s tárgya a kegyelem és annak befolyása a lélekre. Szebenben töltötte élete nagy részét, ott is halt meg.⁴⁶⁵

Az ünnepélyes fogadalmat Csató Elek kezébe tette le 1728. október 24.-én Sükösd Máté,⁴⁶⁶ akinek nagyon elterjedt munkája *Pacificus* az unitáriusok ellen íródott. Krisztus természetéről tárgyal benne. A hittudományi irodalom körébe tartozik Sándor Lázár: *Corona Theologica* című kompendiuma, 1781. 12 oldal, folio.

Győrffy Pál után június 11.-én halt meg Balásffy Mihály, ki följegyzései három kötetben gyűjtötte össze, de sem az ő, sem Ujfalvi Albert (megh. 1690) iratai nem jelenhettek meg.

Nem volt szerencsésebb Veress Lajos sem, akinek *Facies vetus et nova Transylvaniae Franciscanae* című kézirata készen volt a sajtó alá és a szerző halála előtt († 1763. ápr. 15.) egy évvel a kolozsvári gyűlésen úgy határoztak, hogy tegyék a rendtartomány levéltárába. Úgy látszik odakerült Airizer (?) Modeszt munkája is, mert 1768. május 12.-én felülvizsgálás végett Ambrus Jukundiánnak adják, de semmi nyoma, hogy nyomtatás alá került volna.

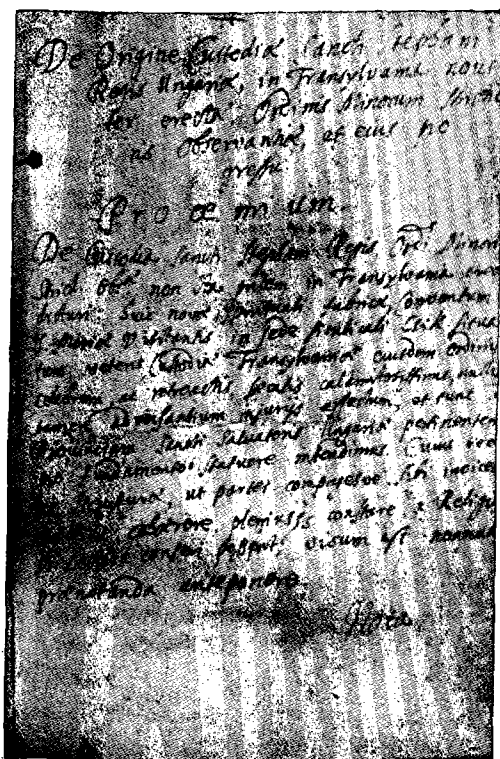
A könyvnyomtatás elég mostohán kezelődött. Jobban jártak, akik vitaértekezéseket nyomattak ki, mint Rafain Ágoston, Trnka Antal, Albert Jukundián és Cseke Pál, akiknek vitatkozását, amely előadói képesítés is volt, Kolozsváron kinyomtatták.

Termékenységből Kájoni után Losteiner Leonárd következett a rendi írók között. Losteiner Kolozsváron született 1744-ben. Tizenhét éves korában veszi fel a rend ruháját Medgyesen 1761. szeptember 9.-én. A bölcseleti előtanulmányokat Esztelneken végzi, míg a theológiára Kolozsváron oktatják és 1767-ben pappá szentelik. Még egy évig Kolozsváron marad mint hittudományi hallgató, s 1770-ben Medgyesre küldik, hogy

készüljön elő az egyházi lektorságra. A csiksomlyói ház történetét 1777. szeptemberében fejezi be.⁴⁶⁷ Ekkor egyházi előadó. Az egyház-jog mellett, szentírástannal is foglalkozott, mert növendékei részére a szentírástánból egy vaskos kötetet írt össze, *Historia ecclesiastica Novi Testamenti etc.* címen. Idejét Kolozsváron, Szamosújváron, Széken, Medgyesen, Mikházán és Csiksomlyón töltötte el. Kézírtos művei: *Theatrum Orbis christiani hungarico Transylvanicum quoad Status et eventus etc.* a *Topographia* (1777), és az *Annotationes*, mely igen nagy terjedelmű és 1803-ban Csiksomlyón fejeződött be.

Az önálló írók sorrendje ezzel le is záródik.⁴⁶⁸ Andrassy Rafael 1805-ben harmadszor adja sajtó alá a csiki Cantionalet, melyet Molitorisz Ferdinánd rendezett a múlt században. A rendtagok más tankönyveket és imakönyveket névtelenül adnak ki. Eröss Módesztnek több beszéde került sajtó alá. 1. Az imádkozókról szent beszéd, melyet készített és a könyörgő héten elmondott 1811. pünköst havának 21-én Kolozsvárt. (4 rét 10 l.) 2. „Beszéd“ melyet 1837-ben Erzsébetvároson mondott el és kinyomatva Lemeni János balázsfalvi püspöknek ajánlott. 3. Szűz Mária képe és a pünkösti gyülekezet Csiksomlyón. (Brassó 1852 8-rét 42 l.) 4. *Sermo funebris ad exequias... parochi Coronensis Antonii Kovács de Felfalu abbatis... die 12. dec. anno 1858 celebratus.* (8 r. 23 l.)

A hatvanas évek magyar irodalmának fellendülésével a ferencrendiek megmozdulnak. Bodo Benjamin lefordította Homerosz Iliászát, hexameterekbe szedte a csillagásztant és a görög nyelvtant. Vannak beszédei latin és magyar nyelven és mind a két nyelven írt hexameter

Kajoni „Kusztódia történetének” címe és előszava.

és pentameterekben költeményeket. *Blaga Kapisztrán* az Egyházi és Iskolai Lapokban és az Idők Tanujában irt. *Hollo Kázmérnak* két kötetben jelentek meg költeményei (1875, 1878). Hirlapi cikkei Kolozsvári Közlönyben, Udvarhelyben, az Egri Képes Naptárban, a Magyar Államban, Székelyföldben, a szebeni magyar és német hetilapban jelentek meg. A kolostor krónikáit is versbe szedi.

Szélesebb körű ismeretekkel dolgozik *Kozma Döme* (1827 III. 15—1911 VI. 1.) Vannak önállóan megjelent ünnepi beszédei. Értekezései: *Lassan a testtel!* (1873) *Dolgozott a Magyar Futárba* (1857—1888), *Tanügyi Lapokba* (1857—1862), *Korunkba* (1860—1862), *Katholikus Néplapba* (1861), *Idők Tanujába* (1862—1864), *Kolozsvári Közlönybe* (1871), a *Magyar Államba* (1873—1884), *Közművelődésbe* (1880). Írói álnevei: *Capistran*, *Kászoni*, *Mikházi*, *Capitulum*, *Mucius Scaevola*, *Oltmelléki*, *Veritas*, *En*, *Erdélyi*. Márton Lajosnak beszédei jelentek meg. Simon Jukundián költészettel és zenével foglalkozott szívesen, a beszédek és értekezések írása mellett. Az elhalt rendtagok közül névtelenül László Polikárp fordította le *Monza Pacifik*: Tíz napi lelkigyakorlat c. elmélkedési könyvét.

Szent Ferenc Hirnökének megindulásával a rendtagok kezdtek köréje csoportosulni, s körükből egy kis írói gárda verődött össze, akik hol a rendi szerkesztésben megjelenő lapokat, hol pedig más erdélyi vallásos vagy tudományos lapokat támogattak.

Önálló munkákat jelentettek meg: Trefán Leonárd: *Szerafi Kalauz*, Szent Antal imakönyv, III. Rendi szabálykönyv, III. Rendi kézikönyv, Szent Antal imaegyesület kézikönyve, Fohászok Jézus Szíve tiszteletére, Szeplőtelen Szűz zsolozsmája, Emléklapok (1909), Porciunkula, Táborhegyi fényben, Liziói Kis szent Teréz imakönyve, Élő vizek mellett. A Szent Kereszt Hadserege. Sántha Angelus: *Keresztúti könyv és egy beszéde Simon Jenő Jubileumára*, Marosvásárhely (1901). Bíró Lőrinc dr.: *Bűnbánat útja* (ford.), *A dési szent Ferencrendi kolostor története*, Gyöngeségeink (ford.) Nefelejcs. Szabó Pius dr.: *Keresztúti könyv*, *Ferencrendiek a magyar történelemben*, Hazafelé a hit útján. Réthy Apollinár: *Csiksomlyói Kalauz*. Boros Fortunát dr.: *A Csiksomlyói harminckét Confrater*, *A Csiksomlyói kegyszobor története*, *Fajunk veszedelme*. Áldozópap: *Levelek egy új hitűhöz*. Lukács Manszvét: *Kegyhelyeink*. Alkalmi gyermekszindarabokat irtak: Kóry Ottó, Trefán Timotheus dr., Máthé Özséb, Szakács Processus. Huszonkét rendtag foglalkozik irodalommal és ír az erdélyi lapokban.

Szent Ferenc szelleme a maga egyszerűségében elég éles ahhoz, hogy bevilágítson a lelkekbe és segítsen az Egyháznak abban az átalakító munkában, amely kétezer esztendő.

XII. FEJEZET.

A rend és a hitélet.

A szent rendalapítókat a krisztusi életeszmény tökéletesebb megvalósításának vágya és az emberi gyarlóság tudata vitte a magányba, hogy a világtól félrevonulva, az Evangélium szellemében keressék azt, amit a világ gazdagságával, tisztségeivel, kitüntetéseivel meg nem adhat. A krisztusi Evangélium szellemének tiszta vizében megtisztult lélek egyéniségéhez tartozik a boldog lelkek közössége: ha az Úr kegyelmeivel engem megáldott. Miért ne mutathatnék utat azok számára is, akiknek hasonló hányattatásban van részük, mint nekem? Ekkor veszi kezdetét az eszközök keresése, melyekkel a sötétségben tévelygő lelkeket a világosság felé lehet vezetni.

Az Úr Jézus a hét szentség alapításával a kegyelmi eszközök bőségét nyújtotta és a szentségek kiszolgáltatását külső formákhoz kötötte, amely formák változás alá nem eshetnek, s így ezek a katolikusok előtt nem üres külsőségek, hanem a kegyelemforrás kimondhatatlan eszközei.

Az anyaszentegyház midőn tagjaiban a lelkiiséget, a vallásos öntudatot s az élet szépségét mélyíteni akarja, mindig ezekre mutat rá, mivel a katolikusok életében ezek nagy fontosságú szerepet játszanak. Azért mintegy előkészítő iskola gyanánt tekintendők a vallásos társulatok, melyek az egyház jóváhagyásával különösképpen, de más és más alakban foglalkoznak az emberi lélek elirányításában, vagy annak megtartásában. Ezeknek tulajdoníthatjuk a vallásos egyesületek keletkezését, melyeknek kifejezett célja a hitélet emelése.

Az erdélyi rendtartomány tagjai a jelenben is, a múltban is a székely nép gyermekei közül kerültek ki. A székely nép találékonysága, ezermestersége közmondásos és faji tulajdonság. Természeténél fogva könnyen lelkesülni tudó a székely nép s ha a kitartás is megvan benne, akkor alkotásaiban meglepő eredményekkel áll elő.

Amit a székely nép idők folyamán elért a harctereken, a magacskicsiny gazdasága körül, ugyanazzal a feltűnő változatossággal és le nem kicsinyelhető leleményességgel találkozunk a lelkipásztorkodásban is.

Az erdélyi ferencrendiek sohasem voltak azon helyzetben, hogy a kolostori szabályok előírásai szerint nyugodt szerzetesi életet éljenek. Helyzetüknél fogva örökös támadtatásnak, gyors fogyás s lassú szaporodásnak voltak kitéve s innen van az, hogy Erdély határain belül sem nagyterjedelmű kolostorok nem épülhettek, sem pedig a nyugati szerzetesek mintájára, telt kolostorai nem voltak. Ha a XVIII. században föl is emelkedik a létszám, de a nélkülözhető rendtagok vagy plebániák adminisztrációjával, katonalelkésszéggel, vagy pedig udvari káplánkodással voltak megbizva. Egyről azonban megfeleldkezni nem szabad: főképp a második megtelepülés után, mint kietlen, elhagyatott vidékek lelkipásztorai, kezdettől fogva nehéz munkára vállalkoztak és hogy feladatukat sikeresen oldhassák meg, nemcsak fáradhatatlan kitartásra, hanem találékonyságra is szükségük volt és a lelkipásztorkodás közben mindig szem előtt kellett tartaniok a változatosságot és a korszerűséget. Mikor ezeket szem előtt tartom, akkor koronként megismétlődve tapasztalom Kozma Döme (1827—1911) figyelmeztetését és tettekből leszűrte meggyőződését: „Biz ám, hol szerzetesek s pláne *székely szerzetesek* tevékenykednek a lelkipásztorkodás mezőjén, azoknak nem szabad a legszentebb munkában restül, hanyagul járni el, hanem lángoló buzgalommal, nyugtot nem ismerő munkássággal kell megfelelni az Egyház és a hazára oly áldásosan kiható, nem könnyű, de mégis kedves feladatnak. Kik magasabb célnak szentelték életüket, azoknak a magasból letörpülni se nem illik, se nem szabad, mert a szegénybélyeg rút portéka, azért az efféléitől gyémánttisztá mentesnek kell lenni. Magasabb célra szentelni az életet és mégis magasabb cél, magasabb törekvés nélkül átélni egy élethosszat, az olyan élet vajjon miféle élet lehet? Ha dicső székelynek lenni, még dicsőbb, igaz, méltó tudomány és erényben fáradhatatlan munkásság s tökéletesbülésben *székely szerzetesnek lenni.*“⁴⁹⁸

A ferencrend gyors elterjedésének oka abban a lelkes buzgóságban keresendő, melyet a rendtagok a nép körében kifejtettek: sokszor naivitásba menő lelkesedésükkel szegényes templomaikat vonzóvá tették s magukat megkedveltették.

Magyarországra a ferencrendiek kezdetben mily ájtatossági gyakorlatokat hoztak magukkal, arról semmi följegyzés sem maradt s ebből azt következtetjük, hogy lényegében azonos volt, vagy alkalmazkodtak a magyarországi viszonyokhoz és a rendi szentek tisztelete, azoknak szokásai adnak alapot új gyakorlatok meggyökereztetésére. A helybeli szokásokat kölcsönvették a rendtagok, de ezeket oly hévvel karolták fel,

annyira áttudták tüzesíteni a lelkeket, hogy a lelkeszkedő papság megszorításokkal akar élni velük szemben, s csak a püspökök és pápák erélyes föllépése akadályozza meg az egy kissé önzően gondolkodó világi papság állásfoglalását, a ferencrendiekkel szemben. Ma is hasonló esetekkel gyakran találkozunk.

Gyóntatás, predikálás, misézés rendes feladataik közé tartozott, melyeknek végzése elé gátló akadályokat a szabályok értelmében csak a megyés püspökök állíthattak volna, ha a pápák egyes esetekben ebben is nagyobb szabadságot nem adnak.

A püspökök részéről nehézségeket nem találtak, sőt mindenhol örömmel fogadták és segélyezték, de annál több kellemetlenségben volt részük a lelkeszkedő papság részéről, mert a nép bizalmával sok helyen kitüntette a ferencrendieket. A beszercei, szebeni, tövisi eseteket már ismerjük.

Marchiai Jakab a papság ellenszenvét azzal korbácsolta fel, hogy a husszitizmus mellett az ágyas papokat is ostromozta; melyet Erdélyben hagyott rendtársai folytattak, mert ez is a husszitizmus egyik vadhajtsája volt. Marchiai Jakabot védte a pápai fölhatalmazás s a papság részéről a gyűlölet az erdélyi obszervánsok ellen bosszúra forrott.

Az erdélyi püspököt nyomos okok készíthették arra, hogy kiközösítse az obszervánsokat, de az mégis meglepő, hogy nem a minoritákkal (konventualis) lép föl a törvény szigorával, hanem az obszervánsokkal, akikről köztudomású volt a rendszabályokhoz való ragaszkodás.

Szent Ferenc, a rendalapító, szabályaink megírásánál vigyázott arra, nehogy úgy tűnjék fel tanításainak ujdomságával, mint a korabeli többi újítók, azért rendjének viszonyát az Egyházzal szemben már az első fejezetben körvonalazza, midőn úgy önmagát, mint rendjét a Szent-szék hatalma alá rendeli. Ferenc testvér, mondja szabályaiban, engedelmességet és hódolatot fogad urának Honorius pápának és törvényeszerű utódainak és a római Anyaszentegyháznak. A rend többi tagja pedig engedelmeskedni köteles Ferenc testvérnek és az ő utódainak. Ezek után már sem III. Ince, sem III. Honoriusnak semmi oka nem lehetett a ferencrendtől való idegenkedésre.

A ferencrend föllépése a lappangó parázs lángallobbanásával hatott a szociális bajokra. S maga az egyházi élet is reformra szorulván, a megoldás után áhítozó lelkek szívesen hallgatták a ferencrendieket. Az albigensek és a valdiak megtelítették a levegőt az apostolok szegénységének hangoztatásával, s most örömmel fogadták szent Ferencet és társait s lassan a plebániatemplomok áhitatban elmerülő közönsége megcsappant. Az összes kolduló rendek így kerültek összeütközésbe a parochialis egyházakkal. Az egyházi törvények úgy intézkedtek, hogyha

a plebánosok írástudatlanok voltak, a predikálásra domonkos- és ferencrendieket kellett felkérniök.⁴⁷⁰ A kolduló rendnek tagjai pedig nem egyszer szőszékre vitték az egyháziak hibáit is és jogcsorbításokat engedtek meg.⁴⁷¹ Viszont a plebánosok is többek között szerették hangoztatni, hogy a szerzetesek is vasárnap csak úgy tesznek eleget vallási kötelességeiknek, ha szentmisét az ő templomukban hallgatnak;⁴⁷² szentségekhez ott járulnak, előljáróikat ők nevezik ki, s a káptalani gyűléseken jelen vannak.⁴⁷³

Rossz volt a kiinduló pont. Általánosan elterjedt vélemény volt, hogy lelkipásztorkodással csak a világi papság foglalkozhatik.⁴⁷⁴ E felfogás nem egészen tiszta, mert a Szentszék a szerzeteseket ma is missziókba küldi s nemcsak Erdélyben és Magyarországon, de más országokban a nagyvárosi plebániák közül sok az ő kezükön van.

Bántotta a világi papságot a pápától adományozott különféle tartalmu kiváltság mint a hordozható oltár, külön temető, egyházi tilalom alatt levő területeken templomaikban misézhettek; püspökök ki nem közösihették; templomaikba jámbor hívőket eltemethettek.⁴⁷⁵

Szent Ferenc már szabályainak megírásánál félt, nehogy ellentétbe kerüljön a világi papsággal. Végrendeletének szövege világos és érthető, hogy már a rendalapító életében merültek fel nehézségek és nézeteltérések, az kétségen felül áll, mert a Végrendeletben így szól testvéreihez: és hogyha salamoní bölcsességem volna és a körülmények ügyefogyott papokkal hoznának össze, akaratjok ellen a gondjaikra bízott templomokban nem predikálnék, hanem őket és az Egyház minden papját félve tiszteltem.⁴⁷⁶

A ferencrendiek hitéleti tevékenységének középpontjában a Mária tisztelete állott, melyet szóval, írásban és gyakorlatban, minden eszközzel és módon kifejezésre juttatnak. A reformáció előtt és közvetlen utána következő időkből néhány letiltással találkozunk, melyek elítélik a kegyképek és szobrok túlságos felöltöztetését, vagy földiszítését arannyal, ezüsttel s drága kövekkel, melyek a szerafi szegénységgel ellentétben állanak. A középkornak lovagi szelleme a kolostorok falai közé is behatolt, s a ferencrend annál mélyebben átérezte a Mária-tisztelet terjesztésének szükséges, lélekemelő hatását, minél nagyobb buzgalmat fejtettek ki hittudósai Mária szeplőtelen fogantatása tanának megvédésében.

A rend misszós tevékenységéhez tartozik, de itt emlékezem meg a beteglátogatásokról. A kor humanisztikus törekvéseiből ezt is munkaprogramjukba vették, de arról nincs feljegyzés, hogy oly helyeken is kiszolgáltatták-e az utolsó szentségeket, ahol szabályosan felállított plebániák voltak, de már arra van káptalani intézkedés, hogy a beteglátogató papok vegyék rá a haldoklókat végső akaratuk írásbafoglalására.⁴⁷⁷

CANTIONALE
CATHOLICUM.

Régi és Új, Deák és Magyar

EGYHÁZI

N E K E K,
DICSIRETEK,
és *Lytanák.*

Kikkel a' Keresztyének Esztendő-által-való Tem-
plomi-Solemnitásokban, Processiókban, és
egyéb áhítaróságokban, és Te-
metéskor szoktanak
élni.

Most újonnan ki-bocsátattak:

P Á R S I L

A' Szent FERENCZ Szerzetében lévő
KAJONI FRATER JÁNOS által.
Superiorum permissu.

•S)(O)(S•

A' CSIKIKALASTROMBAN.

Dyomtatott, Cassai András által. 1676-ban.

A Csiki Cancionale címlapja. A legelső könyv, mely Kájoni János
könyvsajtója alól kikerült.

A reformáció alatt a rend Erdélyben versenytárs nélkül maradt, s a jezsuiták bejöveteléig a körülmények miatt szó sem lehetett arról, hogy a lelkiélet ápolásában új eszközöket alkalmazzanak és megmaradtak a régiék fenntartása, vagy felújítása mellett.

A jezsuiták Lengyelországból magukkal hozták Kolozsvárra a középkor szellemét uraló és a reformáció alatt még jobban kifejlődött vitatkozási szellemet, melyeket iskoláikban nagy hatással rendeztek. A ferencrendiek Csiksomlyói templomában pedig a csiksomlyói búcsu nyert új szint.⁴⁷⁸ E rideg korban ez volt Csik katolikusainak összetartó kapcsa, mely időről időre látogatottságban a megpróbáltatások arányában növekedett.⁴⁷⁹

A szerzetesrendek erdélyi terjeszkedésével az áhitatgyakorlatok végzésében is feltűnő haladás észlelhető. Pázmány Péter magyar biboros erdélyi rendtársai behatóan feltárták az erdélyi viszonyokat, s a jezsuita bibornok a nagyszombati jezsuita papnevelőben a székely ifjak részére gondoskodott néhány ingyenes helyről, mert fájdalommal látta az erdélyi katolikusok szétszóródását, a vallásfelekezetek között megoszlását és jól tudta, hogy nincs ki összeszedje.⁴⁸⁰ Székely ifjakkal találkozunk is Pázmány papnevelőjében, akik átültették a magyarországi szokásokat, s nemcsak a kevés számú világi papság, hanem a szerzetes papság is Nagyszombatból táplálkozott; részben, mivel a magyar részekről gyakran küldöttek Erdélybe rendtagokat, részben pedig mivel a nagyszombati ferencrendiek hittudományi főiskolájának ugyanazon színvonala volt a XVIII. század közepén, mint a római, vagy párisi hasonló intézeteknek.

Kájoni Jánost Nagyszombatban szentelték pappá. Tehát bizonyos ideig, mint növendékpapnak itt kellett tartózkodnia s amily éles eszű volt, figyelmét semmi sem kerülte el s ha azok Erdélyben nem voltak meg, ő meghonosította. Az erdélyi ferencrendiek hozzák Magyarországból be Erdélybe az esti Üdvözlégy Máriára való harangozást.⁴⁸¹ Olaszországból a liliumszenlest. Lengyelország sem maradt hatás nélkül, mert a ferencrendiek a század közepén onnan hozzák be szertartásos könyvüket.

Kájoni, hogy egységessé tegye az egyházi éneket, a *Cantionaleban* összegyűjti a közismert és elterjedt népekeket. Cationalejat kiegészíti a magyarországi énekeskönyvekből, kottájukat lejegyzí, olasz, lengyel és német dallamokat honosít meg, s ő maga is ír költeményeket és szerez hozzá dallamot.⁴⁸²

Az énekeskönyv mellett a szóbeli ima végzésére imakönyvet állított össze. *Hortulus devotionis* címen (Áhitat kertecskéje), melyben az imákon kívül a legszükségesebb vallási tudnivalókat összefoglalta (naptár, katekizmus és imakönyv).

Figyelman kívül az sem hagyható, amit Domokos Kázmér tett az

egyházi állapotok javítása terén. Domokos nagy tapasztalatú volt. Római útjának tanulságait az erdélyi katolikusok javára kamatoztatta.

I. Lipót, III. Károly és Mária Terézia királyok uralkodása alatt az erdélyi hitélet terén a távlatok kibővültek, s a katolikus hitélet egész színpompájában jelenik meg előttünk. Az eddigi ismert szerzetesrendek mellett több helyen feltűnnek a minoriták, paulinusok és trinitáriusok, akik közül mindenkinek volt valami új mondanivalója s versenyt indítottak be. Egymásután keletkeznek a vallásos társulatok.

A Ferencrendiek körében legelterjedtebb volt a harmadikrend, melyet kétféle alakjában ismerünk: akik együtt élnek szerzetesnők mintájára (Csiksomlyó, Kolozsvár, Esztelnek, Mikháza, Szárhegy) és akik kolostoron kívül tartózkodtak. Minden kolostor mellett a harmadikrendet is felállították az utóbbi alakjában.

A harmadikrend mellett Csikban az ifjúság körében virágzott a Mária Társulat. A csiksomlyói diák nagy megtiszteltetésnek tartotta, ha tagja lehetett a Mária Társulatnak (1730). Törvényeit 1818-ban nyomatták ki.⁴⁸⁸ Mária Társulat mellett a páduai szent Antal, szent Anna és nepomuki szent János egyesülete virágzik a ferencrendiek vezetése mellett.

A mai szertartásoktól elütő ünnepélyességgel tartották fenn a Mária Skapuláré egyesületet Csiksomlyón. A csiksomlyói kolostor az 1733. évi június 19.-én tartott káptalantól a társulat felállításának engedélyezését kérte gr. Caisragh kívánságára s a káptalan csak azon föltétel alatt volt hajlandó az engedély megadására, ha a nevezett gróf gondoskodik megfelelő egyházi ruhákról, gyertya, bor, ostya, öröklámpáról és megfelelő alapról az egyesület fennmaradásának biztosítására.

A szerzetesek a nagy szentek ünnepei előtt nyolcadokat tartottak a világiakkal is s az egyesületek a hónap meghatározott napját különös ájtatossággal szentelték meg és általánosan szokásban volt a körmenet. Ezek megtartására emelték a kolostori templomok mellé a lábas házakat, a fedett folyosókat, sőt a kolostori klauzurát is megnyitották még Szebenben is. Hideg időben körmenetek helyett litániákat végeztek.⁴⁸⁴

A szorosan vett istenitiszteletek ki voltak bővitve. Hogy a nép a legszükségesebb imádságokat megtanulja, a magyar szent beszédek után Miatyánk, Üdvözlégy Mária, Hiszekegy és Tizparancsolatot közösen végezték (1724). A szent beszéd nem volt oly általánosan szokásban mint ma.⁴⁸⁵ Az ünnepi szónokokat előre a káptalan jelölte ki s mások nem beszélhettek és ha nem jelölte ki valamelyik nagy házban, ott a papok sorrendben predikáltak (pl. Szebenben 1766). A plebániális helyeken a káplánok a szent beszédek mellett még külön hitelemzést tartottak a templomban.

A templomon kívüli ájtatosságok mellett voltak templomi ájtatos-

ságok is: szent Keresztút, melynek felállítása a ferencrendiekhez tartozik a világi plebániákon is, a püspök előzetes engedélyével.⁴⁸⁶ Az Oltáriszentséget különös tiszteletben részesítették. A nagy pénteknek is megvolt a maga ájtatossága. A meglévő ájtatosságok mellé bevezették Jézus Szíve társulatát (1767), Mária Szíve társulatát (1749) és a Szent József Egyesületet.

Oly helyeken, hol a kolostorok mellett mások kezén volt a plebánia, vigyáztak arra, hogy a szentmisék sorrendje össze ne essék s abban az időben, mikor a plebánia templomban az ünnepi nagymisét tartották, a szerzetesrendek templomaiban ugyanakkor nem lehetett.⁴⁸⁷

A harangozás meghatározott időközökben történt s kötelező szabály volt, hogyha két haranggal egymásután kellett harangozni, akkor a kettő közötti szünetnek legalább is addig kellett tartani, míg a *De profundis* zsoltárt elimádkozzák (1780).

A régiek szerették az istenitiszteleteket változtatossá tenni nemcsak az ünnepek, hanem az évszakok szerint is, hogy ezzel fokozzák és vonzóvá tegyék az áhítatot. A szentmisék végzésénél nem volt sokkal több változtatosság, mint ma. A szent misét vasárnap az *Asperges* előzi meg, mely általánosan kötelezővé 1780-ban lesz. A kolostorokban, a kolostori vagy konvent mise, ha csendesén végződött is, ünnepélyes jellegű volt, s azért 1777-ben elrendelik, hogy ápolják a régi szép szokást és a konvent mise után ezután is orgonázzák el a lorettói litániát.

A délutáni istenitiszteletek szervesen belekapcsolódtak a szerzetesek karimájába, mely a nagyobb erdélyi kolostorokban kötelező volt.⁴⁸⁸ Télen 4 órakor, nyáron 5 órakor a Matutinumot és Laudest végezték.⁴⁸⁹

Mily szabályokat tartottak a ferencrendi atyák szem előtt az istenitiszteletek beállítására és végzésében oly helyeken, ahol plebánia külön volt, annak feltüntetésére álljon itt a kolozsvári rendház⁴⁹⁰ Usualeja.⁴⁹¹

Általánosan érvényben lévő szabályai voltak: 1. vásár-és ünnepnapokon, mikor csak egy szentbeszéd van, a szentbeszéd a mise végén tartandó és a szent miseáldozatra reggel fél kilenc órakor harangoznak össze. 2. A közönséges vásárnapokon csak magyar nyelvű szentbeszéd tartandó, nevezetesebb vásárnapokon német-nyelvű is. 3. Ha más templomban valami nagy ünnepséget tartanak, akkor itt elmarad a szentbeszéd és kilenc órakor harangoznak össze. 4. Minden szombaton, kivéve nagyszombatot, hét órakor konventmise Oltáriszentség kitétellel. 5. A kántorbőjtök után következő vásárnapokon és fekete vasárnap, jöllehet a jezsuita atyáknál ekkor ünneplik az Ur Jézus szenvedését, mivel nálunk sokan szoktak összegyűlni, a szentbeszéd nem marad el. 6. Keresztjáró napokon, melyeknek egyikén hozzánk jönnek, a nagy

oltárnál csendes szentmise és a mi szónokunk magyarul beszél. 7. Hamvaszserdától kezdve nagyhét szerdájáig minden kedden és szerdán a Vesperasra (az egyházi zsolozsma vecsernyéje) vagy Completoriumra d. u. három órakor csengetnek; mikor kezdetét veszi a boldogságos Szűz zsolozsmájának vesperasa, azután nagybőjt első vasárnapjáig a nagy zsolozsma vesperasa a szokott módon, de gyorsabb ütemben, melynek végén másodszor harangoznak. Nagybőjt első vasárnapja után a kis zsolozsma vesperasa után gregorian hanghordozásban énekelik a Completoriumot s másodszor a „*Nunc dimittis*re“ harangoznak. Completorium végén elmondják ének és orgona nélkül a lorettói litániát, a „*Tota pulcra*“-t (egészen szép vagy Mária) s a búcsúimákat, melyeknek elvégzése után összeharangoznak. A lorettói litánia után az imavezető (officiator) két minisztránssal és a füstölővivővel a sekrestyébe megy, felöltözködik s a harangozás végén, ha az orgona megszólal, az oltárhoz megy, kiteszi a legméltóságosabb Oltáriszentséget s csendben áldást adva, az oltárra helyezi és kezdetét veszi a „*Miserere*“ (Könyörülj rajtam Isten) éneklése, mely alatt a pap térdel. Miserere után visszahelyezi az Oltáriszentséget s kedden magyar, szerdán német beszéd következik. A szent beszéd után a pap a sekrestyéből a minisztránssal az oltárhoz megy s kiteszi az Oltáriszentséget s a könyörgéseket azon a nyelven éneklük, amelyen a szent beszéd volt. A könyörgések után fennhangon kezdi az áldás szavait: sit Nomen Domini benedictum, etc. Ez alatt kedden valaki a magyar atyák közül karingbe és stólába öltözködve az oltár elé térdel és áldás után, ha már a vecsernyét mondó pap a sekrestyébe visszament, megkezdik az Oltáriszentség előtt a keresztúti előkészítő imát s ha elvégezte, az Oltáriszentséget visszateszi és a néppel elvégzi a keresztúti ájtatosságot. A németek részére a német szónok nem szerdán, amikor beszélnie kell, hanem pénteken délután 5 órakor kezdi és erre fél ötkor a nagy haranggal adnak jelt. Nagypénteken a német nyelvű keresztút d. u. 2 órakor kezdődik. A nevezett nagybőjti napokon a papok és papnövédek nem várják meg a szent beszédet, hanem az ebédlőbe vonulnak a szokásos elmélkedésre.

Az általános szabályok mellett hónapokra is kidolgozták az egyes teendőket.

Január. 1. Ha újesztendő napja vasárnapra esik, magyar beszéd van, ha más napra esik sem magyar sem német, mert a jezsuita atyáknál lesz minden. 2. A vizkereszt napi zsolozsmában a harmadik nocturnus kezdetén ünnepélyesen énekelendő a *Venite adoremus, Benedictus Dominus Deus Israel*. A második vesperas ünnepélyes éneklése után az imavezető két gyertyavivővel, a füstölővel és két kántorral elhagyja a korust s elmennek és megáldják a nővérek gazdasági épületeit. Ha felöltözködve

mennek át, útközben nem csengetnek, nem énekelnek. A nővérek házának megáldása után visszatérnek a kolostorba. Először a klauzurán kívül áldanak meg mindent, azután a szobákat és végre az ebédlőt megáldják, szentelt vízzel meghintik és megfüstölik. A szertartást végző az ebédlőben a keresztet átadja az előjárónak, aki leülve a szertartás-végzőnek nyújtja megcsókolásra, aki azután visszaveszi s először az előjárónak, majd a többi testvéreknek nyújtja oda. Ez alatt a *Magnificatot* éneklük.

Február. Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén a misekönyv előírása szerint kell eljárni. A körmenet a kolostor folyósóján megy keresztül s ha nem vasárnapra esik német szentbeszéd lesz. (Vasárnapokon a jezsuiták tartották németül a beszédet.) Nagybőjti vasárnapokon a szent mise orgona nélkül énekelendő, ünnepeken orgonával. Hamvazószerdán konvent misére, mely *Nona* (az egyházi zsolozsmában a nap kilencedik órájára beosztott imádság) végén van, nyolc órakor harangoznak.

Március. Annak emlékére, hogy a szentbenedeki keresztet e hónap első péntekén hozták a mi kápolnánkba, azért az első péntek ünnep. A szokott completoriumi idő előtt a koruson áhitattal énekelendő a litánia és Tota pulchra. Mielőtt megkezdénék a litániát, az imavezető a sekrestyében pluvialeba (vecsernyepalást) öltözködik, s asszisztencia kíséretében megy a főoltárhoz. Az oltárszekrényből kiveszi a szentségmutatót, megfüstöli és csendben áldást ad. A szentségmutatót a szent kereszt kápolnába viszik, itt a pap megfüstöli; a litánia és Tota pulchra alatt térdel, majd elmondja a szokott könyörgő imákat, melyeknek végén megfüstöli az Oltáriszentséget és áldást ad az előírt imák elvégzése után. Áldás végén a szent kereszt részecskéjét először az asszisztenciának, azután a hívőknek nyújtja megcsókolás végett. Ez a következő napon is így van a litánia alatt. Az ünnepen (péntek) a misére kilenc órakor harangoznak össze. Szentséges mise után német szent beszéd és az összes karimát reggel egyszerre mondják el. Gyümölcscsoltó Boldogasszony napja a *Mária Szíve* társulatok ünnepe. A társulat igazgatója gondoskodik magyar szónokról, aki nyolc órakor beszél, utána kilenc órakor szent mise és német nyelvű szent beszéd, hacsak nem vasárnapra esik, mert akkor csak magyar szent beszéd lesz. Pálmavasárnapján nincs szent beszéd, hanem *Passio* magyar nyelven. A gyászszolozsmát itt is, mint más kolostorokban elvégzik. A siralmakat magyarul énekelik, Nagycsütörtökön fél kilenckor harangozzák össze. Minden szertartás a misekönyv előírása szerint. Az Oltáriszentséget a szent kereszt kápolnába viszik át. Nagypénteken a szertartás fél kilenc órakor kezdődik. Végén német nyelvű szent beszéd. Nagyszombaton tekintettel a hosszú szertartásra, a mise nyolc órakor kezdődik, s a horásokat hét órakor végzik el. A föltámadási szer-

tartásra este hét órakor harangoznak első s ekkor kezdik a Matutinumot. A Matutinum végén második harangozás, Laudes s a Gaude Dei Genitrix végén összeharangozás. Husvét vasárnap magyar szent beszéd, a következő napokon német. Március 19.-én a lorettói kápolnában felállított szent *József egyesület* ünnepén két beszéd. Mise kilenc órakor.

Április. Fehérvasárnap a Mária Szive társulat ünnepei közé tartozik. Ünnepélyes mise. Kiteendő az egyesület könyve, melybe egy szerzetes, vagy irástudó világi ember bevezeti a jelentkező tagok neveit. Ezt rendszeresíteni kell a főünnepeken és Nepomuki sz. János napján. Csak magyar szent beszéd. Szent György napja a nepomuki szent János társulat ünnepe. Ünnepélyes mise és német szent beszéd 1776-ig, azután már csak magyar.

Május. Május 3. Szent Kereszt feltalálása. Ünnepség a szent kereszt kápolnában. Előzőleg az előjárótól kijelölt pap a vespervas előtt az aszisztenciával kiteszi a szentségmutatót s ugyanazon szertartások között viszi a szent kereszt kápolnába, mint március első péntekén. Megkezdí a vespervasat s végén áldást ad s elteszi a szentségmutatót. A keresztcsókoltatás alatt a kar a Completoriumot végzi. A kereszt csókoltatás után a pap a sekrestyébe megy vissza. Az ünnep napján a főoltárnál ünnepélyes mise segédlettel. Ha nem esik vasárnapra, német szent beszéd, ha vasárnapra esik magyar is, német is. Magyar a mise előtt, német a mise után. Németnyelvű keresztút a német szentbeszéd után. Magyar keresztút d. u. 5 órakor, melyet minden szónok a szent beszéd után hozzon a nép tudomására, sőt közlése végett cédulán küldjék el a jezsuita atyáknak s a plebániára is s ezt tartsák szem előtt minden nagyobb rendi, vagy egyesületi ünnep alkalmával. Előzetesen tartott beszédek után hívják fel a nép figyelmét a rendi és minden búcsúval összekötött ünnepre. Vegyenek példát más rendektől pl. a jezsuita atyáktól, kik rendi ünnepeiket nagy tisztelettel hirdetik ki a népnek.

A második vespervasnál minden, mint az elsőnél. Áldás után az Oltáriszentséget vissza kell vinni a nagy oltárra, s ha még valaki a szent kereszt részecskéjét meg akarná csókolni Completorium után a litániáig megcsókolhatja.

Május 16. nepomuki szent János napja a társulat főünnepe. Előző nap fél hét órakor harangozni kell litániára. Hét órakor az összeharangozás. A legméltóságosabb Oltáriszentség előtt énekelik a litániát. Litánia végén a szentről valami alkalmi beszéd és áldás. Harangozás az angyali Üdvözletre, melyet a pap az Oltáriszentség előtt csendben végez el. Szentség kitétel után a testvérek elvégzik az esti imát. S ez így megy az egész nyolcad alatt bezárólag. Az ünnepen az ünnepélyes szent mise kilenc órakor lesz a nagy oltárnál. Hacsak nem esik vasárnapra német szent

beszéd, mert ellenkező esetben csak magyar szent beszéd lesz s ez is korán reggel, mert a német szent beszéd a jezsuitáknál van. Este hat órakor a litánia előtt német szent beszéd, akkor is ha a szent ünnepe keresztjáró napokra esik. Megjegyzendő, hogy az esti litánia és a szentről tartott ének után áldás előtt énekelni kell. *Panem de coelo praestitisti eis. In Conceptione etc. Ora pro nobis s. Joannes Nepomucene* s végül három könyörgés és áldás.

Szenzháromság vasárnapján nálunk nincs szent beszéd, mert a plebániái templomban a Szenzháromság egyesületének van ünnepe.

Június. Úrnap előnapján vecsernyére az első harangozás 3 órakor van s elvégezve a boldogságos Szüz kis szolozsmáját, mely a nyolcad alatt elmarad, a vecsernyét Oltáriszentség kitétel nélkül gregorián hangnemben énekelik s utána megszakítás nélkül következik a Completorium. Második harangozás a *Nunc dimittis* kezdetekor. A litánia elmarad, de énekelik a Tota pulchra. Következnek a könyörgések s az elmélkedés négy óráig tart. Ekkor összeharangozás; Matutinum Szentség kitétellel egész a Laudisig; Gaude Dei Genitrix, könyörgések, mint máskor. A nyolcad alatt mindig így. Az ünnep napján reggel öt órakor elmélkedés, háromnegyed hatkor az összes horasok egyszerre, azután összeharangozás a nagy misére. Az első harangozás fél hat órakor, a második hat órakor. Énekes mise Szentség kitétellel. Az első áldás *Tantum ergo*, a más két áldás a mise után, mint litániák alkalmával. Sem körmenet, sem beszéd. Mise végén kereszt alatt a plebánia templomba mennek s ha szükség, négy pap manipulus nélkül kazulába öltözködik és közvetlenül a papság előtt megy. Az Úrnap nyolcada alatt a tertia elvégzése után összeharangoznak, s az időszak antifona alatt a pap felöltözködik a misére. A gyertyavivőkkel és füstölővivővel az oltárhoz megy, megfüstöli az Oltáriszentséget s a nép felé fordulva kezdi: *Pange lingua*. A körmenet a kolostor folyosóján visszatér az oltárhoz és a miséző csendben megáldja a népet. Énekel, vagy elolvassa a misét, melynek végén *Tantum ergo* és Genitorival ad áldást.

Az Úrnap nyolcada alatti vasárnap, mivel ekkor a jezsuitáknál van körmenet, haton, nyolcan tőlünk is megszoktak jelenni, a beszéd elmarad körmenet hét órakor, mert ha később tartanák, nem volna közönsége s utána mise. Reggeli elmélkedésre öt órakor mennek, hogy a karimát hét órára elvégezhessek. Jó hogyha az összes horasokat egyszerre végzik el, nehogy a körmenetre menő páterek hiányában tíz órára maradjon.

Junius. 13. Szent Antal ünnepén magyar beszéd nyolc órakor. Ünnepeles szent mise Szentségkitétellel s ha vasárnapra esik is, német szentbeszéd, mert szent Antal napja a rend ünnepe. Szónokoknak

idegeneket kell felkérni.⁴⁹⁸ Előző nap hét órakor litánia, mely egész nyolcad alatt ép úgy tartandó, mint szent János nyolcada alatt. Mind a két vecsernye szentségkitétellel.

Pünkösöd után VIII. vasárnap van a jezsuita atyák templomának felszentelési ünnepe. Nálunk is van szent beszéd, mert a mi templomunk is felszentelődött 1745-ben. Ünnepestes mise. Mind a két vecsernye énekelve. Gyertyák égnek.

Június 24. Keresztelő szent János ünnepén a nepomuki szent János társulata ünnepel.

Július. Julius 26. Szent Anna. Hét órakor a nagy oltárnál egy minisztránssal énekes szent mise.

Augusztus. Augusztus 2. Porciunkula ünnepe. Magyar és német beszéd. Az Oltáriszentség kiteendő mind a két vesperáson. Mise szentségkitétellel. Augusztus 5. Havas Boldogasszony. A templom védőszentje. Község hiányában nincs szentbeszéd. Ünnepestes szent mise asszisztenciával és szentségkitétellel hét órakor. Mind a két vesperáson az Oltáriszentség kiteendő. Augusztus 15. Mária mennybemenetele. Mise fél kilenckor. Szent beszéd nem lesz a monostori nagy összejövetel miatt. Ezen és a következő napon egy több nyelven beszélő papot meg kell bízni, hogy a sekrestyében a miséket és adományokat lelkiismeretesen összeírja. Négy-öt pap vár a misével, hogy minden újabb tömeg érkezése alkalmával misézhesse és ez így van a következő napokon is. A gyóntatásra mindnyájan készen legyenek. Mise előtt elmondják az összes horásokat. Az örmények és románok részére gondoskodjanak örmény és román gyóntatóról. Augusztus 20. Szent István király ünnepe. A nepomoki szent János egyesülete ünnepel. Német beszéd, hacsak vasárnapra nem esik

Szeptember. Szeptember 8. Kisasszony napja a lorettói kápolnafőünnepe. Mindenki részére teljes búcsú. Előestéjén a lorettói kápolnában ünnepélyes asszisztenciás vecsernye. Litániára a completorium végén „Nunc dimittis“ alatt a nagy haranggal kell harangozni, s akkor az imavezető lemegy a sekrestyébe, karinget, stolát és vecsernyepalástot ölt magára. A füstölő és gyertyavivőkkel az oltárhoz megy (ha ez lehetetlen volna, akkor a tisztelendő vikárius ur csak két testvért jelöl ki), onnan a lorettói kápolnába a litánia kezdésére. Litánia alatt térdel, Tota pulchra feláll. A végén a szokott könyörgések az előimádságokkal. Sem a monstranciát sem a ciboriumot nem teszik ki. *A litániát minden szombaton és vasárnap így kell végezni.* Ugy az előestéjén, mint magán az ünnepnapon Tota pulchra után a boldogságos Szűz ereklyéjét csókoltatja, amely máskor elmarad, hacsak valaki idegen nem akarná megcsókolni. Nyolcad alatt a litániát a completorium után a kápolnában énekelik.

Kisasszony napján nyolc órakor magyar szent beszéd; kilenckor

ünnepélyes szent mise a lorettói kápolnában szentségkitétel nélkül és német szent beszéd. A második vespervas mint az első. Valahányszor ezen kápolnában nagy népösszejövétel alkalmával szent mise, vagy vecsernye van, a P. Vikárius egy értelmes világi embert, vagy szerzetest bizzon meg, aki csengettyűvel jelt ad az orgonistának, hogy a misézőnek mikor feleljen, mert a korusba különben nem hallatszik fel. Nyolcad alatt konvent mise a kápolnában hét órakor, mely alatt vasárnap kivételével a lorettói litániát énekelik a kóruson. Mária nevenapján nagy mise három minisztránssal, szent Kereszt fölmagasztalásakor úgy mint, máj. 3.-án.

Szent Mihály napján, mikor a plebánia templom védőszentjét ünneplik, kilenc órakor szent mise ; a sexta, nona 10 órakor.

Október. Október 4.-én szent Ferenc napja. A vecsernyék és a szent misék allatt szentségkitétel. Nyolc órakor magyar, szentmise után német szentbeszéd, 1749-től a³ nyolcad allatt este félhét órakor litánia.

November. November 1. Mindenszentek napja. Az előírások szerint ha az előjáró engedélyével a következő nap matutinumát elvégzik, akkor a kis zsoltosma elmarad. Vespervas gregorián ének nélkül. A Tota pulchra éneklük. Elmondják a búcsuimákat. Felolvassák az elmélkedés pontjait de az elmélkedés elmarad. A halottak zsoltosmáját az előírás szerint végzik. Matutinum után Gaude Dei Genitrix most nem énekelendő, mivel azt éjszaka fogják énekelni. A Te Deumot szintén. Az éjjeli zsoltosmára háromszor kell csengetni. A tanítás november 8.-án kezdődik. Reggel hét órakor a nagy oltárnál valamelyik *Lector* atya ünnepélyesen megkezd a *Veni Sancte*-t és misézik.

December. Advent első vasárnapjától karácsony vigiliájáig vasár- és ünnepnapokat kivéve minden nap reggel fél hét órakor *Rorate*, énekelendő Gloria és Credoal, melyre először öt órakor harangoznak. Az első és utolsó asszisztenciával, a közbeesők egy laikus testvér segédkezésével. Ez nem lehet akadály annak, hogy hat órakor karimára csengessenek és az ebédelőben elmondják a boldogságos Szűz kis zsoltosmáját.

December 8. Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe. Rendünk főünnepi közé tartozik. Előestéjén három órakor jelt adnak a vecsernyére, melyet a kis zsoltosma előz meg. A nyolcad alatt ez elmarad. A vecsernye gregorián ének és szentségkitétel nélkül s utána következik a completorium. Második harangszó a Nunc dimittis-re és minden úgy megy, mint Urnap nyolcada alatt. Összeharangozás négy órakor. A matutinumot és a Te Deumot énekelik. Szeplőtelen fogantatás napján, bár a jezsuitáknál nagy ünnepek vannak nálunk is megtartjuk a német beszédet, mert az egész rendtartomány ünnepe.

December 16. A lorettói kápolnában kilenced kezdődik : A kilenced minden napján kiteendő XIV. Benedek pápának 1745. május 8.-án kelt

búcsút engedélyező brévéje, mely így kezdődik: „*Ad futuram rei memoriam.*“ A kilenced alatt jámbor ájtatosságokat szoktunk tartani, mely alatt, mind a két nemű keresztény hívők, hogyha töredelmesen meggyónnak, áldoznak és a kilenced első és utolsó napján a kápolnát meglátogatják, s a keresztény fejedelmek közötti békességért imádkoznak, teljes búcsút nyernek. Más alkalommal a templom látogatói hét évi bucsuban részesülnek.

A completorium után a lorettói litániát énekelik. „Nunc dimittis“-kor a nagy haranggal adnak jelt és az imavezető három minisztránssal a lorettói kápolnába megy és a Tota pulchra után elmondja a könyörgő imákat és áldást ad ezen bevezetéssel: *Sit nonem Domini benedictum.* Áldás után az Oltáriszentséget visszahelyezi s a boldogságos Szűz ereklyéit csókoltatja. (Capillos B. V. M.) Ez így tart az egész kilenced alatt december 24.-ig.

Reggel kilenc órakor háromszori harangozás után ünnepélyes mise szentségkítéttel és a végén a lorettói litánia. Más napokon konventualis mise szentségkítéttel és a végén áldás, kivéve szent Tamás napját, (21) mikor az ünnepélyes misét a nagy oltárnál végzik, s vasárnap szintén, ilyenkor a kápolnában hét órakor egy csendes mise és áldásadás.

Karácsony éjjelén a zsolozsmára éjjel tizenegy órakor csengetnek, s akkor azonnal kezdetét veszi a karima. Az invitatoriumot (bevezető) az antiphonariumból énekelik. A zsoltárokat csak mondják. Második harangozás a harmadik nocturnus első homilia (evangélium magyarázat) alkalmával, melyet a két következő homiliával énekelnek a nagy oltár előtt két égő gyertya között. A zsoltárok elvégzésekor a miséző a minisztránssal, kiket a P. Vikárius jelöl ki, lemegy a sekrestyébe, miseing, stola és vecsernyepalástba öltözködik, a szerpap és az alszerpap a sekrestyében maradnak, a templomban felállított olvasó-asztalhoz megy és olvassa a harmadik nocturnus homiliáit. A homiliák végén *Te Deum*, mely alatt a miséző a vecsernyepalástban a szerpap és az alszerpappal az oltár előtt áll. A *Te Deum* végén elmondja az előírt könyörgést, a vecsernye palástot, manipulus és kazulával cseréli fel az Evangélium oldalán és elvégzi a szent misét. Mise után *Laudes*, *Benedictus* orgonával, *Gaude Dei Genitrix*. A végén lemennek az ebédlőbe és elmondják a mindszentek litániáját. Elmélkedés alatt a testvérek meggyónnak, s beharangozás az első misére.

Szent István, szent János és aprószenetek napján nálunk német szent beszéd.

Az egyházi szertartások ezen aprólékosságig menő előírása hű tükre azon lelkületnek, mely a XVIII. század ferencrendi atyáinak pon-

tosságából felénk sűgárzik. Életük minden megnyilvánulásaiban ezzel a pontos rendszerrel találkozunk és az előírások minden kolostor részére érvényben voltak.

A kolozsvári kolostor istenítiszteleteinek sorrendjében ma sem találunk sokkal kevesebb változtatást. Csak a mennyit az idők szelleme kíván.

Általában az ünnepélyes istenítiszteleteket Oltáriszentség kitételrel tartották. A szerzetesek gyakran találtak alkalmat egyházi ünnepekre s ez készítette arra Erdély püspökét Batthyáni Ignác grófot, hogy kolostorok szerint rendezze az Oltáriszentséggel tartható istenítiszteletek sorrendjét.⁴⁹³

A püspöki rendelet az ünnepeket két osztályba sorozza. Első osztályu ünnepeknek tekintendők: Husvétnapja, melyen a szent misén vecsernyén; Úrnapja mikor a matutinumon és a szent mise alatt; Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén, Január 14.-én matutinum és vecsernye alatt; Porciunkulán, újhold vasárnapján a harmadikrendiek részére, mikor a kolostor falain belül körmenetet is tarthatnak és mikor a templomban szent beszéd van, a szent beszéd előtt és után az Oltáriszentséget kitehetik.

A püspöki engedmény második pontja értelmében *Csiksomlyón* szentséges istenítiszteletet végezhettek ezeken kívül Pünkösöd szombatján, Pünkösöd napján és minden szombaton, a litániát. *Kolozsváron*: március első péntekén, szent kereszt föltalálása és fölmagasztalása napján a szent kereszt kápolnában és Jézus Szíve ünnepén s úgyszintén a karácsony előtti kilenced konvent miséin és litániáin. *Szebenben*: Pünkösöd ünnepein, mikor negyvennap szentségimádást tartanak, a kántorbőjtök után következő vasárnapokon szent mise alatt és karácsonykor. *Szamosujváron*: a kántorbőjtök vasárnapjain. Ezen engedmények mellé a püspöki meghagyás a következő föltételeket szabja s azok betartásával az espereseket és a főespereseket bizza meg: Valahányszor Oltáriszentség kitétel van, az oltáron szép fehér gyertyák égjenek. A kitevő pap karingben és stolában füstölje az Oltáriszentséget: az oltárról távolítsanak el minden szobrot, ereklyét, vagy képet.

Ha a jezsuiták rendjét nem törlik el, s a jozefinizmus nem kezdi ki a lelkészkezdő papság életét, s nem bénítja meg a szerzetesek fejlődését, az erdélyi katolicizmus megerősödése tovább tartott volna s az egyházi életben is nem következik be az általános természetű romlás, hanyatlás. S ami nem történt meg 1629. óta, a magyar püspöki kar 1822-re nemzeti zsinatot hívott egybe Pozsonyba, melyet Erdélyben az egyházmegyei zsinat előzött meg, s ennek végzéseiből vetődik valami felszínre abból a hitéletből, mely a jozefinizmus után megmaradt s amelyet ezen zsinat határozataival erősíteni akart.

Az egyházmegyei zsinat a hétköznapi istenitisztelek végzéséről és sorrendjéről a plebániális helyekre a következőkép határozott. Október elsejétől április utolsó vasárnapjáig befejezőleg, a reggeli misére első harangozás háromnegyed hétkor és beharangozás hét órakor a hajnali misék idején is. Május egytől szeptember végéig a körülmények szerint vagy háromnegyed öt, vagy háromnegyed hat órakor van az első harangozás és egy negyed óra múlva a beharangozás. Januártól adventig mise előtt az előírt könyörgéseket végzi; az Evangéliumból mindennap egy fejezetet felolvas, olvashat a bibliából is, melyhez ha akar rövid magyarázatot fűz. Ezután előkészület a szent misére, mely alatt a kántor a hit, remény és szeretet indulatait ébreszti fel; a Hísekegyet, Miatyánkot Angyali Üdvöletet, az Isten tiz és az Anyaszentegyház öt parancsolatját a hét szentséget és a közgyónást mondja el. Mise alatt átváltozásig énekel: *Élő hittel leborulunk*. A két szín átváltozása alatt mélységes csend s azután ének. Adventi időben a reggeli imádság és a Szentírás olvasás után hitoktatás következik a bűnbánat és az Oltáriszentségről.

Téli időben vecsernyére háromnegyed négy órakor harangoznak első és négy órakor van a beharangozás. Nyáron két órával később. A főoltáron két gyertya ég s a pap karingben és stólabán végzi el az arra a napra előírt imákat. Ezt követi a lelkiolvasmány, s a kántor elénekel a completorium három utolsó zsoltárát. Végén a pap áldást ad a kereszttel. A helyi szokások érvényben maradnak.

Vasár-és ünnepnapokon a hét téli hónapban kilenc órakor első, fél tiz órakor másodikat és tiz órakor harangoznak össze a szent misére. Nyári hónapokban egy órával előbb.

Ahol két nyelvű a plebánia, vagy a templom arányához nagy a hívők száma és két pap van, ott vasár és-ünnepnapokon a hétköznapi előírást is betartják. Mise elején *Jöjj el Szentlélek Isten*. A szószékrőt végzik el a reggeli imádságot; az Evangélium és leckeolvasás, szent beszéd. Szentbeszéd után a pap elimádkozza a 20-ik zsoltárt; imádkozik a pápáért és a kántor úgy folytatja tovább mint hétköznapiokon mise alatt. (Jertek keresztény lelkek. Hier liegt vor deiner Majestät.)

A vecsernye három órakor van télen nyáron. Május első vasárnapjától szeptember utolsó vasárnapjáig a vecsernyén: *Uram hiszlek* c. ének. Utána hitoktatás oly felosztással, hogy négy év alatt a hit egész anyaga eltanítható legyen.

Télen nincs hitoktatás, hanem *Szent vagy Uram szent vagy* alatt a pap kiteszi a ciboriumot, s füstölés után litánia, könyörgések, esti imádság. Áldás előtt *Áldj meg minket* kezdetű ének.

Nagyobb ünnepeken a vecsernyét énekelik. Pünkösöd napján, a pap hiveivel együtt hitvallást tesz az Evangélium után.

Oly helyeken, hol világi papok végzik a lelkipásztorkodást, hétköznapon déltől kezdve a templom zárva tartandó, s a vásár és ünnepnap-i istenitisztelek egy órával később kezdődnek, mint a plebánia templomban. Ha ugyanazon városban több szerzetesrendnek van temploma, a plebános meghallgatásával a főesperes előterjesztésére a püspök állapítja meg a zárórát.⁴⁹⁴

Érdekes, hogy szent mise alatt a legméltóságosabb Oltáriszentséget sohasem tették ki. Évenként négyszer tartottak körmenetet: nagyszombaton, keresztjáró napokon, búzaszentelő alkalmával és Úrnapján.

Ha összehasonlítjuk a XIX. század első felének hitéletét a mai hitélettel, szembetűnő változásokat veszünk észre. A hitélet még mindig nagyobb volt mint ma.⁴⁹⁵ Ma az Oltáriszentség tisztelete nagyobb; az ünnep kevesebb; a hitélet mélyítésére egyesületek révén próbálkoznak. Az intelligencia a vallást szociológiai és filozófiai elvekkel cserélte fel; a munkásságból a szocialista eszmék ölték ki a hitet, s a papság szociális képzése a tátongó hiányokkal szemben fogyatékos.

A gépek világa az apostolkodásnak új fordulatot adott, ha ennek előnyeit a szent Ferenc harmadik rendje, Oltáregylet, misszió, kongregáció, sajtóhölgybizottság, Szent Kereszt Hadserege stb. révén ki tudjuk használni, akkor remélhetünk több lelkiéletet az emberektől és akkor mondhatjuk el, hogy nekünk hivatásunk van Erdélyben. Ha az eszközöket meg tudjuk válogatni, akkor a jövő század történetírója is le fogja szögezni, amit Vass József magyar miniszter ezelőtt öt esztendővel írt a magyarországi ferencrendiekről: „A keresztény magyar nemzet történelmi adósa szent Ferenc egyszerű fiainak. Kiváló embereik magas polcokon is megállták helyüket, de még sokkal inkább jellemzi őket, hogy a l'umilta Francescana szellemében szakadatlanul ott álltak minden szorongatásában a magyar köznép mellett. A barát csakugyan barátja volt a népnek a tatárdúlás óta. Vigasztalta, művelte, gyógyította, védte, együtt sanyargott, együtt harcolt, együtt halt vele. A magyar ferences barát alakja óriássá nőtt a búsmagyar horizonton; nem kér semmit, de megérdemli, hogy tépett zászlónkat meghajtsuk előtte.”⁴⁹⁶

XIII. FEJEZET.

A rend nevelőintézeteinek életéből.

I.

A társadalomnak alapja a család. Ez a mag, melyből, mint bimbóból a virág, fölfakad az emberek együttműködő, folytonosan fejlődő szervezete. A rend életéből sem hiányozhatott ezen sarkpont beállítása, melytől függött az alapító szándékának megvalósulása. Mikor szent Ferenc társakat gyűjtött maga köré, azok gondolkozását az önmaga lelki-világa szerint akarta átalakítani és ezen egy gondolkozású apostolokkal a világot jobb belátásra bírni. Ekkor kezdette meg kettős nevelőmunkáját: társai lelkivilágának újjáépítését és a csapongó társadalmi élet mederbeszorítását. Erre szabályaiban határozottan nem tér ki, de szabályain végigvonul a főcél: az emberi élet megszentelése. Midőn rendjét megalapítja, az Isten földi országának terjesztésére gondol. Szemei előtt nem a tudomány széles rétege lebegett, nem a tudományszakok fejlődésében rejlő erő gyakorolt rá hatást, midőn a roskadozó Laterán megjelent lelki szemei előtt, midőn végrendeletében parancsba adja a szent tudományokkal foglalkozók különös tiszteletét, hanem a bensőséges lélek szépsége, mely beszélhetett hozzá a sziklák meredekségének hátborzongató nyelvével, a pacsirta édesen zengő dalával, a megbékült farkas kielégült éhségével, az ártatlan bárány bégetésével, a bűnbánók könnyeivel, vagy a szűzi lelkek határtalan örömeivel. Nála mindent átfogó gondolat, hogy mindenki útja találkozzék egy kapuban: az örök cél elérésében.⁴⁹⁷

Ezen gondolatkörben állva, milyen véleményvel volt a tudományokról, arról határozottan dönteni nem lehet. Látszólag a lelkitudománynak volt szószólója,⁴⁹⁸ de tekintve egyetemes célját, a másféle tudományokat, ha nem ajánlotta, nem is kárhoztatta. Mi sem állotta tehát útját annak, hogy a ferencrend is rálépjen arra az útra, amelyen haladva nemcsak ezen rend, hanem a legtöbb szerzetes intézmény a legnagyobb eredményt re-

mélte. Fiai között mindig akadtak olyanok, kik a kérdést felszínen tartották.

Szent Ferenc azon óhajából, hogy fiai mások lelkének üdvét is tartsák szem előtt, következett, hogy rendtársai minden megengedett eszközt szabadon használhattak. Vizsgálva a középkor tudományos életének fejlődését, azon meglepő eredményre jutunk, hogy a rend kebelében mindig akadtak olyanok, akik nemcsak művelői, hanem föllendítői és fejlesztői is voltak egyes tudományágaknak. Az egyházi élettől például ma a legtávolabb áll az orvosi tudomány és protestáns tudós állítja, hogy a ferencrendiek az orvosi tudományt nagyon előmozdították.⁴⁹⁹

A rend szelleme ma is, hogy tanulni, fejlődni kell. P. Kozma Döme ezt a következő módon okolja meg: „Miért is vagyunk szerzetestestvérületben? Nem azért, hogy tétlen, eredmény nélküli semmis életet éljünk, nem azért, hogy könyvekben a tudomány kincsei után ne buvárkodjunk, hisz a valódi szerzetesnek, ráérván a szellemi tökélyre, tudatlannak, műveletlenség alsó fokán állónak, nem is szabadna lenni, de az önhietség, az önistenítés, a szószátyárság, az öndicséret, a mások lenézése, rágalmazása, kicsinyítése még nem tudomány, hanem valami elítélendő egyéb. Lettünk szerzetesek azért, hogy az „estote perfecti“ isteni szólamnak úgy erkölcsi, mint szellemi tekintetben eleget tegyünk. (II. K. 62 l).“ Az egyes kolostorok előjáróinak évi jelentésükben ezért kell feltüntetni a könyvtárak gyarapodását.⁵⁰⁰

A kolostori élet alapvetői a kolostori iskolák. Ezeknek ily elnevezésük alatt más irányban is nagy szerepük volt a középkori művelődés megalapozásában. Eléggé ismeretes a magyar művelődéstörténelemből.

A szorosan vett belső kolostori iskolák, a többi szerzetesrendekkel egyidőben a ferencrendieknél is szintén fejlődésnek indultak és a XIII. században három típus fejlődik ki. Legmagasabbfokú kiképzést azon főiskolák (*studium generale*) nyújtottak a rendtagoknak, melyek az egyetemi városokban keletkeztek és az egyetemek kiegészítő részét képezték. Ilyenek voltak a bolognai, parizsi, mely utóbbiba minden rendtartománynak joga volt két növendéket küldeni és az egyes rendtartományok csak a növendékek könyveiről gondoskodtak. Sok ideig az egyes rendtartományoknak ez volt tanár (lektor) képzője. Egy-egy évben 350 rendtag látogatta ezt a főiskolát. Az angoloknak is volt két ilyen híres főiskolájuk (Oxford és Cambridge).⁵⁰¹

A második helyet foglalják el azon főiskolák, melyek önállóak voltak, az egyetemekkel semmi közösséget sem vállaltak, de az előbbieik színvonalát sem üttették meg.

Az általános képzés megadásában vezetőszerepet az u. n. „*studia particularia*“: rendtartományi iskolák játszották a multban és ide van letéve a jelenben. A harmadrendű főiskolák színvonala az előadok mű-

veltségétől függött. Ha az előadó tudása az átlagoson felülemelkedett, akkor a rend növendékein kívül idegenek is látogathatták az előadásokat. Az első kettő nyilvános főiskola volt, az utóbbi szűk keretek között mozgott.

Az első helyen említett iskolában előadóknak a kiváló erőket gyűjtötték össze, akik nemcsak a ferencrendiek lelkében ápolták a hittudományokat, hanem a párizsi, oxfordi, bolognai, salamankai, cambridgei stb, egyetemekre tóduló összes ifjúságra hatással voltak és tanításaik nyomán iskolák keletkeztek. A XIII. és XIV. századokban két iskola vetekedik egymással a tomista (domokosrendűek) és a scotista (ferencrendiek) iskolák.

A középkor mély hitével együtt járt a hittudományok szeretete. Ha nem is tudjuk névszerint, hogy kik tanultak Magyarországból és Erdélyből a külföldi egyetemeken, azt mégis fölösleges volna vitatni, hogy a magyar rendtagok a nevezett egyetemeken ne jártak volna. A királyi követek, püspöki megbízottak a hittudományok mellett a jogtudományokban is jártasak voltak.

Az erdélyi ferencrendiek iskoláztatásáról kevés följegyzésünk van. Az erdélyi ferencrendiek külön rendtartományt nem képeztek, mert először két rendtartomány (—1517), majd rövid időre (1517—1523) egy rendtartomány, s azután újból két rendtartomány őrsége gyanánt szerepelnek. Azért az erdélyi ferencrendieknek (konventualis) volt külön iskolájuk s az iskola előadója Szászvároson 1302-ben közéleti tevékenységet is töltött be. Egy-egy előadónak föl-föl bukkanó nevéből következtethetünk arra, hogy az erdélyi iskolák is külföldi mintára voltak berendezve s ugyanolyan szabályokat követtek, mint más művelt országokban.⁵⁰²

A jelöltek az újoncév megkezdése előtt meggyóntak, megáldoztak és úgy kezdték Istennel új életet. A mohácsi vész előtt nem volt állandó újoncház: hol ebben, hol abban a kolostorban laktak az újoncok és 1537-ben mondja ki a berényi határozat: az újoncok ne költözködjének más és más házba. Minden őrségnek megvolt a maga tanulmányi háza.

Az újoncmestertől nagy emberismeretet, önmegtagadást kívántak. Önmagával szemben legyen szigorú, másokkal szemben szelid. Ne csak előszóval, hanem példával is vezesse az ifjakat. Legyen türelmes, elnéző és bölcs. Tudjon jól tanítani és egyuttal kitűnően nevelni. Növendékeit oktassa a latin nyelvre és imádságokra.

A növendékek a külvilágtól el voltak zárva. Idegenekkel nem beszélhettek. Szülőkkel, rokonokkal is csak a gyóntató engedelmével és jelenlétében. Minden hétfőn, szerdán és pénteken a kolostor atyái előtt vádolták magukat botlásaikról.⁵⁰³

A papi kiképzés arra irányult, hogy a papjelöltek a szónoklattan

anyagában jártasok legyenek, a hittitkokat jól ismerjék és erkölcstani kérdésekben helyesen tudjanak ítélkezni.

A tartományfőnökök kötelessége kellő tanerőkről gondoskodni és felügyelni, hogy a fiatal papok és növendékek irodalmi nyelven társalogjanak.⁵⁰⁴ A felszentelést a legközelebb eső város püspöke végezte.

A kolostorok mellett felállított iskolák a nép gyermekeire is nagy hatással voltak. Amily szerepet tulajdonítunk a humanista szellemű főpapok munkásságának Magyarországon a szellemi élet föllendítésében,

Szent Bonaventura.

éppen oly jelentékeny a kolduló rendeknek térhódítása, akik szakítottak a régi szerzetesi elvvel, a magány keresésével, mert nem a hegyeken és völgyekben vertek tanyát, hanem bevonultak a falvakba és városokba, hogy a népnek élhessenek, fejlesztői és fenntartói legyenek a scholastikus szellemnek. Legendákat, krónikákat másolnak, mise, szertartáskönyveket, breviáriumokat festenek.⁵⁰⁵

A humanisztikus irányzat előretörése az irodalomban lassan elsekélyesítette a rendi iskolák színvonalát, mert a kor szellemének hatása alól a kolostor falain belül állók sem vonhatták ki magukat.

A reformáció hullámaiban megpróbált katolicizmusnak és a katolicizmus őrhelyeinek, a szerzetesrendeknek kebelében kiérlelő-

dött a meggyőződés: hogyha a tudomány fegyvereivel visszaéltek, azokat beroszdásodni engedték, vagy rosszra használták, azonképpen azok kitisztítandók, sőt beállítandók a katolicizmus küzdelmébe. Az 1565. évi nagy káptalan a tanulást a legnemesebb munkának nevezi, melyre a kisebb testvérek a szabályok értelmében kötelezve vannak,⁵⁰⁶ s Gonzaga általános rendfőnök (1577-1587) körlevelében figyelmezteti a testvéreket: *a renyhesség tanulás nélkül halál, az élő ember sirja.*⁵⁰⁷ Az angol származású Wadding Lukács, a ferencrendi évkönyvek összeállítója, a ferencrendiek figyelmét felhívja a tudomány művelésére, *mert veszedelmes dolog a tudatlanság s veszedelmes dolgokra vezethet. Aki tudatlan, annak is fogják ismerni.*⁵⁰⁸

A magyarországi szalvatoriánus ferencrendiek a mohácsi vész után, midőn aggódva tapasztalják, hogy a rendtartomány szét van szórva s romokban hever, rájönnek arra, hogy a könyv hatalmával semmi sem vetekedhetik. Állandó létet, fennmaradást, a rendi fegyelem mellett csak a tudományos haladás biztosít. Azért 1581. tavaszán Gyöngyösön tartott gyűlésükön arról tanakodnak, hogy a rendtartományt miképen lehetne a romokból felépíteni. És arra az elhatározásra jutnak, hogy a rend kötelékébe lépő ifjakat a jezsuitákhoz küldik s az egyes házak részére állandó könyvtárakról gondoskodnak, mert a fennmaradáshoz kettő szükséges: szigorított szerzetesi szellem s a kor igényeit kielégítő szellemi képzettség.⁵⁰⁹

A XVIII. században a rend tapasztalta a szellemi elmaradottság káros következményeit.⁵¹⁰ Joannes a Terra a Capistrano általános rendfőnök (1824—1830) 1826.-ban megrójjá az alsóolaszországi ferencdiediet, hogy tudatlanságukkal aláássák a rend tekintélyét,⁵¹¹ s midőn a rendi fegyelem kezdett lazulni, akkor a szellemi fölénv emelkedésétől remélték annak megerősödését. Már 1593.-ban kimondja a valladolidi nagykáptalan, hogy minden rendtartományban a rendi oktatás részére négy kolostort kell kijelölni megfelelő előadókkal.⁵¹² A nagykáptalani intézkedést nem hajtották végre, mert a rendeletet 1600.-ban megújítják és a rendtartományokat megfenyegetik, hogy amely rendtartománynak nincs legalább három rendi iskolája, azt megfosztják rendtartományi rangjától.⁵¹³ Az iskolák fejlődése fokozódik, s 1626.-ban nem elégesznek meg az előbbi rendelet megismétlésével, hanem sürgetik, hogy minden nemzet rendtartománya állítson fel a maga számára főiskolát is. Összesen azonban csak hatot állítottak fel. Észak Európában ezen úgy segítettek, hogy a rendi iskolákat az egyetemi városokba kezdik építeni, hogy így a növendékek részben a rendi tanárokat, részben pedig az egyetemi tanárokat hallgathassák.

A szellemi haladás érezhetővé vált. Az egyes rendtartományok arra törekedtek, hogy lektoraik egyetemi rangfokozatot nyerjenek. Aki lektorságra készült, az előadandó anyagával egy helyen legkevesebb négy esztendeig foglalkozott, s azután kapott lektori címet.⁵¹⁴ Ezzel a lektorok nagy tekintélynek vetették meg alapját. A kolostorokban már a XIII. században külön szobát kaptak; kiszolgálásukra külön titkár testvért adtak, a karimán való jelenlét alól fölmentették; tartományaikban örökös választótagok voltak és a rendtartomány vezetése az ő kezükben volt,⁵¹⁵ úgy annyira, hogyha a lemondott ferencrendi püspökök visszatértek a kolostorokba, a pápáktól a lektorok kiváltságait kérték.⁵¹⁶

A mohácsi vész után 1640-ig Erdélyben nem volt a papságra előkészítő nevelés. A csiksomlyói és bákói kolostorok utánpótlást Magyarországról

kapnak és a székely ifjakat Magyarország rendi kolostoraiba küldik ki, onnan osztják szét idegen szerzetesek külföldi kolostoraiba.

Az Őrség megszervezése önállóságra utalta az erdélyieket s az első papnövéndékeket 1644-ben öltöztetik be. Jegenyei Ferenc és Mártonffy Márton az újoncévet Fehéregyházán kezdik meg és töltik ki. A rend tagjai oly kevesen vannak, hogy papnevelő felállítására nem gondolhatnak, hanem az éleseszű és tapasztalt Jegenyeit Rómába küldik, míg Mártonffy Szalainai vezetése alatt fejezi be papi tanulmányainak

P. Sándor Vitál.

egy részét és akkor a nagyszombati rendi papnevelőbe küldötték. Így volt ez Kájoni-nál is, kit Nagyszombatban szenteltek pappá.

A nagyszombati ferenc-rendi papnevelő magasan álló színvonalú volt. Taurity Pál horvát származású rendtartományfőnök egyetemes kormánytanácsos korában, 1642-ben Rómában keresztülvitte, hogy a nagyszombati iskolát ünneplyesen *studium generale* rangra emeltette, melynek ezután joga volt a világ összes ferenc-rendi iskoláira képesített előadókát kinevezni.⁵¹⁷

Az erdélyi jobb tehetségek külföldi oktatásban részesültek, s ezek emelték a rendtartomány színvonalát. A jobb tehetségűeket Rómába, Magyarországra,⁵¹⁸ Boszniába, Lengyelországra küldik, a gyengébbeket pedig itthon tanítják és Moldovában szenteltetik papokká.

A rendi anyakönyvek följegyzései szerint a rendbe mind többen és többen kéri föl vételüket s a számbeli szaporodás szükségszerűen beindította a rendszeres papnevelést, mely a fehéregyházi licenciatusképző iskolából fejlődött ki.

A fehéregyházi kolostort II. Rákóczy György a protestánsok felzúdulása miatt bezáratta s innen Domokos Kázmér társaival a csiksomlyói kolostorba vonult, hová az iskola szellemét magával vitte és Kájoni itt végezte tanulmányainak egy részét. 1676-ból két lektor nevét ismerjük: Ujfalvi Albertét és sögödi Dóczy Imrét,⁵¹⁹ de Coningán Didákot, az ír

rendtartomány tagját 1669-ben tanácsossá választják,⁵²⁰ tehát már néhány év óta működni kellett az erdélyi rendtartományban mint előadónak.

A századvégére a rendi nevelés teljes képet nyert. Lengyelországba nemcsak növendékeket küldöttek tanulni, hanem már 1690. március 28.-án a lengyel rendtartományhoz tartozó Ogrzalonio Albert lector generalisi címet és engedélyt kap, hogy Erdélyben tanítson.⁵²¹

A hittudományok tanítása kiépül. 1687-ben a hittudományok tanítását a bölcséleti előtanulmányok végeztetése előzi meg, melyet Ivanovics Elzeár tökéletesít. Ivanovics 1693. őszén jött Erdélybe,⁵²² ő szintén Lector Generalis volt és az erdélyi felső oktatást 1693-ban szervezte. Nyilvános vitatkozásokat vitt be az iskola szellemébe és akik a vitatkozásban helyüket derekasán megállották, azoknak lektori címet adtak. Az első rendtartományi lektor Nizzet Ferenc belga ifju volt.⁵²³

Az erdélyi Őrségnek 1723-ban nagy ünnepe volt. Győrffy Pál az Őrség őre római útja alkalmával az általános rendfőnöknél kieszközölte, hogy az Őrség egy fiatal törekvő tagjának, aki már három esztendeig a bölcséletet és nyolc esztendeig a hittudományokat kitűnő eredménnyel tanította, május 24-én Lector Generális címet adományozott. A rendtartománynak ő volt az első tagja, aki ily címet és kiváltságot kapott. A kinevezési okiratot Győrffy Pál a dési rendkívüli közgyűlésen augusztus 21-én olvastatta fel.⁵²⁴ A Lector Generális a rendi tanács határozata értelmében (1724) a hivatalban lévő tanácsosok után következett. Ennek kimondása azért volt időszerű, mert Ács Jánoson kívül idegen lektorok is voltak, akik Erdélyben tanítottak.

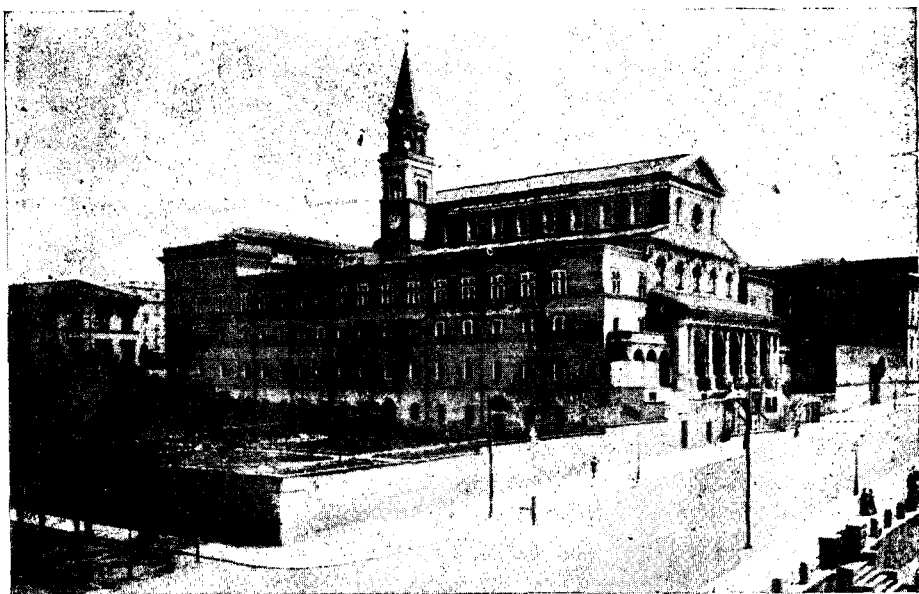
Az oktatásnak a XVII. században Erdélyben három fokozata alakul ki, mely a következő században sem változott s ma is ugyanaz, csak az egyes szakok bővülése rendszerezesebb. Különösen a XVIII. század közepén és második felében ér el magas fokot.

A káptalani gyűlések jegyzőkönyvei élénk világot vetnek a rendi nevelés fontosságának előtérbe helyezésére. A rendi nevelőintézetek sorsa, elhelyezése mindig a legfontosabb teendők közé tartozik.

Ekkor már a rendi nevelés a rendtartomány érdemben gazdag papjainak kezében van. Az ujoncházat Csiksomlyón, Szárhegyen, Esztelneken, Mikházán, Medgyesen, Vajdahunyadon helyezik el. 1767. június 10.-én a káptalan úgy intézkedik, hogy az ujoncmesterek az ujoncokat ne ötletszerűen, hanem Neudecher Zsigmond *Religiosa schola* és szent Bonaventura útmutatása szerint végezzék.⁵²⁵ Az első volt a tanulás s csak azután a kézimunkával való foglalkoztatás. A hittudományi és bölcséleti tárgyakon kívül nagy gondot fordítottak a rend történetének megismertetésére,⁵²⁶ az orgonázás elsajátítására, a gregorián ének és a szertartások szabatos ismeretére⁵²⁷ és a német nyelv elsajátítására.

A nevelőintézetek napirendjének beosztását 1723-ból ismerjük. Reggel korán kelnek, este korán fekszenek. Ebédre 11 órakor cseppetnek s este 6 órakor vacsoráznak. Az erkölcsöt Esztelneken tanítják, a dogmatikát Szebenben és a bölcseletet Csiksomlyón. 1729—1753-ig a Studium Generale és a Jus Canonicum Kolozsváron van három lectorral.⁵²⁸ Az ágazatos hittant Szebenben adják elő és ennek két lektora van, de jogot is tanít egy lektor.

Az ágazatos hittan előadásában a nagy rendi tudóst Dunscothus Jánost követik. 1758. június 11.-én a mikházi gyűlésen felszólították az

Római Szent Antal Kollégium.

előadókat, hogy alkalmazkodjanak az általános rendfőnöktől megküldött tanmenethez és földolgozott tételeiket mutassák be a rendtartományfőnöknek (1763).

A tudományok elsajátítása mellett a lelki életből oktatást szombaton adtak.

A növendékek mielőtt tanulmányaikat teljesen elvégezték volna, felszentelésre mentek és még egy évig bennmaradtak a rendi nevelőintézetek kebelében, a szentmise és predikáció végzésén kívül minden papi kötelesség alól felmentve. A püspök a felszentelést előzetes vizsgáztatás nélkül, a lektorok írásbeli ajánlatára végezte el.

Mária Terézia a theologiai oktatásban 1775-ben új rendet hoz be örökös tartományai részére és azt kötelezővé teszi a ferencrendiekre is.⁵²⁹ A királynő 1779-ben a theologiai oktatást öt évre osztja be.⁵³⁰ Az első év anyaga: hittani összefoglalás egy hónapig, azután egyháztörténelem; héber nyelv elemei három hónapig, azután ószövetségi szentírásmagyarázat. Második év anyaga: görög nyelv elemei három hónapig, azután újszövetségi szentírásmagyarázat; a theologiai irodalom története, alapvető hittan és az egyházatyák műveinek ismertetése egyetemi módszer szerint. Harmadik év anyaga: Ágazatos hittan egy része és erkölcstan. Negyedik év anyaga: az ágazatos hittan befejezése és egyházjog. Ötödik év anyaga: lelkipásztorkodástan, liturgia és vitatkozástan.

Az erdélyi ferencrendiek rendi nevelése ekkor élte virágkorát. 1780. ban az erdélyi iskolák a következő képet adják. Kolozsváron az ágazatos hittant és jogot tíz növendéknek, akik közül kettő felszentelt pap, öt előadó és egy jelölt adja elő. Csiksomlyón négy bölcseleti előadó lektorjelölt van. Medgyesen az erkölcstant négy lektor adja elő. Désen a bölcseletet két rendes és négy kisegítő lektor tanítja. Székelyudvarhelyen kettő, Szárhegyen három pap készült a lektoratusra.

II. József terveinek keresztülvitelében nem sikerült a papképzés. Tudta hogy úgy a püspökségek, mint a szerzetesrendek káptalanaiban és papnöveldeiben más és más szellem uralkodik, ellenkező az övével s egyöntetűvé akarta tenni az egészet. Az egyházmegyei szokásokat a tanulmányok végeztével sajátítsák el a plebániákon.

A papnevelésnek II. József szellemében való elképzelése merőben ellenkezett az Egyház szándékaival. A tridenti zsinat XXIII. ülésének a fegyelem javításáról szóló 18.-ik fejezetében az Egyházra kötelező szabály volt az egyházmegyei és rendtartományi papnevelők föllállítása.

Az Erdélyre vonatkozó rendeleteknek érdekes előzménye volt. Battlyani püspök nyíltan állást foglalt II. József intézkedéseivel szemben s ezt a király is tudta.

A király 1783. május 30.-án másodszor látogatta meg Gyulafehérvárt. Megnézte a tanintézeteket, s a hittanárok házába érve az eléje siető tanárok elnökétől azt kérdezte, hogy mi volt azelőtt ezen épület. Mire az üdvözlő tanár megadta a felvilágosítást, hogy br. Stojka püspök papneveldének építette de a királynő Őfelsége, Mária Terézia parancsára a megszünt jezsuita kolostorba mentek át a papnövendékek s azóta itt négy hittanár lakik. De ha Kolozsváron van akadémia — vágott közbe a fejedelem. A tanár megadta a felvilágosítást, hogy ott a hittudományokat nem adják elő. II. József kifejezte akarátát, hogy jobb az ifjúságnak ott folytatni tanulmányait ahol megkezdette, mert ha nem tetszik a hittudomány, akkor átmehet más tudományágra és így az államnak hasznos

polgára lehet. Gyulafehérvárra a király szerint a papnövelde azért szükséges, hogy a tizenöt napig itt tartózkodó püspököknek legyen ki gyertyát tartson midőn a templomba megy.⁵³¹ E látogatás megpecsételte úgy az egyházmegyei, mint a rendi papnevelő sorsát. A világi papnevelőt októberben, a rendit november elsején Medgyesről, Vajdahunyadról, Mikházáról és Désről 29 növendékkel a kolozsvári kolostorba gyűjtötték össze. Az öszszegyűjtött növendékeket az illető kolostorok felső és alsó ruhákkal látják el, s a rendtartomány egyes házait kezdik megadóztatni, mert a kolozsvári kolostor nem tudja a nagy családot egymaga eltartani.⁵³²

A nevelésnek a józefinizmus elvei szabtak irányt, ez pedig nem kedvezett az egyházas és szerzetesi életnek, de még a tudományok rendszeres fejlődésének sem.

II. József intézkedései egy nagyszerűen kiépített rendszert szüntettek meg. A rendi iskolák önállóak voltak a kolostor keretein belül. A kolostorfőnök joghatósága a növendékekre csak az ebédlőben és a karima alatt terjedt ki. Az intézet élén áll a „*Regens Studii*“ (igazgató), aki egyúttal betölthette a „*Magister Juvenum*“ az ifjúság mestere hivatalát is, mely kizáróan a nevelésre szorítkozott, de ez csak nagyon ritka esetekben fordult elő. A *Regens Studii* segítségével volt a *viceregens* vagy promotor (az ügyvezető), a *Spiritualis Juvenum* (az ifjúság lelkiigazgatója), a lektorok és a lektorjelöltek. Minden nevelőintézetnél külön lektora volt a ceremóniának, a szabályok magyarázatának, az erkölcstannak, az ének és orgonának. Ennek egyszerre mind vége lett.

A tanítás rendetlen menetének tudható be, hogy 1814-ben ki kell mondania a rendtartomány vezetőségének, hogy az újabb időben felszentelt papok kötelesek Szebenben ismétlővizsgára jelentkezni.

Az a nagy gazdasági romlás, mely a napoleoni háborúk után következett, nem hagyta érintetlenül a rendtartományt sem. Még nagyobb baj volt az, hogy a józefinizmus értelmi szerzőjének halála után sem szűnt meg, mert a rend II. József halála után újból kezébe vette az ifjúság nevelését, de 1819-ben Gyulafehérvárra rendelték a papjelölteket és a bulgarita növendékekkel együtt tanították.⁵³³ A Kapisztrán szent Jánosról nevezett nevelőintézet belső szabályait az erdélyi püspökök 1820. augusztus 13.-án hagyta jóvá.

II. József koráig a rendtartományfőnökök az egyes házak főnökeitől az újoncok részére csak használt habitusokat kértek. 1783-tól kezdve csak a régi nevelőintézetek járultak hozzá a kolozsvári közös papnevelő fenntartásához. 1820. óta nagy pénz- és természetbeni járandóságokat róttak ki az egyes kolostorokra. Csiksómlýó 30, Szárhegy 30, Esztelnek 30, Brassó 50, Fogaras 30, Vajdahunyad 100, Kolozsvár 140, Szamosujvár 30, Dés 30, Mikháza 40, Szeben 50, Medgyes 30, Udvarhely 30,

Szegesvár 20, Vásárhely 20, Szék 20, Torockószentgyörgy 20, Szászsebes 20, Szászváros 50, Hátszeg 20, Köhalom 20, Torda 10 rajnai forintot fizetett évenként pénzben az intézetnek. Természetben Hunyad, Kolozsvár, Medgyes, Dés, Vásárhely, Szászváros, egy darab két éves jól hizott sertést. A székely kolostorok: Mikháza egy marhát talp, egy borjut 40 rőf bőr részére; Udvarhely két borjú bőrt (100 rőf) borításra; Szárhegy két bőrt csizmaszár és két bőrt borításra (60 rőf); Csiksomlyó két marhatalp, négy borjubőr szár és borítás részére (100 rőf). Esztelnek 100 rőf borjubőr. Szeben ad 50 liter zsirt; Szék paszulyt és lencsét; Torda elszállítja az adományokat, Szamosújvár miséket végez; Brassó és Fogaras 30 forintot fizet ezen címeken.⁵³⁴

A rend hittudományi intézetére, míg Gyulafehérváron volt, a püspök mint a király megbízottja nagy befolyást gyakorolt. Mindenben alkalmazkodni kellett az egyházmegyei tanszabványhoz és a növendékek püspöki biztos előtt vizsgáztak.

Hittanbálgatók.

A rendi iskolának Gyulafehérvárra átvitele nem volt

szerencsés gondolat, s ezt a rendtartomány vezetősége nagyon hamar átlátta és sikerült Kovács Miklós püspökkel is beláttatni és az ifjuság egy részét a gyulafehérvári egyházmegyei szemináriumából kivették, a bölcslethallgatókat hamarabb és öt ifjút két lektor vezetésére bíztak Kolozsváron, így alapját vetették meg az önálló theologiai főiskola működésének.⁵³⁵

A megindult lavinának egészen a hómezők határáig kellett gurulnia, hogy szétolvadva erejét veszítse és megsemmisüljön. A jozefinizmus hatása a szerzetesi életben csak ezután kezdi következményeit éreztetni. Sem növendék nem jelenkezik, sem megfelelő képzettségű tanári kar nincs.

1830—1867 között volt a rendnek nevelőintézete, ha évfolyamonként is volt elhelyezve az egyes kolostorokban. 1867-ben a rendtartomány más tartományhoz tartozó látogatót kapott, kinek több hónapra kinyúló látogatása azt eredményezte, hogy a rendtartomány növendékeit a vaj-

dahunyadi kolostorban vonták össze, ami inkább megfelelt a nevelés egyöntetűségének. A kívánt eredményt nem tudták elérni és a forradalom előtti nevelési rendszerhez elég szerencsétlenül most önként tértek vissza.

Micsoda ideális elképzelés élt a rendtartomány tanácsának lelkében! A rendi és egyházmegyei növendékek között kaput nyitnak a nemes versenyre, mely a rend növendékeinek csak előnyére fog szolgálni; mert ha a versenyben nem is lehetnek első, mivel keveseb előismerettel lépik át a gyulafehérvári papnevelő előadó termeit, de a közepesek között dicsőre méltóan megállják helyüket. Ebben nem is tévedtek. Úgy gondolkodott továbbá a rendtartomány tanácsa, hogy Erdélyben a világi és szerzetespapság sokkal közelebb áll egymáshoz és jobban egymásra van utalva mint bárhol más helyen, s azért az is csak előny lesz, ha egyöntetű nevelést kapnak, s már a papnöveldeben megtanulják egymást becsülni, mely nélkülözhetetlen föltétele a vállvetett munkának. Ezen magasztos szempontok hatottak boldogemlékű *Fogarassy* Mihály fenkölt szellemű püspök lelkületére is, mikor a rend növendékeit szerető atyai karjai közé fogadta s a rendtartományt messzemenő támogatásáról biztosította. A tervezet mégsem vált be. A gyulafehérvári rezidencia nem tvolt alkalmas, megfelelő. Nap-nap után följártak a várba az előadások hallgatására. „Az Incarnatae Sapientiae“ tanárainak, főkép Éltés Károlynak nem tetszettek a rend növendékei, ezt hamar észrevették úgy a rendi, mint világi papnövendékek és ellenszenv fejlődött ki egymással szemben, amely fegyelmzettlenségben jelentkezett. Ezt a papnövelde tanárai kihasználták a püspök előtt és a szerzetes növendékeket mindenképpen be akarták vinni a papnöveldebe, ahol megtarthatják a rend ruháját és szokásait.

Ha ezen ajánlattétel minden előzmények nélkül történik, lehet hogy a rendtartomány tanácsa elfogadja és minden növendéke után megfizeti az évi 200 forintot, de más zavaró körülmények más elhatározásra bírták a rendtartomány tanácsát.

Ha megváltak a rendtartománynak indítóokai az előbbi rendszer beállítására, úgy most kérelhetetlen kényszerűség előtt állottak és vissza kellett csinálni az előbb elhibázott lépést. Megegyeztek tehát *Fogarassy* Mihály püspökkel, hogy a házi iskolát fölláttják a hittudományok részére is, s az 1875—76.-iki iskolai évben hat növendékekkel László Polikárp és Boga Konstantin megkezdették az oktatást. A jóakaró főpásztor ez ellen nem emelt kifogást, csak azt kötötte ki magának a régi rendszerhez ragaszkodva, hogy a vizsgákon egy-egy biztossal képviseltettesse magát.⁵⁸⁶

Azon rendi iskolai szervezetnek, melynek alapján a rendtartomány virágzásnak indult, ezen intézkedés az alapja. Már a közelmúlt is iga-

zolta, hogy bölcs eljárás volt, de huszonöt esztendőre volt szükség, hogy a mozgópont megszilárduljon, mert az intézet sokat vándorolt: Csiksomlyó (1883), Fogaras, Csiksomlyó (1886) és Vajdahunyad. Mária-radna (1924—25) Vajdahunyad (1915—1926). Ugy azok, akik elfogadták a reformot, mint azok, akik ellene voltak, belátták, hogy a szabályokhoz való visszatérés csak neveléssel érhető el és mindig nagyobb és nagyobb súlyt helyeztek a nevelés fejlesztésére.

Mai állapotában az alap, melyen fölépül a rendi nevelés: négy középiskola legkevesebb; egy ujoncév; három bölcséleti előtanulmányok rövid ismertetése és a liceum felső tagozat tananyagának elvégzése és négy hittudományi tanulmányok után következik a pappá szentelés és a szentelés után öt évig tartó ismétlő vizsgák évenként.

Sok próbálkozás után még szervesebbé alakult a rendi nevelés. A gimnáziumok nem nyújtottak a rend részére elegendő és megfelelő anyagot s azért a rendtartomány sokat kísérletezett a Szerafikum Kollegium beállítással, hogy így a rendbelépő anyagot javítsa. Oly kolos-

Szerafikum Kollegium.

torokba, melyek mellett gimnáziumok is vannak a város területén, egy két gimnáziumba járó növendéket fölvettek és iskolába jártatták. 1899-ben a gimnáziumokba bejáró szerafisták mellé Székelyudvarhelyre egy végzett theologust küldenek felügyelőnek. 1903-ban azt tapasztalják, hogy a jelöltekre fordított kiadást és fáradságot nem jövedelmezi ki a jelöltek szorgalma és állhatatossága³³⁷ s a rendszeresítést megszüntetik és egy kolostorba egy-kettőt vesznek fel. 1913—14. évre beállítják a Szerafikum Kollegiumot, melynek növendékei a csikszeredai főgimnáziumba jártak be. 1916-ban Tordára menekülnek s onnan viszik Székelyudvarhelyre. 1920—21.-ik tanévben még bejártak az ottani gimnáziumba, de a háború úgy megrontotta az ifjúságot, hogy a rendtartomány tanácsa 1921—22.-iki tanévre magántanulóknak iratta be először a medgyesi polgáriiskolába, majd e székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnáziumba és 1923—24. tanévben az állami liceumban vizsgáztak. Azóta mint

magániskola szerepel s rendi és világi tanerők tanítanak benne.⁵³⁸

A nevelés bár nagy lépésekkel halad előre és rohamos léptekkel tökéletesedik most már mind a három vonalon, még mindig nem valósult meg, mit a rend történetének multja és az általános rendi előírások megkívánnak. A középiskola elvégzése után újoncév, két évi bölcsélet és négy évi hittudomány.⁵³⁹ A rendtartománynak is ez a célja és ha így halad rövid idő kérdése.

II.

Mindaz, amit a rend belső iskoláinak fejlődéséről ismerünk, semmi egyéb, mint előkészület a rend hivatásának betöltésére. Amily mértékben növekedett a rend belső iskoláinak színvonala, annál szembetűnőbb lesz a rend tagjainak apostoli munkássága a világban, akár mint papok a gyóntatószékben, a szószéken, vagy misziónáriusok a távoleső vidékeken, akár mint tanítók az iskolák padjaiban.

Ezen fejezet alá foglaljuk a ferencrendiek úttörő munkáját Székelyföldön a katolikus iskoláztatás terén.⁵⁴⁰

Ne fogadjuk el egész teljességében, amit Toldi Ferenc ír⁵⁴¹ a XVI. és XVII. századbeli katolikus iskoláztatásról. Mégis sokban igazat kell adni, ha tárgyilagosa vagyunk ítéleteinkben, mikor azt írja: „1540—1699. megdöbbentő időszaka egyházunknak, midőn az összes katolikus oktatásügy az ősegyházhoz hiven ragaszkodó hitélet melegével a székelyföldi barátklastromokba vonta meg magát.”

Nem lehet-e a ferencrend büszke arra, hogy egyike volt azoknak, akik a katolikus iskoláztatás gondolatát Erdélyben nemcsak megmen-tették, hanem meg is valósították?

Midőn a Székelyföld katolikus szempontból letarolt mező volt, akkor a szegény barátok vállalkoznak a romok elhordására és sok nehézség között, de reménnyel telítve elvégzik a tisztító munkát és gondoskodnak, hogy a világi papság mellett képzett világiak is nevelődjenek.

Mikor kezdik meg ezen irányú munkásságukat, pontosan meghatározni nem lehet. A kezdet a XVII. században (1626) az, ami volt a középkorban a kolostori iskoláknál. A szerzetes növendékek mellé vették fel elsősorban azokat, akiket hajlamuk a papság felé vonzott, s az ajtó lassan így nyílik meg azok előtt is, akik csak a tudományt akarták elsajátítani a kolostorok tövében. Ez volt azon kicsiny mag, melyből idővel kifejlődött a rend nevelői és tanítói irányzata, s amely virágzó iskoláknak vetette meg alapját.

Az alsófoku oktatás, mint az ország más részében, úgy a katolikusok körében sem volt elhanyagolva, mert a plebániák mellett plebá-

niális iskolák állanak fenn és míg az egyházközségnek autonóm joga van a megyés pap megválasztására, addig föltétlenül az ő hatáskörébe tartozik az iskolamester választásának joga is. A plebániális iskolák a tudás legelemibb fokaiba vezették be a tanulókat és a szorosan vett Székelyföldön magasabbfoku tanintézettel nem találkozunk, míg a csiki székelyek vallásos búzgósága és kegyelete először egy vallásos központot nem teremtett, melyből azután lassan szétszűrőztek a tudomány és művelődés áldásai.⁵⁴²

Csaknem egy időben három kolostori iskoláról emlékeznek meg a följegyzések és hagyományok: a csiksomlyói, mikházi és szárhegyiről, mely utóbbinak sorsa akkor pecsételődött meg, mikor II. Rákóczy György a kolostort rövid időre megszüntette. A másik kettő két századon át féltett kincse volt az erdélyi ferencrendnek.

Báthory István Lengyelországból gondol az erdélyi katolikusok mostoha oktatásügyére és a jezsuita rendfőnöktől tizenkét atyát kér, akik Erdélyben átvennék az ifjúság nevelését. A jezsuitákat kitöltő rendelet következtében a jezsuiták szabad mozgása korlátozódott s a ferencrendiek ekkor kétszeresen érezték az oktatásügy fontosságát, legalább azon kis körzetben, ahol sohasem szüntek meg élni, nem engedték ki kezükből az ifjúságot, s már a XVII. század elején iskolájukban a grammatikát, syntaxist és poézist tanították.⁵⁴³ Szerzetes pap nem volt. Az iskola fölött a felügyeletet maguknak tartották fenn s a tanítást világi emberre bízták, aki később a szerzetbe lépett.

A középiskolának megfelelő tanításmenetet az 1661. évi tatárbetörés akadályozta meg. Az iskola csak 1669-ben nyílik meg, de a rend annyira szegény volt, hogy a világi iskolatanítót nem tudta fizetni s Jegenyei Ferenc missziófőnök kérelmére 1667-ben a hittenjesztési gyülekezet kiutalja a 30 scudit,⁵⁴⁴ mely segélynyújtás siettette az építkezések befejezését és 1669. április 10-én két tanerős volt az iskola. Róma a kiskvárdai és mikházi iskolának a mikházi malom jövedelmét biztosítja 1667. szept. 10.-én és 1669-ben teljesen a mikházinak adja.⁵⁴⁵

Kezdetben a tanulók számát ha feljegyezték is, de megsemmisült. Tudjuk azt, hogy 1690-ben a tanulók létszáma Csiksomlyón 171, 1694-ben pedig 200. A tatárok 1694-ben újból és utoljára fölégették, de 1698-ban a grammatika és syntaxis osztályokban 100 tanulót találunk. A poezist nem lehetett beállítani.

A XVIII. századnak jutott az a szerep, hogy az első székelyföldi katolikus tanintézet, a csiki iskola virágzásnak induljon. A növendékek száma megnövekedett s 1699-ben már nem tudnak elhelyezkedni a régi épületben s a rend a csikszéki tisztikar segítségével akarja az iskolát megnagyobbítani és az iskola mellé szegény tanulók

részére szemináriumot beállítani. Ebben a rend segítségére sietett Lukács Mihály nyugalmazott csikkozmasi plebános, aki 1698–99.-ben az iskolánál a grammatika syntaxis tanára volt és 1725. november 21.-én vagyona örökösevé a csiki szemináriumot tette.

Lukács Mihály gondoskodott az iskola fejlesztéséről. 1718-ban a grammatika és syntaxis mellé felállították a poezist és rethorikai osztályokat és Ács Jánosra bízta ezen osztályok vezetését. Az anyagiak hiánya már az első esztendőben megbuktatta a vállalkozást. A rend 1719. június 1.-én Székelyudvarhelyen tartott gyűlése Balázs Ágostont küldötte Csikba a felső osztályok tanítására és 1721-től Lukács Mihály fizette a rethorika tanárát. 1726. dec. 14.-én az erdélyi róm. kath. Status, 1735. márc. 18.-án a római hitterjesztési gyűlekezet és a Szék fejezik ki elismerésüket a csiksomlyói tanító atyáknak.⁵⁴⁶

A ferencrendiek az erdélyi ifjúságot Mária védelme alá helyezik és 1830-ban felállítják a Mária Társulatot.

A rethorika és poézissel kiegészített iskolát 1733-ban fából építették a régi iskolaépülettől keletre. Az emeletes épület jobb szárnyán a földszinten volt az elemiiskola; az emeleti részen az alapítványos növendékek hálóterme; a középső részen a színházterem; balszárny földszintjén az alapítványos ifjak tanterme; az emeleten a poezis és rethorika tanterme.

1735-ben a Mária Társulat költségén kiegészítették a színház balszárnyát, melynek földszintjét imateremnek, emeletjét tanteremnek használták.

A csiki iskola tanáraitól a rendtartomány tanácsa határozott a káptalanban, hogy megfelelő tanerőkkel lássa el, akik úgy tudományukkal, mint életükkel kitűnnek. Az elemi iskola tanítását a hitterjesztési gyűlekezet engedélyével világi emberre bízta.

Az atyák tanítási módszere a jezsuiták által bevezetett „Ratio studiorum” alapján épült fel. Ez volt az alap, a többi az egyes tanárok ügyessége pótolta.⁵⁴⁷

A ferencrendiek is dologztak ki tanítástervet, melyet a rendtartomány tanácsa felülvizsgált és Botár Joachim rendtartományfőnök 1751-ben nyilvánosságra bocsátott.⁵⁴⁸ A szabályzat két részből állott: az első a Mária Társulat szabályzatát és működését foglalja magában; a második a tananyagot és a tankönyveket öleli fel.

Mária Terézia tanügyi rendeleteinek kezdetétől (1773) az iskola elvégzi kulturális misszióját, de mindinkább megszűnik magán viselni a ferencrendiek egyéniségét. Az államhatalom beleavatkozott a tanmenetbe, a tantárgyak tanításába, de az iskola szellemét nem tudta megfosztani jellegzetességétől a vallásos és hazafiui szeretet megnyilván-

nulásától. A gimnáziumokhoz a tanárokat a rendi káptalanok nevezték ki 1848-ig. A főkormányshéz 1775. márc. 23.-án azt kötötte ki, hogy a poezisen és rhetorikán németül tudó tanárokat nevezzenek ki, kik a növendékeket a német fogalmazás és ékesszólásban gyakorolhassák. Az iskolát idegen felügyelet alá helyezik és a csikszéki főkirálybirót az iskola igazgatójának nevezik ki.

A katonai kormány is mindegyre beleavatkozott az iskola belügyeibe. A *Siculicidium* után a székely ifjaknak különjelzésű zekét (posztó nagy kabát), jelentkezést, hajnyírást ír elő. Máskor a növendékeket összeírják, besorozzák és elviszik.⁵⁴⁹

A római hitterjesztési gyűlekezet nem szűnt meg állandóan hangoztatni a gyermekek vallásos nevelését.⁵⁵⁰

A ferencrendiek az erdélyi iskolákról is minden harmadik esztendőben jelentést tettek a hitterjesztési gyűlekezetnek és az 1780.- évi jelentésből tudjuk, hogy a ferencrendiek iskolájában a mondott esztendőben 2133 tanuló tanult.⁵⁵¹ Elemi és gimnázium Csiksomlyón; elemi és grammatikai osztályok Mikházán, Esztelneken, Fogarason. Elemiiskolák: Szárhegyen, Désen, Székelyudvarhelyen, Széken, Tordán, Marosvásárhelyen, Szászsebesen, Szászvároson és Vajdahunyadon. A plebániákon és Szebenben hitoktatás. Az iskolák mellett a rend három helyen tart fenn szemináriumot: Csiksomlyón, Esztelneken és Mikházán.

A csiksomlyói *ferencrendi* gimnáziumot a szabadság eszméit elfojtó Bach rendszer szűntette meg. A pesti központból az ifjuság márciusi föllobbanása eljutott a Keleti Kárpátok aljába és a csiki székely ifjak lelke ép úgy tűzet fogott, mint akik közvetlen a tűz közelében voltak, s az ifjuság méltó volt önmagához.

Mi lett az eredmény? A gyűlöletet a rend tagjai aratták le. Az iskolát ideiglenesen beszüntették, azután átvették azoktól „kik annak életet adtak, annyi küzdelem között fenntartották, néha a végenyészettől megmentették, az ifjuságot annyi odaadással és áldozattal oktatták és nevelték, kik Csikszék számára kétszáz éven át az intelligenciát kiképezték s kiknek csak mély vallásos érzetük, szigorú szerzetesi rendszerük, szorgalmas munkásságuk, a tudomány iránti fogékonyságuk, hazafias érzésük volt képes arra, hogy a gimnáziumot a színvonalon mindig fenntartsák, sőt a versenyt minden külső segély nélkül más intézetekkel szemben kiállják.⁵⁵² Bándi Vazul így búcsuztatja el a rendet kedvelt intézetétől, a ferencrendiek pedig a zsoltáros szavait zenghetik: *haereditas nostra versa est in alienos*.⁵⁵³

Ne vegyünk még végleg búcsút az ősi intézettől míg meg nem ismerkedünk a *csiksomlyói szindarabokkal* is.

A rendi tanárok az oktatás mellett tekintettel voltak a szív és kedély

kiképzésére és a tudományok mellett a lélek igényeiről sem feledkeztek el. Ezt szolgálták azok a miszteriumos szindarabok, melyeket a csiki tanárok növendékeik részére irtak és nagy hallgatóság előtt előadtak.

A szindarabok és előadások a kor lelkének kívánságait fejezték ki s amit a szószeiken hirdettek, azt élőképekben megőrkítették, hogy még jobban hallgatóik szívébe véssék az Evangélium igéit.

A csiki szindarabokat, melyek az írók műveltsége mellett is tanúságot tesznek, az iskola színháztermében, vagy a Kíssomlyó hegy oldalán adták elő (1721—1774; 1820—1847) és némelyik darab előadásán 120—130-an is szerepeltek. Az ifjak annyira megjelenítették a szereplő személyeket, hogy egy nagypénteki előadás alkalmával a felindult nép Pilátust és a keresztre-feszítő zsidókat meglincselte.⁵⁵⁴

Elemi iskolások szindarabja.

tust és a keresztre-feszítő zsidókat meglincselte.⁵⁵⁴

Az előadási idő: nagypéntek és Pünkösd szombatja.

Alig van középiskola, hol a szindarabok művelését a XVIII. században jobban felkarolták volna mint Csíksomlyón. Az iskolai célra irt darabok közül 90 maradt fenn három kötetben. Tárgyuk

a szentírásból és főképp az ószövetségből van merítve. Szerzőik közül említésre méltók: Fodor Pátrik, Ferenczi Vitus, Kézdi Grácián, Szentes Regináld, Borbély Absalom, Fülöp Fábián, Csengő Krizolog, Balog Mihály, Potyó Bonaventura és Bodó Ádám.

A színelőadásokat II. József szüntette be 1784-ben. A színikészleteket és a Mária Társulat fölszereléseit, elkoboztatta és a kincstár részére lefoglalta.⁵⁵⁵

A középiskolák osztályába tartozó rendi iskolák közül a csíksomlyói volt a leghosszabb életű. Az eszterneki és mikházi iskolákat II. József rendszere szüntette be. Az elemiiskolák közül az államhatalom egyet sem szüntetett be sem most sem régen, ha az nem volt újonnan állított.

A csíksomlyói gimnázium helyett a csiki rendtagok új iskolákban helyezkedtek el.

Haynald Lajos püspök egyszerre három iskola felállítását tűzte ki céljául Csíksomlyón. A kis gimnáziumnak főgimnáziummá fejlesztését, tanítóképző és főlelemtaniskola beállítását. Ekkor Csíksomlyót a ferencrendiek ősi fészket a katolikus Egyház klasszikus földjének nevezte, melyhez a székely nép vallásos emlékezetének legszebbjei kötvék.⁵⁵⁶ Ezzel a püspökökhöz méltó elismeréssel adózott a ferencrendiek munkássága iránt s hogy velük szemben tiszteletét annál fokozottabban kifejezze, jelentékeny szerepet biztosít a tanítóképző intézet felállításában. Felállítása Haynald püspök érdeme, megszervezése pedig az erdélyi ferencrendé. Haynald püspök 1856-ban egyházmegyei gyűjtést rendez és 1858 október 4.-én személyesen nyitja meg.

Haynald püspök 1858. év elején a rendtartománytól kikéri Simon Jukundián atyát, hogy Bécsbe küldje és a képezdei magiszterségre kiképeztesse. A képeztést Simon Jukundián a püspök és a bécsi kultusz-minisztérium költségén július 25.-én megszerezte és hazajött a tanév megnyitására. Az intézet első igazgatását Simon Jukundián vállalta évi

Szója.

700 forint fizetésért helyettes minőségben, rendes tanári jelleggel. Mellette működtek Bodó Miklós és Grusz Ferdinánd.

A tanításnál nagyobb volt az intézet felszerelésének gondja, melyet a tudós főpap Simon Jukundiánnal osztott meg. A tanítóképző 1872—73-ig két tanerős s ekkor nyílik meg a harmadik osztály. A főlelemtaniskola négy tanerős és négy osztályu, 180 növendékkel.

Simon Jukundián jól tudta, hogy a Székelyföldön sok olyan tanító működik, akiknek oklevele nincs és ebből a katolikus tanügynek csak hátránya lehet, azért igazgatósága alatt két póttanfolyamot rendezett. Az első 1870. augusztus 1.-én nyílt meg az ő vezetésével és 71 tanító jelent meg. A második tanfolyam 1875-ben volt 58 tanítóval.

Simon Jukundiánt a rendtartomány tanácsa 1874. év őszén rendtartományfőnökké választotta. Az igazgatói állásról le kellett volna

mondania, de Fogarassy Mihály püspök kérésére az igazgatóságot megtartotta oly módosítással, hogy szaktárgyait Tima Dénes vette át 1890-ig, majd 1894—1901-ig, aki a finevelő intézetnek is vezetője volt. Simon Jukundián 1883-ban vált meg az intézet vezetésétől és helyébe Földes József világi tanár következett.

Az egyházmegyei hatóság úgy a tanítóképzőt, mint az elemiiskolát, melyet a rend háromszáz esztendeig vezetett, a rendtartomány nagy fájdalmára kivette kezéből. Irigységnek esett áldozatul. Az elemiiskola 3310—1898., a tanítóképző 2490—1902. szám alatt.

A rendtartomány életképességére vall, hogy az összeomlás után (1918), iskolaalapító ereje újrászületik és a meglévő elemiiskolákat polgáriiskolákkal egészíti ki a szükség szerint. Polgáriiskolát állított be Medgyesen, Marosvásárhelyen, Vajdahunyadon és Szászvároson s Erdély egyetlen magyar reáliskoláját Déván, melyek a dévai kereskedelmi iskolával együtt mind nagyon rövid életűek voltak, mert a liberális rendszer a szászvárosit kivéve, elsöpörte.

A régi iskolák mind állanak még s a rendtartománynak állania kell az őrt az iskolák falai között, hogy a gyermeki lelkek révén elvégezze azt a pásztorációs munkát, melyért annyi áldozatot hoztak a tiszteletreméltó ősök. Akié az ifjúság, azé a jövő. Régi igazság. A fáradtságos munkáért nem elég jutalom-e, ha egy-egy élemedett korú ember, előszedvén gyermekkori emlékeit, annyi szépet és kedveset tud elmondani azokról a szerzetes tanítókról, akik most ott porladnak a kripták csöndjében és a temetők mélyén?

Az erdélyi rendtartománynak most is az a munkatér áll rendelkezésére, amely a multban. Az eszközök között válogathat, a körülményekhez alkalmazkodhat és alkalmazkodnia kell. De hordja a jelen alapjaihoz a multnak feledésbe ment, eltemetett, csíszolt köveit, amíg újra tudja építeni a mult monumentális épületét: a virágzó erdélyi Rendtartományt.

1. Az Őrség őrei. (1640—1729.)

Szalinai István	1640—1647.	Hozó Péter	1687—1690.
Sarajoi Márton	1647—1648.	Valcsánszky Antal	1690—1693.
Római Modeszt	1648—1650.	Hozó Péter	1693—1696.
Magonovich Miklós	1650—1652.	Ivanovich Elezár	1696—1699.
Imottai Simon	1652—1653. ⁵⁵⁷	Nizzet Ferenc	1699—1702.
Domokos Kázmér	1654—1660. ⁵⁵⁸	Sigrai Módeszt	1702—1705. ⁵⁶¹
Római Modeszt	1665—1667.	Lámprich Imre	1706—1709.
Domokos Kázmér	1667—1667. ⁵⁵⁹	Nizzet Ferenc	1709—1712.
Jegenyei Ferenc	1667—1672.	Becse Péter	1712—1715.
Ujfalvi Albert	1672—1675.	Sigrai Módeszt	1715—1718.
Kajoni János	1675—1678.	Szentmiklósi Gáspár	1718—1720. ⁵⁶²
Jegenyei Ferenc	1678—1681.	Győrffy Pál	1721—1724.
Szent Szeverinről nevezett Tamás	1681—1682. ⁵⁶⁰	Schirmer Antal	1724—1727. ⁵⁶³
Valcsánszky Antal	1684—1687.	Csató Elek	1727—1729.

2. Az erdélyi rendtartomány főnökei (1727—).

Csató Elek	1727—1732. ⁵⁶⁴	Borbély Absalon	1795—1798.
Győrffy Pál	1732—1735.	Slama Názár	1798—1801.
Bögözi László	1735—1738.	Gál Áron	1801—1810. ⁵⁶⁶
Csató Elek	1738—1741.	Ponori Anaklét	1810—1814. ⁵⁶⁷
Botár Joachim	1741—1744.	Kleeberg Kerubin	1816—1819.
Bögözi László	1744—1747.	András Rafael	1819—1823. ⁵⁶⁸
Sükösd Máté	1747—1750.	Erős Modeszt	1823—1826.
Botár Joachim	1750—1753.	Orbán Antal	1826—1838. ⁵⁶⁹
Rafain Agoston	1753—1756.	Győrffy Ferenc	1838—1844. ⁵⁷⁰
Sükösd Máté	1756—1759.	Keresztes József	1844—1865. ⁵⁷¹
Botár Joachim	1759—1762.	Márton Lajos	1865—1868.
Rafain Ágoston	1762—1765.	Szlovacsek Károly	1868—1874. ⁵⁷²
Ambrus Jukundián	1765—1768.	Simon Jukundián	1874—1883. ⁵⁷³
Péterfi Kornél	1768—1771.	László Polikárp	1883—1889. ⁵⁷⁴
Rafain Ágoston	1771—1774.	Simon Jenő	1889—1898. ⁵⁷⁵
Péterfi Márton	1774—1777.	László Polikárp	1898—1903.
Bocskor Pál	1777—1780.	Kóry Ottó	1903—1911.
II. Domokos Kázmér	1780—1783.	Csiszér Elek	1911—1914.
Péterfi Márton	1783—1785. ⁵⁶⁵	Trefán Leonárd	1914—1924. ⁵⁷⁶
Slama Názár	1785—1795.	Sándor Vitális	1924—

3. A rendtartomány élő tagjainak táblázata.

A) Fölszentelt papok :

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Szüle- tés,	Beöltö- zés,	Egy- szerű	Ünne- pélyes	Felszen- telés
			fogadalom		
éve, hónapja és napja					
Pucher József, Anaklét Kabold, Sopron m.	1856 okt. 17	1877 szept. 1	1878 szept. 8	1881 okt. 8	1882 jun. 29
Csiszér Imre, Elek Csíksomlyó,	1856 nov. 6	1875 jul. 16	1876 jul. 16	1879 jul. 16	1879 jul. 25
Ferenczy János, Vendel Nagykászon, Csík m.	1861 nov. 15	1881 szept. 4	—	1884 aug. 25	1884 dec. 28
Kóry Mihály, Ottó Moravicza, Temes m.	1866 jan. 20	1884 aug. 30	1885 aug. 30	1888 aug. 31	1888 dec.
György Lajos, József Kézdiszentker. Háromszék m.	1870 jul. 1	1888 aug. 20	1889 aug. 20	1892 aug. 20	1892 dec. 31
Mészáros Károly, Dorotheus Szekszárd, Tolna m.	1870 okt. 30	1888 szept.	1889 szept. 9	1896 jun. 21	1896 jul. 16
Csiszér Lázár, Bonaventura Csíkszentkirály,	1870 dec. 2	1890 aug. 20	1891 aug. 30	1894 jun. 7	1894 jul. 7
Korbuly Zoltán, Ignác Zilah, Szilágy m.	1873 jul. 7	1893 aug. 23	1894 aug. 23	1897 jun. 20	1897 jul. 11
Hartmann Mihály, Tivadar Fogarás, Fogarás m.	1874 máj. 31	1892 aug. 20	1893 okt. 18	1896 jun. 21	1897 jan. 18
Trefán Dávid, Leonárd Kézdiszentker. Háromszék m.	1875 dec. 15	1891 aug. 15	1892 aug. 15	1895 aug. 15	1898 máj. 29
Fekete Albert, Fausztin Kézdiszentker. Háromszék m.	1877 aug. 13	1895 szept. 5	1896 szept. 6	1899 szept. 8	1900 márc. 9
Kassay Lajos, Kelemen Ilyefalva, Háromszék m.	1877 dec. 10	1895 okt. 7	1896 okt. 7	1899 okt. 22	1900 jul. 2
Lókody Antal, Gergely Mikháza, Marostorda m	1878 jul. 18	1895 szept. 5	1896 szept. 6	1899 szept. 8	1900 dec. 9
Farkas Gergely, Ciprián Brassó, Brassó m.	1879 márc. 17	1895 szept. 16	1896 szept. 17	1899 szept. 18	1901 okt. 4
Rozsnyai Gyula, Barnabás Szépvíz, Csík m.	1879 szept. 21	1895 szept. 5	1896 szept. 5	1899 szept. 8	1902 márc. 9
Ferencz József, Pál Csíkmenaság,	1879 okt. 11.	1905 nov. 9	1906 márc. 25	1907 szept. 8	1908 jun. 7
Biró Gergely, Lőrinc Zetelaka, Udvarhely m.	1880 márc. 11	1896 szept. 6	1897 szept. 8	1900 szept. 8	1902 dec. 22
Trefán András, Timotheus Kézdiszentker. Háromszék m.	1880 nov. 30	1899 szept. 21	1900 szept. 24	1904 szept. 24	1905 szept. 2
Dénes József, Felix Lemhény, Háromszék m.	1882 febr. 9	1900 aug. 20	1901 aug. 21	1904 szept. 8	1907 jun. 26
Sinka Márton, Antal Mártonfalva, Udvarhely m.	1882 nov. 15	1899 aug. 15	1900 aug. 15	1906 jul. 12	1906 szept. 24
Albert Antal, Kasszián Farkaslaka, Udvarhely m.	1883 szept. 30	1899 aug. 15	1900 aug. 15	1904 szept. 24	1906 okt. 19
Kovács Dénes, Athanáz Bethlenfalva, Udvarhely m.	1884 febr. 11	1900 okt. 23	1901 okt. 24	1904 nov. 1	1907 jun. 26

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Szüle- tés,	Beöltö- zés,	Egy- szerű	Ünne- pélyes	Felszen- telés
			fogadalom		
			éve, hónapja és napja		
Sándor József, Vitális Zetelaka, Udvarhely m.	1884 márc. 25	1898 aug. 28	1900 márc. 25	1903 márc. 25	1906 okt. 19
Kristó Péter, Xavér Csíkszentkirály,	1884 ápr. 14	1900 dec. 18	1901 dec. 20	1905 jan. 1	1907 jun. 26
Máthé Ferenc, Özséb Zetelaka, Udvarhely m.	1884 dec. 7	1899 aug. 15	1900 dec. 9	1904 febr. 10	1907 jun. 26
Kelemen Péter, Ágoston Csíkcsonmortán,	1884 okt. 14	1901 szept. 21	1902 szept. 25	1907 szept. 8	1908 jun. 27
Imets Izra, Károly Tusnád, Csík m.	1884 okt. 28	1901 jan. 8	1902 jan. 9	1905 jan. 16	1907 jun. 26
Kristó Gábor, Modeszt Csíkszentkirály,	1885 jul. 3	1900 okt. 23	1901 okt. 24	1904 nov. 1	1907 —
Szakács Vendel, Process Tárkány, Komárom m.	1885 ápr. 10	1908 szept. 6	1909 szept. 7	1913 aug. 15	1915 szept. 18
Hajdu Alajos, Rogér Nagyselyk, Nagyküküllő m.	1885 jun. 21	1904 szept. 6	1905 szept. 6	1910 szept. 8	1911 szept. 22
Fülöp Sándor, Gyula Magyarlápós, Sz.-doboka m.	1886 dec. 24	1903 szept. 7	1904 szept. 7	1908 febr. 2	1911 márc. 19
Kiss Béla, Márton Esztelnek, Háromszék m.	1888 okt. 3	1903 szept. 17	1904 okt. 4	1908 febr. 2	1911 jun. 24
Szathmáry Imre, Román Komárom,	1889 ápr. 11	1904 szept. 13	1905 szept. 13	1909 dec. 8	1911 szept. 21
Weldin Tamás, Konstantin Aradszentmárton, Arad m.	1889 jul. 18	1909 szept. 9	1910 szept. 10	1914 ápr. 10	1916 máj. 9
Biró József, Benedek Fogarás,	1891 febr. 7	1905 szept. 6	1907 febr. 7	1910 márc. 24	1912 aug. 10
Genszky Béla, Jukundián Köpcsény. Moson m.	1891 jan. 11	1910 szept. 24	1911 szept. 24	1916 ápr. 7	1916 dec. 22
Kabdebó Elemér, Lambert Gyergyóditró, Csík m.	1891 ápr. 18	1919 szept. 21	1920 szept. 16	1923 okt. 4	1925 márc. 8
Ferencz Gábor, Vilmos Csíkszentkirály,	1891 okt. 11	1907 szept. 6	1908 szept. 6	1913 febr. 23	1915 jan. 31
Sándor Dénes, Szerafin Zetelaka, Udvarhely m.	1892 szept. 17	1910 szept. 2	1911 szept. 2	1916 ápr. 30	1917 jun. 30
Lukács István, Mansvét Csík-karcfalva,	1892 jan. 1	1909 aug. 21	1910 aug. 21	1914 dec. 18	1916 máj. 9
Benedek Tibor, Norbert Ungvár, Ung m.	1893 máj. 31	1914 szept. 3	1915 szept. 3	1918 nov. 7	1919 dec. 25
Szabó János, Róbert Tür, Alsófehér m.	1893 jul. 2	1909 aug. 20	1910 aug. 21	1914 ápr. 4	1916 máj. 9
Imets Mátyás, Polikárp Tusnád, Csík m.	1894 febr. 18	1911 szept. 9	1912 szept. 10	1917 ápr. 30	1918 jun. 11

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Szüle- tés,	Beöltö- zés,	Egy- szerű	Ünne- pélyes	Felszen- telés
			fogadalom		
			éve, hónapja és napja		
Darvas Lázár, Venánc Tusnád, Csik m.	1894 márc. 28	1910 aug. 21	1911 aug. 22	1916 ápr. 30	1917 jun. 30
Máthé Ferenc, Benvenut Zetelaka, Udvarhely m.	1894 márc. 7	1910 aug. 21	1911 aug. 22	1916 ápr. 7	1917 márc. 3
Kafka Ferenc, Szergiusz Mikháza, Marostorda m.	1894 ápr. 14	1910 aug. 21	1911 aug. 22	1916 ápr. 30	1917 jun. 30
Orbán Péter, Cirill Csikcsomortán,	1894 szept. 6	1910 aug. 21	1911 aug. 22	1916 ápr. 30	1917 jun. 30
Kovács Mihály, Kandid Csikszentkirály,	1894 szept. 29	1911 aug. 20	1912 aug. 20	1917 ápr. 29	1918 jun. 11
Boros Domokos, Fortunát Zetelaka, Udvarhely m.	1895 jun. 3	1911 aug. 20	1912 aug. 20	1917 ápr. 29	1918 jun. 11
Boros József, Domokos Harasztos, Tordaaranyos m	1895 jun. 13	1912 szept. 30	1913 okt. 1	1917 ápr. 29	1919 dec. 22
Réthy Rezső, Apollinár Földeák, Csanád m.	1895 dec. 18	1911 szept. 3	1912 szept. 3	1917 ápr. 29	1918 jun. 11
Baráth Mihály, Jusztin Csorvás, Békés m.	1896 szept. 29	1913 szept. 3	1914 szept. 3	1924 okt. 12	1925 jun. 28
Vitéz Antal, Berárd Szilágysomlyó, Szilágy m.	1896 szept. 29	1914 szept. 24	1915 szept. 28	1920 aug. 26	1921 máj. 5
Takács Albert, Gábor Budapest.	1896 dec. 19	1912 szept. 30	1913 okt. 1	1917 ápr. 29	1919 dec. 22
Németh Kálmán, Gellért Szamosújvár, Szolnokdob. m.	1897 jan. 27	1912 aug. 19	1913 aug. 20	1917 ápr. 29	1920 febr. 22
András Antal, Jeromos Volkán-Conkordia, Brassó m.	1897 máj. 10	1913 aug. 24	1914 szept. 3	1920 aug. 26	1921 máj. 5
Kukla József, Tarziciusz Medgyesegyháza, Arad m.	1898 aug. 21	1913 aug. 24	1914 szept. 3	1920 aug. 26	1921 jul. 10
Seres János, Szolán Gyula, Békés megye.	1898 aug. 22	1916 febr. 6	1917 febr. 12	1920 aug. 26	1922 dec. 23
Koblicska Mátyás, Cirjék Radna-Borberek. B.-Naszód m.	1898 ápr. 30	1915 szept. 3	1916 szept. 17	1920 aug. 26	1922 dec. 23
Szőcs Ignác, Izidor Csikcsomortán,	1898 nov. 22	1916 szept. 17	1917 nov. 11	1921 aug. 7	1924 jul. 6
Sándor Márton, Krizosztom Zetelaka, Udvarhely m.	1899 nov. 11	1917 jan. 27	1918 febr. 2	1921 aug. 7	1924 jul. 6
Fodor György, Pelbárt Hátszeg, Hunyad m.	1900 ápr. 30	1915 szept. 3	1916 szept. 17	1921 aug. 3	
Szabó Lajos, Dömjén Zetelaka, Udvarhely m.	1901 máj. 4	1916 nov. 5	1917 nov. 11	1922 okt. 22	1924 jul. 6
Stöckl Bálint, Odorik Aradszentmárton,	1901 nov. 22	1917 szept. 16	1918 szept. 16		1925 márc. 8

B) Papnövendékek:

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Születés	Beöltözés	Egyszerű	Ünne- pélyes
			fogadalom	
			éve, hónapja és napja	
Varga József, Ireneus Barót, Háromszék m.	1898 jul. 3	1923 dec. 13	1924 dec. 22	
Láncz László, Jenő Felsővisó, Máramaros m.	1903 jan. 26	1922 szept. 8	1923 szept. 11	
Ambrus Antal, Kap. János Gyergyó-Csomafalva, Csik m.	1903 okt. 4	1920 aug. 9	1921 nov. 1	1925 jul. 12
Wéber Ferenc, Lajos Billéd, Torontál m.	1903 dec. 25	1921 szept. 8	1922 szept. 8	1925 szept. 9
Bojáky Ernő, Zsigmond Kolozsvár	1904 jul. 11	1920 márc. 27.	1921 ápr. 1	1925 jul. 12
Gáll István, Ferenc Miklósvár, Háromszék m.	1904 nov. 16	1921 szept. 8	1922 szept. 8	
Ráduly Lajos, Kolozs Zetelaka, Udvarhely m.	1905 jan. 1	1921 szept. 8	1922 szept. 8	
Olasz Antal, Pacifik Maréfalva, Udvarhely m.	1905 márc. 7	1921 szept. 8	1922 szept. 8	
Beke László, Kázmér Debrecen, Hajdu m.	1905 máj. 20	1922 szept. 8	1923 szept. 17	
Györgyjakab András, Bernárdin Futásfalva, Háromszék m.	1905 szept. 10	1921 okt. 24	1922 okt. 24	
Szőcs Albert, Dénes Székelyudvarhely.	1905 okt. 31	1922 szept. 8	1923 szept. 11	
Tima Dénes, Dániel Brassó	1905 dec. 14	1922 szept. 8	1923 szept. 11	
Tornay Árpád, Regalát Zetelaka, Udvarhely m.	1906 jan. 12	1921 szept. 8	1922 szept. 8	
Hompoth István, Lukács Ditró, Csik m.	1906 jun. 2	1923 ápr. 2	1924 ápr. 3	
Simon Károly, Elzeárius Kolozsvár	1907 febr. 27.	1923 szept. 11	1924 szept. 12	
Lukács Sándor, Teofil Gyergyószárhegy, Csik m.	1907 márc. 4	1922 szept. 8	1923 szept. 11	
Sebestyén Fábián, Benjamin Déva, Hunyad m.	1907 ápr. 10	1921 szept. 8	1923 ápr. 22	
Lulay János, Názár Beszterce, Besztercenaszód m.	1907 ápr. 23	1921 szept. 8	1923 ápr. 25	
Fodor Alajos, Angelus Marosvásárhely, Marostorda m.	1907 jul. 15	1922 szept. 8	1923 szept. 11	
Bercsényi László, Ákos Vajdahunyad, Hunyad m.	1907 aug. 15	1923 okt. 13	1924 okt. 14	

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Születés	Beöltözés	Egyszerű fogadalom
	éve, hónapja és napja		
Einholcz Vendel, Fülöp Alsóhomoród, Szatmár m.	1907 aug. 9	1925 szept. 2	
Hegyi József, Péter Szentlélek, Udvarhely m.	1907 jun. 23	1923 szept. 11	1924 szept. 12
Benedek Simon, Fidélsz Szentlélek, Udvarhely m.	1907 okt. 3	1923 szept. 11	1924 szept. 12
Puskás Ferenc, Hugolin Gyergyó-Remete, Csík m.	1908 jan. 15	1923 szept. 11	1924 szept. 12
Deésy István, Ipoly Beszterce, Besztercenaszód m.	1908 febr. 6	1922 szept. 8	1924 febr. 7
Szotyori Géza, Miklós Székelyvarság, Udvarhely m.	1908 márc. 30	1925 szept. 2	
Csipán András, Krizolog Marosvásárhely, Marostorda m.	1908 ápr. 28	1924 szept. 12	1925 okt. 13
Gábor János, Anasztáz Gyergyószárhegy, Csík m.	1908 jun. 24	1923 okt. 13	1924 okt. 14
Stöckl János, Hermenegild Aradszentmárton,	1908 máj. 20	1925 szept. 2	
Fülöp Dénes, Tamás Zetelaka, Udvarhely m.	1908 dec. 25	1925 szept. 2	
Bercsényi István, Sándor Vajdahunyad, Hunyad m.	1909 márc. 25	1924 márc. 25	1925 márc. 26
Baloga Géza, Márk Csíkszenttamás,	1909 aug. 7	1925 szept. 2	
Sándor Dénes, Alajos Zetelaka, Udvarhely m.	1909 szept. 30	1925 szept. 2	
Kornacker Ferenc, Engelbert Aradszentmárton,	1909 dec. 19	1925 szept. 2	
Kiss Zoltán, Kalliszt Esztelnek, Háromszék m.	1910 febr. 11	1925 febr. 12	1926 febr. 13
Stöckl Antal, Richárd Aradszentmárton,	1910 febr. 11	1925 szept. 2	
Biró Gergely, András Zetelaka, Udvarhely m.	1910 febr. 13	1925 szept. 2	
Kristó Vilmos, Béda Csíkszentkirály,	1910 jun. 15	1925 szept. 2	
Braun György, Rajmund Aradszentmárton,	1910 aug. 24	1925 szept. 2	

C) Novicius papnövendékek :

Novicius papnövendékek családi, kereszt- és szerzetes neve	Születés		Beöltöztetés
	helye	ideje	
Kovács Lajos Bertalan pappá szenteltetett 1909 okt. 28	Zalatna Alsófehér m.	1887 jun. 12	1926 okt. 12
Áron István, Viváld	Pustiana Bacău m.	1903 dec. 14	1926 szept. 10
Máthé Mihály, Teodorik	Székelyhodos Marostorda m.	1904 máj. 22	"
Witek János, Gentilis	Érindszent Szilágy m.	1907 nov. 22	"
Köllő Antal, Bonifác	Ditró Csik m.	1908 nov. 29	"
Messer Ádám, Henrik	Aradszentmárton	1909 jun. 26	"
Kelemen Kálmán, Konrád	Szentivánlaborfalva Háromszék m.	1909 dec. 19	"
Stumpf Mihály, Ferdinánd	Milvauke Vis Amerika	1910 szept. 29	"
Kapássy György, Kálmán	Kolozsvár	1911 jan. 1	"
Hajdu G. Adalbert, Leánder	Karcfalva Csik m.	1911 jan. 5	"
Bálint Albert, Szálvátor	Székelyszentkirály Udvarhely m.	1911 jan. 24	"
Illés Pál, Hadrián	Vajdahunyad	1911 jan. 29	"
Fackelmann Antal, L. pót	Aradszentmárton	1911 febr. 27	"
Csomortány Antal, Bernát	Csikszentdomokos	1911 márc. 13	"
Sponberger Antal, Elemér	Marosludas Torda Aranyos	1911 máj. 6	"
Benedek Ferenc, István	Zetelaka Udvarhely m.	1911 szept. 15	"

D) Laikus testvérek:

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Születés	Beöltözés	Egyszerű	Ünne- pélyes
			fogadalom	
			éve, hónapja és napja	
Miks Ferdinand, Rókus Csoor, Fehér m.	1856 okt. 19	1885 dec. 8	1887 dec. 8	1890 dec. 8
Papp József, Alk. Péter Úzon, Háromszék m.	1869 márc. 20	1894 okt. 16	1895 okt. 20	1898 nov. 1
Kurilla András, Edvárd Szalacs, Bihar m.	1869 aug. 22	1924 ápr. 10		
Bogosi Béla, Hiláron Malomfalva, Udverhely m.	1870 ápr. 2	1897 febr. 15	1898 márc. 25	1901 ápr. 10
Kósa István, Leó Gyergyószentmiklós, Csik m.	1870 nov. 27	1887 dec. 8	1889 szept. 12	1893 aug. 2
Györgyi János, Felicián Segesvár	1876 nov. 9	1901 ápr. 15	1902 ápr. 16	1905 nov. 1
Ferenczi István, Vince Csikszentkirály	1877 nov. 8	1920 jan. 15	1925 szept. 25	
Papp Ödön, Anicét Étéd, Udvarhely m.	1878 jul. 17	1914 dec. 8	1920 okt. 4	1923 máj. 29
Papp Elek, Szilveszter Csikszentmihály	1879 dec. 28	1908 ápr. 26	1910 okt. 6	1919 jul. 17
Kéray Mihály, Jácint Nagybocskó, Máramaros m.	1883 szept. 26	1908 okt. 4	1911 febr. 2	1918 aug. 18
Kenyő Márton, Kristóf Tarmos, Pest m.	1883 nov. 11	1912 dec. 18	1920 okt. 4	1923 máj. 29
Csiszér József, Paskál Csikszentkirály	1884 okt. 16	1900 okt. 17	1901 jun. 20	1907 aug.
Nagy József, Simon Zetelaka, Udvarhely m.	1884 dec. 29	1901 jan. 1	1902 jan. 2	1907 szept. 8
Vajnár Sándor, Quirin Várkudu, Szolnodoboka m.	1887 febr. 2	1907 jan. 13	1909 okt. 4	1921 aug. 20
Szabó Bálint, Didák Zetelaka, Udvarhely m.	1888 febr. 2	1905 szept. 2	1909 okt. 4	1918 okt. 4
Kovács József, Humilis Nagykutas, Vas m.	1888 nov. 19	1924 okt. 10	1926 ápr. 8	
Müller Andor, Firmusz Debrecen	1888 nov. 30	1909 jan. 17	1911 febr. 2	1922 jun. 7
Bíró Dénes, Guido Zetelaka, Udvarhely m.	1889 jul. 6	1907 okt. 4	1914 aug. 1	1923 aug. 2
Hegyi Gáspár, Vigil Szentlélek, Udvarhely m.	1890 máj. 26	1911 jan. 14	1920 okt. 17	1924 okt. 4

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Születés	Beöltözés	Egyszerű	Ünne- pélyes
			fogadalom	
éve, hónapja és napja				
Péter János, Ince Slavnica, Trencsén m.	1891 aug. 28	1922 dec. 24		
Köntös József, Juniper Kercsed, Tordaaranyos m.	1892 márc. 13	1914	1923 szept. 11	
Gergely Sándor, Emil Zetelaka, Udvarhely m.	1893 jan. 6	1910 jun. 8	1914 aug. 1	1922 okt. 22
Mihály György, Brunó Sárbi, Com. Tescani	1893 máj. 8	1925 ápr. 25		
Máthé Domokos, Szaniszló Zetelaka, Udvarhely m.	1894 aug. 4	1912 jan. 1	1924 okt. 31	
Etterle János, Paulin Kolozsvár,	1896 jun. 6	1916 nov. 16		
Bartos Lázár, Gilbert Esztelnek, Háromszék m.	1897 máj. 8	1922 dec. 24		
Sebestyén György, Jakab Csíkygyimes, Csüger	1900 ápr. 17	1926 márc. 7		
Bauczer János, Pongrác Torda,	1900 máj. 21	1915 jun. 6	1926 márc. 3	
Lukács Joachim, Imre Csíkdánfalva,	1901 aug. 10	1919 márc. 10	1923 szept. 17	
Tomor Antal, Menyhért Pápa, Veszprém m.	1903 szept. 8	1921 jan. 1		
Császár Imre, Dávid Csíkszentmihály,	1903 nov. 10	1926 dec. 8		
Mihály István, Kamill Lövete, Udvarhely m.	1904 jan. 1	1925 aug. 2		
Vass Mihály, Kornél Óroszhegy, Udvarhely m.	1904 szept. 4	1923 ápr. 2		
Gyurko János, Balázs Nagykároly, Szilágy m.	1906 jun. 6	1927 febr. 6		
György Márton, Hugó Tekerőpatak, Csik m.	1906 nov. 5	1926 jun. 19		
Duha Gergely, Efrém Somlyóujlak, Szilágy m.	1907 máj. 16	1926 jun. 19		
Péter László, Mátyás Csíkmenaság,	1907 jul. 5.	1925 márc. 25		
Ludescher Ferenc, Armand Kaplony, Szatmár m.	1907 szept. 15			

A rendtagok családi, kereszt-, szerzetes neve és születési helye	Születés,	Beöltözés,	Egyszerű	Ünne- pélyes
			fogadalom	
	éve, hónapja és napja			
Juga Viktor, Celesztin Rozavlea, Máramaros m.	1908 aug. 15	1926 jun. 19		
Szilágyi Ferenc, Protáz Cleja	1908 szept. 28	1926 márc. 7		
Rung Ferenc, Miksa Csermő, Arad m.	1908 dec. 6	1924 aug. 15		
Burger Mihály, Agnell Pittsbourg, Amerika	1909 jan. 7	1925 márc. 16		
Both Sándor, Anzelm Kápolnásfalu, Udvarhely m.	1909 márc. 16	1926 jun. 19		
Péter Imre, Juvenal Csíkmenaság,	1909 jun. 12	1925 aug. 15		
Szekeres Lajos, Libor Csíkszentmihály,	1909 szept. 2	1926 jun. 19		
Sztrátya István, Romuald Jobbágyfalva, Marostordam.	1909 dec. 17	1926 dec. 12		
Lehocky Pál, György Aknasuhatag, Máramaros m.	1910 okt. 29	1926 dec. 12		
Fazakas István, Bálint Szárhegy, Csík m.	1910 dec. 20	1926 jun. 19	:	
Szőcs János, Celusz Gyimesbükk, Csík m.	1911 máj. 12	1926 dec. 8		

E) Laikus noviciusok:

Laikus noviciusok családi, kereszt- és szerzetes neve	Születés		Beöltözés
	helye	ideje	
Szakács Sándor, Orbán	Mikóújfalu Háromszék m.	1898 márc. 26	1926 szept. 10
Kiss Mihály, Arisztid	Szováta Marostorda m.	1900 jul. 13	
Veres István, Fábíán	Szárhegy Csík m.	1906 febr. 24	1926 jan. 10
Szabó István, Kanut	Oroszhegy Udvarhely m.	1910 jan. 29	1926 jan. 10
Fénya Károly, Vencel	Gyimesbükk-tarhavas Csík m.	1910 ápr. 6	1926 jan. 10

Az idézett forrásmunkák.

- A csiksomlyói róm. kath. főgimnázium Értesítője 1895—1896.
- Acta et decreta synodis dioeceseanae Transylvaniensis anno 1913. habitae.
- Acta Ordinis Fratrum Minorum.
- A Hirnök, Kolozsvár.
- A magyar konventuális minorita rend névtára az 1918—1919. iskolai évre.
- Analecta Franciscana sive chronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum minorum spectantia, Romae I.—III. k.
- Approbatae Constitutiones regni Transylvaniae. Claudiopoli 1779.
- Archivum Franciscanum historicum Romae.
- Auner Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata, Temesvár 1908.
- Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. (Többek összeállításából). Dicsőszentmárton 1925.
- Batthyaneum I.—II. k. Brassó.
- Dr. Balás András: Historia ecclesiastica I.—II. k. Albae Carolinae 1899.
- Beke Antal: Az erdélyi egyházmegyei papnövelde történeti vázlata, Károlyfehérvár, 1870.
- Dr. Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910.
- Benkő József: Milkovia I.—II. k. Bécs, 1781.
- Benkő József: Transylvania I.—II. Vindibonae. 1778.
- Benkő Károly: Marosszék ismertetése. Kolozsvár, 1868—69.
- Benkő Károly: Csik-Gyergyó, Kászon leírások. Kolozsvár, 1853.
- Berger: Urkunden Regesten aus der alten Bistritzer Archive III. k.
- P. Bíró Lőrinc: A dési szentferencrendi kolostor története. Kolozsvár, 1912.
- Bochkor Mihály: Az erdélyi katolikus autonomia. Kolozsvár, 1922.
- P. Boros Fortunát: A csiksomlyói harminckét Confrater. Kolozsvár, 1924.
- P. Boros Fortunát: A csiksomlyói kegyszobor története. Kolozsvár, 1924.
- Bölcskei Ödön: Kapisztráni szent János élete és kora. Székesfehérvár I. k.
- Brevis Institutio Tyronum ad Seraphicae Regulae professionem redentium 1745 (kézirat).
- Cândeia Romul: Catolicismul in Moldova in secolul al XVII.-lea Sibiu 1917.
- Constitutiones Generales Ordinis Fratrum Minorum Romae.

Cserei Farkas Historiája. Ujabb nemzeti könyvtár Budapesten.

Csiksomlyói kolostortörténet I.—II. k. Kézirat.

Dávid Antal: Hűséges adat az erdélyi Szentferencrend történetéhez 1884—1887-ig. Kézirat.

Dési kolostortörténet I. k. Kézirat.

Dési róm. kath. fiú- és a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek vezetése alatt álló róm. kath. elemi és polgári leányiskola Értesítője az 1914—1915. tanévre.

Dévai m. kir. állami főreáliskola Értesítője 1881—1882.

Dévai kolostortörténet I.—II. k. Kézirat.

Edictum episcopale circa regulationem cleri tam, saecularis, quam regularis anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo primo per totam dioecesim M. Principatus Transylvaniae vulgatum Cibini 1781.

Egyháztörténelmi emlékek I.—IV. k. Budapest. Karácsonyi, Bunyitay, Rapaics.

Ellenzék 1925.

Emléksorok hazánk napjaitól a Barát hétszázéves jubileumára 1221—1921. Budapest.

Erdélyi László: Az Árpádkor. Budapest 1922.

Erdélyi László: A székelyek története. Brassó 1921.

Erdélyi Irodalmi Szemle. Kolozsvár.

Erdélyi országgyűlési emlékek I.—XXI. Budapest 1875—1898.

Erdélyi Múzeum. Kolozsvár 1912.

Erős Modeszt: Conspectus synoptico memoriali ordinis S. Francisci Fratrum Minorum in Transylvania. Kézirat.

Fabricius: Urkundenbuch der Kisdor Kapitels vor der Reformation, Nagyszeben 1875.

Fasching Ferenc: Nova Dacia, Claudiopoli 1743.

Ferencrendiek beöltözési és halálozási anyakönyve 1644-től. Kézirat. Kolozsvár.

Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829—44.

Fridvalszy János: Minerologia Magni Principatus Transsylvaniae. Claudiopoli 1767.

Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel. I.—IV. k. Budapest 1901—1903.

Ghibu Onisifor: Catolicismul unguresc și politica religioasă a statului român. Cluj 1924.

Glósz Miksa: A csiksomlyói szentferencrendi szerzetesek nyomdájában az 1662—1884-ig megjelent könyv és egyéb nyomtatványok teljes címtára. Csiksomlyó 1884.

Gyöngyösi levéltár.

Győrffy Pál: *Ortus, progressus, vicissitudines, excissio et restauratio olim Custodiae, nunc ab anno MDCCXXIX, Provinciae Transsylvaniae Ord. Frat. M. S. P. N. Francisci. Strict. Obs. Regis Stephani, Csiksomlyó 1737.*

Győrffy Pál: *Opusculum de ortu, progressu et vicissitudinibus olim Custodiae, nunc Provinciae etc. Romae 1737.*

György Lajos: *Pásztortűz Almanach 1925. Cluj-Kolozsvár.*

Hanuy Ferenc: *Pázmány Péter levelei. Budapest, 1910. I. k.*

Hermányi Dienes József emlékiratai. Cluj-Kolozsvár 1925.

Hodos Károly: *Dobokamegye ismertetése, Kolozsvár 1837.*

Holzpfel Heribert: *Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum, Monacii 1909.*

Horváth Mihály: *Magyarország története VII. k. Budapest 1873.*

Horváth Sándor: *Szent Domokosrend multjából és jelenéből.*

Instrumentum fassionis super bonis respective religiosorum secundum demandates et effective a singulis domibus religiosorum alumnae Provinciae nostrae Stephaneo Transsylvaniae anno Dominicae Incarnatis MDCCCLXXXIV. Mensibus Septembris, Octobris receptas earumque seriem et modum exhibens. Kézirat.

Irodalomtörténeti közlemények 1909. évf.

Jakab Elek—Szádeczky Lajos: *Udvarhelyvármegye története. Budapest, 1901.*

Jakab Elek: *Kolozsvár története I.—V. k. Budapest 1870—88. évf.*

Jászai Rezső: *Magyarország oknyomozó története. Budapest, 1912.*

Jenáki Ferenc: *Kájoni János énekeskönyve és forrásai. Kolozsvár 1914.*

Jorga Miklós: *Studii și Documente I.—II. k.*

Jörgensen—Dr. Hirschler: *Assisi Szent Ferenc. Kolozsvár 1925.*

Katholikus Szemle 1894, 1905.

Kájoni János: *Fekete könyv. Kézirat.*

Kájoni János: *Hymniarium. Kézirat.*

Káptalani jegyzőkönyvek 1712-től 1913-ig.

Karácsonyi János: *Szent Ferenc Rendjének története Magyarországon 1711-ig. I.—II. k. Budapest, 1924.*

Karácsonyi János: *A moldvai csángók eredete. Budapest 1914.*

- Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban. Nagyvárad 1906.
- Karácsonyi József: A csiksomlyói róm. kath. tanítóképző intézet története. Csikszereda 1909.
- Kádár: Szolnokdoboka vármegye monográfiája I.—III. k.
- Kemény József: Adparatus ad Lexicon diplomaticus rerum Hungarico Transsylvanicarum.
- Kézdivásárhelyi róm. kath. gimn. Értesítője 1895—1896.
- Kneisz: Chronologia Provinciae Conventualium S. Elisabeth reginae nuncupatae Posonii 1803.
- Kolozsvári kolostortörténet I.—II. Kézirat.
- Kovács Gyárfás: A bányavidéki espereskerület plebániáinak története Szamosujvár 1895.
- Kozma Pál: Zoránd vármegye leírása 1848.
- Kövári Ernő: Dolgozatok az erdélyi nemzeti múzeum érem- és régiség-tárából V. k.
- Kövári László: Erdély története I.—VI. Budapest 1853—69.
- Kreislinger Masseur: Ortus progressus sacri Ordinis S. P. N. Francisci. Liber Custodiae Ord. Min. S. P. N. Reformatorum sub patrocinio ac archiregis apostolici Hungariae Sancti Stephani vulgo Protocolum Custodiae 1770. Kézirat.
- Losteiner Leonárd: Annales. Kézirat.
- Lupaş János: Istoria Românilor. Bucureşti 1923.
- Lupaş János: Istoria bisericească a Româlor ardeleni. Sibiu 1918.
- Luttor Ferenc: Mária Terézia halála és a római kuria. Budapest 1914.
- Magyar Nép 1924—1925.
- Magyar Sion 1863, 1868.
- Magyarországi közgazdasági és közművelődési állapota ezer éves fennállásakor. V. k.
- Márki Sándor: Dózsa György és forradalma.
- Márki Sándor: Az újkor és a legújabbkor története.
- Medgyesi kolostortörténet I.—II. k. Kézirat.
- Nagy Béni: A márianus ferencesek 1790-től az 1822-iki nemzeti zsinatig. Budapest 1914.
- Nagy József: A filozófia története. Budapest 1921.
- Nagyszebeni kolostortörténet I.—II. k. Kézirat.
- Nilles Miklós: Symbolae ad illustrandam historicam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani Regis Oenipontae 1885. I—II. k.

- Nomina Confratrum in Domino defunctorum Provinciae S. Stephani regis in Transsylvania. Claudiopoli 1925.
- Orbán Balázs: A székelyföld leírása I.—IV. k.
- Ordinis Conventualium in Transsylvania operationis oris et recessionis Transactionis.
- Pavich: Ramus viridantis olivae in aream militantis ecclesiae relatus seu paraphrastica et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae iam vero S. Ioannis a Capistrano nuncupatae Budae 1766.
- Pápai tizedjegyzék. (Monumenta Vaticana) I.—II. k.
- Petrik Géza: Magyarország bibliographiája I.—III. k.
- Pfeiffer Miklós: A szent Domokosrend története. Kassa 1917.
- Pokoly József: Az erdélyi református egyház története II. k.
- Pray György: Specimen hierarchiae Hungaricae I.—II. k. Pozsony—Kassa 1776—79.
- Protocollum novum Venerabilis Conventus Csik-Somlyóiensis. Fratrum Minorum S. Patris Francisci Strictioris Observantiae Reformatorum Provinciae Transsylvaniae S. Regis Stephani occasione Fabricae novi Templi. Anno 1805. Kézirat.
- Protocollum Urbarium seu Archivum Conventus Claudiopolitani.
- Quellen Zur Geschichte der Stadt, Brassó I.—VII. k.
- Regestrum e variis sectis ad fidem orthodoxam auxiliante Deo conversorum. Kézirat.
- Religio 1914. évf.
- Réthy Apollinár: Csiksomlyói kalauz. Kolozsvár 1924.
- Rupp Jakab: Magyarország helységi története tekintettel az egyházi intézetekre I—III. k. Pest 1870—76.
- Statuta almae Dioecesis Transsylvaniae anno 1822. die 17-ma Aprilis in synodo dioecesana publica et concordibus votis approbata Claudiopoli.
- Statuta municipalia ord. fr. min. Provinciae Transsylvaniensis, S. Stephani Regis Hungariae. Déva 1911.
- Schematismus almae provinciae S. Stephani protoregis Hung. ord. fr. min. in Transsylvania Hungariae 1906.
- Schematismus almae provinciae Sancti Ioannis a Capistrano, Budapestini 1906.
- Schematismus Venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensi 1846.
- Schmith Vilmos: Romano catholici per Moldaviam episcopatum. Budapest 1887.
- Szabó Gy. Pius: Ferencrendiek a magyar történelemben. Budapest 1921.

- Szédeczky Lajos: A székely határőrség szervezése 1762—1764. Budapest 1908.
- Szárhegyi kolostor története II. k. Kézirat.
- Századok 1898.
- Sebestyén Gyula, a magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest 1915.
- Szent Ferenc Rendszabálya. Kolozsvár 1925.
- Székely oklevéltár. Szabó Károly—Szédeczky Lajos. I.—VI. k. Kolozsvár 1872—1898.
- Székelyudvarhelyi kolostortörténet. II. k. Kézirat.
- Székelyudvarhelyi szentferencrendiek vezetése alatt álló fiuiskola Értesítője az 1911—12. tanévre.
- Szilágyi Sándor: Erdélyország története I.—II. k. Pest 1866.
- Szongott Kristóf: Szamosújvár szabad királyi város monographiája. Szamosújvár 1900.
- Teleki oklevéltár.
- Temesváry János: Erdély választott püspökei. Kolozsvár 1922.
- Temesváry János: Erdély középkori püspökei I.—II. k.
- Theiner Ágoston: Monumenta Vaticana Hungariam sacram illustrantia. I.—II. k.
- Toldi Ferenc: Ujkori nemzeti irodalomtörténet. Budapest 1853.
- Történelmi Tár, 1904.
- Urkundenbuck zur Geschichte des Deutshen in Siebenbürgen. I. k. Nagyszeben 1892.
- Vajdahunyadi kolostor története. I.—II. k. Kézirat.
- Vajdahunyadi elemi- és polgári-iskolák Értesítője az 1920—21. tanévre.
- Veres Lajos: Facies vetus et nova Transsylvaniae franciscanae 1753. Kézirat.
- Veress Endre: Fontes rerum Transsylvanicarum I. k.
- Veress Endre: Göncz Ruszkay Gróf Korniss-család Anyakönyve. Budapest 1917.
- Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténelmi emlékek I. k. Kolozsvár 1860.
- Veszely Károly: Erdélyi katolikus autonomia. Gyulafehérvárott 1893.
- Vitos Mózes: Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez. Csikszereda 1894.
- Vadding Lukács: Annales ordinis fratrum minorum. I.—XXV.
-

Jegyzetek.

¹ Balanyi György: A szerzetesség története, Budapest 1923. 207 l. Szent Ferenc élete az isteni szeretet szakadatlan mámora. Balics A.: A római katolikus egyház története Magyarországon. II. r. 257. l.

² P. Dr. H. Holzapfel: Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum. Freiburg 1909, 3. lap.

³ Kaposi József: Szent Ferenc virágos kertje, Budapest 1913, VIII. l.

⁴ Katolikus Szemle. 1925, 55. l.

⁵ Máté 10, 7 stb.

⁶ Kaposi József: Szent Ferenc virágos kertje. XV. l.

⁷ Máté 16, 24. stb.

⁸ Balanyi i. m. 210. l.

⁹ A legenda szerint már nem áhitozza úgy a kincset, mint áhította a szegénységet s nem oly éber kincseinek őrzésében, mint volt ennek az evangéliumi gyöngynek megtalálásában.

¹⁰ Ne vegyük szó szerint, amit egyik nagy szent Ferenc ismerőnk Balanyi György mond Szerzetesség története 215. l. hogy kielégítetlen szívvel hunyt volna el, mert ennek ellene mond Végredelete, melyben semmit sem von vissza, sőt huzamosabb rákészülés után megerősíti mindazt, amit lelke szerint jobbnak ítélend. V. ö. Holzapfel i. m. 5. l.

¹¹ Katolikus Szemle 1925, 54. l.

¹² Balanyi. i. m. 210. l.

¹³ Szent Klára 1194. körül született. 1212 Pálmavasárnapján jegyezte el magát a szegénységgel. Assisi falain kívül a benedekrendiek adták neki a szent Damjánról nevezett kápolnát. A klarisszarendnek 1587-ben még 600 kolostora volt. 1680-ban 925 női kolostor 34,100 rendtaggal. 1907-ben 518 kolostor 20.204 apácával. Acta Ordinis XXVII. III. l. A klauzura szigorán enyhítve leányneveléssel foglalkoztak. Magyarországon II. József törölte el 1781-ben. Szent Ferenc prédikációi a női nem körében is nagy hullámokat vertek föl és egy egykoru szemtanú följegyzése szerint a nők városok szerint közös lakásokban csoportosulnak; semmit sem fogadnak el s csak kézimunkából élnek. Bántja és nagyon zavarja őket, hogy az egyháziak és világiak részéről nagyobb tiszteletben részesülnek, mint kívánnák. Holzapfel 572. l.

¹⁴ Kaposi i. m. 40. l.

¹⁵ Sabatier Paul: Regula utriusque fratrum et sororum de poenitentia seu tertii ordinis Sancti Francisci Patris, 1901, 10. l. Minden szerzetes rend kebeléből a III-ik rend is kiszakadt, mint természetes következménye a nagy vallásos felbuzdulásnak. Így a benedekrendieknél a XI. században, a premontreieknél a XIII. században. Mit kíván a III-ik rend tagjaitól? Ima, böjtölést, színház, táncból való tartózkodást; beteglátogatást, szegények segélyezését, családok kibékítését és végredelet készítését. XIII. Leo

pápa 1883. május 30.-án kiadott bullájával ujrászervezte. A harmadik rend történetével bővebben foglalkozik Holzapfel i. m. 594. l. s a köv. P. Trefán Leonárd: Szent Ferenc harmadik rendjének kézikönyve 18. l. s köv.

¹⁶ Holzapfel i. m. 7. l.

¹⁷ Az erdélyi katolicizmus multja és jelene, Dicsőszentmárton 1925, 478. l.

¹⁸ A jezsuiták 1579-ben telepednek le Kolozsmonostoron.

¹⁹ 1703—1711-ig a rendház birtokai le voltak foglalva. 1776—1787-ig a jezsuita gimnáziumot vezették. 1792-ben Girodtótfaluban plebániát szerveztek. A rendház menházat tart fenn 6 beteggel. A Magyar konventuális minoritarend Névtára az 1918—19 iskolai évre.

²⁰ Knaisz, 361 l. 1690-re teszi.

²¹ 1848-ig megszakítás nélkül tanítanak a gimnázium és elemi iskolában. Plebániájuk helyben. i. Névtár 37. l.

²² Knaisz i. m. 1766-ra teszi.

²³ Knaisz i. m. 373—74. l.

²⁴ Firtoson Atyhai István gyergyói főesperes adott telket, hogy rokonságát és szülőfaluját a katolikus hitben megtartsa. Firtos várának két kápolnája román stílusban épült, tehát még a magyar kereszténység első idejéből való. Orbán Balázs: Székelyföld leírása I. k. 127—128. l. Hires volt a szent János napi búcsú, mikor a felmenő búcsusok ételt kaptak, de kanalat nem. 1749-ben Székelyudvarhelyre akartak letelepedni, de a ferencrendiek tiltakozására megakadt a terv keresztülteltele. 1780-ban akkora hó esett, hogy az egész kolostort eltemette s a bennrekedt szerzeteseket a korondiak és énlakiak mentették meg. Ekkor odahagyták Firtost és Korondon alul levő Árcsóra költözködtek, Árcsóról Énlakára, Énlakáról pedig Marosvásárhely. Székelyföld I. r. 128. l.

²⁵ A szalvatoriánus rendtartomány tanácsa 1531-ben kimondja, hogy a háborus viszonyok miatt a jövő káptalanig több harmadikrendi nőt nem fognak fölvenni. Egyháztörténeti emlékek a hitújítás korából II. k.

²⁶ Felvinczy Klára végrendeletének öt nevezetes pontja van: 1) Életének hátralevő részét a szerzetben tölti el; 2) Vagyonát (kb. 10,000 forint) a Conservatoriumnak hagyja; 3) Ha kolostor nem épülhetne, vagyona a ferencrendi kolostorra marad; 4) a szegények alamizsnájáról meg ne feledkezzenek; 5) s hogy versengés ne keletkezhesen, a társaságba csak magyar nemzetiségű nő vehető fel. Jakab Elek, Történelmi Tár 1867 I. k. 62—63 l.

²⁷ Jakab E. i. m. k. 62—77. l.

²⁸ A nagyszebeni leánynevelő intézetnek hat tagozata volt. 1864-ben elemi iskola; 1894-ben óvoda; 1896-ban elemi tanítónőképző; 1904-ben polgári leányiskola; 1914-ben felső polgári iskolai tanítónőképző; 1921-ben kereskedelmi iskolával bővült. A tagozatok közül a közoktatásügyi miniszter 1924-ben a polgári képző működését beszüntette. A ferencrendi nővérekre vonatkozó összes adatokat az erdélyi katolicizmus multja és jelene c. kötetből vettem át.

²⁹ A marosvásárhelyi iskola kétszáz éves, mely idő alatt hozzávetőleges átlag számítással 30,000 gyermek került ki az iskolából.

³⁰ Jørgensen—Dr. Hirschler: Assisi szent Ferenc, Kolozsvár, 1925, 151 l.

³¹ Wadding állítása szerint 1219-ben. *Annales Minorum* I. 310. l.

³² Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetése a szentszékekkel, Budapest, 1901. I. k. 67. l.

³³ Dr. Erdélyi László: Árpádkor, Budapest, 1922. 187. l.

³⁴ Dr. Karácsonyi i. m. 14. l.

³⁵ Wadding III. 116—118. l. Portugali Lőrinc és Carpininek a tatároknál tett látogatásáról. u. o. 116—126.

³⁶ Erdély alatt a szorosan vett erdélyi medencét veszem s így a bővebb ismertetés keretein kívül fog esni a nagybányai, medgyesaljai és váradai kolostorok ismertetése.

³⁷ Magyarországra félkör alakban négy szorosan törtek be: vereckei, borgói, törcsvári és hroinkai szorosokon. Erdélyi i. m. 211—212. l.

³⁸ A város pusztulását Rogerius kanonok festi a *Carmen miserabile* c. munkájában. 40. fejt.

³⁹ Dr. Temesváry János: Erdély középkori püspökei, Kolozsvár 1922. 37. l.

⁴⁰ Wadding IV. 134. l. „A Hirnök“ 1921. 10. l. A Hirnök ez és a következő évfolyamába P. György József értekezik az erdélyi ferencrendiekről. Sok adatot hordott össze.

⁴¹ Ma sem sokkal kisebb feladata van az erdélyi katolicizmusnak, az kiolvasható azon sorok közül, melyekben az erdélyi katolikus Státus 1925. évi november 21.-én tartott közgyűléséből áldást kér a Szentatyától: Az erdélyi egyházmegye Státusának évi közgyűlése térdreborulva kéri Szentséges Atyánk áldását, egyházi intézményeink biztosítására és fenntartása érdekében kifejtendő további munkájára. Ellenzék 1925. nov. 21.-én. Az erdélyi katolicizmus elleni támadásnak éles kifejezője Ghibu Onisifornak a tárgyilagos igazsággal hadi lábon álló könyve: *Catholicismul unguresc in Transilvania si politica religioasă a statului român*. Cluj, 1924.

⁴² Marosvásárhely nevét a másolók megrontották s *Forum Sicularum* helyett hibásan *Clicum Forin*ak írták. *Annalecta Franciscana* IV. 554. l.

⁴³ Szentiványi: *Dissertationes paralip.* 114. l.

⁴⁴ Fasching Ferenc: *Nova Dacia*, Kolozsvár 1743. 91. l.

⁴⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I. k. 100. l.

⁴⁶ 1416. nagyon késő, amelyre Rupp Jakab teszi. III. k. 279. l.

⁴⁷ Theiner Ágoston: *Monumenta Vaticana Hungariae* S. I. I. IV. 274. l.

⁴⁸ Az átadó levél eredetije a kolozsvári ház levéltárában.

⁴⁹ A XVI. sz. a kolostor kapja meg a hires Apafy keresztet. Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitújítás korából, II. k. 488. l. 1549-ben Lázár János a kisfaludi malom hasznának felét a barátok és apácáknak adományozza.

⁵⁰ Monoszloi Péter erdélyi püspök (1276—1307) III. Endre halála után Vencel párti volt a pápai követ azon igyekezetével szemben, hogy a pápa jelöltje Róbert Károly nyerje el a magyar koronát. v. ö. Temesváry i. m. 101. l. Urkundenbuch. I. 221. l.

⁵¹ Az erdélyi katholicizmus multja és jelene. 23—24. l.

⁵² Urkundenbuch. I. 229. l.

⁵³ Theiner: Monumenta V. Hung. I. 643.; Karácsonyi i. m. I. 148. l.

⁵⁴ A Hirnök 1921, 45. l.

⁵⁵ A mohácsi vész után, 1724-ben Langlett Fülöp tábornok a templomot és kolostort visszaszerezte a protestánsoktól. Nepomuki szent János tiszteletére kijavíttatta és a konventuális minoritáknak adta. A templom szentélye átmeneti izlésben épült. Archeologiai értesítő 1874. VIII. 21. l. A sekrestyét 1909-ben lebontották és számos falfestmény került elő. Szent Imre, a három király imádása, szent Mihály stb. Bathyaneum 1911. 91—92. ly

⁵⁶ Karácsonyi i. m. 148. l.

⁵⁷ A tanács Ambrus testvér kérésére maga bizonyítja, hogy Kopre. Ferenc özvegye kertjét a kolostornak oly föltétellel ajándékozta, hogy neki élete végéig élelmet biztosítsanak. Berger: Urkunden Regesten aus dem alten Bistritzer Archive III. 122. l.

⁵⁸ Urkundenbuch I. 215. l. A templom az Erzsébet és a Tó-utca sarkán állott. A Hirnök 1921, 46. l. Magyar Sion 1863, 366. l.

⁵⁹ Urkundenbuch a fenti év alatt.

⁶⁰ Temesváry i. m. 176—177. l.

⁶¹ Karácsonyi i. m. 205—206. l.

⁶² Karácsonyi I. 206. l.

⁶³ Dr. P. Szabó György Pius: Ferencrendiek a magyar történelemben. Budapest, 1921. 106. l.

⁶⁴ Pempflinger Márk neje Tobiássy Klára misemondásra és más szabad alamizsnára nagy adományokat tett úgy ennek, mint a szászvárosi, szászsebesi, medgyesi és tövisi kolostoroknak. 10—10 forint. Egyházt. eml. I. 98. l.

⁶⁵ Specimen Hierarchiae Hungaricae I. k. 230. l.

⁶⁶ Annalecta IV. 554. l.

⁶⁷ Székely oklevéltár V. 98. l.

⁶⁸ Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története III. 279. l.

⁶⁹ A Hirnök 1921, 45. l.

⁷⁰ A Hirnök 1921, 46 l.

⁷¹ Történelmi Tár. 1904, 179 l. Az átadás nem ment valami simán. Vizaknai Miklós vajda 1448-ban kéri a pápát, hogy az elhagyott kolostort adja a konventuálisoknak. V. Miklós nem volt hajlandó a változtatásra s ekkor a vizaknai és a mihálczfalvi templomot és plebánia lakot, melyet a törökök elpusztítottak, akarja helyreállítani a konventuálisok részére. Batthyaneum II. k. 141. l. 1496. jan. 24.-én a gyulafehérvári káptalan tanúsítja, hogy pókafalvi Kereki Boldízsár a maga és testvérei nevében tiltakozott a pókafalvi pálos remeték ellen, kik a kolostor szőlőit, javait,

edényeit, papi öltönyeit, harangjait eladták, a kolostort elhagyták és sem az erdélyi püspök Geréb László, sem a pálosrend szentlőrinci közgyűlése, sem az erdélyi vajda sürgetésére visszatérni nem akarnak, sem a rend tagjaiból másokat nem küldenek, ennél fogva a pókafalvi testvérek, mint patronusok a kolostort elpusztulni nem engedvén, joguknál fogva, a pápa beleegyezése is hozzájárul a szentferencrendi szerzeteseknek adják. Batt-hayneanum. 124. l. 1496. aug. 6.-án a tartományfőnök a pápához fordult, hogy az elhagyott helyen rendházat, zárdát (bekerített udvar és kert) ebédlőt, hálótermeket és alacsony tornyot építhessen azt haranggal és szükséges felszerelésekkel elláthassa s a kolostort a többi rendházak mintájára átalakíthassa. Történelmi Tár. 1904. 179 l.

⁷² A szász eredetű városban a körüllakó magyarokra való tekintettel 1533-ban hiithirdetőnek Ipolffy Pált küldötték. Karácsonyi i. m. 149. l.

⁷³ Holzapfel i. m. 26—27. l.

⁷⁴ P. Pavich Imre Ramus viridentis olivae in aream militantis ecclesiae relatus seu paraphastica et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae, janivero S. Joannis a Capistrano nuncocupatae etc. Budae. 1766, 3. l.

⁷⁵ Hunyadiak, Ujlakiak, Genszthiek, Paksiak, Perényiek stb.

⁷⁶ A bulgárok közül ötven nap alatt 200,000. kiknek neveit Lajos király örök emlékképen összeíratta és Rómába az általános rendfőnöknek küldötte. Pavich u. o.

⁷⁷ Sebes (Karánsebes), Cseri, Hacak (Hátszeg), Govasdia.

⁷⁸ Karácsonyi I. 310. l.

⁷⁹ A boszniai Helynökség élén 1367—1407-ig állott.

⁸⁰ Wadding Annales IX. k. 461. l. Az erdélyi közművelődés történetében előkelő szerepet szánt az isteni Gondviselés a csiksomlyói kolostornak. A kolostor a Hargita hegy keleti részén, a felcsiki medencében a Kárpátok lábánál fekszik a Kissomlyó hegy tövében. Egy félezredévig központja volt a csiki székelyek közművelődésének s védőbástya hitének. Több felhős, mint derűs napja volt, de azért ma is a kolozsvári után a legjelentékenyebb kolostora az erdélyi rendtartománynak. Karácsonyi János a kolostor alapítását 1442—48-ra teszi i. m. 325. l. Nehezen fogadható el. Hunyadi János kormányzó korában olyan alapítványt tesz, melyet csak egy meglévő intézménynek szoktak adni. IV. Jenő pápa 1444. jun. 27.-én búcsúengedélyt ad a kápolna kijavítására. Ecclesia de novo Construi-coepta. Theiner II. 226. l.

⁸¹ Karácsonyi i. m. 330. l. Székelyoklevéltár I. 148—149. l.

⁸² Székelyoklev. I. 148. l.

⁸³ U. o. 149. l.

⁸⁴ A Hirnök 1921, 110. l.

⁸⁵ Tholdalagi András 1471-ben a marosszentkirályi halastóból halat adományoz. Br. Bánffy család levéltár. Erd. Muzeum Oklevéltára.

⁸⁶ IV. Jenő 1433-ban erősítette meg. Előtte Csáky László írta át az oltalomlevelet. Fermedzsín Acta Bosnae 139. Fejér Cod. dipl. XI. 458—459. l.

⁸⁷ Wadding 1444-re teszi. Századok, 1898, 512. l. Ugy emlékezik meg róla, mint a gyulafehérvári kolostorról. Ez téves, mert Segesvár mellett lévő Fehéregyházára vonatkozik.

⁸⁸ Eredetileg a Nádasi családé volt. Századok 1850, 425. l. A magyarok mellett a szászok is megadományozták a kolostort 1507-ben. Fabricius: Urkundenbuch zur Geschichte des Kisder Kapitels vor Reformation. Nagyszeben 1875, 59. l.

⁸⁹ A Hirnök 1921, 111. l.

⁹⁰ Karácsonyi, i. m. 331. l.

⁹¹ A kolostor eredetére vonatkozólag sok tévedés állott fenn. P. György József a Hirnök 1923, 354. l. állítja, hogy a konventuálisoké volt. A pálosoké sem volt, ahogy azt a Batthyánium II. k. 138. lapján olvassuk. 1450-ben Diod néven szerepel. A kolostor kész s a templom diszitására V. Miklós pápa búcsút engedélyezett. Több adományozásról tudunk (1525-ben Lénárd erdélyi vicevajda 25 forint). Teleki Codex II. 450. l. Pempflingerné hagyománya 1523. szept. 4.-én. Egyht. eml. I. 98. l.; 1531-ben Kőfaragóné u. o. II. k. 180. l. A pátronusnő a kolostor mellé kápolnát építhet u. o. 469. l. 1554-ben elhagyták a ferencrendiek s csak Toldy János felszenteletlen testvér maradt ott, aki a nagyszalontai nagyságos Toldy családból származott és 1603-ban Székely Mózes katonái ölték meg. Karácsonyi I. k. 429. l. Innen került ki Tövisi Imre, aki a reformáció idején nagy szerepet játszott a ferencrendiek életében.

⁹² Tövis, Csíksomlyó, Marosvásárhely, Kolozsvár.

⁹³ Bölskey Ödön: Capistranoi szent János élete és kora I. k. 458. l.

⁹⁴ II. Pál pápa 1465. május 19.-én Inter Cetera Cordis nostri bulájában adja át. Wadding, XIII. 383. l. Gyöngyösi levéltár VII. 56. Az építkezés 1442-ben kezdődött. A Hirnök 1921, 324. l. Benkő József Milkovia, II. k. 502. l.; A Hirnök 1923, 294. l.; A templomépítés 1487-ben nyer befejezést s 1558-ig volt a ferencrendiek kezén. Dr. Kővári Ernő: A vajdahunyadi róm. kath. templom középkori szentélye, Századok 1924, 745. l.; Dolgozatok az erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárából V. 1924. 1525-ben Barlabási Lénárt 10 szalonnát ad. Teleki Oklevéltár II. k. 450. stb.

⁹⁵ A kolozsvári plebános feljelentést tesz a pápának, hogy a szerzetesrendek házfőnökei az egyházi szertartások végzésében tullérik a megengedett határt és fölveszik a stólat. Itt ki van fejezve quardianus Sti Francisci. Jakab Elek: Kolozsvár története, I. 212—214. l. Amit Kővári László vesz át Fridralszky Jánostól: Minerologia Magni Principatus Transylvaniae (Kolozsvár 1767, 115—119. l.) Az tévedés, mert a domokosrendiekre vonatkozik.

⁹⁶ Latinul lásd. Jakab i. m. 272. l. magyarul: A Hirnök, 1923, 329. l.

⁹⁷ P. Szabó i. m. 288. l. azt írja, hogy Kolozsváron először konventuálisok voltak. Ez nem áll, mert Kolozsvár sehol sem szerepel a konventuálisok tábláján, nagyon későn a XVIII. századtól kezdik ott szerepeltetni Csíksomlyót, Brassót, Tövist Fehéregyházzal együtt. Csik nem volt konventuális, mert a Szalvatoriánusok 1531. évi váradi káptalana úgy intézkedik, hogy a brassói órát vigyék Csikba. Egyht. eml. II. k.

468. l. Tehát Brassó sem volt az. A tövisi ferencrendiek kéri Kapisztránt, hogy jöjjön Erdélybe. Bölskey I. 475. l. Kapisztrán obszerváns volt. Szabó Ambrus alapító levelében igaz, hogy egyszerűen, mint minoriták szerepelnek, ahogy akkor nevezték a ferencrendieket, de Mátyás királynál helyesebb és bővebb *Clastrum pro fratribus Ordinis Min. S. Fr. de Observantia*. Jakab i. m. 276. l.

⁹⁸ A kolostort fából és deszkából legnagyobb részt a testvérek maguk építették 150 személy részére. Jakab I. 512. l.; Magyar Sion 1866, 566. l.; A Hirnök 1923, 331. l. A templom 1486-ban kezd épülni. Rupp i. m. 216. l.; Eszterházy János gr. Archeologiai Értesítő IV. k. I. füzet 3—8. l. sok téves adat van. A templom méretei belül. A szentély hossza 22 m., szélessége 10 m., magassága 17 m., a hajó h. 35 m., széles 15 m. Magassága a mainál nagyobb volt. A kolostor mellett az apácáknak is volt kolostoruk. 1572-ben egy öreg vak apáca élt benne. Rupp i. m. Jakab i. m. 512. l.

⁹⁹ Jakab. Okl. 305. és 219. sz. Az összes királyi levelek másolata meg van Veress Lajos rendi írónak 1753-ban összeállított kéziratos művében: *Facies vetus, et nova Transylvaniae Franciscanae etc.* IV. füzet.

¹⁰⁰ 1556-ban a protestánsok Mikola Boldizsárt, aki Rómában végezte tanulmányait, misézés közben ölték meg. Báthory Kristóf 1579-ben Seres János kőfaragó mesterrel a kolostort kijavíttatta és temetkező helyül használta (Rupp). Báthory István lengyel király a templomot és a két kolostort a jezsuitáknak adja (1581 május 12-én). 1605. július 5-én a felbőszített nép a jezsuita kolostort megrohanja, a jezsuitákat kiűzi és kirabolja. Bethlen Gábor 1622-ben a reformátusoknak adja és ma is az ő kezükön van.

¹⁰¹ Theiner I. 138. l. Karácsonyi I. 367. l.

¹⁰² Rupp. III. 204; Az apácákról utca volt elnevezve. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó VII.* 485. l.

¹⁰³ *Quellen* I, 186, 248, 249, 250. l.

¹⁰⁴ *Batthyaneum* I. 151. l.

¹⁰⁵ A klarissza apácák is Csikba menekülnek és a csiki templomot közösen használják.

¹⁰⁶ *Batthyaneum* I. k. 154—156 l.

¹⁰⁷ Egyht. eml. I. k. 99. l.

¹⁰⁸ Kenyeres Fábján neve az oklevelekben más és más néven szerepel. Karácsonyi I. k. 327, 329. l. Bácsainak írja: Székely okl. I, 149. l. *Fabianus de Bathia*. Theiner i. m. II. k. 223—26. l.

¹⁰⁹ Székely oklv. I. 148—149. l.

¹¹⁰ P. Szabó i. m. 65—67. Bölskey i. m. 456. l.

¹¹¹ Lásd Karácsonyi i. m. 74. l.

¹¹² 1497-ben megismételték és kibővítették.

¹¹³ P. Szabó i. m. 67. l.

¹¹⁴ Bölskey I. 453, II. k. 17. l. A csángó magyarok tömeges bevándorlása 1412. után épen a husszitizmus mozgalmával kapcsolatban veszi kezdetét. Dr. Karácsonyi János A moldvai csángók eredete, 1914, 8—9. l.

¹¹⁵ Jorga N: Studii și documente I—II. k. XXVI. p.

¹¹⁶ Wadding XII. 138—164. Bölcskey I. 426—29. l.

¹¹⁷ U. o. 150—151. Harmuzaki XI. LXII. p. A bákói kolostor alapítása 1412—1432 közötti időben történt. Jó Sándor bőven ellátta jövedelemmel. Jorga u. o. Nagy István sok erdélyi székelyt behurcol. A moldovai bortermő vidékekre telepítik le a moldovai fejedelmek a székelyeket. 1476-ban egy olasz származású Péter a baiai püspök, akit a bákói magyar ferencesek nem valami szívesen fogadnak. Jorga u. o. Bákó Csik-somlyótól két napi járóföldre fekszik. Bővebb adatok 1531-ből vannak. A kolostor főnökei mind magyarok. Jorga u. o.

¹¹⁸ Wadding XXII. 287. l.

¹¹⁹ Székely okl. I. 148. l.

¹²⁰ Székely oklev. I. 149—150. l.

¹²¹ Karácsonyi I. 328. l.

¹²² Wadding XII, 287. l.

¹²³ Karácsonyi I. 18—19. l.

¹²⁴ Karácsonyi I. 19. l.

¹²⁵ Theiner Mon. Hung. I. 643. l.

¹²⁶ Karácsonyi I. 205—206. l.

¹²⁷ Jakab i. m. 213—14. l.

¹²⁸ Karácsonyi János magyarázata a cseri elnevezésre, ki a ruhából vezeti le, nem állít többet, mint azon XVI. századbéli ferencrendi, akit cáfol. I. k. 313. l.

¹²⁹ Székely oklevéltár V. k.

¹³⁰ Márki Sándor: Dózsa György és forradalma, 347, 354. l.

¹³¹ Dr. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténelme főbb vonásaiban stb. Nagyvárad 1906. 98. 106. l.

¹³² Szilády Áron domokosrendűnek tudja tévesen. Kath. Szemle. 1894. 325. l.

¹³³ Egyháztört. eml. II. k. stb. függelék.

¹³⁴ Karácsonyi J. Magyarország egyht. 105-106 l.; Dr. Jászai Rezső: Magyarország oknyomozó története. Bp. 1912, 135. l.

¹³⁵ A plébánián kívül 24 kanonok: a domokosrendnek nagy kolostóra 27. rendtaggal. Egyht. eml. I. 528. l. a ferencrendiek szintén többen voltak.

¹³⁶ Dr. Andreas Balás: Historia ecclesiastica II. k. 275. l.

¹³⁷ Erdélyben János király katonáit Bogácsi György kísérte két társával, kiket az oláhok a csata hevében megöltek. Karácsonyi: Szent Ferenc rend története stb. I. k. 387. l.

¹³⁸ 1523-ban. 218.

¹³⁹ 1543-ban a szebeni és brassói dekánusok hatvan plebánia híveivel elszakadtak. Martinuzzi György a brassói lutheránusokat a kolozsvári országgyűlés elé idézte, hogy Izabella királyné jelenlétében adják elő védelmüket. Célt nem ért. Petrovics Péter, Battiányi Orbán és

Csáki Mihály a brassóiak pártjára állottak s a brassóiak nyugodtan hazamehettek és már merészebben léptek fel a katolikusokkal szemben. A századok 1545-ben magukévá tették az ágostai hitvallást és elfogadták a németországi szokásokat s Kolozsvár, Torda, Enyed, Szászváros, Gyulafehérvár megismerik és befogadják az új tant.

¹⁴⁰ Egyháztört. eml. II. 119, 120. 1.

¹⁴¹ U. o. 182. 1.

¹⁴² Vajdahunyad 1533-ban nem szerepel, de 1537-1552-ig újból igen.

¹⁴³ 1542. márc. 29-én tartott tordai országgyűlés utasítja a kolozsvári Urakat, hogy a közköltségen épült apácák házáat állítsák helyre. Erdélyi Országgyűlési emlékek. I. 89. 1.

¹⁴⁴ Nagyszebenből 1556. márc. 15-én Ferdinánd király hatalmának összeomlása után. Történelmi Tár. 1893. 116. 1. A protestántizmus fejletlen árnyalatai kezdet fogtak a katolicizmus elleni állásfoglalásra. Megszakították a kapcsolatot Habsburg Ferdinánddal és kész beszédtervvel állottak elő Izabella királyné trónbeszédjére: „Szakasztatott a multtal, kimondatott a függetlenség és saecularisatio, min az erdélyi fejedelemség eszméje nyugodott. A papi javak világiakká tétele, a fejevári püspökség, a káptalan, a kolozsmonostori konvent, klastromok, zárak eltörlése... egy felől a protestáns vallás megalapításának lőn eszke.” Kövári László: Erdély történelme III. k. 152. 1.

¹⁴⁵ Statileo püspök 1542. ápr. 8-án halt meg. EOE. I. 93. 1.

¹⁴⁶ Szabályok 6. fejezete.

¹⁴⁷ Az első plebánia átvétel 1549-ban a nagybányai. Karácsonyi: I. 410. 1.

¹⁴⁸ Az 1552. máj. 22-iki tordai országgyűlés rendeletére. E. O. E. I. 411-13. 1.

¹⁴⁹ Kövári i. m. 149-150. 1.

¹⁵⁰ E. O. E. I. 488. 1.

¹⁵¹ E. E. II. 498. 1.

¹⁵² Kendy a következőképen gondoskodott a felfalusi kolostorról. Adott 3 hordó bort, 32 köből búzát, 3 hizott ökröt, 6 kecskét, 3 juhot, fahordásra ökröket s azt kívánja, hogy a kolostort ne fallal, hanem sövényvel kerítsék be és hogy a szobák köből épüljenek. u. o. 503. 1.

¹⁵³ U. o. 504. 1.

¹⁵⁴ Ilyen megtévelyedettnek kell tekintenünk azt a szerzetest, aki erdélyi quardiánkodása alatt a reá bizott kolostor javait eltékozolta és a mikoviai püspökséget a skizmatikus fejedelemtől akarta megnyerni. A tartományfőnök 1534. márc. 3-án kéri a nunciust, hogy ez ellen Rómában tegye meg a szükséges ellenintézkedéseket a botrányok elkerülése végett. Századok 1898, 927. 1. A mikoviai püspökséget Bakócz Tamás 1512-ben eltöröltette. Erd. Kath. multja és jelene. 20. 1.

¹⁵⁵ E. E. II. 482. 1.

¹⁵⁶ U. o. 484. 1.

¹⁵⁷ U. o. II. k. 473. 1.

¹⁵⁸ U. o. II. k. 488. 1.

¹⁵⁹ U. o. II. k. 507, 514, 518 l.

¹⁶⁰ U. o. II. k. 510-11. l.

¹⁶¹ U. o. II. k. 518. l.

¹⁶² Szent Ferenc első rendjének 1612 kolostora van, 17,032 rendtaggal és 3836 jelölttel. A második rendnek a klarisszáknak 461 háza 9,329 nővérrel. A harmadik rendnek két ága van: kolostorban és kolostoron kívül élők. Kolostorban élő férfiszervezeteknek van 10 egyesülete, 31 háza, 346 szerzetessel: az apácáknak van 203 egyesülete, 2755 háza, 34, 363 nővérrel. A világban élő harmadikrendnek 19,035 gyülekezete, 1,617.027 tagja. Acta Ordinis 1923, 200. l.

¹⁶³ A szabályok ezen fejezete sok változtatáson ment keresztül. A pápák szerették maguknak fenntartani a rendfőnök kinevezést; sokszor élethossziglan tartott. A nagy káptalanok ideje is sok változást szenvedett. Ma minden hatodik évben hívják össze a nagy káptalant.

¹⁶⁴ A régi szokásjogot megismerhetjük a szálvatóriánus rendtartomány azon Tabulájából (Tabula a középkorban azt a fatáblácskát jelentette, amelyet a szerzetesek a kolostorokban a falra függesztettek s a heti szolgálattevők neveit, kötelességeit kiírták). Egyháztörténelmi eml. II, k. 462. l. Az erdélyi rendtartomány nagyobb kolostorainak ma is vannak ilyen Tabulái (Kolozsvár, Mikháza), melyekre a halottak nevei vannak kifüggesztve. S ugyancsak Tabula néven szerepel az évi áthelyezéseket feltüntető rendtartománytanácsai határozat is, mely 1531—1567-ig vezetett s melyet az Egyháztörténelmi emlékek II. k. 464—534. lapjain megtalálunk. Továbbá a ferencrendiek levelező könyve 1532—1535. között közölt levelek a budapesti ferencrendiek könyvtárában és a müncheni állami udvari levéltárban őrzött Codex Constitutiones provinciae Hungariae Fratrum Minorum címen, mely az obszervánsok krónikáját adja elő 1503 ig. Ezekből állította össze Kollányi Ferenc a Századok 1898-iki évfolyamában a régi ferencrendiek életét.

¹⁶⁵ 1542-ben Váradon a következő tárgyak őriztettek a káptalani gyűlésre. 4 utravaló, 5 faoltár, 4 fagyertyatartó, 6 asztal, 16 asztalterítő, 9 kéztörölő, 6 szék, 1 asztal a tanácsterembe, 9 szék ugyanide, 360 lapos, 220 mély tányér, 8 fakanna, 6 ételhordótábla, 95 pohár, 1 nyárs, 8 nagy vassfazék, 6 szűrőkanál, 5 fakanál, 1 réz merőkanál, 5 horgaszvas, 39 ágytakaró, 4 ón mosdó edény, 12 ecettartó. Egyht. eml. II. k. 500 l.

¹⁶⁶ U. o. 489—92. l.

¹⁶⁷ 1531-ben a fejevári káptalanon a szászvárosi kolostorfőnök volt egyik szakácsnak kijelölve. Karácsonyi l. k. 270. l.

¹⁶⁸ Háborus időkre való tekintettel néha, egy tartalékos főelőjárót választottak (superintendens) arra az esetre, ha időközben a tartományfőnöknek valami baja esnék. Egyht. eml. II. k. 495. l.

¹⁶⁹ 1537-ben minden Őrségbe kijelölik a vizitorokat Egyht. eml. 487. l.

¹⁷⁰ A csikiak arra kérték 1542-ben a káptalant, hogy az akkori kolostorfőnököt hagyják meg újból. Lakonikus választ kaptak: Ha az illető esetleg más kolostorba rendeltetnék, azért ők is fognak más főnököt kapni, mert a káptalannak mindig gondja volt a csikiakra is. Egyht. eml. II. k. 499. l.

¹⁷¹ Ma 15 év.

¹⁷² A sarok felett négy ujnyival lehetett csak rövidebb. Ujjai a kéz első ízületeig értek és a vállnál két tenyérnyi szélesek voltak. Prémmele bélelték. Szarvasbőr, kecskebőr. Századok 1898. 609. 1.

¹⁷³ Nincs biztos nyoma, hogy lábukon mit hordottak. Teljesen meztláb akkor sem jártak. Az egyszerű saru és fatalp mellett valamivel védekezniök kellett a hideg ellen. Az 1550-iki váradí káptalan azt hangsúlyozza, hogy a világiakéhoz hasonló lábbelit, csak térdig érő csizmát viseljenek, melyekről semmiféle sallangok nem lóghattak le, mert különben viselőjét megkorbácsolták és egy napi böjtre fogták. Egyht. eml. II. k. 575. 1.

¹⁷⁴ Kolostoron kívül nem volt szabad bort elfogadni és idegeneket borkiosztó helyre nem engedhettek a szerzetesek.

¹⁷⁵ Délután három óráig tilos volt világiakat beengedni. Szabály volt: ebéd után mindenki aludjon, vagy pihenjen s aki nem tud, az mást ne zavarjon.

¹⁷⁶ Ha valakinek nehézséget okozott lelkében a gyóntatás, főképp nőknél, kérhette fölmentését. Csak annak volt szabad szólnokolni, aki az Őr előtt előzetesen levizsgázott. Szabályok IX. fejezet.

¹⁷⁷ 1542-ben a váradí káptalan Hartyáni Ferenc kolostorfőnököt ezen megokolással teszi le és mondja ki hivatalvesztettségét egyszer s mindenkorra (Egyt. eml. II. 499. 1.) Mert az 1537. évi káptalan megállapította, hogy a beteg testvérekkel nem gondolnak az egész rendtartományban, u. o. 488. 1.

¹⁷⁸ Századok. 1898, 922—23. 1.

¹⁷⁹ 1556. ápr. 11-én elhagyta Erdélyt, magával vive minden vihetőt. E. O. E. 483. 1.

¹⁸⁰ Querini nagyon lelkiismeretes ember volt. Moldovába érkezése után 1590—1597 között bejárta a moldovai katolikusokat és részletes jelentést küldött Rómába a tapasztaltakról. Moldovában 1591 katolikus családot talált 10,704 lélekkel 15 város és 16 faluban, mind erdélyi származású papok gondozása alatt. Ezek közül legnagyobbak Bákó és környéke 216. kath. család, 1692 lélek; Baia 316 l. Tatros 394 l. Husi 435 l. Cotnari 1083 l. Szabófalva és környéke 300 család 1400 lélekkel. Auner Károly i. m. 251.

¹⁸¹ Bákóban 1572-ben Szathmáry Mátyás működött egy paptársával és egy kíséítő testvérrel. Jorga: Studii și documente I—II. 352. 1. Ugyanakkor Csiksomlyón négy felszentelt papot és három testvért találunk. A Hirnök 1923, 249. 1.

¹⁸² Határozottan téves a ferencrendi írók azon állítása, hogy a várbán lévő kolostor a ferencrendieké lett volna. Ezt átvette Jakab E.—Szádeczky is Udvarhely vármegye történetében (Bp. 1901, 264. 1.) Az udvarhelyi ferencrendiekről a reformáció előtt semmi nyom sem maradt csak az, mit a Schematismusokban olvashatunk, hogy már 1270-ben itt voltak. Ellenkezőleg a domokosrendiek 1524 évi összeírása szerint az udvarhelyi domokosrendi kolostornak 6 áldozópapja és 3 kíséítő testvére volt. Horváth Sándor: Szent Domokos-rend multjából és jelenéből, 204.

1. Az udvarhelyi domokosrendiek a kéregetés terén szomszédok voltak Brassóval, Besztercével és Segesvárral. Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár, 1860. I. k. 392—93. l.

¹⁸³ Orbán Balázs: Székelyföld leírása, I. k. 44—45. l.

¹⁸⁴ Dr. Erdélyi László: Székelyek története, Brassó 1921. 29. l. P. Boros Fortunát dr.: A csiksomlyói kegyszobor története, Kolozsvár, 1924, 23—25. l. Magyar Sion, VII. 1867, 492. l.

¹⁸⁵ Dr. Veress Endre: Fontes rerum Transylvanicarum Bp. 1913, II. k. 187. l.

¹⁸⁶ Csikmadéfalvi Szentandrás István Bécsben és a lengyelországi Samborban végezte tanulmányait s 1593-ban a Szentszék engedélyével huszonkét éves korában pappá szentelték. Dr. Temesváry János: Erdély választott püspökei, 7—8. l.

¹⁸⁷ Lubeniczkinék nem volt elég az erdélyi őrség, püspökségre törekedett. Kinevezését 1611-ben megkapta és a kolostort most már ő foglalta le.

¹⁸⁸ Veszely i. m. 302. l.

¹⁸⁹ A gondolat azonban nagyszerű. Püspököt a katolikus Csiknak! Az erdélyi püspökséget Gyulafehérvárhoz ma is csak a hagyományok fűzik. A püspökség hívóinek zömét a Székelyföld adja.

¹⁹⁰ E. O. E. V. 186. l.

¹⁹¹ Losteiner Leonárd Chronologia, melynek teljes címe Chronologia topographico-Chronologica seu sub specie annuae felicitatis et calamitatis Provinciae Transylvanicae et Siculiae. Descriptio pervetusti monasterii Csiksomlyoviensis ad beatam Virginem visitantem etc. A rövidség kedvéért Chronologia címen idézzük.

¹⁹² Básta adománylevelei a kolozsvári levéltárban vannak. Közölte Benkő Károly: Csik-Gyergyó és Kászon leírások c. művében. Kolozsvár, 1853, 80—83. l.

¹⁹³ Székelyföld II. 16. l.

¹⁹⁴ Karácsonyi I. k. 427. l.

¹⁹⁵ 1608. dec. 25-én mint felszentelt samandrai püspök megjelenik csiki hívei között s a csiki papsággal egyezséget köt a Kis Boldogasszony templomában s megegyeznek az egyház további kormányzásában. Dr. Bochkor Mihály: Az erdélyi katolikus autonomia, Kolozsvár 1911. 160. l. Székely Oklevéltár IV. k. 182—184. l.

¹⁹⁶ U. o.

¹⁹⁷ Vezetéknevet nem ír, de Karácsonyitól tudjuk, hogy Deák Mihály udvarhelyi bíróról van szó. I. k. 428. l.

¹⁹⁸ Veress: Nova Facis etc. 9. füz. Losteiner: Annales I. 177. l.

¹⁹⁹ 1613. április 10-én az udvarhelyiek paptartásra engedélyt kapnak s 1614. márc. 12-én a bethlenfalviak részesülnek hasonló kedvezményben. Veszely I. 394. l.

²⁰⁰ Az elmúlt napokban, ugyan Bethlenfalván az Barátra is ugyan hatalmasan rámenvén és megfogván minden törvény nélkül, kétszáz forint kezesség alatt bocsátotta volna el, felfogadtatván vele, hogy többé az helyben nem predikál stb. u. o.

²⁰¹ Székelyudvarhely mellett Tergovistben is megpróbálták a megtelepedést. Mihály vajda katonái 1601. aug. 19-én Gyergyai Ferencet megölték.

²⁰² Kecskeméti Ambrus derék pap és szent Ferenc hű fia, buzgó, szelid és bölcs férfiú volt. Veleszületett szívjóságánál fogva egyedül Istenért élt. Auner Károly A romániai magyar telepek történeti vázlata, Temesvár 1908.

²⁰³ A csiksomlyói harminckét Confrater, 37. l.

²⁰⁴ Hanuy Ferenc: Pázmány Péter levelei I. k. 408—409. l.

²⁰⁵ Pázmány politikai okok miatt félt a kapucinusoktól, kik franciák lévén, Erdély nehogy francia fennhatóság alá kerüljön.

²⁰⁶ Chronologia 298—299. 300. p.

²⁰⁷ Györffy Pál: Ortus et progressus provinciae Transylvaniae Ordinis Fratrum Minorum S. t. Stephani, Csiksomlyó 1737. 11—12. l.

²⁰⁸ Veszely i. m. 342. l.

²⁰⁹ Veszely i. m. 328. l.

²¹⁰ Az építkezés lassan ment. 1638-ban Ferenczi György püspöki helynök gerendákat és szarufákat ad a kolostor építésére. Készpénzt 119 forintot. Veszely I. 144. l.

²¹¹ Bochkor i. m. 83. l.; Szilágyi Sándor: Erdélyország története II. k. 171. l.

²¹² Pokoly József: Az erdélyi református egyház története II. k. 184 l.

²¹³ E. O. E. X. 290—294. l.

²¹⁴ 1—33. l. tárgyal a vallási dolgokról.

²¹⁵ A csiksomlyói kolostornak ekkor hét papja volt Somlyói Miklós, Zágrábi András, Szeredai Márton, Kolozsvári Bertalan, Korvin Márk, Szentgyörgyi Imre, Gyöngyösi Angelus, hitszónokok; Kállai Tamás, László, István és Balázs testvérek. Kajoni János: Fekete könyv, 47) a. A Fekete könyv Kajoni kézírata, amely különféle elnevezések alatt szerepel a franciskánus irodalomban. Vegyes tartalmu feljegyzések vannak benne; leg-egységesebb a Custodia (Őrség) eredetéről közölt írása, mely a következő ferencrendi íróknak forrásmunka gyanánt szolgált.

²¹⁶ Kajoni i. m. 48/b. l. ea conditione si mater Provincia assentietur.

²¹⁷ Györffy Pál: Opusculum de ortu, progressu ac vicissitudinibus, Olim Custodiae nunc Provinciae Transylvaniae Fratrum Minorum Strictioris observantiae S. P. N. Francisci in quatuor partes distributum. Romae, 1737, 27. l.

²¹⁸ Szalinali a jelen esetben nem bosnyákot, hanem magyar testvért küldött Domokos Kázmér személyében. Szalinali Domokost bevezette a papi tudományokba s hogy az Őrség papjainak számát gyarapítsa, fel akarta szenteltetni. Pappá szentelését megnyerte és Ara Coeli kolostor templomában első szentmiséjét bemutatta.

²¹⁹ Jesi Fulgenc Gyergyóalfaluban halt meg 1646. okt. 24-én és Kolozsvári Bertalan a szárhegyi kápolnában temette el.

²²⁰ Az első kérés: az Őrség maradjon obszerváns; hogy az Őrségnek lehessenek ingatlanjai. Györffy; Opusculum 36—37. l. X. Ince pápa, aki elé a kérdést vitték, olasz grófi családból származott és kamalduli szerzetes volt, aki szent Ferenc életét csodálta.

²²¹ 1649-ben állították be a csiksomlyói ujoncházat.

²²² A Szentszék nem engedi meg az ingatlanok használatát, de elfogadhatnak a testvérek gabonát, főzelékféléket, élelmet és pénzt, ha azt alamizsnába adják a misszióknak az Őr által megbízott syndikus kezéhez stb. A Szentatya ezen fölmentése azon időre szól, amíg más vallásúak lesznek Erdélyben. Opusculum, 37. l.

²²³ Ez a levél némi kihagyásokkal van közölve az Opusculumban 38—41. l. Kiegészítve Kajonitól 52) b. 54) a.

²²⁴ Kezdetben meg volt győződve, hogy a szentszék figyelmeztetése a bosnyákok lelkét is meglágyította, de mint Kajoni írja ez annál keményebb volt, inkább elhatározták, hogy az Őrséget megsemmisítik (1652) sem hogy reformált maradjon. Szalinai addig töprengett mitévő legyen, míg a halál elragadta.

²²⁵ A mikházi kolostorfőnök mellett magával vitte Novkovich Pétert s ezzel a bosnyákok részére biztosította a szavazat többséget.

²²⁶ A katolikus Status a reformáltak érdekében irt Rómába. Györffy i. m. 23. l.

²²⁷ Losteiner: Annales II. rész 38. Kajoni szerint a marosszéki kapitánynak és a protestáns főuraknak kedvelt csemege volt a mikházi kolostor torzsalkodása. 59/b

²²⁸ Hát nem tudjátok, mily nehézségek között kértük Önagyságát és az országot a mult évben, (1653) hogy a tövisi kolostor helyett ez a kolostor emeltesse; máskülönben ezen kolostor nem állhatott volna fönn, hanem elpusztult volna. A Hirnök 1922, 165. l. Az Approbatae Constitutiók törvénybe iktatták (Pars. I. Tit. I. art. V.) a csiksomlyói és mikházi kolostorok jogi fennállását, de a kath. vezetők mindig attól tartottak, hogy a jezsuitákat bármikor elveszithetik.

²²⁹ Losteiner i. m. 42. l.

²³⁰ Maguknál tartották az Őrség pecsétjét.

²³¹ Római Módeszt a megbízólevélről másolatot vetetett s azt oly ügyesen rejtette el, hogy a megmotozás alkalmával nem találtak reá. A közgyűlésen Módeszt atyát választották őrnek, aki eredménytelen tárgyalásokba bocsátkozott Imottai Simon és társaival.

²³² Római Módeszt kérésére Apaffy fejedelem ápr. 10-én a karhatalmat biztosította. Losteiner i. m. 65. l.

²³³ Sessio 25, cap. 14.

²³⁴ 2) Kajoni 62 a-b. l. Szept. 24-én halálját fejezte ki az erdélyi katolikus főuraknak. Barberini bíboros VIII. Orbán pápa unoka testvére volt. VIII. Orbán pápa a Barberiniek családjából származott s a családban szent Ferenc rendje iránt a tisztelet hagyományosan fejlődött ki. Ő avatta boldoggá a japáni vértanukat. A szeretet és tisztelet jeléül nevezte ki unokaöccsét Barberini bíborost rend védőjének, ki ezen tisztet 45 évig

viselte s a kardinálsi méltóság előtt ő is a rend egyszerű tagja akart lenni. Kraislinger Masseus: *Ortus, progressus sacri Ordinis Fr. M. S. N. Francisci.* 119— 120. l.

²³⁵ Veszely i. m. l. k. 20—33. l. Az egyházi törvényhozásra 30—32. l. 1651. febr. 7-én Fehéregyházán gyűléseznek: 1668. nov. 6-án Fülöp Tamás Ofm. főesperes elnöklete alatt a marossszéki papság gyűléssze Köszvényesen 38—39. l. ; 1669, 1670, 1672, 1674, években Csiksomlyón hoznak üdvös intézkedéseket.

²³⁶ Az erdélyi kath. multja és jelene, 487. t.

²³⁷ Haller Péter I. Ferdinánd alatt Nürnbergből jött be Erdélybe 1526-ban.

²³⁸ Kajoni 26 a-ban. l. A fehéregyházi klastromba akarok szállítani tizenkét Barátot, azoknak annyi proviziot rendeltem annuatim in perpetuum. A klastrom kertbéli házakat, a kapu felett való nyári házat, pincéket, kis kertet és a ház udvarát nekik adtam. A kertnek is egy darabját, akit által akarok kerteltetni és arra az udvarról két ajtot hagyni a pince gátornál. Építessék én és maradékim tartsák ezt, az házakat és kertet. Az Egyháznak is felit megépítem számukra. Esztendő által rendeltem táplálásukra pénzt flor. 50, búzát cubule 50, zabot cubule 50, szénát 10 szekérrel, két földes hordó bort, két földes hordó sert. Szalonnát nro 2, borsot cubule 1, lensét cub. l. káposztát két öreg káddal vaját négy ejtellel (kupa, itce, amennyi tizenkét tojás habjába belefér,) viaszt tiz fontot, kendermagot cub. 2, sajtot nro. tizet. Minden fehéregyházi és sárospataki jobbágy sz. Márton napján egy-egy szekér fát vigyen a páterek számára. Veress. i. m. 3 füzet.

²³⁹ Batthyaneum I. k. 82-83. l.

²⁴⁰ A kolostor jötevői között szerepelnek Apor Lázár és felesége Imets Judit, Apor István, Bánffy Kristófné Farkas Margit, Bernárd Györgyné, Bogdán János, gr. Csáki Istvánné, Mindszenti Krisztina, gr. Csáki Lászlóné Kálnoki Kata, Csikpálfalvi János, Donát Farkasné, Spinola kardinális, Domokos Tamás. Delnei Nagy Balázs, András Péter, Görög István és felesége Pécsi Erzsébet, Haller Istvánné, Barkóczy Anna, Henter Ferenc, Ince András, Kálnoki Istvánné Beldi Anna, Korniss Gáspár, Haller Jánosné Mindszenti Erzsébet, Mikola Zsigmond, Mikes Kelemen, Mikes Mihály, Mikes Kelemenné Kálnoki Zsuzsanna, Nádudvari Jánosné, Nagy Tamás, Petki Kata, Petki Farkas, Petki Istvánné Barcsai Borbála, László János, Petki István, Wesselényi Ferencné, Szentcs János, Filipcsovich Pál, Domokos Kázmér, Domokos Judit, Pókai Miklósné, Rácz István, Fodor Ferencné, Csizsár Imréné, Torma Györgyné, Torma Jánosné, II. Rákóczy György felesége Báthory Zsófia, Kajoni, 77. l. stb.

²⁴¹ Ezt nem vehetjük szószerint való értelmében, mert csak az ideiglenes istenitisztelek végzésére tették alkalmassá. Domokos Kázmér nem érthette meg, hogy a templom falait szent olajjal megkenhesse, pedig ez szép záróköve lehetett volna sok oldalú fáradságának, amint szép befejezése volt ennek a kornak. Az 1681. évi káptalan Kajoni Jánost rendelte a csiksomlyói kolostor élére. Kajoni a kolostoron és templomon elvégezte az utolsó simításokat is és a moldovai apostoli helynököt a következő esztendőben templomszentelésre hívta. Vito Pilutio c. marcia-

nopolitai érsek 1682. május 10.-én az Úr mennybemenetelének nyolcadára eső vasárnapon szentelte fel a templomot Sárlos Boldogasszony tiszteletére. „Ego fr. Vitus Pilutius Ord. fr. Min. Conventualium Archiepiscopus Marciapolitanus et Vicarius Apostolicus terrae Moldaviae, Consecravi Ecclesiam Claustri Csikiensis frum. Min. et altare hoc Anno 1682 die 10 mensis Maii in honorem Beatissimae Virginis Visitantis, et reliquias sanctorum Martyrum Paulinae, Urbani, Fidelis et Eupepedij in eo inclusi, et singulis Christi fidelibus hodie annum unum, et in die anniversario Consecrationis huiusmodi ipsam visitantibus quadraginta dies, de vera indulgentia in forma Ecclesiae consueta concessi. Kajoni i. m. 77/b—78/a.

²⁴² Kajoni i. m. 75/b. 1. Ezek az építkezések egy századig küzdöttek a megmegújuló nehézségekkel. 1757-ben úgy a templom, mint a kolostor falai romladozni kezdtek és a következő esztendőre kijavításukat vették tervbe, de csak a külső falakat építhették föl, mivel Moldova felől a tatárok betörésének hírére a környék lakossága a kolostorba szaladt össze, hol Bocskor Pál fölfegyverezte és az építési anyagból védőfalakat emeltek október 1—3 napjain. Az építkezések elmaradtak. A kolostor mostani alakját 1770—1779 között nyerte, míg a templom 1814—1825 között épült. A régi templom 14 öl hosszú, 5 öl széles volt. Az új 30 öl hosszú, 14 öl széles.

²⁴³ Veszely i. m. 358—59. 1.

²⁴⁴ Először labanc volt. Rákóczi 1705-ben nevezi ki Csik-Gyergyó-Kászonszék főkirálybirájává. Ilyen minőségben vett részt 1707-ben a marosvásárhelyi országgyűlésen. A forradalom elnyomásakor Akton tábornokot küldötték a gyergyóiak megbüntetésére, ki a kastély várát ágyukkal, aknákkal romboltatta össze és a kolostort kirabolták. 1709-ben kéménytűz következtében elégett. 1711-ben Sigray Modeszt fölépítette a reziden-ciát, melyet a keleti oldallal Veress Dániel egészít ki 1717-ben. A templomépítés 1749-ben kezdődik s a kolostor az 1872-iki égés előtti alakját 1752-ben nyerte.

²⁴⁵ A község a tanítónak 1858—1872-ig évi 20 forintot fizetett.

²⁴⁶ A templom déli részén két évszám áll: építetett 1678, megújítatott 1800. Az építkezések anyagi oldalához Pécsi Erzsébet, Haller Krisztina, Felvinczy Zsigmond és neje Halmágyi Krisztina, Korniss Gáspár, Petki János, Kálnoki Isvänné, Béli Anna, Torma Jánosné, Farkas Margit járultak hozzá. Adományaikban részesítették Tholdalagi Jánosné, Toroczky Judit, Bálint Zsigmond, Bornemissza Lipót, Torma Mihály, Torma Miklós és neje Baranyai Katalin, Bornemissza Pál, Petki Dávid és neje Zichy Sára, Lázár József, Csapai László, kik legnagyobb részben a mikházi kolostor kriptájában temetkeztek. Benkő Károly: Marosszék ismertetése, Kolozsvár, 1868—1869, 188. 1.

²⁴⁷ Benkő i. m. 189. 1. Az iskola 1785-ben szűnt meg. 1796. okt. 22-én újból megnyílt. Az övék volt a mikházi, nyárádszentannai és gyalakutai malmok szombati vámja. U. o. 190. 1. Thököly katonái a kolostorból elhajtottak hat lovat, melyeket 100 forinttal és egy hordó borral váltottak vissza. A szerzetesek ijedelmükben Szárhegyre futottak.

1704. márc. 10-én Rákóczi katonái is meglátogatták. Ugy a császáriaktól mint a kurucoktól iltalom levelet szereztek és így védekeztek.

²⁴⁸ Veszely i. m. 350—352. l.

²⁴⁹ Parchevich érsek 1667-ben bejárta Moldovát és jelentésében százalmasan írja le a moldovai magyarok sorsát. Különösen a magyar falvakban nincs pap. „A nép örökösen nemzeti papokat kér. Nem adhatok. Nem vagyok sem Mózes, sem Ilés, hogy csodát tehetnék, hogy a sziklát megérintve vizet fakaszthatnék.” Schmidt Guilelimus: Romano Catholici per Moldaviam episcopatus Bpest. 1887, 85. l.

²⁵⁰ Veszely i. m.

²⁵¹ Schmidt i. m. 65. l.

²⁵² Jorga i. m. 78—82. l. közli az átadó oklevelet. A jelen alkalommal Bákóban sokáig nem maradhattak az erdélyiek. Taploczay 1673-ban átment Bákóba, de rendes kolostort nem alapíthatott a lengyelek ellenkezése miatt. A megélhetés is gyengén volt biztosítva. 1670. júl. 18-án a fa behordására, a buza elvetésre egy két eke és ökörtartásra kérnek engedélyt. Losteiner. Annales P. IV. S. I. Art. I. A Szentzsék 1677. jan. 11-én apostoli helytartónak nevezte ki. Parchevich püspöknek akarta kineveztetni és a Propaganda de Fide 1676. dec. 2-án XI. Ince pápától, teszi függővé. 1687. november elején betegen tért vissza és meghalt Csiksomlyón. Rákosi Gábor nem sokáig működhetett ott.

²⁵³ Feria 2-a. die 22 Junii 1676, Sacrae Indicis Congregationis decreto licet Patri fratri Joanni Caioni Ordinis Minorum Strictioris Observantiae typis excudere Donatum de primi rudimentis gramatice, Emanuelis Alvari grammaticam, Librum Abbaci et epistolas familiares Ciceronis. In quorum fidem etc. Romae, in Palatio Apostolico Quirinali, die et anno supradicto Jacobus Riccius Ord. Pred. Sac. Congr. Secret.

²⁵⁴ Az Őrség eredetéről irt kéziratában így emlékezik meg a nyomda felállításáról: „P. Joannes Kajoni szerzette a Typographiat pro necessitate Missionis Apostolicae, et Catholicorum huic regni, melynek szerzésében se Csik, se Mikházi kalastrom egy pénzt sem adott, ha nem kézi munkájával szerzette az árát cum omnibus requisitis et pertinentiis suis.” 75/b. l. Korniss Gáspár és Haller Jánosné 100 forintot, Bánffy Kristofné pedig 10 ft.: 70/b. l. A könyvnyomtatásban segítségére volt Kassai András testvér és könyvkötőt Róma engedélyével a mariana rendtartományból kapott, akik egymásután jelentették meg a szükséges szertartásos könyveket.

²⁵⁵ E korból igen sok feljegyzés maradt Jegenyeitől, Ujfalvi Alberttől. A legtermékenyebb író Kajoni volt. 1. Aranyos ház; 2. Hortulus Devotionis; 3. Calendarium; 4. Kézírtos Calendarium; 5. Rendtartás; 6. Magyar Herbarium; 7. Nagy Magyar Herbarium; 8. Régi mod szerént való Székely A B C.; 9. A Custodia története; 10. Egyházi szent beszédek; 11. Cationele Catholicum; 12. Latin és magyar versgyűjtemény; 13. Cantus catholici; 14. Organo Missale; 15. Sacri Concentus; 16. Nagy zene-gyűjtemény; 17. Antiphonarium Romanum; 18. Tördék; 19. Hymnarium; 20. Cationale; 21. Kézírtos hangjegyes művei; 22. Latin mise énekes-könyv; 23. Antiphonae de Sanctis Ordinis Minorum. Irodalom Történeti

közlemények XIX. évf. 140—146. 1. stb. Jenáki Ferenc: Kajoni János énekes könyve és forrásai, Kolozsvár 1914, Erdélyi irodalmi szemle 1924, jun. 7. A Hirnök 1922, Sebestyén: A magyar róvásírás hiteles emlékei Bp. 1915.

²⁵⁶ Veszely i. m. 353—354. 1.

²⁵⁷ Magyar Sion VII. p. 497. 1.

²⁵⁸ Esztelnek a XVI. század elején jelentékeny önálló egyházközség volt. 1332—1337-ben a pápai tizedszedők feljegyzései szerint Yskulnuk néven szerepel és János nevű papja 16 banalíst fizetett. I. k. 105. 1. 1567-iki összeírás szerint 16 kapuja van. 1734-ig híres bucsujáró hely volt. Ekkor pusztult el a Jézus forrása mellett épült kápolna. Orbán Balázs III. k. 114—115. 1.; 1617-ben az esztelneki plebános Bonczhidai Pál volt. Erd. Muz. lev. Apor levelek.

²⁵⁹ Nomina Confratrum in Domino Defunctorum Provinciae S. Stephani Regis in Transylvania, Claudiopoli, 1. lap. Zabolán a Mikes család birtokán halt meg ugyanazon év és hó 5-én. Remeteházi András u. o. 9. 1.

²⁶⁰ Igen sok adományt tett a csiksomlyói kolostor részére. 1686-ban halt meg és a csiksomlyói kriptába temették el. Temetésén részt vett Teleky Mihály is, ki Cserey megjegyzése szerint lovát fejedelmi módon öltöztette. Historia 168. 1.

²⁶¹ Az építkezés költségeit Mikes Kelemen, Szebelébi Bertalan, Medvés József, Henter András, Nagy Mózes, Apor István (Templom) Mikes Kelemenné Kálnoki Zsuzsanna és fia Mikes Mihály fedezték.

²⁶² A kézdivásárhelyi róm. kath. gimn. Értesítője. 1895—96.

²⁶³ Losteiner Annales Pars. IV. art. 2—3.

²⁶⁴ 1771-ben kézdiszentléleki Kozma József 4000. forint alapítványt hagyott árvagyermek nevelésére.

²⁶⁵ Szalainai 1652. jan. 9-én halt meg Mikházán. Nomina Confratrum etc. 17. 1.

²⁶⁶ 3) Nomina Confr. etc. 497. 1. 1677. szept. 5.

²⁶⁷ 3) Kajoni román származásu és az Orthographia szerint Kajoni-nak volna ejtendő, ha maga Kajoni meg nem adja a kiejtési kulcsot a Hortulus Devotionis c. imakönyvének címlapján, ahol i-vel írja a nevét: Per me fratrem Joannem Kaioni de Kus Kajon. Római elírás szerint Caioni.

²⁶⁸ 5) Jenáki i. m. 10. 1.

²⁶⁹ 6) Irodalomtörténeti közlemények 1909, 3—4 füzet.

²⁷⁰ 7) Meghalt 1687. április 25-én. Nomina Confr. etc. 231. 1.

²⁷¹ Veress. L. i. m. fasc. 3.

²⁷² Végrendeletében is mindenik kolostorról megemlékezik: Csiknak 200, Szárhegynek 50, Esztelneknek 50 forintot hagy. Veszely i. m. 358. lap.

²⁷³ A csiki kolostorban 1677. szept. 9-én halt meg. Nomina Confratrum etc. 505. 1. A XVII. közepén 1652-ben Thomassi Gábor járta össze Erdélyt, Moldovát és Oláhországot, mint Moldova apostoli helynöke és látogatója. Căndea Romul, Catholicismul in Moldova in secolul al XVII-lea. Sibiu, 1917. 10, 29. 1.

²⁷⁴ Valószínű Cromvel Olivér angol kormányzó rémuralma elől menekült Erdélybe.

²⁷⁵ Registrum litterarum nov. 39. Vagy v. ö. Fraknoi V. Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Szentszékkal, III. k. 273. l.

²⁷⁶ A püspöknek méltósága követelte a szerzetesektől eltérő fény kifejtését.

²⁷⁷ Bochkor i. m. 263 l.

²⁷⁸ E. O. E. XXI. k. 434—436. l. Kemény: *Adparatus ad Lexicon Diplomaticum rerum Hungarico Transylvanicarum*.

²⁷⁹ Elsősorban a jezsuitákra gondoltak, de Valcsánszki Antal őr a romokban heverő kolostorok visszaadását kéri Kolozsváron.

²⁸⁰ Először aug. 23-án három pap és a növendékek. Október 6-án másodszor.

²⁸¹ Szabó Bonaventura, Dóczi Imre, Sigray Modeszt és Hozó Péter.

²⁸² A székelyek a kolostor körül tartották gyűléseiket s a kurucok főembereikkel Graven katonáinak közeledtére Moldovába menekültek s az ezredes bosszuját a kolostoron akarta kitölteni.

²⁸³ A tévedések elkerülése végett meg kell említenem, hogy nemcsak fegyvereket rejtettek el, hanem más értékesebb kincseiket és leveleikkel együtt és elfogadásáról írást adtak a letétbe helyezett tárgyakról. Benkő i. m. 90. l.

²⁸⁴ Graven a német katonák haláláért a barátokat tette felelőssé és gyalázó szavakkal illette szemükben. Cserey i. m. 357. l. Br. Apor Péter 1706-ban a kolostorba menekült és elfogták a menedékjog megsértésével. Ezek leírását lásd, Losteiner *Topographica descriptio*. 441—443. p.

²⁸⁵ Az alapítólevél 1705. okt. 25-én kelt a csiksomlyói kolostorban. Veszely i. m. 420. l.

²⁸⁶ Róka Márton 16 éves ifju s Domokos Kázmér 1662. nov. 1-én adja rá a rend ruháját. Taploczai István 1671. nov. 30.-án öltözteti be Udvarhelyi Gáspár Ferencet. Anyakönyv. 9. l. A rend lengyelországi tanulmányutra küldötte és ott 1682-ben meghalt. 1676. szept. 17-én Kajoni János Sombori Mihályt 22 éves korában veszi fel a rendbe. 1683. február 24.-én Görög Demetert Antal néven öltöztetik be a szárhegyi kolostorban.

²⁸⁷ Zetelakának is volt plebánosa 1666-ban.

²⁸⁸ Istvánffy 1730—34; 1735—1741; 1744—1747; 1748—1750. között volt a kolostor főnöke.

²⁸⁹ A kereszt előtt gyógyulások is történtek. Istvánffy 15 évig volt a kolostor élén. Naponkint a keresztutját elvégezte s a szent olvasót többször is. Mindig azt kérte az Istentől, hogy a karima előtt ne haljon meg. Kívánsága teljesült, mert a matutinum utolsó szakaszánál fejet hajtva lerogyott s míg jelenlevő testvérei azt énekeltek: *coeli enarrant gloriam Dei*... meghalt.

²⁹⁰ 1763-ban Karácsonyfalván van egy páter.

²⁹¹ A székelyudvarhelyi gimnázium 1736-ig három osztály és három tanerővel. Ekkor állítják be a negyedik osztályt egy tanerő hozzáadásával. *Értesítő* 1895—96, 11—29. l.

²⁹² Kolozsvári levéltár. Az öreg emberek emlékezetébe vissza viszszerátér a mult s oly sokat tudnak mesélni elemiiskolás korukban szerzett benyomásaikról.

²⁹³ Schirmer Antal cseh származásu. *Nomina Confr.* 75. l.

²⁹⁴ *Quellen stb.* VI. 319—20. l.

²⁹⁵ 1698-ban a nagyszombati kolostorból Sereni Antal obszerváns tartózkodott a katonák körében, akit a törökök elfogtak. u. o. VI. 325. l.

²⁹⁶ *Quellen stb.* VI. 332. l.

²⁹⁷ u. o. 335. l.

²⁹⁸ Györffy Pál: *Ortus, progressus, vicissitudines, excisio, et restauratio, Olim. Custodiae, nunc ab anno MDCC. XX IX. Provinciae Transylvaniae ord. Min. S. P. N. Francisci Strict. Obs. tituli S. Regis Stephani Csiksomlyó 1737.* 45. l.

²⁹⁹ 1753-ban 9 pap közül 3 káplánságokban van elhelyezve. Volt a háznak még két klerikusa és egy laikus testvére. Veress i. m. 7. füzet.

³⁰⁰ A dévai m. kir. főreáliskola értesítője az 1881—82. tanévről 4. l.

³⁰¹ U. o. 5—6. l.

³⁰² P. Biró Lőrinc: A dési szentferencrendi kolostor története Kolozsvár, 1912. 8. l.

³⁰³ P. Biró i. m. u. o.

³⁰⁴ Kádár: Szolnokdoboka vármegye monographiája III. k. 133—134. l.

³⁰⁵ Biró i. m. 9. l.

³⁰⁶ Az utolsó szerzetes tanító Dávid Lajos volt 1905/6 tanévben.

³⁰⁷ P. Biró i. m. 49. l.

³⁰⁸ A ferencrendiek munkásságának eredményét az említett jótevőkön kívül adományokkal ismerték el Korniss Zsigmond gubernátor, Toroczka György, Kaplonyi Bárány György, gr. Csáky Zsigmond, Haller Pálné stb. P. Biró i. m. 53—59. l.

³⁰⁹ Veress Lajos rendi író 1753-ban nem tudja megállapítani, hogy 217 évvel ezelőtt, melyik kolostorból űzték ki a ferencrendieket i. m. 5. f. Régebb úgy tartották, hogy Szebenben a rendnek három kolostora volt.

³¹⁰ Az átadó levél eredetije a városi levéltárban van.

³¹¹ Mária Terézia 1777-ben ujjavittatta.

³¹² 1753-ban 26-an vannak. Pap 16, theologus 6, testvér 4.

³¹³ Nilles: *Symbolae etc.* I. k. 456—57. l.

³¹⁴ *Losteiner Topographica Cronologico etc.* 480. p.

³¹⁵ u. o. 481.

³¹⁶ *Közölve Custodiae Transylvaniae Ord. min, S. P. N. F. Reformatum sub patrotinio primi ac archiregis apostolici Hungaricae Sancti Stephani vulgo Protocolon Custodiae 1720. Kézirat.*

³¹⁷ Nemcsak a katolikus, hanem minden felekezet papja szakállat hordott. Hermányi Dienes József egykoru református pap író Emlékírátaiban (Kolozsvár 1925) panaszolja, hogy enélkül nem tartották papnak. Ezelőtt két évvel a moldovai katolikusok rólam sem akarták elhinni és végtelenül csodálkoztak, hogy nincs szakállam s mégis misézem.

³¹⁸ Veress i. m. 8. f.

³¹⁹ Medgyes fődekánság volt. A domokos és ferencrendnek volt kolostora.

³²⁰ 1722. szept. 3-án Mikházán összeült közgyűlés határozata értelmében a kolostorban minden jul. 7-én egy csendes misét kellett olvasni.

³²¹ Fabricius Paschalisz, Bögözi László és Borsovai Gundisalvus testvér, kiket Szebenből küldöttek november 12.-én Medgyesre.

³²² A kolostorlakók imáiba foglalják a többek között Hallerkői Haller János apostoli főszindikus, Zabolai Mikes István, gr. Königseeg Lothár katonai főparancsnok, Korháy István, Balogh László hunyadmegyei főispán felségének, Mathunhi György szebeni gyógyszerésznek emlékét, kik a restauratio munkájában részt vettek.

³²³ Az út 563 forintba kerül, melyet az egyes kolostorok között osztott fel a káptalan.

³²⁴ Veress Lajos szerint 1698. április 22.-én.

³²⁵ Benkő: Milkovia II. 501—502.

³²⁶ Bevezették a keresztuti társulatot és a harmadikrendet. Börtönelkészlet. Schematismus 1906-ban.

³²⁷ A domokosrendi kolostor mellett 1400-ban már kápolna állott, melynek IX. Bonifác pápa dec. 1-én búcsukat engedélyezett. Monumenta Vat. Hung. Sac. I. IV. 278 nr. 334. A kolostort 1455-ben javították. 1521-ben a Mikola család a kolostor mellé még egy kápolnát épített. 1556-ban a domokosok elhagyják. Báthory Gábor 1608-ban az unitáriusoknak adja. I. Lipót 1693-ban a jezsuitáknak adta át, mely esztendőben a domokosoknak akartuk visszaadni az óvári és a monostori templommal. Pfeifer i. m. 47. l.; Jakab Elek i. m. I. 299—303. l.

³²⁸ Antalffi János erdélyi püspök, jun. 8-án adta beleegyezését. Az átadó levél 1727.-ből van kiállítva. Jakab i. m. II. 542—43. Veszely Károly: Erdélyi katolikus autonomia 115. l.

³²⁹ A jezsuita szeminárium növendékei 1727-ben költöztek ki véglegesen s ekkor állították ki az átadó levelet és ez tévesztette meg a rendi írókat.

³³⁰ Veress L. i. m. 7. füz.

³³¹ 1728-ban a várostól segélyt kértek. Országos lev. erd. 1728—29, 249 sz. Kornis Zsigmond 1731-ben egy 1698-ban öntött harangot ad. A torony alapját 1739-ben teszik le.

³³² Dr. Veress Endre: A Göncz-Ruszkai Gróf Korniss család anyakönyve Bp. 1917, 118. l. Tévesen a lorettói kápolnáról ír.

³³³ Jakab E. i. m. III. 443. l.

³³⁴ Lásd: Veress i. m. 10. füzet.

³³⁵ A Hirnök 1923, 304 l. 1728. jan. 12-i káptalan (Medgyes) négy német nyelvű pap kérését határozza el.

³³⁶ Latinul, Györffy: *Ortus progres etc.* 32-33. l.

³³⁷ 1729 ben a tanács összeült jan. 2-án Szebenben március 11-én Kolozsváron, jul. 30-án Medgyesen, szeptember 3-án Medgyesen, és november 23-án Szebenben.

³³⁸ 1911-ben a rend kebelében állítottak össze helyi szabályokat: *Statuta Provincialia Ord. fr. Min. Provinciae Transylvanie S. Stephani Regis Hungariae*, Déva, 1911. melyeket Róma is megerősített kevés változtatással s a rendtartomány nem bocsátotta közre.

³³⁹ Désen vásár- és ünnepnapokon tartanak kathekézist és predikációt.

³⁴⁰ Holzapfel i. m. 316.

³⁴¹ Paner József 1735 febr. 20 án a konyhai nagy késsel Mikházán a kolostorfőnökre rontott és a fölötte összeült rendtartományi tanács egy félévi börtönre ítélte jun. 30-án. Aki az egyenes utiránytól eltért aposztatának tekintették.

³⁴² Sámbar Mátyás jezsuita író Máthé kálvinista prédikátor ellen írott munkájában azt állítja, hogy negyven bencést kergettek ki innen, vagy öltek meg.

³⁴³ Későbbi házfőnökei Tompos János 1728—1740; Györffy Pál 1740—1741; és Ambrus Jukundián 1741—1742.

³⁴⁴ A templomban az istenitisztelet nyelve magyar, a Várban német volt.

³⁴⁵ A város nagy része leégett. A tűz d. u. a vecsernye imádság alatt kezdődött a Timár-utcában a románok szomszédságában. Elégett a templom, a kolostor keleti része. Az északi résznél megmaradtak a falak és a bolthajtások. Ezután átcsapott a tanulók házába és a cselédek lakásába. A kolostorban két szoba maradt meg.

³⁴⁶ Veress L. i. m. 11. füzet.

³⁴⁷ A csíksomlyói róm. kath. főgimnázium Értesítője az 1895/96 tanévről, Csíkszereda 1896. 10—15. l.

³⁴⁸ Hodor Károly: Doboka vármegye ismertetése, Kolozsvár 1837, 835—837. l.

³⁴⁹ Szongott Kristóf: Szamosujvár szabad királyi város Monographiája 1700—1700. I. k. 110, 266. l.

³⁵⁰ Az adománylevelet közli Szongott i. m. III. 80. l.

³⁵¹ Szongott i. m. III. k. 50, 88. l.

³⁵² A következők ennek adnak hitelt. Midőn örményajkuak is lépnek a rendbe s egyfelől látták, hogy a barátok nem nehezédtek rá a városra, másfelől pedig, hogy nekik nemzeti nyelven predikálnak s úgy gyóntatják őket, akkor szívvvel lélekkel melljük állanak. Szongott, III. k. 52. l. A rendtagok megfogyatkozásakor örmény ajku papot nem kaptak. akkor a város a rendtartományfőnökhöz és püspökhöz fordul (1817) u. o. 54, 55. l. Szongott sértően nyilatkozik különben a rendről.

³⁵³ Lehetetlen megoldását lásd: Szongott i. m. II. k. 51. l. III. k. 54, 84—85. l.

³⁵⁴ Szongott i. m. III. k. 54. l.

³⁵⁵ A XIX. sz. egyre szaporodott a katolikusok száma s ekkor az erdélyi püspök volt az, aki sürgette a városi tanácsot, hogy a plebánia vezetésével megbizott ferencrendi atyának szavazzon meg 100 forint fizetést. Szongott u. o. 54. l.

³⁵⁶ Az alapítólevelet közli Veszely: Erd. egyht. emlékek I. k. Ez is, mint a többi alapítások kiemeli a katolikus hit terjesztését.

³⁵⁷ Schematismus, 71—72.

³⁵⁸ P. Boros D. Fortunát: A csiksomlyói harminckét Confrater 42-59. l. A Szék tisztviselői indítottak hajsztát a confrateri jogok ellen s a határőrség szervezésekor 1763 jan. 11-én a Szék tisztviselőit a ferencrendiek mentik meg a kegyetlen népitélet elől. u. o. 55. l.

³⁵⁹ A szebeni háztörténet II. k. 39. l.; Dr. Szádeczky Lajos: A székelly határőrség szervezése Budapest 1908. 211—217. l.

³⁶⁰ A szebeni háztörténet u. o. 39. l.

³⁶¹ Holzapfel. 320. l.

³⁶² Domokos Kázmér rendtartományfőnök (1780—1783) kéri Batt-hyány püspököt, hogy lépjen közbe és tiltsa el a konventualisokat az alamizsnagyűjtéstől, mert nekik telkeik és gazdaságaik vannak s nemcsak a szomszéd, hanem a legtávolabb eső vidékekre is eljárnak.

³⁶³ A kolozsvári levéltárban cím és lapszám nélkül ezen perre vonatkozólag egy nyomtatványt találtam: Ordinis Conventualium in Transylvania Aperitionis Oris, et Rescisionis Transactionis, fölrással.

³⁶⁴ Brevis Institutio Tyronum ad Seraphicae Regulae Professionem redentium. a. 1745 nov. 10—16, kézirat a vajdahunyadi kolostorban. Fűves könyvecske van hozzáfűzve.

³⁶⁵ Több vitára készült irás nyomtatásban is megjelent.

³⁶⁶ Erzsébetvároson 1749-ben oly föltételeket szabtak, hogy a tanács kénytelen volt visszautasítani. Addig tanácskoztak évről-évre, amig összeomlott.

³⁶⁷ Diderot (1713—1784) a pap beleiből kötne hurkot a király nyakára, ha kötele nem volna. Márki Sándor: Az újkor és a legújabb kor története 301. l.

³⁶⁸ Voltaire udvari történész minőségében megírta XII. Károly, Nagy Péter, XIV. Lajos királyok életét. Mint ő mondogatta „mosogatta szennyesüket. Akkor varázsolt fejük fölé dicsfényt mikor minden bálvány és tekintély lerombolásán fáradozott. Márki u. o. 308. Vagy nem kigunyolása volt-e a királyi tekintélynek, hogy Diderot és D'Albert Encyclopedie ou dictioneire raisor né des sciucues, des arts et matiers, munkájukat Mária Terézia fiának II. Lipót királynak ajánlották, melyben egyáltalán nem kelnek a királyi tekintély védelmére.

³⁶⁹ Religio 1867, 169. l.

³⁷⁰ A bizottság egyházi emberekből állott egy bíbornok elnöklete alatt. Joggal mondja erre Holzapfel ferencrendi történetíró: a szerzetesi intézménynek az egyházi bizottság többet ártott, mint Luther, Kálvin és VIII. Henrik együttvéve. 322. l.

³⁷¹ Benkő József: Transsilvania 327. Vindibonae, 1778. II. k. 168 l.

³⁷¹ 2) Az új egyházi törvénykönyv is ezt veszi alapul. Codex iuris Canonici 573 can.

³⁷³ P. Krizosztom 1786-ban azzal védekezik és vádolja be a rendtartományt a főkormányszéknél, hogy a tartományban nem tették közzé ezen királyi rendeleteket és nem is tartották be. A főkormányszék 3417 sz. megkeresésére Slama Názár rendtartományfőnök (1785—1795) 1786. szept. 1-én. a királyi rendeletet az egyes kolostorokkal közli és elrendeli, hogy minden kolostorban a felső emeleten zárkának egy szobát rendezzenek be. Körlevelében feddőleg fordul a botránytevők, részeskedőkhöz; elítéli a kapzsiságot az előjárók részéről s kéri az előjárókat, hogyha valakit gyanús társalgásban bűnösnek találnak s többszöri figyelmeztetés után sem tapasztalnak a javulási szándékot, főképp városhegyeken, atyai büntetésben részesítsék a bűnösöket.

³⁷⁴ Katholikus Szemle 1905, 457. l.; Horváth Mihály: Magyarország története VII. k. 485. l.

³⁷⁵ Melyben sem dicsőség, sem hit, sem áldás nincs. III. k. 4. l.

³⁷⁶ Józsefnek Mária Terézia halála után összeütközése volt a Szent-székkal. A pápai udvarban szokásban volt, hogy a katolikus uralkodók halálát a konzisztóriumban ünnepélyesen hozta a bibornoki testület tudomására. Azután beszédet tartott és magán-kápolnájában ünnepélyes misét mondott. A fejedelemsnöket ez nem illette s Mária Teréziának sem adta meg, amit Bécs nagyon várt. József Kaunitz kancellárja előtt figyelemtelenségnek minősítette s keserű szavakra fakadt: „Wegen abzuhalten den Consistorii ist wenig daran gelegen ab der Bischof von Roma artig, oder unartig ist.“ Dr. Luttor Ferenc: Mária Terézia halála és a római kuria, Bp. 1914, 40. l. Kiadja a szerzetesek ellen irányuló rendeletét. Garampi a pápai udvar bécsi követe épen a Cappella papale elmaradása alkalmával gyanujának adott kifejezést, hogy komolyabb következményekkel járhat, mert hirül vittek neki, írja Rómába, néhány izgatott megjegyzést részben Őfelsége, részben miniszterei ajakáról. (u. o. 34.) Márc. 10-én vészes hírt közöl udvarával: a szerzetesek ellen valami készül. (u. o. 53.) Márc. 19-én kihallgatást kér a császártól, ki azzal utasította vissza, hogy országa ügyeibe nem tür beleavatkozást. (u. o. 20. l.) Április 10-én gyors futár vitte meg a lesújtó hírt Rómába (u. o. 53).

³⁷⁷ Kath. Szemle, 1905, 458. l.

³⁷⁸ Horváth i. m. 485. l.

³⁷⁹ Statuta almae dioecesis Transylvanicae Anno 1822. die 17-ma Aprilis in synodo dioecesis publica et concordibus votis approbata, Claudiopoli, 45—47. l.

³⁸⁰ Edictum episcopale circa regulationem cleri tam saecularis, quam regularis anno Domini millesimo septingentesimo octuagesimo primo M. Principatus Transilvaniae vulgatum. Cibinii 1781.

³⁸¹ Kath. Szemle 1905. 563. l.

³⁸² 1786. május 20. Ez ellen sokat küzdenek az erdélyiek.

³⁸³ P. N. N. 18. maji ad conv. N. accedit qua guardianus, praesidens, concionator, administrator etc. Mortuus est.

³⁸⁴ Horváth i. m. 492—493. l.

³⁸⁵ Beke Antal: Az erdélyi egyházmegyei papnevelde története, Károlyfehérvár, 1870, 49. l.

³⁸⁶ 1786. febr. 16-án kelt levele Gyulafehérváron.

³⁸⁷ Az eltörlésnek gazdasági okai voltak. Nem a kolduló, hanem a vagyonos szerzetesrendek kolostorait sújtotta. Az illető szerzetesek körében rémületet jelentett, a népet pedig megbotránkoztatta a koldusbotra jutott apácák bolygatása, javaiknak könnyelmű pazarlása. Horváth i. m. 495. l. Magyarországon 134 férfi kolostor 1484. szerzetessel és 6 apácázárda 190 apácával szűnt meg. 1787. jul. 25-iki kimutatás szerint maradt 3787 kolduló, 2988 nem kolduló szerzetes és 337 apáca. A paulinusok 37 eltörült kolostorából 30,000.000 forintnál több ment át a vallásalapba. U. o. 494. l.

³⁸⁸ 1780-ban az ujonc növendékeken és jelölteken kívül a rendtagok száma 353, kik közül 250 felszentelt pap, 43 papjelölt és 60 segédtestvér.

³⁸⁹ Kath. Szemle 1905, 576—77. l.

³⁹⁰ Nagy József: A filozofia története. Bp. 1921 246. l.

³⁹¹ Cap. 8, § 1. p. XIV.

³⁹² Statuta etc. 48—49. l.

³⁹³ Akik a világi papok ruhájában járnak azokat az előljárók három napos lelkigyakorlatra berendelhetik. 1799. nov. 19. királyi rendelet.

³⁹⁴ 1800. dec. 30.-án a király elrendeli, hogy a ferencrendi és kapucinus rendfőnökök, azokat, akik a kolostoron kívül lelkészkednek mentsek fel a mindenszentek napi böjt alól.

³⁹⁵ 1829. aug. 29-től a káptalanokat a püspöki biztos jelenlétében tarthatták.

³⁹⁶ A rendben új hivatal, melyet 1819-ben állítottak be.

³⁹⁷ Nem erősítette meg a kormány sem, mert végzéseiben nem mindenben hódolt be a királynak. Karácsonyi: Magyar egyháztört. főbb vonásaiban, 290. l.

³⁹⁸ 1826. szept. 7.-én olvasták fel a püspök levelét, hogy a gyűlés tartására ezután nem a főkormányszéktől kell az engedélyt kérni és a gyűlés eredményét bejelenteni, hanem az erdélyi pöspöktől.

³⁹⁹ Szebenből pl. 1872—78-ban négyet vitt el Fogarassy Mihály. A püspök 1883. évi káptalan határozatait megsemmisíti. László Polikárp rendtartományfőnök nem veszi tudomásul s római biztatásra a káptalan tekintélyét érvényesíti is a püspök jogtalan beavatkozásával szemben.

⁴⁰⁰ 1846-ban a rendtartománynak 106 papja volt. Schematismus Ven. Cleri-Dioecesis-Transilvaniensis 1846, 1888-ban pedig 61.

⁴⁰¹ V. ö. Szegfű Gyula: Három nemzedék, egy hanyatló kor története, Budapest, 1922.

⁴⁰² Közölve Dávid Antal kéziratából. Hűségese adat az erdélyi szentferencrend történetéhez 1884—1885—1886—1887-ig.

⁴⁰³ A káptalanon kijelentette a választás előtt, hogy rá ne szavazzanak, mert a megszüntetett mikházi reformot helyesli és szívvel-lélekkel fel akarja karolni.

⁴⁰⁴ 1892-ben egyszerre jelentkezett 6 ujonc, 5 hamar elment, később négy, kik közül kettő önként lép ki s egyet elküldenek.

Az ellenzék részén is tiszteletreméltó emberek állanak, akik közül néhányan ép úgy ragaszkodtak a rendhez, mint azok, akik más utakon akarták megmenteni a rend régi dicsőségét.

⁴⁰⁵ A tanító papokat Gergely Ferenc szyndikus egy hétig, anélkül, hogy ők tudták volna, mindennap az iskolába oda- és visszakisérte, nehogy az uton valami inzultus érje.

⁴⁰⁶ Akik a karimán nem tudnak megjelenni, azok a zsolozsmávégezzék magukban. Az alamizsna elfogadásáról. A nők a testvérek celt lábába ne járjanak. A klauzurán kívül aludni nem szabad. A konyháról is kitiltandók a nőcselédek. Az istentiszteleteket tiszta egyházi ruhában végezzék. Az örök lámpát kialudni ne engedjék. A mise előtt és után a hálaadó imádságok elvégzését ne feledjék el. A gyónás elvégzendő. Naponként egy félórai elmélkedés, szent olvasó, szent keresztút végzése. A rendtartományi határozatok kidolgozása. A rendi növendékek nevelése, fogadalom tétele.

⁴⁰⁷ A csíksomlyói háztörténet II. kötet, 186—189. 1.

⁴⁰⁸ Hat kolostorfőnök és két közpáter lépett ki. Az erdélyi püspök Majláth G. Károly gróf külön körlevélben figyelmeztette a rendtagokat a mozgalom veszedelmes voltára. A renddel szemben elődeinek példáját követve, megértően viseltetett.

Borszék, Hátszeg, Gyulafehérvár üresen maradtak.

⁴⁰⁹ Csíksomlyói háztörténet II. 195. 1.

⁴¹⁰ E kor még nem a történelmé s azt a jövő történetirója lesz hivatva méltatni.

⁴¹¹ V. ö. Kory Ottó 1910. aug. 6-án kiadott körlevelével, vagy 1907 jul. 26.

⁴¹² 1859-ben a káptalanra az a panasz érkezik, hogy a kolostor romladozó állapotban van. 1867—68-ban megbizottat küldöttek Segesvárra, aki a helyzeten nem tudott segíteni. 1896-ban a világiak kezére megy át, bizonyos föltételek között, melyek teljesítéséről mind a két oldalról megfeledeztek.

⁴¹³ Pfeiffer i. m. 31—32. 1.

⁴¹⁴ Kozma Pál: Zaránd vármegye leírása. 1848, 51. 1.

⁴¹⁵ A szebeni hitközség önmagát megadóztatta és 1913-ban a kolostorra is kiterjesztették és 29 kor. 54 fillér adót vetettek ki a kolostorra. György József méltányossági okokra hivatkozva kérte az adó törlését. Hg. Hohenlohe Egon Károly felelete az volt: „méltányossági szempontok után ily kérdésben döntést nem hozhatunk.“ A püspök is a pápai bullák tiltakozása ellenére 1175—914 sz. alatt elmarasztaló ítéletet hozott, melyet végre nem hajthattak. A szárhegyi plebános a hivek alamizsnáját sajnálta a kolostortól. Az egyházmegyei papság az egyházmegyei zsinaton

oly irányu előterjesztést tett, hogy a kolduló rendek tagjai a plebános engedélye nélkül alamizsnát ne gyűjthessenek a plebánia területén, amelyre a püspök azt válaszolta, hogy a zsinat se nem akarja, se nem foszthatja meg a szerzetes-rendeket apostoli kedvezményeiktől. *Acta et Decreta synodi Dioecessanae Transylvanienesis. Anno MCMXIII. habitae*, 45. l.

⁴¹⁶ Ezeket az idő még csak érlelje.

⁴¹⁷ Az átadó okmány 1924. február 19-én kelt. A máriaradnai kolostortemplom nagy bucsújárárhely. Évenként 50—60,000 ember látogatja. Nagy Lajos alapította. A kolostor második alapításának ideje 1707. Viszont a balászfalvi érsek fejt ki erős akció, hogy a szebeni kolostort az egyházmegye részére megszerezze.

⁴¹⁸ A rend P. Biró Lőrincet 1922. évi nyári közgyűlésén küldi ki, aki október 10-én lépett amerikai földre. New-York, St. Luis s Clevelandban a szent Erzsébet plebánián 15 hónapig káplánkodott. 1923 karácsonyában érkezett hozzá P. Kovács Athanáz, aki P. Lőrinc helyét foglalta el, majd átment a szent Margit plebániára. P. Lőrinc ekkor vándorbotot vett kezébe s lement Granite Citybe, innen Cincinnatiba, Csikagóba. Cleveland, Milvauke, Los Angelos (California) jelzik utjait. Ohio állam Barber-ton városkájában 1924. május 9-én foglalta el a magyar plebániát. P. Athanáz a detroiti szent Keresztről nevezett plebánia káplánja. P. Lőrinc 1925 évre összeállítja a plebánia történetét: A szent Háromságról nevezett barbertoni Ohio róm. kath. magyar hitközség évkönyve. Cleveland.

⁴¹⁹ Egy kis áttekintő összefoglalás az ismeretek alapján.

⁴²⁰ Katholikus Szemle 1925, 73. l. A magyarországi tatár veszedelem elvonulásával IV. Ince pápa a béke fegyvereivel akarja leszerelni a tatárokat és 1245-ben három követséget meneszt Kujuk nagy khánhoz. Az első követség vezetője Portugáliai Lőrinc, kit társaival a tatár khán figyelme és jóindulatába ajánl s úgy tudományukat, mint jámborságukat magasztalja. Fejér: Cod. dipl. IV., I, 362. l. Portugáliai Lőrincnek Siria felől haladva kellett a tatár fővárosba, Karakorumba jutni. A németek Piano de Carpine vezetése alatt Kieven és Kunországon keresztül az Aral tó felé vették utjokat s jutottak Kujuk khán udvarába. A harmadik expedíció vezetője domokosrendi volt. A második kísérletezés 1253-ban Rubriquis Vilmos flandriai származású ferencrendi vezetése alatt történt. Ekkor meglátogatták Szartach, Batu khánokat és Nungu nagy khánt. Pekingben virágzó telepeket állítottak fel. Kath. Szemle 1925, 70—77. l. Rubriquis Vilmos levele közölve Fejér Cod. dipl. IV. II. 261—282 l. Az erdélyi és magyarországi ferencrendiek az Uraltól az Aldunáig terjedő Észak Tatárország kipcsaki birodalmában fordulnak meg. A magyaroknak az olasz és franciákkal szemben azon előnyük volt, hogy a tatárnyelvet könnyen elsajátították. Kath. Sz. 1925. 73. Üzbeg khán 1314. márc. 20-án a ferencrendieket mentesíti mindennemű haditehertől, vámtól, adófizetés-től: védi a megtámadtatások ellen a templomaikat, kolostor és házaikat. Megengedi a harangozást, mert a mohamedánok elkeseredett ellenségei a harangozásnak. Archivum franciscanum Historicum. 1924, 65. l.

⁴²¹ Batthyaneum II. k. A rendtartomány tanácsa végrendeleti formát ir elő.

⁴²² Fejér Cod. dipl. IV/3, 31. l.: Adorján tartományfőnök 1278. okt. 7-én felhatalmazást kap III. Miklós pápától, hogy akadályok nélkül hirdethetik a magyarországi kunok között a kereszténységet és megkeresztelhetik. Theiner I, 337. l.

⁴²³ *Analecta franciscana* IV. k. 554. l.

⁴²⁴ Századok 1908, 613. l.

⁴²⁵ Theiner I. 639. l.

⁴²⁶ Holzapfel i. m. 217. l.

⁴²⁷ Holzapfel i. m. 218. l.

⁴²⁸ Holzapfel u. o. 220. l. Hogy senki kétségbe ne vonhassa e fel-tűnő eredményt N. Lajos jegyzetkönyvbe vetette a megkereszteltek neveit. Karácsonyi J. i. m. 308. l.

⁴²⁹ Veress i. m. IV. füz.

⁴³⁰ Az erdélyi kath. multja és jelene, 60. l.

⁴³¹ A hitterjesztési gyűlekezet a ferencrendiek hiányában 1625. júniusában a kapucinusokat küldi be, de egyéb okokon kívül lehet, hogy a fejedelem tiltó rendelete is akadályozta bejövetelüket.

⁴³² *Statuta municipalia* cap. 12, S. I. p. II.

⁴³³ Szentandrassy, mint misszionarius sok helyen működött: Moldovában, Erdélyben, Magyarországon, Karánsebesre VIII. Kelemen egyenes utasítására ment, ahol 10,000-ból álló hívősereg 60 év óta nem látott katolikus papot. Erdélyi Múzeum 1912, 57. l.

⁴³⁴ Dr. Joan Lupas: *Istoria Românilor*, Bucuresti 1923, 239 l.

⁴³⁵ Ez régi szokás. A plebánosok nem hagyják el plebániájukat. 1437. jun. 12-én Zsigmond magyar király Marchiai Jakabtól a katonák lelkigondozására 8—9 papot kér. Karácsonyi i. m. I. 322. l.

⁴³⁶ Erd. orsz. eml. XVIII. 40 l.

⁴³⁷ Dr. Joan Lupas: *Istoria bisericeasca a Românilor ardeleni*. Sibiu 1918, 108. l.

⁴³⁸ Lupas i. m. 109—110. l.

⁴³⁹ Kovács Gyárfás: A bányavidéki róm. kath. esperesség plebániáinak története, Szamosujvár, 1895.

⁴⁴⁰ A beöltöztetési Anyakönyv.

⁴⁴¹ A Hirnök 1922, 304. l.

⁴⁴² A rendtartomány levéltárában a római engedélyek 1704-ről már találhatók. Tömeges engedélyek 1725-ben kezdődnek. Neudecker Zsigmond bajor rendtartományfőnök 1725. április 3-án 6 kitanult szabót küld jelöltnek. Április 7-én Hocholzer Vendel és Kriener Oliver papjainak parancsolja meg, hogy haladék nélkül menjenek át az erdélyi Ör főnhatósága alá. A tiroli rendtartományfőnök jan. 24-én egy előadót és szónokot küld Aigentler Humilis személyében, majd Schletterer Benvenutot küldi.

⁴⁴³ A Statutak elrendelik, hogy a káplánságokban működő atyák legkevesebb minden két hónapban néhány napra visszavonuljanak a legközelebbi kolostorba. Cap. 12. §. II.

⁴⁴⁴ Jezsuiták, Ferencrendiek közül a stefaniták, bulgariták, minoriták és paulinusok.

⁴⁴⁵ Lupaş i. m. 257.

⁴⁴⁶ A ferencrendiek most sem oly élelmeseek, hogy egyes kedvező helyzetet ki tudnának használni. A jezsuitáktól vehetnének példát.

⁴⁴⁷ Megszakításokkal (1756-1769. 1788-1821) találkozunk az atyákkal.

⁴⁴⁸ Csiksomlyói háztörténet II. k. 159. l.

⁴⁴⁹ Sárpatakon a románok Kopatz Pátrikot 1848-ban megölték.

⁴⁵⁰ Jezsuita alapítás: Székelyudvarhely 1636, Székelyszentkirály (1724), Bözödujfalu (1729), Karácsonyfalva (1739), Székelyzsombor (1777) Minorita alapítás Parajd (1747) és Etéd (1783).

⁴⁵¹ 1815. az alapítási év.

⁴⁵² Az adatok összegyűjtve a nagyszebeni háztörténet II. k. 185—218. l.

⁴⁵³ Az udvarhelyi ferencrendiek munkálkodására jellemző, hogy Székelyudvarhelytől északra kelet-nyugati irányban a katolikus hitet fentartották.

⁴⁵⁴ IV. Sixtus Regimini universalis Ecclesiae a. 1474. Ez a rendelet a szerzeteseknek biztosítja az egész stolát és a hozzátartozókat nem kötelezi, hogy a halottat először a plebánia temetőjébe vigyék.

⁴⁵⁵ Iratai a kolozsvári levéltár: Csiksomlyó.

⁴⁵⁶ Ily nehézségek Kolozsváron is voltak. A rend 1757. máj. 8-án a Szentszékekhez folyamodott s az a rend javára döntött.

⁴⁵⁷ 1777—1788 között 1368. embert térítenek vissza, mely évek szerint a következőképen oszlik meg: 1777, 59, 1778, 161, 1779, 263, 1780, 180, 1781, 95, 1782, 81, 1783, 70, 1784, 151, 1785, 65, 1786, 78, 1787, 53, 1788, 115, Regestrum e variis sectis ad fidem Orthodoxam auxiliante Deo conversorum.

⁴⁵⁸ 1924-ben a zárt lelkigyakorlatokon kívül 42 népmissziót tartottak. 1926 nagybőjtjére és husvéti időszakra 26 misszió tartását vállalta el a rendtartományfőnök. Meghívásokat Jugoszláviába is kaptak.

⁴⁵⁹ Glósz Miksa csiksomlyói főgimnáziumi tanár 1884-ben összeállította mindazom nyomtatványok lajstromát, melyek valaha a csiksomlyói nyomdában napvilágot láttak. A csiksomlyói szent Ferenc rendi szerzetesek nyomdájában az 1662-1884 évig megjelent könyvek és egyéb nyomtatványok teljes címtára. Amelyre most csak annyit, hogy nem teljes.

⁴⁶⁰ A Kajoni nyomdát a rendtartomány tanácsa 1910-ben Csiksomlyóról Kolozsvárra szállíttatta át a csiksomlyói kolostorfőnök engedélyével.

⁴⁶¹ Kolozsvári háztörténet II. 13. l.

⁴⁶² V. ö. Pásztortűz Almanach 1923. György Lajos szerkesztőségében. 131-132. l.

⁴⁶³ A Csiksomlyói kolostor levéltárában igen sok beszédet találtam szerző nélkül. Jegenyei Ferentől is maradt fenn a XVII. századból.

⁴⁶⁴ Nomina Confratrum. 6. l.

⁴⁶⁵ Nom. Confr. 269. 1.

⁴⁶⁶ 1726. okt. 23-án 19 éves korában vette fel a rend ruháját. Születési helye Csikszépvíz. Kétszer választották rendtartományfőnöknek (1747—1756) Kolozsváron halt meg 1762. jan. 25.

⁴⁶⁷ Chronica néven is szerepel.

⁴⁶⁸ Losteiner Csiksomlyon 1826. máj. 19-én halt meg

⁴⁶⁹ A dési háztörténet II. k. 43 l.

⁴⁷⁰ Holzapfel. i. m. 206. 1.

⁴⁷¹ u. o. 211. 1.

⁴⁷² Holzapfel. i. m. 209. 1.

⁴⁷³ Enyhébb formában ma is nagy erre a hajlandóság.

⁴⁷⁴ Ott, hol a szerzetesek előzőleg rendezik az egyházközségeket! Hasonló gondolkodással találkozunk Erdélyben még a jelenben is. A ferencrendiek megszervezik a Bányavidéket s akkor Kovács Gyárfás hozsannát zeng, ha egy egy plebániát a világi pap vesz át, mint aki egyedül illetékes annak vezetésére. A bányavidéki róm. kath. esperesi kerület plebániáinak története, Szamosujvár, 1895.

⁴⁷⁵ Holzapfel i. m. 213. 1.

⁴⁷⁶ Holzapfel azt írja (206. l), hogy szent Ferenc és társainak életében nem volt semmi összeütközése a papsággal. Kérdem: hogy került akkor az idézett szöveg a Végrendeletbe? Összeütközése van a rieti pappal is, melyet a legendairók nagyon burkoltan és simán adnak elő. Szent Ferenc virágos kertje. 49. l. Később a 211. l. hasonlókat sejtett.

⁴⁷⁷ Batthyaneum II. k. 15—26. l.

⁴⁷⁸ P. Boros Fortunát dr: A csiksomlyói kegyszobor története. Kolozsvár 1924. 6—7. l.

⁴⁷⁹ A bucsujárások módjáról, imáiról kalauzok gondoskodtak V. ö. P. Réthy Apollinár: A csiksomlyói kalauz. Kolozsvár, 1924.

⁴⁸⁰ Beke i. m. 11. l.

⁴⁸¹ Katholikus Világ. 1923, 259—257. l.

⁴⁸² Hymnariuma 1046. l. 8 ad.

⁴⁸³ Glosz i. m. 18. l.

⁴⁸⁴ 1752. évi káptalan határozat.

⁴⁸⁵ 1782-ben a közgyűlés körözi a püspök felhívását, hogy a plebánosok, plebános helyettesek és a szónokok a vasárnapi szent mise után tartsák meg beszédeiket.

⁴⁸⁶ Vannak plebánosok, akik föllállítják templomukban a keresztúti képeket, de elfelejtik a szomszédos kolostor előjárójától engedélyt kérni és ezáltal hiveiket megfosztják a hozzákötött kegyelmek elnyerésétől. Az 1913-ban tartott zsinaton kérték a megyés püspököt, hogy a főesperesek részére eszközöljön ki Rómában joghatóságot. Acta et decteta etc. 53. A kért engedélyt nem kapták meg.

⁴⁸⁷ Mártonffy József püspök 1813. szept. 11-én a hátszegi rendi tanító részére a következőket írta elő: 1. az iskola felügyelője a plebános,

aki világi, 2. a gyermekek hétköznapiokon szentmisét a rend kápolnájában hallgathatnak, de vásár- és ünnepnapokon a tanító páter köteles a plebánia templomba vinni, hol délelőtt nekik szentbeszédet tart; 3. körmeneteken és nagyobb temetéseken közösen jelennek meg, 4. a szerzetesek kápláni teendők végzésére nem kötelezhetők, de ha nagy szükség van, akkor legyenek a plebános kisegítésére; 5. a szerzetesek vigyázzanak arra, hogy a hívők vásár és ünnepnapokon szentmisét a plebánia templomban hallgassanak, mert kápolnájukban ők is csak a püspök engedélyével misézhetnek: 6. ugyanazon időben se szentmise, se szentbeszéd ne tartassék.

⁴⁸⁸ Még 1787-ben is Csiksomlyó, Mikháza, Esztelnek Szeben, Hunyad, Medgyes, Szárhegy, Udvarhely, Dés, Fogaras és Szamosujvár a kijelölt kolostorok között vannak.

⁴⁸⁹ Ha a kolostor tagjai nem voltak négyen, akkor télen az ebédelőben, nyáron a korusban végezték. Karácsony és nagyhét utolsó napjain éjfélkor keltek fel.

⁴⁹⁰ 1775-ben 40 tagja volt.

⁴⁹¹ Közölve Protocullum urbarium sen Archivum Conventus Claudopolitani, Titulus 8.

⁴⁹² Akkor még nem volt Kolozsváron a liliomszentelés bevezetve. Most lilium szentelés is van.

⁴⁹³ A rendi káptalannak is volt hasonló természetű intézkedése 1742-ben. A rend tagjainak megtiltotta a káptalan tudta nélkül újabb ájtatoságok bevezetését.

⁴⁹⁴ Statuta etc. 116-117.

⁴⁹⁵ Nehány beszélő szám a ferencrendiek működéséről a hitélet terén:

	1732—34,	1779,	1887,	1905,	1924.
Áttérések:					
A református vallásból	131,	361,			12.
A lutheránus	95,	54,			5.
Az unitárius	23,	28,			2.
A görögkeleti	38,	38,			
Visszatérített hitehagyott	23,				
Zsidó		2,			1.
Kereszteltek	950,	2.010,	560,	686,	588.
Egészségést, beteget gyóntattak	34.246,	275.433,	19.015,	49.874,	160.483.
" " áldoztattak	12.040,	6.734,			282.741.
Utolsó kenetet kiszolgáltak	817,	2.663,			502.
Házasságot megáldottak		149,	120,	160,	134.
Temettek		213,	426,	587,	360.
Beszédet mondtak		9.007,			2.912.
Kathekézist tartottak		1.990,			7.326.
Plebániákon a hívők száma					20.536.

⁴⁹⁶ Emléksorok hazánk nagyjaitól a Barátok hétszáz éves jubileumára. 1221-1921, 54. 1.

⁴⁹⁷ Holzapfel i. m. 241. 1.

⁴⁹⁸ Holzapfel i. m. 240. 1.

⁴⁹⁹ Holzapfel i. m. 242. 1. A keleti missziókba készülőknek az orvosi tudományból a rend római főiskoláján ma is előadásokat tartanak. *Acta Ordinis*, 1925. 219. 1.

⁵⁰⁰ *Constitutiones Generales*.

⁵⁰¹ Az angol ferencrendiek élete azt mutatja, hogy minél képzetebbek voltak, a szabályokhoz annál inkább ragaszkodtak. Holzapfel i. m. 247. 1. Nevezetesebb iskolák még a colosanumi, angersi salamantikai és dublini. Az *Analecta franciscana* 67 előadót sorol fel az oxfordi egyetemen. I K. 270—271. 1.

⁵⁰² A ferencrendiek váradi iskolája már 1336-ban oly híres, hogy ez is azon 21 konventi iskola között szerepel, melyeknek elvégzése után a párizsi egyetemre lehetett beiratkozni. Temesvári Pelbárt 1483-ban a budai iskolában a hittudományokat Lombardi Péter nyomán adja elő. Magyarország közigazdasági és közművelődési állapota ezeréves fönállásakor V. k. 137. 1. A magyarországi rendi iskolák élen a „*Regens studii*” állott. P. Ferdinandus Kaizer: *Tabula provinciae S. Mariae* 1533. Budapest, 1908, 1. 1.

⁵⁰³ A *capitulum culparum* ma is elő van írva, nemcsak az ujoncok, hanem a kolostor minden tagja részére. *Municipaliák* szerint hétfőn, szerdán és pénteken. Hétfőn a kolostorfőnök fogadta, szerdán és pénteken a vikárius. *Cap. X. § I.*

⁵⁰⁴ Századok 1898. 904. 1.

⁵⁰⁵ Dr. Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest 1910, 452. 1.

⁵⁰⁶ Holzapfel i. m. 462. 1.

⁵⁰⁷ Wadding, XVI. 184. 1.

⁵⁰⁸ Wadding XI. 223. 1.

⁵⁰⁹ Századok 1898, 930. 1.

⁵¹⁰ Holzapfel i. m. 498. 1.

⁵¹¹ Holzapfel u, o.

⁵¹² Holzapfel i. m. 504. 1.

⁵¹³ Holzapfel i. m. 504. i.

⁵¹⁴ Holzapfel i. m. 250. 1.

⁵¹⁵ Akárcsak Erdélyben a XVIII. században!

⁵¹⁶ Holzapfel i. m. 250. stb.

⁵¹⁷ Ma a rendnek egyetlen ily főiskolája van Rómában a Szent Antal kolégium. *Via Merulana* 124.

⁵¹⁸ Szenginczky Pál mariánus rendtartományfőnök Kálmányi Ferenc és Ferenczy Miklósnak elbocsátó levelet ad (1676. febr. 19-én Pozsony) hogy miután tanulmányaikat elvégezték, rendtartományukba visszatérjenek.

⁵¹⁹ Dóczy Imrét 1658. jun. 6-án öltöztették be Csiksomlyón.

⁵²⁰ A Hirnök 1922, 233. 1.

⁵²¹ Kolozsávi levéltár.

⁵²² 1711 jun. 21.-én halt meg Magyarországon.

⁵²³ Utána sorrendben: Moldovai Lajos és Balásffy Mihály.

⁵²⁴ Ács János után Aigenthaler Humilis (1727. szept. 6.) Csató Elek (1728. szept), Botár Joachim (1738. szept 14, tíz éve már tanít). Buzás Gellért (1745. jan. 8.), Bernárd János (1745. jun. 9.) Rafain Ágoston (1759. dec. 8.). Karda Módeszt, Csergő Lőrinc, Istvánffy Szilveszter és Darvas Leo (1775. Jul. 56.) kinevezési okmányait kaptam meg a rendtartomány levéltárában, de többen is voltak pl. Sükösd Máté stb.

⁵²⁵ A nevelési elvekben 1730-tól a mai napig lényeges eltérés nincs. Statuta municipalia cap 2 és 1. Az elvégzett anyagot év végén tételekbe kellett szedni és a növendékekkel megvitatták. Cap. 9. § II. Havonkint vitatkozásokat tartottak. (u. o.)

⁵²⁶ Schuler Dénes rendfőnök 1909 április 15-iki körlevelében ezt felhívja és kívánja, hogy dec. 1-ig minden rendtartomány terjessze fel a történeti események vezetőinek nevét. Acta ord. 1906. 162—163:

⁵²⁷ 1783-tól két fiatal pap részére a rendi gyűlés Csiksomlyóra egy tanítót jelöl ki.

⁵²⁸ 1759-ben 4 előadó és lectorjelöltek.

⁵²⁹ Uniformis methodus Theologiae.

⁵³⁰ Tabella Praelaectionum Theologicarum in Monasteriis per Quinquennium Instituendarum.

⁵³¹ Beke i. m. 54-57. l.

⁵³² Marosvásárhelyi háztörténet II. k. 3 old. Ezen korban az egyes kolostorok gazdasági állapotára világosságot vet II. József 1782. dec. 16-án kelt rendelete melynek értelmében Péterffy Márton rendtartományfőnök Losteiner Leonárdot és Baumgartner Ambrust bizza meg, hogy az egyes kolostorok jövedelmét és kiadásait a helyszínen fölvegyék. (1784. aug. 29.)

	Bevétel			Kiadás		
Dés — — — —	3264	Rf.	36	3250	Rf.	40
Szamosujvár — —	1970	"	52	2012	"	32
Szék — — — —	1196	"	51	1182	"	20
Kolozsvár — — —	7001	"	31	6991	"	30
Torda — — — —	1282	"	10	1268	"	32
Toroczkószentgyörgy	592	"	40	5589	"	26
Marosvásárhely —	1549	"	51 ¹ / ₂	1630	"	24
Mikháza — — —	3338	"	45	3332	"	46
Szárhegy — — —	2668	"	1	2656	"	19
Csik — — — —	4799	"	16	4786	"	51
Esztelnek — — —	2586	"	16	2574	"	5
Brassó — — — —	2556	"	55	2546	"	3 ¹ / ₂
Fogaras — — —	2577	"	33	2469	"	16

				Bevétel	Kiadás			
Kőhalom	—	—	—	843 Rf.	34	836 Rf.	36	
Udvarhely	—	—	—	2640 „	34	2813 „	1	
Segesvár	—	—	—	1507 „	10	1503 „	10	
Medgyes	—	—	—	3107 „	14	3095 „	2	
Gyulafehérvár	—	—	—	1283 „	49	1277 „	58	
Hátszeg	—	—	—	916 „	18 ¹ / ₂	910 „	39	
Hunyad	—	—	—	2600 „	52 ¹ / ₂	2592 „	59	
Szászváros	—	—	—	1405 „	7 ¹ / ₂	1393 „	54	
Sebes	—	—	—	1398 „	48 ¹ / ₂	1391 „	20 ¹ / ₂	
Szeben	—	—	—	3385 „	40 ¹ / ₄	3334 „	3 ¹ / ₂	

Istrumentum fassionis super bonis respective religiosorum secundum de mandatis et effective a singulis domibus religiosis almae Provinciae nostrae Stephaneo Transylvanicae anno Dominicae Incarnatis MDCCLXXXIV Mensibus Septembris octobris receptas earunque seriem et modum exhibens.

⁵³³ Csíksomlyói háztörténet II. k. 3. 1.

⁵³⁴ Medgyesi 1819. aug. 26.-iki határozat.

⁵³⁵ Csíksomlyói háztörténet II. k. 5. 1.

⁵³⁶ Kolozsvári háztörténet I. k. 223—225. 1. Majláth G. Károly 1925—1926 iskolai évre erről lemondott.

⁵³⁷ Székelyudvarhelyi háztörténet II. k. 140. 1.

⁵³⁸ A jelentkező jelölteket nem lehetett mind a székelyudvarhelyi kolostorban elhelyezni (28—30). a többi ideiglenesen Vajdahunyadra utalták át.

⁵³⁹ Const. Gen. 156. p. Az újabb intézkedésekről részletesen érthető okokból nem szólok.

⁵⁴⁰ Az elemiiskolák keletkezését az egyes kolostoroknál említettem meg.

⁵⁴¹ Magyar Sion 1867, 416. 1. Az ujkori magyar nemzeti irodalomtörténet 1855, 37—22. 1.

⁵⁴² A csíksomlyói rk. főgimn. Értesítője 1895, 1. 1.

⁵⁴³ Értesítő 3. 1.

⁵⁴⁴ Régi értékben 120 korona.

⁵⁴⁵ Kolozsvári levéltár.

⁵⁴⁶ Értesítő 10, 12—23—14. 1.

⁵⁴⁷ Molindes jezsuita rendfőnök utasítását vezetik be 1735-ban. Institutio privata seu Typus cursus anni.

⁵⁴⁸ Annotationes ex congregationis et scholarum parte, sive Norma quatenus Congregatio et publicae scholarum Devotiones in nostris Lyceis instituti consueta sicut, nec non qualiter literarum studia instruuntur. Ex mandate Admodum Rdi Patris Joachimi Botar Anno 1751. in punctis exhibita, ac a Venerabili Definitorio revisa et sequenti modo exhibita,

Ezzel egykoru a piaristák szabályzata, melyet br. Cörner János rendfőnök dolgozott ki, „Methodus instituendae iuventutis apud Scholas Pias 1757.”

⁵⁴⁹ P. Boros Fortunát: A csiksomlyói harminckét Confrater, 17. l. 1771-ben a rendtartomány tanácsa felhívja a viceprefektusok és tanárok figyelmét, hogy ne szegüljenek ellene, mikor a tanulókat sorozni akarják.

⁵⁵⁰ 1924-ben 1173 növendékek száma a hitoktatásban részesültekkel együtt 1210 növendéket hitoktattak.

⁵⁵¹ A rend kebelében működő tanítók nevelési elvei ma sem változtak meg, hanem teljesen a régi vallásos szellemben halad az ifjúság oktatása. V. ö. A dési róm. kath. fiu és a Miasszonyunkról nevezett iskolánővérek vezetése alatt álló róm. kath. elemi és polgári leányiskola Értesítője az 1914—1915 iskolai évre, 3—4; 23 l. A székelyudvarhelyi szentferencrendiek vezetése alatt álló fiuiskola Értesítője 1911—1912 évről, 3—4 l. A marosvásárhelyi szentferencrendiek vezetése alatt álló fiuiskola Értesítője 1912—13. iskolai évről. 1—9; 24—29 l. és a Vajdahunyadi elemi és polgáriskolák Értesítője 1920—21 iskolai tanévre. Bevezető.

⁵⁵² Értesítő, 70 l.

⁵⁵³ Az iskola 1850-ben megnyitott s csak két szerzetes tanerő taníthatott. 1901-ben halt meg az utolsó hittanár P. Kopatz Patrik. A püspök 374—1901 sz. alatt sajnálatát fejezi ki, hogy a rendtartomány Kopatz helyett más szerzetes vallástanárt nem küldhet.

⁵⁵⁴ Értesítő, 287 l.

⁵⁵⁵ Értesítő. A rend tagjai szindarabokat ma is irnak és adatnak elő.

⁵⁵⁶ Karácsonyi József: A csiksomlyói róm. kath. tanítóképző intézet története, 1909.

⁵⁵⁷ Imottai Simon törvénytelen módon választotta meg magát és tartott 1653. decemberében káptalant.

⁵⁵⁸ 1660. dec 10-én Sambuca Mihály általános rendfőnök Jegenye Ferencet biztosnak nevezi ki, ki ezen hivatalt 1665. június 15-ig viselte.

⁵⁵⁹ Püspöki kinevezése után jun. 16. Jegenyeit bizta meg a Szentszék.

⁵⁶⁰ A törvényes idő leteléséig Ujfalvi Albert helyettesítette.

⁵⁶¹ Sigrái a hivatali év letelte után egy félévig mint megbízott, egy félévig, mint helyettes vezette az Őrséget.

⁵⁶² Székelyudvarhelyi Szentmiklósi Gáspár 1720-ban meghalt és Lámprich Imre vezette egy évig az Őrséget.

⁵⁶³ Schirmer 1727. febr. 7-én meghalt és 1727. szeptember 23-ig Györrffy Pál helyettesítette.

⁵⁶⁴ Csató Eleket Soto János nevezi ki az Őrségnek rendtartományra emelő iratában. (1729. jun. 12.)

⁵⁶⁵ Péterfi törvényes éve nem volt kitelve, de királyi parancsra új választást ejtenek meg. József alatt több választás nem is volt. A kolostorfőnököket a vicarius elnöklete alatt a kolostor tagjai választották: Új választás 1792. okt. 14-én volt.

⁵⁶⁶ Háromszor választották meg egymásután.

⁵⁶⁷ 1813. augusztus 8-án másodszor is megválasztották, de 1814. április 18-án Hátszegen meghalt és július 17-én Szász Krizologot választották. Vic. Provincialisnak.

568 A nemzeti zsinatra való tekintettel (1822) egy évig meghosszabbították a hivatalát.

569 Négy káptalanon egymásután.

570 Kétszer megválasztva.

571 Hétszer. „

572 Kétszer. „

573 Háromszor „

574 Kétszer. „

575 Háromszor választva, Simon Jenő kormányzási éve épen letelt. A rendtartományt Flemming Dávid angolszász eredetű vizitátor járta be a tavaszon és érdeklődött a reform iránt. Választógyűlés nem volt, mert Lauer Alajos, László Polikárpot jul. 14.-én rendtartományi biztosnak nevezte ki egy évre. Azután a római nagy tanács választotta meg három évre rendtartományfőnöknek. László Polikárpot 1902-ben a rendtartomány választói, megválasztották, de a római nagy káptalan alkalmával 1903. máj. 30-án a VI. kerület képviselőjére a római nagy tanácsba beválasztván ideiglenesen Csizsér Elek kapott megbízatást aug. 17-ig. Ekkor Kóry Ottót választották helyettesnek 1905. jul. 27-ig.

576 Trefán Leonárdot másodszor 1917. őszén szabályosan megválasztották. 1920-ban lejárt a hivatali éve, de Rómával nehéz lévén az érintkezés egy évi meghosszabbítást kapott és a hasonló helyzet miatt 1922. jan. 18-án a római tanács nevezte ki az előző és a következő két évre rendtartományfőnöknek.

Betűsoros névmutató.

- Abafája 200.
 Abrahám András kolostorf. 140.
 Adorján rendt. főn. 118.
 A Hírnök 207.
 Airizer Modeszt 210.
 Akton tábornok 97.
 Albert Antal Kasszián 252.
 Alfalvi Péter 85, 90.
 Alcsiki főesperesség 196.
 Alvernói Bertalan 37.
 Alvinc 102, 103, 126, 194.
 Almakerék 196.
 Alsóbölkény 200.
 Alsójára 201.
 Alsóporumbák 196.
 Alsószentmihály 201.
 A madridi nagy káptalan 103.
 Ambrus Antal, János 255.
 Ambrus Jukundián 22, 210, 251.
 Ambrus Krizosztom 138.
 Ambrus Pászkalis nyomdász 204.
 András Antal, Jeromos 254.
 András Mihály 24.
 Andrassy Rafael 211, 251, 259.
 Angol misszionáriusok 194.
 Angyalosi Lajos 67, 68.
 Anjou-ház 189.
 Antalffy István 119, 120.
 Antalffy János 20, 103, 119, 124, 134.
 Apafi fejedelem 82, 100.
 Apanagyfalu 105, 200.
 Apor István 104, 198.
 Apor Lázár 198.
 Apponyi Albert 184.
 Apostol György 199.
 Approbatæ Constitutiones 74.
 Apulia 14.
 Aranykút 198.
 Arcsai István 53.
 Aranyosbánya 195.
 Aranyosgerend 201.
 Arseno Jeromos 65.
 Assisi 13.
 Assisi bűnbánó férfiai 15.
 Asszonyfalvi Benedek 81.
 Athanáz gk. püspök 193.
 Attyhai István főesperes 268.
 Ács János 114, 117, 125, 126, 128, 234, 237, 246.
 Ágotakövesd 196.
 Ákosfalva 196, 199.
 Árcsó 268.
 Áron István, Viváld 257.
 Bach rendszer 247.
 I. Bajazid szultán 189.
 Bajor Lajos 35.
 Baka Ajutus 168.
 Bakk Imre 106.
 Bakó Imre 127.
 Bakócz Tamás 42, 47, 51.
 Balázs Ágoston 246.
 Balázssffy Mihály 117, 126, 127, 143.
 Baloga Géza, Márk 256.
 Balog Mihály 248.
 Bambarone Illés 16.
 Bankovich Ferenc 83.
 Baráth Mihály, Jusztin 254.
 Bamberini bibornok 70, 83.
 Barcaság és miklósvárszéki főesp. 195.
 Barcsai Márton 40.
 Bardia György 108.
 Barkóczy Anna 85.
 Barót 201.
 Bartalis István 125, 210.
 Bartos Lázár, Gilbert 259.
 Bassai Máté 20.
 Batthyány Ignác erd. püsp. 137, 149, 152, 239.
 Batthyány József eszt. érs. 149, 157.
 Batthyány Julia gr. 24, 28.
 Baytay püspök 142.
 Bauczer János, Pongrácz 259.
 Bácsai Fábján 190.
 Báld 198.

- Báldi Sebestyén 54.
 Bálint Albert, Szálvátor 257.
 Bálintih Zsigmond 70.
 Bálványosvárallya 200.
 Bánffy Kolumba 22.
 Bánffyhunyad 198.
 Básta György 68.
 Báthory fejedelmek 191.
 Báthory Gábor 68.
 Báthory István 65, 245, 273.
 Báthory Kristóf 67, 94.
 Báthory Zsigmond 66, 69.
 XIII. Benedek 117.
 XIV. Benedek 226.
 Benedek Ferenc, István 257.
 Benedek Simon, Fidelis 257.
 Becze Péter 251.
 Beke László, Kázmér 255.
 Bercsényi István, Sándor 256.
 Bercsényi László, Ákos 255.
 Berdéstelke 200.
 Bereck 192.
 Berényi határozat 233.
 Belga misszionáriusok 194.
 Belsőszőlőnoki főesperesség 200.
 Bernardinus c. folyóirat 206.
 Bernardone Péter 15.
 Beszterce 20, 29, 31, 33, 53, 54,
 111, 136, 188.
 Beszterczei Lukács 53.
 Bethlenfalva 278.
 Bethlen Farkas 55.
 Bethlen Gábor 69, 73.
 Bethlen grófok 33.
 Bethlen Julia
 Berve 195.
 Bécs 116, 185, 193.
 Békéssy Julianna 22.
 IV. Béla 28, 188.
 Béldi Antal 199, 201.
 Béldi család 195.
 Billich 37.
 Binder Márton ékszerész 115.
 Biró Dénes, Guidó 258.
 Biró Gergely, András 256.
 Biró Gergely, Lőrinc 186, 212, 253,
 293.
 Biró József, Benedek 253.
 Birthalom Tamás 55.
 Blága Kapisztrán 212.
 Bocskor Pál 251.
 Bodó Anna 23.
 Bodó Ádám 248.
 Bodó Benjámin 211.
 Bodó Miklós 249.
 Bodola 195.
 Boér család 195.
 Boér Imre főesperes 131.
 Boér József 132.
 Boga Kapisztrán lektor 242,
 Bogácsi György 274,
 Bogosi Béla, Hiláron 258,
 Bojáky Ernő, Zsigmond 255,
 Bolognai főiskola 232, 233,
 Bolya 197,
 Bonaventura (szent) 29,
 Bonchida 198,
 Borbánd 194,
 Borbély Absalon 160, 249, 251,
 Born Ignác 147,
 Bornemissza Ignác 101,
 Bornemissza János 113,
 Bornemissza Pál erd. püsp. 64,
 Bornemissza Pál br. 200,
 Boros Domokos, Fortunát 212, 254,
 Boros József, Domokos 254,
 Bors Mihály 134,
 Borsodi pleb. 198,
 Bosnyák misszionáriusok 194,
 Bosnyák páterek 81, 82, 83,
 Bosznia. 36, 37, 75, 79, 92, 189,
 236,
 Borszék 175, 180,
 Both Sándor, Anzelm 260,
 Bothár Anna 23,
 Bothár Joachim 124, 132, 135,
 136, 204, 246, 251,
 Bögözi László 118, 125, 126, 131,
 132, 140, 251,
 Bölcsényi Mihály 42,
 Börtönök a kolostorban 129,
 Bözödujfalu 295,
 Brandenburgi Katalin 73,
 Brandicenum 102,
 Brassó 25, 40, 52, 111, 117, 118,
 129, 133, 194, 195, 202, 240,
 241,
 Brassói pleb. 108,

- Braun György, Rajmund 256,
 Brád 181,
 Bruliano kolostor 35,
 Bsenszki Rudolf 100,
 Bucow 140,
 Buda 193,
 Bujdos 198,
 Bukarest 186,
 Bukaresti kolostor 185,
 Bulgária 189,
 Bulgariták 124, 233,
 Bulgár misszionáriusok 194,
 Bullarium magnum 202,
 Burger Mihály, Ágnell 260,
 Buza 198,
 Buzás Gellért 210,
 Bükkös 200,
 Caballo Bonaventura 82,
 Caesarini Julián 30, 39,
 Cambridgei főiskola 232, 233,
 Canaio 18,
 Cationale 88, 153, 218,
 Carvayal pápai követ 44,
 Castraph 132,
 Catani Péter 15,
 Castaldo 51,
 Contionator Generalis 208,
 Coningan Didák 92, 236,
 Corona Theologica 210,
 Custos 58,
 Czeglédi István 88, 82,
 Czibak Imre 51, 52,
 Czibrefalva 66,
 Csatári Kelemen 97, 101,
 Csatári Nagy János 124,
 Csató Elek 125, 126, 127, 143,
 208, 209, 210, 251,
 Csákigorbó 198,
 Csáki grófnő 199,
 Csáki Imre 20,
 Csáky István 20,
 Csáky Zsigmond 121,
 Csedő Dániel 138,
 Csedő Gergely kolostorf. 131,
 Cseke Pál 210,
 Cserényi család 31,
 Cserényi László 31,
 Csergő Krizolog 248,
 Csicsókeresztúr 105,
 Csik 40, 55, 196,
 Csiki Imre 76,
 Csikgyimes 196,
 Csikmenaság 196,
 Csiksomlyó 42, 43, 54, 55, 65, 66,
 71, 72, 76, 78, 79, 82, 85, 88,
 91, 94, 96, 97, 99, 108, 110,
 114, 117, 123, 130, 139, 140,
 142, 162, 167, 184, 191, 192,
 196, 202, 218, 219, 237, 238,
 239, 240, 241, 243, 248, 249,
 Csiksomlyói iskola 243, 247, 248,
 Csikszemlyói kolostor 271,
 Csiksomlyói kolostor jótevői 281,
 Csiksomlyói szindarabok 247,
 Csiksomlyói tanítóképző 164, 249,
 Csikszentgyörgy 196,
 Csikszentkirály 196,
 Csikszentsimon 196,
 Csikszentmárton 196,
 Csikszenttamás 95,
 Csikszeredai gimnázium 243,
 Csikszeredai Márton 70,
 Csikszeredai vár 196,
 Csikpálfalvi János püspök 85,
 Csiszár Imre, Dávid 259,
 Csiszár István 131,
 Csiszár Rebeka 143,
 Csiszér Imre, Elek 167, 168, 169,
 170, 174, 175, 179, 251, 252,
 Csiszér József, Paszkál 258,
 Csiszér Lázár, Bonaventura 252,
 Csizmaviselés 153,
 Csipán András, Krizolog 256,
 Csomák család 137,
 Csomortán 85,
 Csomortány Antal, Bernát 257,
 Chios 65,
 Dank Agapit vizitator 163, 165, 166,
 Darvas Lázár, Venánc 254,
 Dánya 198,
 Dánfalva 66,
 Dániel család 137,
 Dániel Tódor, Chenganosz Thoro-
 szian, 136,
 Dávid Antal 105, 167, 168, 169,
 170, 174,
 Dávid Ferenc 54, 65,
 Debrecen 53,

- Demeter Ferenc 118,
 Demeter Márton prépost 118,
 Demeter püspök 32,
 Deményháza 87,
 Demjén Gábor 105,
 Dereszlényi Albert 51,
 Dés 104, 119, 177, 200, 239, 240,
 241,
 Dézsy István, Ipoly 256,
 Dési kolostor jótevői 286,
 Deus discernes 210,
 Déloroszország 189,
 Dénes Ágnes 23,
 Déva 55, 101, 102, 103, 126, 180,
 197, 250,
 Dévai Bíró Mátyás 64,
 Désakna 104, 135, 200,
 Dénes József, Félix 252,
 Diploma Leopoldianum 94,
 Diderot 289,
 Dluszki Jakab püspök 87,
 Dobra 197,
 Dobay Gergely 109,
 Dobai Honor 97,
 Domina Paupertas 15,
 Domokos Antal 115,
 Domokos Kázmér püspök 70, 71,
 75, 79, 81, 83, 84, 87, 88, 92,
 149, 192, 218, 219, 251, 281,
 Domokos Kázmér rtf. 289,
 Domokosrendiek 65, 188, 216,
 Domokos Róza 99,
 Dóczi Imre 87, 90, 236,
 Dózsa György 47,
 Drassó 194,
 Drágfy Bertalan 43,
 Duha Gergely, Efrém 259,
 Dunod jezsuita 193,
 Dyrbach Bálint 55,
 Edictum episcopale 150,
 Egeres 198,
 Egerestői plebánia 198,
 Egyed testvér 15,
 Egyház 65, 145, 214, 215,
 Einholz Vendel Fülöp 256,
 Elek Teodor látogató 169, 170,
 Endes Alajos 97,
 Endes Péter 131,
 II. Endre 28,
 Enyed 55,
 Erdély majdnem minden lapon.
 Erős Módeszt 159, 167, 211, 251,
 Erzsébet, Róbert Károly neje 30,
 Erzsébetbánya 200,
 Erzsébetváros 143, 168, 196, 289,
 Erzsébetvárosi főesperesség 196,
 Esztelnek 20, 24, 89, 90, 96, 101,
 117, 126, 139, 140, 181, 197,
 210, 219, 220, 240, 247, 248,
 284,
 Esztelneki kolostor jótevői 284,
 Etterle János, Paulin 259,
 Élthes Károly tanár 247,
 Fackelman Antal, Lipót 257,
 Farkas Gergely, Gyprían 252,
 Faurinensi Fulgenc ügyvivő 172,
 Fazakas István, Bálint 260,
 Fábján Bernardin 97,
 Fehéregyháza 38, 48, 52, 75, 77,
 84, 85, 88, 115, 236,
 Fehéregyházi licenciatusképző 236,
 Fehérváry Ágoston 181,
 Fekete Albert, Fausztin, 252,
 Fekete Károly lelkész 195,
 Felfalu 37, 38, 42, 52, 575,
 Felicitate quadam c. bulla 173,
 Felsőcsertés 195,
 Felsődetreihen 201,
 Felsőtömös 195,
 Felvinc 51, 201,
 Felvinci Klára 21, 268,
 Fenyéd 201,
 Ferenczy György 279,
 Ferenci István, Vince 258,
 I. Ferdinád 50, 51,
 III. Ferdinánd 84,
 IV. Ferdinánd szicíliai kír. 146,
 Ferencrendiek 172, 188, 216,
 Ferencz Gábor, Vilmos 253,
 Ferenczy János, Vendel 197 252,
 Ferencz József, Pál 252,
 Ferenczi Miklós 85,
 Ferenczi Vitus 248,
 Fénya Károly, Vencel 260,
 Fige István br. 118,
 Firtos 20, 141, 142, 268,
 Fitód 85,
 Flandria 32,

- Flórenci zsinat 190,
 Fodor Alajos, Angelus 255,
 Fodor Görgy, Pelbárt 254,
 Fodor Pátrik 248,
 Fogaras 33, 132, 172, 240, 241,
 243, 247,
 Fogarassy Mihály 25, 105, 124,
 164, 242, 250, 291,
 Fogarasi uradalom 184,
 Forres Lajos ált. rendf. 128,
 Földes József 250,
 Fráter György 21, 180,
 II. Frigyes 146,
 Fulgentius ab Aesio 197,
 Fülöp Dénes, Tamás 256,
 Fülöp Fábján 248,
 Fülöp Sándor Gyula 253,
 Fülöp Tamás főesperes 281,
 Galgó 200,
 Galgóc 72,
 Ganz Gáspár 124,
 Garampi pápai követ 290,
 Gábor János, Anasztáz 256,
 Geréb László erd. püsp. 271,
 Gál Áron rendf. 157, 251,
 Gál István, Ferenc 255,
 Gáspár Ferenc 123,
 Gellért ált. rf. 189,
 Genszky Béla, Jukundián 253,
 Gentilis, pápai követ 30, 32,
 Geréb Péter 43,
 Gerendkeresztur 201,
 IX. Gergely 34,
 XI. Gergely 189,
 Gergely Ferenc syndikus 171, 292,
 Gergely győri püspök 28,
 Gergely József 13,
 Gergely Katalin 24,
 Gergely Sándor, Emil 259,
 Geszthi János 44, 45,
 II. Géza 32,
 Ghibu Onisifor 269,
 Girodtótfalu 268,
 Glantz András tanácsos 139,
 Glósz Miksa tanár 295,
 Gogánvárallya 196,
 Gombkötő István 131,
 Gondoskodás a beteg testvérekről
 129,
 Gorbómező 200,
 Gorojev család 137,
 Gothár Éva 23,
 Govasdia 197,
 Görgényszentimrei plebánia 199,
 Grandis Krizosztom 203,
 Graven tábornok 96, 97,
 Gródec Menyhért 73,
 Grussz Ferdinánd 249,
 Gungin Antal 102,
 Gyalakuta 199,
 Gyalár 197,
 Gyárossfalva 66,
 Gyeke 198,
 Gyergyói főesperesség 197,
 Gyergyóalfalu 197,
 Gyóni Mária 131,
 Gyöngyös 52, 235,
 Györffy Ferenc 251,
 Györffy Pál 114, 117, 123, 125,
 130, 134, 142, 143, 209, 210,
 237, 251,
 György Lajos, József 269, 272.
 Györgyfalva 198.
 Györgyjakab András, Bernardin 255,
 Györgyi János, Felicián 258,
 György kolozsvári pleb. 46,
 György Lajos József 252,
 György Márton, Hugó 259,
 György testvér 68,
 Gyulafehérvár 68, 34, 85, 94,
 103, 123, 124, 125, 126, 133,
 153, 159, 191, 194, 195, 201,
 239, 240, 241,
 Gyulafehérvár bányav. főesp. 195,
 Gyulafehérvár hegyal. főesp. 194,
 Gyulatelke 200,
 Gyulai grófok 195,
 Gyurkó János, Balázs 259,
 Hadad 68,
 Hajdu Alajos, Rogér 253
 Hajdu Ferenc 184,
 Hajdu G. Adalbert, Leánder 257,
 Hallerek 83, 84,
 Haller gr. család 198,
 Haller István 81, 84, 85,
 Haller János syndikus 9, 117,
 Haller Katalin 121,
 Haller Klára 22,

- Haller Terézia 116.
 Haller Zsigmond 84,
 Halmágy 181,
 Hammer Konrád 131,
 Hansch Sebestyén 104, 105,
 Hartyáni Ferenc 277,
 Haymon 30,
 Haynald Lajos erd. püsp. 24, 138
 162, 164, 166, 249,
 Harasztos 200,
 Harina 199.
 Hartmann Mihály, Tivadar 252,
 Havasalföld 193,
 Hátszeg 25, 37, 42, 90, 101, 102,
 135, 139, 189, 197, 241,
 Házfőnök 58,
 Hebler Mátyás 54,
 Hegyi Gáspár, Vigil 258,
 Hegyi József, Péter 256,
 Henter István 198,
 Herbord özvegye 31,
 Hidalmás 198,
 Hoch András 108,
 Hondol 195,
 Holló Kázmér 212,
 Holcmány 25,
 Holcmányi pleb. 196,
 Homorodremete 201,
 III. Honor pápa, 215,
 Hozó Péter 87, 91, 92, 251,
 Hompoth István, Lukács 255,
 Hugolin bibornok 16,
 Hunyad 241,
 Hunyadi János 30, 38, 140, 190,
 271,
 Huszár Sándor br. 200,
 Illés testvér 34,
 Illés, Ráres Péter fia 54,
 Illés Pál, Hadrián 257,
 Illyei pleb. 101,
 Illyefalvi paulinusok 153,
 Imets Izra, Károly, 184, 253,
 Imets Mátyás, Polikárp, 253,
 Imottai Bertalan 80,
 Imottai Simon 79, 82, 83, 251,
 Imre Márk 174,
 III. Ince pápa 15, 215,
 IV. Ince 34, 45
 IX. Ince 80,
 XIII. Ince pápa 114,
 Ingulus Ferenc 77,
 Ipolty Pál hithirdető 271,
 Ismétlő vizsgák 158,
 István alfalusi pap 197,
 Istváni Kristóf 98, 109, 203,
 Ivanovich Elzeár lektor 95, 237,
 251,
 Jakab nyitrai püspök 28,
 János testvér 40,
 János Zsigmond 64, 66,
 Jegyeney Ferenc 77, 79, 81, 82,
 87, 88, 91, 208, 236, 245, 251,
 IV. Jenő pápa 31, 32, 35, 39, 42,
 44, 190,
 Jericho (Gyulafehérvár mellett) 23,
 Jesi Fulgenc 72, 76,
 Jezsuiták 65, 66, 133, 134, 181,
 191, 195, 201, 224, 225, 228,
 Joachim fiorei apát 35,
 Joannes a Terra a Capistrano
 235,
 Joannes a Vallitus 35,
 Jorga Miklós 43,
 Jó Sándor 44,
 Józsa György, 200,
 Josich Pál szófiai érsek 180,
 Jósika-család 199,
 Jósika János br. 201,
 Jósika Imre 198,
 Jósika László br. 201,
 Jósika Zsuzsanna 115,
 II. József 90, 142, 146, 147, 148,
 150, 154, 155, 201, 203, 204,
 239, 240, 248, 290,
 II. József rendeletei a szerzetesek
 ellen 148, 149, 150, 291,
 Jovesherin Lukács 102,
 Juga Viktor, Celesztin 260,
 Julián Lajos 121,
 Kabdebó Elemér, Lambert 253,
 Kafka Ferenc, Szegegyusz 254,
 Kájoni János 9, 80, 85, 87, 88,
 91, 204, 208, 216, 236, 251,
 281, 284,
 Kájoni könyvsajtó 283,
 Kájoni műveinek felsorolása 283,
 Kajántó 198,
 III. Kalliszt pápa 42,

- Kamanóc 190,
 Kanta 20, 90,
 Kapási György, Kálmán 257,
 Kapjon 200,
 Kapp Sámuel 139,
 Kapisztrán szent János 35, 41,
 42, 43, 45, 190,
 Kaplonyi kolostor 185,
 Karácsony család 137,
 Karácsonyfalva 201,
 Karácsonyi Kristóf főbíró 136,
 Káránsebes 52, 68, 191,
 Karcfalvi Bonaventura 89,
 Karda Modeszt látogató 150,
 Karl Miklós lelkész 115, 135,
 Karima 130,
 Kassa 73,
 Kassay András 100, 106, 204,
 Kassay Lajos, Kelemen 252,
 Kastál János nagyprépost 124,
 Kathekétikai előadások 161,
 Katholikus Naptár 207,
 Katholikus Világ 207,
 Katholikus Status 81, 82, 119, 125,
 Kazuisztika 129,
 Kállai Tamás 72,
 Kálmándi Ferenc 90, 97,
 Kálvin János 64,
 Káplánkodók visszaélései 156,
 Káptalan 59,
 I. Károly 32,
 III. Károly 105, 111, 184,
 Kászoni Ferencné 200,
 Kecskeméti Ambrus 69,
 IV. Kelemen 45,
 XI. Kelemen 111,
 Kelemen Kálmán, Konrád 257,
 Kelemen Péter, Agoston 253,
 Kelementelke 198, 206,
 Kemény család 198,
 Kemény Farkas 200,
 Kemény Simon 201,
 Kemény János 85,
 Kendeffy Ferenc 55,
 Kenyeres Fábján 41, 42, 44, 45,
 Kenyő Márton, Kristóf 258,
 Kerelőszentpál 198,
 Keresztes József rendf. 162, 251,
 Keresd 197,
 Kern Fülöp kir. tan. 139,
 Kéray Mihály, Jácint 258,
 Kézdi Grácián 248,
 Kézdi és orbai főesperesség 197,
 Kézdiszentlélek 89,
 Kézdivásárhely 20, 90,
 Kide 198,
 Kilyén 39,
 Kiss Alfonz 171,
 Kiss Béla, Márton 253,
 Kisdemeter András 55,
 Kis Sebestyén 104,
 Kiss Zoltán, Kalliszt 256,
 Kiss Mihály, Arisztid 260,
 Királybánya 197,
 Kisbács 198,
 Kisfenes 198,
 Kisiklód 198,
 Kiskapus 196,
 Kisvárdai iskola 245,
 Kleeberg Kerubin rendf. 251,
 Klemencius János 131,
 Klobusiczky Xav. Ferenc erd. p.
 122,
 Klumper Bernardin ált. rf. 115,
 Koblicska Mátyás, Cirjék 254,
 Kolozsvár 20, 21, 22, 25, 39, 45,
 51, 52, 53, 54, 55, 100, 118,
 119, 121, 126, 129, 137, 142,
 152, 161, 164, 183, 191, 194,
 197, 205, 210, 219, 238, 239,
 240, 241,
 Kolozsvári Bertalan 76,
 Kolozsvári Ferenc 55,
 Kolozsvári Judit 131,
 Kolozsvári kolostor 287,
 Kollonics Lipót 96, 97, 101,
 Kolozsdobokai főesperesség 198,
 Kolozsmonostor 66,
 Koller Mihály 127,
 Konfrateri intézmény 140,
 Konrád testvér 32,
 Konstanci zsinat 35, 39,
 Konventuális minoriták 136,
 Kopatz Pátrik 295,
 Kopácsy István 50,
 Korbuly család 137,
 Korbuly Zoltán, Ignác 252,
 Kornacker Ferenc, Engelbert 256,

- Korniss Antal gr. 113, 120, 198,
 Korniss Boldizsár 68, 69,
 Korniss Ferenc 81, 99.
 Korniss Gáspár 83,
 Korniss Imre 120, 200,
 Korniss István 120,
 Korniss Károly 121,
 Korniss Zsigmond 108, 113, 119,
 120 134, 200,
 Korod 201,
 Korond 202, 268,
 Kóry Ottó 168, 170, 174, 177,
 179, 181, 212, 251, 252,
 Kósa István, Leo 258,
 Kósa Tamás 203,
 Kossuth Lajos 161,
 Kotromonics István fejedelem 36,
 189,
 Kovács Dénes, Athanáz 186, 252,
 293,
 Kovács József, Humilis 258,
 Kovács Lajos, Bertalan 257,
 Kovács Mihály, Kandid 254,
 Kovács Miklós püspök 160, 162,
 164, 241,
 Kovács Zsuzsanna 131,
 Kovácsóczy István 70,
 Kozma Döme 171, 212, 232, 214,
 Kóhalom 135, 138, 139, 181, 195,
 241,
 Königseeg Lothár gr. 108, 115,
 117,
 Körösbánya 180, 181, 195, 241,
 Körösi Márk 73,
 Köszvényes 70, 199, 192,
 Köllő Antal, Bonifác 257,
 Köntös József, Juniper 259,
 Körtvélyfája 200,
 Közölnek Ferenc 118,
 Kristó Gábor, Módeszt 353,
 Kristó Péter, Xavér 253,
 Kristó Vilmos, Béla 256,
 Kun család 199,
 Kunország 188,
 Kun Pál 127,
 Kurilla András, Edvárd 258,
 Kusaly 56,
 Küköllő 65,
 Küküllővár 198,
 Lackó moldovai fejedelem 189,
 II. Lajos 40,
 Lakatos István 97,
 Lakatos Kornél 171, 174,
 Lánghlett Fülöp táb. 20, 115, 270,
 Lámprik Imre 101, 104, 251,
 Lánicz László, Jenő 255,
 László János 82, 83,
 László Polikárp 167, 169, 170,
 172, 174, 175, 182, 188, 212,
 242, 251, 291,
 László nagyszebeni prépost 33,
 Lázár Ferenc 87.
 Lázár István 76, 126,
 Lázár János 194, 200, 269,
 Látogató 58,
 Lektor Generális 208.
 Lehocky Pál, György 260,
 Leopold Didák 140,
 Lemeni János püsp. 211,
 Lemhény 197,
 Lengyel misszionáriusok 194,
 Lengyelország 43, 84, 92, 94, 153,
 189, 190, 218, 236,
 X. Leo pápa 36, 43,
 XIII. Leo pápa 26, 173,
 Leo testvér 15,
 Lichtenstein Mária hg. 112,
 I. Lipót 73, 87, 93, 102, 103, 155,
 219,
 Lippai György 53,
 Lokody Antal, Gergely 252,
 Loparai István 70, 79, 199,
 Losonczy család 37,
 Losonczy Bánffy Margit 44,
 Losteiner Leonárd 10, 68, 210,
 278,
 Lovaglás 153,
 Lőnhart Ferenc püspök 25, 175,
 177,
 Lövéte 91,
 Lubeniczki Valér 66, 68,
 Ludescher Ferenc, Armand 259,
 Lukács István, Mánszvet 212, 253,
 Lulay János, Názár 255,
 Lukács Joachim, Imre 259,
 Lukács Mihály pleb. 246,
 Lukács Sándor, Teofil 255,
 Luther Márton 20, 47, 48, 50, 55, 190,

- Lupény 25,
 Macskási család 198,
 Madrid 128.
 Magonovich Miklós 78, 79, 83, 251.
 Magyarbodzás 179,
 Magyarláros 200,
 Magyar László 43,
 Magyarország 18, 19, 27, 28, 75, 76, 92, 236.
 Magyarpeterd 201,
 Magyarszarvaskend 198,
 Magyarzsákodi plebánia 198,
 Magyarzsombor 198,
 Majláth G. Károly gr. 117, 122, 181, 182, 196, 292.
 Makkfalva 201,
 Marchiai Jakab 38, 190, 215,
 Marginen 195,
 Marinovich Balázs 102,
 Markovich András 136,
 Markovich család 137,
 Marosi főesperesség 199,
 Marosillye 197,
 Marosportus 195,
 Marosszentgyörgy 199,
 Marosszentkirály 199,
 Marosszék 70, 71,
 Marosugra 198,
 Marosujvár 201,
 Marosvásárhely 20, 25, 29, 33, 42, 52, 126, 160, 162, 183, 188, 198, 205, 218, 269, 250,
 Marosvidéke 99, 100,
 Martini 147,
 Martinuzzi György 53, 56, 274,
 Massare Dénes 80,
 Masseus testvér 18,
 Matskásy Farkas, tinkovai 99,
 Mádéfalvi veszedelem 140,
 Máriaradna 243,
 Máriaradnai kolostor 185, 293,
 Mária Terézia királynő 22, 29, 32, 35, 46, 147, 148, 219, 239,
 Mária Társulat 246, 248,
 Mária tisztelet 216,
 Márkodi Gergely 70,
 V. Márton 35, 37,
 Mártonffy György püsp. 108,
 Mártonffi Joachim 125,
 Mártonffy Márton 236,
 Márton Klára 24,
 Márton Lajos rendtart. főn. 165, 212, 251,
 Máthé Domokos, Szaniszló 259,
 Máthé Ferenc, Benvenut 254,
 Máthé Ferenc, Özséb 212, 253,
 Máthé Mihály, Theodorik 257,
 Mátyás esztergomi érsek 28,
 Mátyás király 39, 40,
 Medgyes 44, 52, 58, 68, 103, 111, 112, 126, 127, 157, 160, 161, 165, 170, 184, 196, 210, 237, 239, 240, 241, 250
 Medgyesallya 56,
 Medgyesfalva 199,
 Medgyesi kolostor jötevői 287,
 Medgyesi polgáriskola 243,
 Melsingh Athanáz 113, 132,
 Messer Ádám, Henrik 257,
 Mezőbánd 200,
 Mezőerked 299,
 Mezősámsod 199,
 Mezőszengyel 200,
 Mészáros Károly, Dorotheus 252,
 Mihály György, Brunó 259,
 Mihály István, Kamill 259,
 Mihály vajda 67,
 Mihálcz József 90,
 Mikes 206,
 Mikes család 90, 97,
 Mikes István gr. 121, 200, 201,
 Mikes Kelemen 89,
 Mikháza 70, 71, 75, 77, 79, 80, 85, 87, 89, 92, 94, 96, 110, 116, 122, 149, 160, 161, 168, 199, 219, 237, 240, 241,
 Mikházi iskola 245, 247, 248,
 Mikházi kolostor 198,
 Mikházi kolostor jötevői 282,
 Mikola Boldizsár 273,
 III. Miklós pápa 34,
 V. Miklós pápa 36, 42,
 Miks Ferdinánd, Rókus 258,
 Milánó 42,
 Milanói nagy káptalan 125,
 Milkoviai püspökség 188, 275,
 Milleredes Péter 125,

- Minister Generalis 57,
 Minoriták 130, 189,
 Missio apostolica 70,
 Miske Imre br. 201.
 Mócs 197, 203,
 Módeszt atya 79, 80,
 Mogyoró 200,
 Molitorisz Ferdinánd 21, 153,
 Moldova 35, 41, 43, 65, 89, 90,
 103, 117, 123, 203,
 Moldovai Lajos 97, 103,
 Monostor 65,
 Monoszlói Péter erd. püsp. 270,
 Monteleonei Angelus 35,
 Montenouwo Vilmos hg. 24,
 Monza Pacifik 212,
 Morvai Kelemen misszionárius 203,
 Molher Antal misszionárius 203,
 Mossmüller Brunó 140,
 Möller István építész 206,
 Municipaliák 157, 160,
 Müller Andor, Firmusz 258,
 Müller Romulus 118, 136,
 Nagybánya 19, 192,
 Nagyenyed 20,
 Nagyerdő 66,
 Nagyerneyi hitközség 199,
 Nagyhalmagy 195,
 Nagy József, Simon 258,
 Nagy Kata 23,
 Nagy Károly 97, 104,
 Nagykaszon 196,
 Nagy Lajos 33, 36, 37,
 Nagy Mózes 20, 89, 90, 197,
 Nagysármás 198,
 Nagyszebeni főesperesség 195,
 Nagyszombat 88, 204, 216, 236,
 Nagyvárad 20, 51, 53,
 Naprágyi Demeter 67,
 Naszód 100,
 Nádasberend 198,
 Nádaspapfalva 198,
 Nádasdy László csanádi püspök
 184,
 Nándorfehérvári győzelem 39,
 Nápolyi család 104,
 Nápolyi Györgyné 21,
 Náznánfalva 199,
 Neichert György 108,
 Nemzeti zsinat 1822-ben 158, 159,
 Neudecker Zsigmond 237, 294,
 Németh Kálmán, Gellért 254,
 Németország 24, 128,
 Nizzet Ferenc 95, 96, 97, 237, 251,
 Novák tanácsos 37,
 Noszoly 198,
 Novkovitz Péter 82, 83,
 Nyárádtő 191,
 Nyárádremete 199,
 Nyíres 200,
 Nyújtód 75, 83, 89,
 Nürnberg 204,
 Obszerváns irány 34,
 Octava Seraphica 130,
 Odo Gellért 36,
 Ogrzalonio Albert lektor 237,
 Olasz Antal, Pacifik 255,
 Olasz misszionáriusok 194,
 Olaszország 16, 72, 84, 92, 187, 218,
 Oláhfalu 91,
 Oláhlápos 200,
 Óradna 200,
 VIII. Orbán pápa 75, 76, 80, 81,
 Orbán Antal 251,
 Orbán Péter, Cyrill 254,
 Ordódi Constantia 22,
 Orlát 196,
 Oroszhegy 201,
 Ósebeshely 197,
 Oszlányi András 76,
 Oszlányi István 72
 Ozoray Izidor 138,
 Oxfordi főiskola 232, 237,
 Összeütközés a jezsuitákkal 134,
 Összeütközés a minoritákkal 141, 142
 Querini 277,
 Quintavalle Bernát 15,
 Pacificus, Sükösd Máté munkája 200,
 Pakota Kelemen 127,
 Palásthy Imre 113,
 Paner József testvér 288,
 Papp Elek, Szilveszter 258,
 Papp József, Péter 258,
 Papp Ödön, Anicét 258,
 Papp Primus látogató 148,
 Parchevich Péter marcianopolitánai
 érsek 88, 91, 283,
 Paretai Máté ált. rendfőn. 125,

- Parajd 201, 295,
 Paszmos 199,
 II. Pál 39,
 V. Pál 20,
 Pálfalvi Péter 85,
 Páll János tanácsos 174,
 Párizsi főiskola 232, 233,
 Pármai Lajos ált. rendf. 172,
 Pázmány Péter 69, 73, 218,
 Pesti közös tanácskozások 157,
 Pathay András 55,
 Perényi Julia gr. 198,
 Petrik 210,
 Petki család 131, 198,
 Petki István 69, 81,
 Petki Krisztina 138,
 Pemflinger Márk 33, 53,
 Perugia 13,
 Petra Vince bibornok 134,
 Petrozsény 25,
 Pénzkezelés 156, 157,
 Péter Imre, Juvenál 260,
 Péter János, Ince 259,
 Péter László, Mátyás 259,
 Péter szászvárosi lektor 31,
 Péterfy Gellért 102,
 Péterffy Domokos szónok 135, 203,
 Péterffy Kornél 142,
 Péterffy Márton rendtartom. főnök
 150, 251,
 Pica, szent Ferenc anyja 13,
 Pignarolo Ker. János 80,
 Píramovic Konrád látogató
 VI. Pius 151,
 IX. Pius 163,
 Placsintár család 137,
 Platz István gr. 118,
 Poculum charitatis 157,
 Polyán 90,
 Ponori Anaklét 137, 160, 251,
 Pongrácz István 73,
 Porciunkula 15,
 Postaczkiano gr. 132,
 Pótdiploma 94,
 Potyó Bonaventura 248,
 Poverello 15,
 Pozsony 21, 30,
 Protektor 174,
 Pucher József, Anaklét 252,
 Puskás Ferenc, Hugolin 256,
 Radnót 198,
 Rafain Ágoston rendt. főn. 210, 251,
 Rajnald erd. püsp. 28,
 Rares Péter 31, 54,
 Ratio Studiorum 246,
 Rációnalizmus 145,
 Rácz-család 104,
 Ráduly Lajos, Kolozs 255,
 Rágla 200,
 I. Rákóczy György 70, 73,
 II. Rákóczy György 81, 84, 89,
 245,
 Rákóczy Zsigmond 69,
 Rákosi Gábor misszionárius 283,
 Rámási Mátyás 52,
 Reichel József 101,
 Remete 87,
 Remeteházi András 68, 71,
 Rendi böjt 158,
 Retteg 200,
 Rettenetes János 65,
 Réthy Rezső, Apollinár 212, 254,
 Réti Péter 135,
 Rhoten szebeni főbíró 108,
 Róbert Károly király 30, 36,
 Románság uniója 133,
 Róma 67, 76, 79, 80, 83, 87, 91,
 114, 116, 117, 123, 128, 145,
 147, 149, 156, 159, 163, 168,
 171, 202, 203, 236,
 Római Módeszt 82, 83, 86, 88,
 251, 280,
 Rozenfeld 132,
 Rozsnyay Gyula, Barnabás 252,
 Rudinczki lengyel püsp. 85,
 Rudnay Sándor hg. primás 159,
 Rudolf császár 67,
 Rung Ferenc, Miksa 260,
 Salamon Albert tanácsos 171,
 Salamon István 24,
 Sajóudvarhely 31,
 Salbeck Zsófia 124,
 Sambuca Mihály 82,
 Sarajói Márton 251,
 Saxoniai Peregrin 36,
 VI. Sándor pápa 33,
 VII. Sándor pápa 89,
 Sándor Anna 23,

- Sándor Dénes, Alajos 256,
 Sándor Dénes, Szerafin 253,
 Sándor József, Vitális 11, 251, 253,
 Sándor Márton, Krizosztom 254,
 Sándor Lázár 210,
 Santa Angelus 123, 212,
 Sárfalva 208,
 Sárkány 195,
 Sárosi Bertalan 42,
 Sárosi Sára 24,
 Sárpatok 196,
 Sbignew krakói püspök 43,
 Scheffler Olivér 140, 141,
 Schenfelhardt Antal 108,
 Schirmer Antal 99, 100, 101, 108,
 119, 123, 251,
 Schmidt Kapisztrán 101,
 Schmiedt Ajutus nyomdász 204,
 Schuller Leo misszionárius 203,
 Sciffi (szent) Klára 16, 18, 267,
 Sebestyén Fábján, Benjamin 255,
 Sebestyén György, Jakab 259,
 Sebastiano a Cajeta 79,
 Seeböck Filibert 171,
 Segesvár 51, 115, 180, 196, 241,
 292,
 Segösi Lukács 46,
 Sellye 87, 199,
 Seres János kőfaragómester 273,
 Seres János, Szolán 254,
 Sepsiszentgyörgy 25,
 Sfortia bíbornok 77,
 Siculicidium 247,
 Sigray Módeszt 97, 251, 282,
 Simon Anna 28,
 Simon Jenő rendt. főn. 169, 171,
 172, 173, 174, 212, 251,
 Simon Jukundián 118, 164, 166,
 241, 250, 251,
 Simon Károly, Elzeár 255,
 Sinfalva 200,
 Sinka Márton, Antal 252,
 V. Sixtus pápa 19,
 Skotista iskolák 233,
 Slama Názár rendt. főn. 150, 251,
 Sófalvi Adjutus testvér 119,
 Somlyó 23,
 Somlyói Miklós 71, 75, 78, 85,
 Sósmező 179,
 Soto János ált. rendf. 125,
 Spanyolország 15, 103,
 Spoleto 14,
 Spoletoi Gentilis 35,
 Sponberger Antal, Elemér 257,
 Statileo János erd. püsp. 40, 52,
 Status 134, 246, 269,
 Steinwille István gr. 101, 102, 108,
 Stoyka br. püsp. 239,
 Stöckl Antal, Richárd 256,
 Stöckl Bálint, Odorik 254,
 Stöckl János, Hermenegild 256,
 Stumpf Mihály, Ferdinand 257,
 Superior 159,
 Sükösd Máté 131, 210, 251,
 Szabó Ambrus kolozsvári bíró 40,
 273,
 Szabó Bálint, Didák 258,
 Szabó Gábor 198,
 Szabó István, Kanut 260,
 Szabó János, Róbert 253,
 Szabó Lajos 168,
 Szabó Lajos, Dömjén 254,
 Szabó Mihály pleb. 121,
 Szabó Pius dr. 212,
 Szakács Sándor, Orbán 260,
 Szakács Vendel, Processus 212,
 253,
 Szamosfalva 198,
 Szamosujvár 25, 135, 136, 141,
 240,
 Szamosvidéke 99, 100,
 Szamosvölgye 194,
 Szalínai István 70, 75, 76, 77, 78,
 80, 83, 90, 115, 123, 185, 192,
 236, 251,
 Szapolyai János 33, 50, 51, 54,
 Szarajevói Márián 78,
 Szathmáry Mátyás 277,
 Szathmáry Imre, Román 253,
 Szatmári kolostor 185,
 Szárhegy 76, 85, 86, 87, 96, 97,
 183, 237, 238, 240,
 Szárhegyi iskola 245,
 Szármányhegy 76, 86,
 Szászfenes 198,
 Szászföld 130, 139, 193,
 Szász Jankó fejedelem 65,
 Szász Krizolog rendtf. 160,

- Szász Peregrin 189,
 Szászrégen 199,
 Szászsebes 41, 101, 127, 128, 199,
 241, 247,
 Szászszentjakab 191, 200,
 Szászváros 29, 30, 33, 53, 101,
 126, 127, 184, 197, 233, 241,
 247, 250,
 Szebelébi Bertalan 91, 284,
 Szekeres Lajos, Libor 260,
 Szcitovszky János *érsek*
 Szeben 25, 29, 31, 32, 33, 51, 53,
 106, 110, 114, 117, 119, 125,
 129, 131, 161, 162, 167, 170,
 183, 194, 195, 196, 202, 219,
 238, 240, 292,
 Szederjesi Mihály 70,
 Szeged 192,
 Szegedi Gergely 50,
 Szelepcsényi György 87,
 Szelevényi Pál 66,
 Szentandrassy István 68, 192, 273,
 Szentbenedek 200,
 Szent Bonaventura nyomda 204,
 Szentdemeter 199, 203,
 Szent Domokos 187,
 Szent Dömjén 14, 15,
 Szentegyházásfalu 206,
 Szentes Regináld 248,
 Szent Ferenc 13, 14, 15, 16, 18,
 26, 27, 34, 100, 187, 215, 216,
 Szent Ferenc Hirnöke 205, 206,
 207, 212,
 Szentföld 15,
 Szentgyörgyi Elizeus lelkész 95,
 Szentimrefalva 66,
 Szentimrei győzelem 38,
 Szentimrei József 85,
 Szentkereszty br. család 198,
 Szentmiklósy Gáspár 104, 251,
 Szentszék 188, 201, 202.
 Szent Pius 15,
 Szepesség 85,
 Szepessy Ignác 24,
 Szerdahely 190,
 Szeret 188,
 Szerzetesek bizottsága 146,
 Szerzetesi fegyelem 143,
 Szertartáskönyv 143,
 Szécheny Istváni 161,
 Szék 104, 135, 137, 181, 200, 241, 247,
 Székely Antal hf. 30,
 Székelyföld 65, 67, 81, 244, 245,
 Székelyhid 20,
 Székely Mihály 38, 39,
 Székely Mózes 67, 68, 69,
 Szénaverés 56,
 Székelybői plebánia 199,
 Székelyhodos 199,
 Székelykál 199,
 Székelyszentkirály 201,
 Székelyszenttamás 201,
 Székelyudvarhely 66, 85, 87, 98,
 99, 106, 116, 140, 141, 170,
 71, 183, 184, 194, 199, 243,
 246, 247,
 Székelyudvarhelyi rk. gimn. 243,
 Székelyvécke 198, 203,
 Széphavas 85,
 Széplaki család 198,
 Széles Ferenc 197,
 Szienai szent Katalin 35,
 Szilveszter testvér 18,
 Szinder Bonaventura 125, 126,
 Szilágyi Ferenc, Protáz, 260,
 Szkitia 44,
 Szlovacseg Károly 251,
 Szoproncai István 43,
 Szorger György br. püspök 126,
 Szotyori Géza Miklós 256,
 Szócs Ignác, Izidor 254,
 Szócs Albert, Dénes, 255,
 Szócs János, Celzusz 260,
 Szókefalva 198, 203,
 Sztárai Mihály, 50,
 Sztoyka György br. püsp. 132,
 Sztratyá István, Romuáld 260,
 II. Szulejmán 54,
 Szücsi Gerő pleb. 181,
 Tabula 276,
 Takács Albert, Gábor 254,
 Tamás Ilona 24,
 Tamás Kata 24,
 Tamás Klára 98,
 Tamás Mihály 98,
 Tamás Ór 251,
 Taploczay István 83, 86, 87, 88,
 91, 123, 283,

- Tary László 38, 39,
 Tatárország 29, 37, 188,
 Tatros 65, 67,
 Tatrosi Szerafin 108,
 Taurity Pál rendf. 82, 236,
 Tállyán Ferenc 79,
 Temesvári Pelbárt 298,
 Teodorovics Mihály pleb. 137,
 Theologia Beátorum 209,
 Tholdalagi András 271,
 Tholdalaghy Mihály 70, 82,
 Thomassi Gábor 76, 78, 284,
 Thoroczkai család 137,
 Thoroczkai György fogarasi kap. 138,
 Thoroczkay János Joachim br. 138,
 Thököly Imre 95,
 Teleki Mihály gr. 200,
 Tementi 29,
 Teke 199,
 Teleki Pál, 132,
 Temetési negyedek 135,
 Tergoviste 52,
 Terugia János 71, 72,
 Tigó István br. 101.
 Türgushil 102,
 Tima Dénes 250,
 Tima Dénes Dániel 255,
 Tisza 188,
 Tobiássy Klára 270,
 Toldy Ferenc 244,
 Toldy János testvér 272,
 Tomista iskolák 233,
 Tomor Antal, Menyhért 259,
 Tomori Pál 50,
 Tompos Imre 105,
 Torda 41, 131, 191, 241, 243, 247,
 Tordaakna 200,
 Tordaaranyosi főesperesség 200,
 Tordatúr, 201,
 Torja 197,
 Torma család 104,
 Torma Mária 99,
 Tornay Árpád, Regálát 255,
 Toroczkó 38,
 Toroczkó Jakab 55,
 Toroczkószentgyörgy 135, 137,
 138, 241,
 Tóth Márk 71,
 Törösvár 195,
 Tövis 42, 82, 84, 153,
 Tövisi Imre 272,
 Trefán Leonárd 11, 123, 182, 184,
 204, 205, 212, 251, 252,
 Trefán Timotheus 212 252,
 Trestia 195,
 Trinci Pál 35,
 Trnka Antal 143, 210,
 Tuch Gusztáv 203,
 Tuky Kapisztrán 128,
 Tür 194,
 Türkös 195,
 Udvarhely 20, 68, 98, 240, 241,
 Udvarhelyszék 65,
 Udvarhelyi főesperesség 201,
 Ugron kalocsai érsek 28,
 Ugron Krisztina 98,
 Ujfalvi Albert 88, 92, 236, 251,
 Ujlaki Dénes 38, 43, 191,
 Ujlaki Imre, 68,
 II. Ulászló 40,
 Urux György syndikus 117,
 Vajdahunyad 39, 51, 53, 101, 102,
 103, 110, 117, 127, 168, 169,
 170, 174, 181, 182, 197, 237,
 240, 241, 242, 243, 247, 250,
 Vajai János 38, 190,
 Vajnár Sándor, Quirin 258,
 Valcsánszki István 94, 251,
 Valladolidi nagykáptalan 235,
 Vanutelli bibornok 173,
 Van Svieten 147,
 Varga József, Ireneus 255,
 Varisioi Paschalis 147,
 Varsányi István 42,
 Vass Mihály, Kornél 259,
 Vámosi Antal jezsuita 136,
 Váradi Gáspár 69, 72,
 Váradi János 57, 69, 70, 71, 72,
 Váradi Péter 42,
 Várallya 197,
 Várhegy 200,
 Vármező 200,
 Vásárhely 241,
 Vásárhelyi Bernardin 87,
 Veress Dániel 282,
 Veres István, Fábján 260,
 Veress Lajos 101, 111, 113, 143,
 190, 210,

- Verespatak 195,
 Verzár Lukács 136,
 Vicze 200,
 Vingai polgárok 180,
 Virmond Hugó Damján 111, 112, 113,
 Vitéz Antal, Berárd 254,
 Vitos Anna 24,
 Vitus Pilutius érsek 282,
 Vizakna 196,
 Vizaknay-család 38,
 Vizaknay Miklós vajda 270,
 Voltaire 145, 289,
 Vöröstorony 196,
 Vulkán 25, 197,
 Wadding Lukács 234,
 Wallis Ferenc gr. 126, 128,
 Warmund segesvári bíró 32,
 Weiner Konrád 104, 115,
 Weldin Tamás, Konstantin 253,
 Wesselényi Ferenc 68,
 Weber Ferenc, Lajos 255,
 Witek János, Gentilis 257,
 Zabola 197,
 Zalatna 195,
 Zágrábi András 89,
 Zárkándi Anna 68,
 Zentelke 198,
 Zetelaka 201,
 Zetelaki kolostorépítés 181,
 Zsigmond kolostorfőnök 30, 32, 44,
 Zsombor 201,
 Zsögöd 19.

Képek.

	Oldal		Oldal
A mikházi kapu 1683-ból —	12	Mikháza — — — — —	71
Assisi S. Francescova — —	13	Szent Klára sirjának temploma	73
Szent Klára — — — — —	16	Assisi Szent Ferenc — — —	74
Szent Erzsébet — — — —	18	Szárhegy — — — — —	76
Az aradi minoriták rendháza	19	Kajoni János — — — — —	86
Dr. Haynald Lajos biboros,		Esztelnek — — — — —	89
volt kalocsai érsek — —	23	Székelyudvarhely — — —	98
A szentferencrendi nővérek		Vajdahunyad — — — — —	101
nagyszebeni nevelőintézete	24	Vajdahunyad. Új templom	
Szent Ferenc nagy jubiláris		és kolostor — — — — —	102
emlékműve Rómában a		Báró Apor István — — —	104
Laterán közelében — —	27	Dés — — — — —	105
Hunyadi János — — — —	38	Szeben — — — — —	106
Csiksomlyó — — — — —	39	III. Károly császár és ma-	
Kapisztrán szent János — —	41	gyar király — — — — —	107
A tövisi róm. kath. templom	45	Medgyes — — — — —	112
Szent Ferenc halála — —	49	Brassó — — — — —	118
A csiksomlyói kegyszobor —	52	Kolozsvár — — — — —	119
Martinuzzi György bibornok	53	A kolozsvári kolostor ősi nagy	
A kolozsvári Farkas-utcai v.		refektoriuma — — —	120
ferencrendi templom —	57	A kolozsvári kolostor Mátyás-	
Báthory Endre biboros — —	67	terme — — — — —	122

	Oldal		Oldal
Gróf Korniss Zsigmond gu- bernátor — — — — —	123	Déva — — — — —	181
Gyulafehérvár — — — — —	124	Kőrösbánya — — — — —	182
Szászváros — — — — —	127	Máriaradna — — — — —	183
Szászsebes — — — — —	129	Szatmár — — — — —	184
Marosvásárhely — — — — —	130	Kaplony — — — — —	185
Torda — — — — —	131	P. Biró Lőrinc dr. — — —	185
Fogarás — — — — —	132	A csiksomlyói könyvsajtó —	203
A fogarasi templom belseje —	133	P. Trefán Leonárd — — —	204
Mária Terézia — — — — —	134	Szent Bonaventura könyv- nyomda szedőterme — —	205
Szék — — — — —	135	Szent Bonaventura könyv- nyomda gépterme — —	206
Szamosujvár — — — — —	136	Szent Bonaventura könyv- nyomda könyvkötészete	207
Torockószentgyörgy — —	138	A kolozsvári rendház csoport- képe — — — — —	208
Kőhalom — — — — —	139	Kajoni János kéziratos imád- ságos könyvének címlapja	209
Hátszeg — — — — —	141	Kajoni „Kusztódia történeté- nek“ címe és előszava —	211
Sacro Convento Assisiben —	145	A Csiki Cancionale címlapja	217
Márton Lajos (P. Kóry szén- rajza) — — — — —	163	Szent Bonaventura — — —	234
Simon Jukundián — — — —	164	P. Sándor Vitál — — — —	236
P. Csíszér Elek — — — — —	170	Római Szent Antal Kollégium	238
P. László Polikárp — — — —	172	Hittanhallgatók — — — —	241
Simon Jenő — — — — —	173	Szeraphicum Kollégium — —	243
Borszék — — — — —	174	Elemiiskolák szindarabja —	248
P. Kóry Ottó — — — — —	177	Slőjd — — — — —	249
Majláth G. Károly gróf, erdélyi püspök — — — — —	178		
Alvinc — — — — —	179		
Alvinc — — — — —	180		

Kijavítandó sajtóhibák.

5. old. VIII. fej. 1877 helyett 1822.
9. old. felülről 17. sor. Schematizmusokon helyett Schematismusokon.
9. old. alulról 6. sor. szűrénkezik helyett szürenkezik.
10. old. felülről 7. sor. Vagy helyett vagy.
10. old. alulról 10. sor. „azért” elmarad.
16. old. felülről 3. sor. aki helyett akik.
16. old. felülről 3. sor. Voldoi helyett Valdai.
22. old. felülről 13. sor. előlárónót helyett előljárónót.
28. old. felülről 11. sor. már egyszer helyett már nem egyszer.
34. old. felülről 3. sor. használatában helyett használata.
36. old. felülről 12. sor. 1417. helyett 1517.
39. old. felülről 8. sor. Kapisztrán Jánost helyett Kapisztrán János.
42. old. alulról 4. sor. 1449 helyett 1495.
44. old. felülről 7. sor. Carvaya helyett Carrayal.
50. old. alulról 9. sor. János Zsigmond helyett Szapolyai János.
51. old. alulról 16. sor. szemeltek helyett szemelték.
55. old. alulról 21. sor. kogy helyett hogy
64. old. alulról 6. sor. János Zsigmond helyett János király.
64. old. alulról 5. sor. János Zsigmond helyett János király.
66. old. alulról 4. sor. 1294. aug. 29. helyett 1594. aug. 29.
69. old. felülről 18. sor. Báthory Gáspár helyett Báthory Gábor.
71. old. alulról 11. sor. megtartókoz helyett megtartókhoz.
72. old. felülről 6. sor. Tergia helyett Terugia.
76. old. felülről 3. sor. lett helyett lett.
87. old. felülről 2. sor. Toploczai helyett Taploczai.
95. old. felülről 15. sor. csiksomlyó helyett Csiksomlyó.
96. old. felülről 20. sor. bosnyákok helyett bolgárok.
98. old. felülről 11. sor. délkeleti helyett délnyugati.
117. old. felülről 12. sor. Melting helyett Melsing.
118. old. alulról 1. sor. Müller Romulus helyett Müller Domolus.
126. old. felülről 14. sor. az emberek helyett az embereknek.
139. old. felülről 4. sor. ajánlott helyett ajánlott.
143. old. alulról 19. sor. György Pál helyett Györgyi Pál.
151. old. felülről 19. sor. rentartományfőnök helyett rendtartományfőnök.
189. old. alulról 10. sor. Délolaszország helyett Délország.
190. old. felülről 8. sor. érdemel helyett érdeme.
199. old. alulról 8. sor. Akosfalva helyett Ákosfalva.
199. old. alulról 6. sor. Mezősámsond helyett Mezőszámsod.
210. old. alulról 8. sor. Albert Jukundián helyett Ambrus Jukundián.
213. old. felülről 7. sor. megáldott után törlendő a pont. Miért.
218. old. felülről 8. sor. Csiksomlyói helyett csiksomlyói.
220. old. alulról 10. sor. tártandó helyett tartandó.
221. old. alulról 2. sor. füstölővel helyett füstölővivővel.
225. old. alulról 17. sor. nepomoki helyett nepomuki.
226. old. felülről 13. sor. allatt helyett alatt.
227. old. alulról 12. sor. noctornus helyett nocturnus.
229. old. alulról 14. sor. szószékrőt helyett szószékéről.
235. old. alulról 2. sor. előkészítő helyett előkészítő.
242. old. felülről 7. sor. keveseb helyett kevesebb.
246. old. felülről 15. sor. 1830 helyett 1730.
246. old. alulról 10. sor. dologztak helyett dolgoztak.
248. old. alulról 11. sor. Csengő Krizolog helyett Csörgő Krizolog.
251. old. II. osz. felülről 6. sor. András Rafael helyett Andrassy Rafael.
270. old. felülről 16. sor. hogr helyett hogy.

Tartalomjegyzék.

Bevezetés — — — — —	9
<i>I. Fejezet.</i>	
Szent Ferenc szelleme Erdélyben — — — — —	13
<i>II. Fejezet.</i>	
A ferencrendiek megjelenése Erdélyben (—1526) — — — — —	27
<i>III. Fejezet.</i>	
A megpróbáltatások tűzében (1526—1556) — — — — —	48
<i>IV. Fejezet.</i>	
A ferencrendiek tűzkeresztisége (1556—1640) — — — — —	64
<i>V. Fejezet.</i>	
Az önálló Őrség megalakulása (1640—1690) — — — — —	73
<i>VI. Fejezet.</i>	
A virágzás kora (1690—1773) — — — — —	93
<i>VII. Fejezet.</i>	
Bomlasztás (1773—1790) — — — — —	145
<i>VIII. Fejezet.</i>	
A rendi szellem kihalása (1790—1884) — — — — —	155
<i>IX. Fejezet.</i>	
Reformmozgalmak és a reform (1884—1898) — — — — —	166
<i>X. Fejezet.</i>	
Az utolsó évek (1898—) — — — — —	176
<i>XI. Fejezet.</i>	
A rend külső élete — — — — —	187
<i>XII. Fejezet.</i>	
A rend és a hitélet — — — — —	213
<i>XIII. Fejezet.</i>	
A rend nevelőintézeteinek életéből — — — — —	231
1. Az Őrség őre: (1640—1729) — — — — —	251
2. Az erdélyi rendtartomány főnökei (1727—) — — — — —	251
3. A rendtartomány élő tagjainak táblázata — — — — —	252
Az idézett forrásmunkák — — — — —	261
Jegyzetek — — — — —	267
Betűsoros névmutató — — — — —	303
Képek — — — — —	317
Kijavítandó sajtóhibák — — — — —	319

